

EGE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI
KOD: 10.3100.0000.104

TARIMSAL KREDİNİN TARIM SEKTÖRÜNÜN
GELİŞMESİNDEKİ ÖNEMİ
VE
MANİSA MERKEZ İLÇE TARIM
İŞLETMELERİNDE TARIMSAL KREDİ
KULLANIMININ ANALİZİ

(DOKTORA TEZİ)

HAZIRLAYAN : M. Metin ARTUKOĞLU

DANIŞMAN : Prof. Dr. Ali Rıza KARACAN

BORNOVA
1993

Bu çalışma;

Prof.Dr.Ali Rıza KARACAN
Prof.Dr.Ayhan ÇIKIN
Doc.Dr. Nurel ÜNER'den kurulu
TEZ JÜRİSİ tarafından
"Doktora Tezi" olarak oybirliği
ile kabul edilmiştir.

ÖNSÖZ

Tarımsal Kredi tarım sektörünün gelişmesinde son derece önemli olan sermaye birikiminin sağlanmasında önemli bir araçtır. Bu çalışmada Türkiye'de tarım sektörüne dönük kredi politikaları ele alınarak tarımsal kredi uygulamaları değerlendirilmiştir. Söz konusu çalışma ile makro düzeyde yapılan tesbitler yöresel düzeydeki verilerle somut hale getirilirken, kredilerin kullanımında daha etkin bir yapıya nasıl ulaşılır? sorusuna da yanıt aranmıştır.

İlgi duyduğum böyle bir konuda çalışmaya olanak sağlayan, destek ve yardımlarını gördüğüm, bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım değerli hocam Sn. Prof.Dr. Ali Rıza KARACAN'a, örnekleme aşamasındaki yardımları nedeniyle Sn.Prof.Dr. Cengiz ÇAKIR'a, bilgisayar analizlerinde yardımları nedeniyle Sn.Yrd.Doc.Dr. Bülent MİRAN'a içtenlikle teşekkür ederim.

Çalışmanın verilerinin sağlanmasındaki yardımları nedeniyle T.C.Z.B. Manisa Merkez Şubesi Müdür Yardımcısı Sn. Mümtaz DARICI'ya, Başmühendis Sn.Sucuaddin ERDEM'e ve mesai arkadaşlarına, T.K.K.İzmir Bölge Birliği Müdür Yardımcısı Sn. Cemalettin YILDIRIM'a, araştırma alanındaki T.K.K. ve T.S.K.'nin değerli yöneticilerine, sorularıma büyük sabır ve titizlikle yanıt veren yöre çiftçilerine teşekkürü borç bilirim.

Bu araştırmayı finansal yönden destekleyen E.Ü.ARAŞTIRMA FONU YÖNETİM KURULUNA teşekkür ederim.

Bornova-1993

M.Metin ARTUKOĞLU
Ziraat Yük.Mühendisi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

TABLO LİSTESİ

ŞEMA VE HARİTA LİSTESİ

ABSTRAKT-ABSTRACT

	Sayfa No
I. GİRİŞ	1
A. Konunun Önemi	1
B. Araştırmanın Önemi	3
C. Araştırmanın Amacı	4
D. Araştırmanın Kapsamı	5
II. MATERYAL VE YÖNTEM	7
A. Materyal	7
B. Yöntem	8
1. Verilerin Toplanması Sırasında Uygulanan Yöntem	8
a. Araştırma Alanının Seçimi	8
b. İşletmelerin Seçimi	11
2. Verilerin Analizi Sırasında Uygulanan Yöntem	15
III. KONU İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR	18

IV. TARIMSAL KREDİNİN TARIM SEKTÖRÜNÜN GELİŞMESİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ, TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜNÜN FİNANSMANI VE TARIMSAL KREDİ	32
A. Tarımsal Kredi ve Tarım Sektörünün Gelişmesi	32
B. Genel Olarak Tarım Sektörünün Finansmanı ve Tarımsal Kredi	41
C. Bazı Ülkelerde Tarım Sektörünün Finansmanı ve Tarımsal Kredinin Genel Görünümü	43
D. Türkiye'de Tarım Sektörünün Finansmanı ve Tarımsal Kredi	54
1. Kredi ile ilişkilerinden Dolayı Türk Tarım Sektörünün Başlıca Özellikleri	54
a. Tarım işletmelerinde işletme Büyüklüğü ve Arazinin Parçalılık Durumu	55
b. Tarım Sektöründe Gelir Dağılımı	58
2. Tarım Kesiminde işletme Büyüklüğü ve Tasarruf Düzeyi Açısından Tarımsal Kredinin Gerekliliği	62
3. Tarım Kesimi işletmelede Sermaye Yapısı ve Tarımsal Kredi Kullanımı	65
E. Türkiye'de Tarımsal Kredinin Organizasyonu	73
1. Teşkilatlanmamış Kredi Kaynakları	73
2. Teşkilatlanmış Kredi Kaynakları	74
a. T.C. Merkez Bankası	75
b. T.C. Ziraat Bankası	77
c. Tarım Kredi Kooperatifleri	93
d. Devlet Planlama Teşkilatı	102

e. Tarım ve Köyışleri Bakanlığı	103
f. Özel Bankalar	111
g. Tarım Kredi Kooperatifleri Dışındaki Diğer Kooperatifler	116
1. Tarım Satış Kooperatifleri	116
2. Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri	120
3. Çay Ekicileri İstihsal Kooperatifleri	122
F. Türkiye’de Tarımsal Kredi Politikaları ve Uygulamaları	124
1. Tarımsal Kredi Politikalarına İlişkin Hedefler ve Uygulamalar	124
2. Planlı Dönemde Tarımsal kredi Politikalarının Değerlendirilmesi	136
3. Tarımsal Kredilerdeki Gelişmeler ve Gelişmelerin Değerlendirilmesi	143
a. Tarımsal Kredilerdeki Gelişmeler	143
b. Tarımsal Kredilerdeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi	148
1. Tarım Sektörüne İlişkin Ekonomik ve Sosyal Göstergeler ve Tarımsal Kredi İlişkileri	148
2. Tarımda Modern Girdi Kullanımı, Üretim Teknikleri ve Verimlilikte Görülen Gelişmeler ile Tarımsal Kredi İlişkileri	155
a. Tarımda Modern Girdi Kullanımı ve Üretim Tekniklerindeki Gelişmeler ile Tarımsal Kredi İlişkileri	155

b. Tarımsal Üretimde Verimlilik ve Tarımsal Kredi ilişkileri	159
c. Tarımsal Üretim Değeri ile Tarımsal Kredi ilişkileri	164
V. MANİSA MERKEZ İLÇE TARIM İŞLETMELERİNDE TARİMSAL KREDİ KULLANIMININ ANALİZİ	166
A. Araştırma Alanı Hakkında Genel Bilgiler	166
B. Araştırma Alanında Mevcut Tarımsal Kredi Kaynakları	179
1. Araştırma Alanında Teşkilatlanmamış Kredi Kaynakları	179
2. Araştırma Alanında Teşkilatlanmış Kredi Kaynakları	180
a. T.C.Ziraat Bankası	180
b. Tarım Kredi Kooperatifleri	187
c. Tarım Satış Kooperatifleri (TARİS)	192
d. Özel Bankalar	195
e. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı İl Müdürlüğü	198
C. Manisa Merkez İlçede Tarımsal Kredi Kaynakları İtibariyle Kredi Kullanımındaki Gelişmeler ve Gelişmelerin Değerlendirilmesi	200
1. Kredi Kaynakları İtibariyle Tarımsal Kredilerdeki Gelişmeler	200
2. Tarımsal Kredilerdeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi	202
a. Modern Girdi Kullanımı ve Üretim Tekniklerindeki Gelişmeler ile Tarımsal Kredi ilişkileri	202

b. Tarımsal Üretimde Verimlilik ve Tarımsal Kredi İlişkileri	205
c. Tarımsal Üretim Değeri ile Tarımsal Kredi İlişkileri	209
D. İncelenen İşletmelerin Anket Bulgularına Göre Analizi	211
1. İncelenen İşletmelerin Genel Özellikleri	211
a. Nüfus	211
b. İşgücü	213
c. İşletme Yöneticilerinin Bazı Özellikleri ve Çiftçi Kuruluşlarına Üyelik Durumu	215
2. İncelenen İşletmelerde Arazi Mülkiyeti ve Kullanılış Şekli	218
3. İncelenen İşletmelerde Sermaye Miktarı ve Sermaye Kompozisyonu	221
a. Aktif Sermaye	225
1. Arazi Sermayesi	225
a. Toprak Sermayesi	225
b. Toprak Islahı Sermayesi	225
c. Bina ve Diğer Zirai İnşaat Sermayesi	226
d. Nebat Sermayesi ve Tarla Demirbaşı	227
2. İşletme Sermayesi	228
a. Alet-Makina Sermayesi	228
b. Hayvan Sermayesi	229
c. Stok Mal Sermayesi	230

d. Malzeme-Mühimmat Sermayesi	230
e. Kasa Mevcudu ve Alacaklar	231
b. Pasif Sermaye	231
4. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Kredi Kullanımı	232
a. Dönem Başı Borç Durumu	232
b. Dönem İçi Borç Durumu	235
c. Dönem Sonu Borç Durumu	249
5. İncelenen İşletmelerin Yıllık Faaliyet Sonuçları	254
a. Tarım Ürünleri Üretim Ve Kullanılış Şekli	254
b. Brüt Hasıla	257
c. İşletme Masrafları	260
d. Net Hasıla	264
e. Tarımsal Gelir	265
6. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Kredi Kullanımının İşletmelerin Sermaye Yapısı ve Faaliyet Sonuçları ile İlişkilendirilmesi	266
a. Tarımsal Kredi Kullanımının İşletmelerin Sermaye Yapısı ile İlişkilendirilmesi	266
b. Tarımsal Kredi Kullanımının İşletmelerin Yıllık Faaliyet Sonuçları ile İlişkilendirilmesi	268

7. İncelenen işletmelerde Sermaye Yapısı ve Borç Durumunun Bazı Oranlar Yardımıyla Değerlendirilmesi	272
a. işletmelerin Likidite Durumuna ilişkin Bazı Rasyolar	273
b. işletmelerin Mali Yapısına ilişkin Bazı Rasyolar	276
8. Kredi uygulamasına ilişkin işletmecilerin Görüşleri ve Sorunları	280
a. Kredi ihtiyacını Doğuran Nedenler	280
b. işletmelerde Kredi Kullanma Eğilimi	281
c. Kredilerin Amaca Uygun Olarak Kullanılma Durumu	289
d. işletmecilerin Kredi Faizleri Konusundaki Görüşleri	289
e. işletmecilerin Uygun Faiz Dışındaki İstekleri ve Uygun Koşullu Kredi Kullanım Eğilimi	293
f. Projeye Dayalı Krediler ve Kontrollü Tarımsal Kalkınma Kredileri ile ilgili Görüşler	294
g. Kredi Alımında Karşılaşılan Problemler	296
h. işletmecilerin Köyünden veya Çevresinden Birine Borç Verme Eğilimi	298
i. Borçların Geri Ödenme Durumu	300
k. Kredinin Verilme Şekli ile ilgili Görüşler	303
l. işletmecilerin Tasarruf Eğilimi ve Tasarrufların Kullanımı Konusunda Görüşleri	305

E. Araştırma Alanında Bulunan Tarımsal Kredi Kurumları Yöneticilerinin Mevcut Kredi Mekanizmasının İşleyişine İlişkin Sorunları ve Çözüm Önerileri İle İlgili Görüşleri	307
1. T.C.Ziraat Bankası Yöneticilerinin Mevcut Kredi Mekanizmasının İşleyişine İlişkin Sorunları ve Çözüm Önerileri İle İlgili Görüşleri	307
2. Tarım Kredi Kooperatifleri Yöneticilerinin Mevcut Kredi Mekanizmasının İşleyişine İlişkin Sorunları ve Çözüm Önerileri İle İlgili Görüşleri	309
VI. ARAşTIRMA SONUÇLARININ TOPLUCA DEĞERLENDİRİLMESİ	315
A. Saptanan Sorunlar	315
1. İzlenen Kredi Politikaları ve Kredi Kurumları Açısından Saptanan Sorunlar	315
2. İşletme Bazında Saptanan Sorunlar	319
B. Sorunlara İlişkin Çözüm Önerileri	321
VII. ÖZET VE SONUÇ	325
SUMMARY	330
KAYNAKLAR	
EKLER	
Ek 1: İşletmelerin Faaliyet Sonuçları ve Kredi Kullanımı İle İlgili Varyans Analizi Sonuçları	
Ek 2: Üretici Anket Formu	
Ek 3: T.C.Ziraat Bankası Anket Formu	
Ek 4: Tarım Kredi Kooperatifleri Anket Formu	

TABLO LİSTESİ

NO	TABLO ADI	SAYFA NO
1	Araştırma Alanındaki Köylerin Kredi Kullanımı Açısından Dağılımı	10
2	Örnek İşletmelerin Dağılımı	13
3	Arazi Genişliklerine Göre Tarım İşletmelerinin Dağılımı	56
4	Tarım İşletmelerinin Parsel Sayılarına Göre Dağılımı (1980)	57
5	D.P.T. Gelir Dağılımı Araştırmalarına Göre Türkiye’de Gelir Dağılımı (Hanelerin % 20’lik Dilimlerine Göre)	59
6	Tarımsal Gelirlerin Yeterliliği Açısından Tarım İşletmelerinin Dağılımı	64
7	Türkiye’de Çeşitli İşletme Nev’ilerinde Sermaye Unsurlarının Dağılımı (%)	67
8	Türkiye’de Çeşitli Bölgelerinde Tarım İşletmelerinde Sermaye Unsurlarının Dağılımı (%)	68
9	Türkiye’de Çeşitli Bölgelerin Tarım İşletmelerinde Borçların Kaynaklarına Göre Dağılımı (%)	71
10	T.C.Merkez Bankası Kredileri	76
11	T.C.Ziraat Bankası Kaynaklarının Gelişimi	80
12	T.C.Ziraat Bankası Plasmanları ve Tarımsal Plasmanların Payı	82
13	T.C.Ziraat Bankası Tarafından Bazı Bitkisel Ürünler ve Hayvancılık Kredilerine Uygulanan İkraz Birimlerindeki Gelişmeler (Cari Değerlerle)	85

<u>NO</u>	<u>TABLO ADI</u>	<u>SAYFA NO</u>
14	T.C.Ziraat Bankası Tarafından Bazı Bitkisel Ürünler ve Hayvancılık Kredilerine Uygulanan İkraz Birimlerindeki Gelişmeler (Reel Değerlerle)	86
15	T.C.Ziraat Bankası Tarımsal Kredi Faiz Oranları (1980-1991) (%)	88
16	T.C.Ziraat Bankası Tarafından Tarım Sektörüne Verilen Krediler (Milyon Tl)	90
17	T.C.Ziraat Bankası Tarımsal Kredilerinin Kredi Grupları Bazında Oransal Gelişimi (%)	91
18	T.C.Ziraat Bankası Tarım Sektörüne Verilen Kredilerin Cari ve Reel Değerlerle Gelişimi	92
19	Tarım Kredi Kooperatifleri İkraz Gücündeki Gelişmeler	97
20	Tarım Kredi Kooperatiflerince Ortak Başına Açılacak Maksimum Kredi Miktarlarının Seyri	99
21	Tarım Kredi Kooperatiflerince Ortaklarına Açılan Kredilerin Kaynakları İtibariyle Seyri ve Borçlu Ortak Sayısı	100
22	Tarım Kredi Kooperatiflerince Ortaklarına Açılan Kredilerin Vade ve Çeşitlerine Göre Dağılımı (Milyon Tl.)	101
23	Orman Köylüleri Kalkınma Fonu Kredileri (Orköy)'nin Gelişimi	109
24	Bankaların Sektörel Kredilerinin Ana Gruplar İtibariyle Dağılımı (Milyon Tl.) ve İndeksleri (1980=100)	114
25	Bankaların Sektörel Kredilerinin Tarım ve Ana Gruplar İtibariyle Reel Değerleri (Milyon Tl.) ve İndeksleri (1980=100)	115

<u>NO</u>	<u>TABLO ADI</u>	<u>SAYFA NO</u>
26	T.C.Ziraat Bankasınca Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerine Açılan Kredilerin Seyri	119
27	Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri İktisadî Gücündeki Gelişmeler	121
28	Planlı Dönemde Tarımsal Kredilerin Bazı Kriterlere Göre Değerlendirilmesi (Plan Dönemleri Sonu)	137
29	Kaynakları İtibariyle Tarım Sektörüne Açılan Krediler (Cari Değerlerle Milyon Tl.)	144
30	Kaynakları İtibariyle Tarım Sektörüne Açılan Kredilerde Görülen Gelişmeler (Cari Değerlerle) (1980=100)	145
31	Kaynakları İtibariyle Tarım Sektörüne Açılan Krediler (Reel Değerlerle Milyon Tl.)	146
32	Kaynakları İtibariyle Tarım Sektörüne Açılan Kredilerde Görülen Gelişmeler (Reel Değerler) (1980=100)	147
33	Tarım Sektörüne İlişkin Bazı Ekonomik Göstergeler	149
34	Tarım Sektörüne İlişkin Bazı Sosyal Göstergeler	150
35	Tarım Sektörüne İlişkin Bazı Ekonomik Göstergeler ve Tarımsal Kredi	152
36	Tarım Sektörüne İlişkin Bazı Sosyal Göstergeler ve Tarımsal Kredi	153
37	Tarım Sektörüne İlişkin Bazı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler ile Tarımsal Kredi Kullanımı Arasında Hesaplanan Korelasyon Katsayıları	154
38	Türkiye Tarımında Modern Girdi Kullanımı ve Üretim Tekniklerindeki Gelişmeler	156

<u>NO</u>	<u>TABLO ADI</u>	<u>SAYFA NO</u>
39	Türkiye Tarımında Modern Girdi Kullanımı ve Üretim Tekniklerindeki Gelişmeler (1980=100)	157
40	Tarımda Modern Girdi Kullanımı ve Üretim Tekniklerindeki Gelişmeler ile Tarımsal Kredi Kullanımı Arasında Hesaplanan Korelasyon Katsayıları	158
41	Bazı Bitkisel Ürünlerin Verim Düzeylerinde Görülen Değişmeler	160
42	Bazı Bitkisel Ürünler Verim Düzeylerindeki Değişmeler ile Tarımsal Kredi Kullanımı Arasında Hesaplanan Korelasyon Katsayıları	161
43	Hayvansal Ürünlerde Verimlilik ile ilgili Bazı Göstergelerdeki Değişmeler	162
44	Bazı Hayvansal Ürünler Verim Düzeyindeki Gelişmeler ile Tarımsal Kredi Kullanımı Arasında Hesaplanan Korelasyon Katsayıları	163
45	Tarımsal Üretim değerinde Görülen Gelişmeler	165
46	Manisa ilinde Tarım işletmelerinin Arazi Genişliği itibariyle Dağılımı	170
47	Manisa ilinde Tarımı Yapılan Önemli Ürünlerin Üretim Alanı ve Üretim Miktarında Meydana Gelen Gelişmeler	173
48	Araştırma Alanında Tarımı Yapılan Önemli Ürünlerin Üretim Alanı ve Üretim Miktarında Meydana Gelen Gelişmeler	175
49	Manisa ili ve Araştırma Alanında Tarımsal Kooperatifler ve Ortak Sayıları	178

<u>NO</u>	<u>TABLO ADI</u>	<u>SAYFA NO</u>
50	T.C.Ziraat Bankasıncı Manisa İli Üreticilerine Açılan Tarımsal Krediler (Milyon Tl.)	181
51	T.C.Ziraat Bankasıncı Manisa Merkez İlçe Üreticilerine Açılan Tarımsal Krediler (Milyon Tl.)	182
52	T.C.Ziraat Bankasıncı Manisa İli Üreticilerine Açılan Tarımsal Kredilerin Merkez İlçe ve Diğer İlçelere Göre Dağılımı (%)	183
53	T.C.Ziraat Bankasıncı Manisa Merkez İlçe Üreticilerine Açılan Kredilerin Cari ve Reel Değerlerle Gelişimi	184
54	T.C.Ziraat Bankasıncı Manisa Merkez İlçe Üreticilerine Açılan İşletme ve Yatırım Kredilerin Üreticiye Dağıtım Şekli (%)	185
55	T.C.Ziraat Bankasıncı Manisa Merkez İlçe Üreticilerine Açılan Kredilerin Vadelerine Göre Dağılımı (%)	186
56	Araştırma Alanında Mevcut 11 Tarım Kredi Kooperatifince Ortaklarına Açılan Tarımsal Kredilerin Çeşitleri İtibariyle Dağılımı	189
57	Araştırma Alanında Mevcut 11 Tarım Kredi Kooperatiflerince Ortaklarına Açılan Kredilerin Kredi Dilimlerine Göre Dağılımı (1991 Yılı)	191
58	Manisa İli TARİŞ Ortaklarına Açılan Aynı Kredi Tutarlarının Birliklere Göre Dağılımı	194
59	İncelenen İşletmelerde İşletmecilerin Özel Bankalar İle İlişkisi	196
60	Tarışbank Tarafından Manisa İline Açılan Tarımsal Kredilerin Gelişimi	198

<u>NO</u>	<u>TABLO ADI</u>	<u>SAYFA NO</u>
61	Manisa İli ve Merkez İlçe'de Orman Köylüleri Kalkınma Fonu Kredileri (Orköy Kredileri)'nin Gelişimi (Milyon Tl.)	199
62	Manisa Merkez İlçe Üreticilerine Teşkilatlanmış Kredi Kaynaklarının Verilen Tarımsal Kredilerin Cari Değerlerle Gelişimi	201
63	Manisa Merkez İlçe Üreticilerine Teşkilatlanmış Kredi Kaynaklarının Verilen Tarımsal Kredilerin Reel Değerlerle Gelişimi	202
64	Manisa Merkez İlçe Tarım İşletmelerinde Modern Girdi Kullanımı ve Üretim Tekniklerindeki Gelişmeler	203
65	Manisa Merkez İlçe Tarım İşletmelerinde Modern Girdi Kullanımı ve Üretim Tekniklerindeki Gelişmeler ile Tarımsal Kredi Kullanımı Arasında Hesaplanan Korelasyon Katsayıları	204
66	Manisa Merkez İlçede Üretimi Yapılan Bazı Bitkisel Ürünlerin Verim Düzeylerindeki Değişmeler	206
67	Manisa Merkez İlçede Bazı Bitkisel Ürünler Verimleri ile Tarımsal Kredi Kullanımı Arasında Hesaplanan Korelasyon Katsayıları	207
68	Manisa Merkez İlçede Hayvan Sayıları	208
69	Manisa Merkez İlçe Tarımsal Üretim Değerinde Görülen Gelişmeler	210
70	İncelenen İşletmelerde Yaş Gruplarına Göre Ortalama Nüfus	212
71	İncelenen İşletmelerde Aile İşgücü Potansiyeli ve Kullanım Durumu (E.İ.G./İşletme)	214

<u>NO</u>	<u>TABLO ADI</u>	<u>SAYFA NO</u>
72	İncelenen işletmelerde işletmecilerin Yaş ve Eğitim Durumu	216
73	İncelenen işletmelerde işletmecilerin Çiftçi Organizasyonlarına Üyelik Durumu	217
74	İncelenen işletmelerde Arazi Mülkiyet Durumu ve Oransal Dağılımı	218
75	İncelenen işletmelerde işletme Arazisinin Nev'ilerine Göre Dağılımı	219
76	İncelenen işletmelerde Tarla Arazisi Kullanım Durumu	219
77	İncelenen işletmelerde Arazilerin Sulanma Durumu, Parsel Sayısı ve Ortalama Parsel Genişliği	220
78	İncelenen işletmelerde işletme Başına Sermaye Miktarı ve Kompozisyonu (000 Tl./İşl.)	222
79	İncelenen işletmelerde işletme Başına Düşen Sermayenin Sermaye Unsurlarına Göre Oransal Dağılımı (%)	223
80	İncelenen işletmelerde Dekara Düşen Sermaye Miktarı ve Kompozisyonu (000 Tl./Da.)	224
81	İncelenen işletmelerde Toprak Islahı Sermayesi	226
82	İncelenen işletmelerde Bina ve Diğer Zirai İnşaat Sermayesi	226
83	İncelenen işletmelerde Nebat Sermayesi ve Tarla Demirbaşı Sermayesi	227
84	İncelenen işletmelerde Alet-Makina Sermayesi	228
85	İncelenen işletmelerde Hayvan Sermayesi	229

<u>NO</u>	<u>TABLO ADI</u>	<u>SAYFA NO</u>
86	İncelenen İşletmelerde Stok Mal Sermayesi	230
87	İncelenen İşletmelerde Borç Kaynakları İtibariyle Dönem Başı Borç Durumu	233
88	İncelenen İşletmelerde Dönem Başı Borçların Alınış Amaçları İtibariyle Dağılımı	235
89	İncelenen İşletmelerde Borç Kaynakları İtibariyle Dönem İçi Borç Durumu	236
90	İncelenen İşletmelerde Dönem İçinde Alınan Borçların Alınış Amaçları İtibariyle Dağılımı	238
91	İncelenen İşletmelerde Dönem İçinde Alınan Borçların Borçlanmanın Gerçekleştiği Aylara Göre Dağılımı	239
92	İncelenen İşletmelerde Dönem İçinde Alınan Borçların Vadeleri İtibariyle Dağılımı	240
93	İncelenen İşletmelerde Dönem İçinde Alınan Borçların Faiz Oranları İtibariyle Dağılımı	241
94	İncelenen İşletmelerde Dönem İçinde Alınan Borçların Gösterilen Teminat Tiplerine Göre Dağılımı	242
95	İncelenen İşletmelerde Dönem İçinde Alınan Borçların Borç Kaynakları İtibariyle Faiz Tutarları	244
96	İncelenen İşletmelerde Dönem İçi Ödenen Anapara Tutarlarının Borç Kaynaklarına Göre Dağılımı	245
97	İncelenen İşletmelerde Dönem İçinde Ödenen Normal Borç Faizlerinin Borç Kaynaklarına Göre Dağılımı	247

<u>NO</u>	<u>TABLO ADI</u>	<u>SAYFA NO</u>
98	İncelenen işletmelerde Dönem İçi Ödenen Gecikme Faizleri Tutarının Borç Kaynaklarına Göre Dağılımı	248
99	İncelenen işletmelerde Dönem Sonu Borçların Borç Kaynaklarına Göre Dağılımı	250
100	İncelenen işletmelerde Dönem Sonu Borçların Vadelere Göre Dağılımı (%)	251
101	İncelenen işletmelerde Dönem Sonu Borçların Borç Kaynaklarına Göre Normal Faizleri	252
102	İncelenen işletmelerde Borç Kaynaklarına Göre Dönem Sonu Borçların Gecikme Faizleri Birikimi	253
103	İncelenen işletmelerde Tarımsal Ürünler Üretim ve Kullanılış Şekli (000 Tl./İşl.)	255
104	İncelenen işletmelerde Tarımsal Ürünlerin Brüt Üretim Değeri İçindeki Payı (%)	256
105	İncelenen işletmelerde Brüt Hasıla ve Kaynakları	259
106	İncelenen işletmelerde Masraf Unsurları İtibariyle İşletme Masrafları	261
107	İncelenen işletmelerde Masraf Unsurları İtibariyle Dekara Düşen İşletme Masrafları (000 Tl./Da.)	262
108	İncelenen işletmelerde Yıllık Faaliyet Sonuçlarına Dayalı Bazı Hesaplamalar (000 Tl./İşl.)	265

<u>NO</u>	<u>TABLO ADI</u>	<u>SAYFA NO</u>
109	İncelenen işletmelerde Dönem Sonu Borç Miktarı ile Aktif Sermaye Unsurları Arasında Hesaplanan Korelasyon Katsayıları	267
110	İncelenen işletmelerde Her 1 Tl.'lik Dönem Sonu Borca Karşı Elde Edilen Yıllık Faaliyet Sonuçlarının Değerleri (Tl./İşl.)	269
111	İncelenen işletmelerde Dönem Sonu Borçlar ile işletmenin Yıllık Faaliyet Sonuçları Arasında Hesaplanan Korelasyon Katsayıları	270
112	İncelenen işletmeler için Cari Oranlar	274
113	İncelenen işletmeler için Likidite Oranları	276
114	İncelenen işletmeler için Özsermaye/Aktif Oranları	278
115	İncelenen işletmelerde Borç/Özsermaye Oranları	279
116	İncelenen işletmelerde işletmecileri Kredi Kullanmaya Yönelten Nedenler	281
117	İncelenen işletmelerde Son On Yıl (1981-1991) içinde Alınan işletme Kredilerinin Alındıkları Kaynaklar itibarıyla Dağılımı	283
118	İncelenen işletmelerde Son On Yıl (1981-1991) içinde Alınan işletme Kredilerinin Alındıkları Ürünler itibarıyla Dağılımı	285
119	İncelenen işletmelerde işletmecilerin Alınan işletme Kredilerinin Yararları Konusundaki Görüşleri	286

<u>NO</u>	<u>TABLO ADI</u>	<u>SAYFA NO</u>
120	İncelenen işletmelerde Son On Yıl (1981-1991) içinde Yatırım Kredisi Kullanma Eğilimi	287
121	İncelenen işletmelerde Son On Yıl (1981-1991) içinde Alınan Yatırım Kredilerinin Cari ve Reel Değerleri	288
122	İncelenen işletmelerde 1 Yıl Vadeli Bitkisel Üretim Kredileri için İşletmecilerin Faiz Beklentisi	290
123	İncelenen işletmelerde 1 Yıl Vadeli Hayvancılık Üretim Kredileri için İşletmecilerin Faiz Beklentisi	291
124	İncelenen işletmelerde işletmecilerin Yabancı Birine Borç Vermeleri Halinde Faiz Konusundaki Görüşleri	292
125	İncelenen işletmelerde işletmecilerin Uygun Faiz Oranı Dışındaki İstekleri (İlk Tercihler)	293
126	İncelenen işletmelerde Uzun Vadeli ve Düşük Faizli Kredi Olanaklarını Değerlendirme Eğilimi	294
127	İncelenen işletmelerde Kooperatif ve Bankalardan Kredi Alımında Karşılaşılan En Önemli Sorunun Görünümü	297
128	İncelenen işletmelerde işletmecilerin Köyünden veya Çevresinden Birine Borç Verme Eğilimi	299
129	İncelenen işletmelerde Borç Verebilecek İşletmecilerin Aradıkları Teminat Tipleri	299
130	İncelenen işletmelerde Borçların Zamanında Geri Ödenme Durumu	300

<u>NO</u>	<u>TABLO ADI</u>	<u>SAYFA NO</u>
131	İncelenen işletmelerde kredilerin Verilme Şekli ile ilgili işletmeci Görüşü	304
132	İncelenen işletmelerde Kredilerin Aynı-Nakdi Karışık Olarak Verilmesini Öneren işletmecilerin Benimsedikleri Oranlar	305
133	İncelenen işletmelerde işletmecilerin Tasarruf Olanakları	306
134	İncelenen işletmelerde Tasarrufların Değerlendirildiği Alanlar	306
135	Görüşme Yapılan Kooperatif Yöneticilerinin Ortaklarının Kredileri Kullanımı ile ilgili Görüşleri	310
136	Görüşme Yapılan Kooperatif Yöneticilerinin Kredilerin Mevcut Verilme Şekli Konusundaki Görüşleri	311

ŞEMA VE HARİTA LİSTESİ

<u>NO</u>	<u>ADI</u>	<u>SAYFA NO</u>
Şema 1:	Az Gelişmiş Ülkeler için Fakirlik Kısır Döngüsü	34
Şema 2:	A.B.D.'de Tarımsal Kredi Sisteminin Genel Organizasyonu	44
Harita 1:	Araştırma Alanı	169

ABSTRAKT

Tarım sektörüne sermaye sağlanmasında etkili bir araç olan tarımsal kredinin tarımsal gelişme açısından irdelendiği bu çalışmada, kredi uygulamaları makro düzeyde ve araştırma alanı olan Manisa merkez ilçe bazında değerlendirilmiştir. Ülke genelinde ve araştırma alanında tarımsal kredi kullanımının tarımsal üretim teknikleri, modern girdi kullanımı ve üretime olan etkilerinin de araştırıldığı çalışmada, kredi uygulamalarına dönük sorunlar tesbit edilmiş ve bazı öneriler getirilmiştir.

ABSTRACT

This study investigates agricultural credits, which is an important device in supplying capital to agricultural sector, from the agricultural development stand point, at macro level and in the central county of Manisa province. The effect of credit usage on agricultural techniques, on modern input usage and on production have been reviewed in the research area and in the whole country and the impacts and some proposals related to credit usage have been discussed.

I. GİRİŞ

A. Konunun Önemi

Türkiye ekonomisinde özellikle son yıllarda sanayileşme ve yapısal değişim konusunda kaydedilen gelişmeler, tarım sektörünün önemini azaltmamış, aksine tarımın ekonomik kalkınmadaki katkılarının ihmal edilemeyeceğini kanıtlamıştır. Tarım kesiminin GSMH'da, istihdamda ve dış ticaretin bileşimindeki göreceli ağırlığı giderek azalmışsa da, sektörün mutlak büyüklüğünde artışlar gerçekleşmiştir. Bu olgu, sanayileşme sürecindeki Türkiye ekonomisi açısından tarımsal modernizasyonun kesintisiz sürdürülme gereğinin kalkınma için bir önkoşul olduğunu belirlemektedir.

Türkiye ekonomisinde tarım sektörünün ekonomik kalkınma alanındaki bilinen katkılarının giderek artan oranda gerçekleştirilmesinin hedeflenmesiyle tarımsal finansman konusu özel bir önem kazanarak, kalkınma politikalarındaki ana odak noktalarından birini oluşturmuştur.

Türkiye ekonomisi ve tarım sektörü açısından tarımsal finansmanın önemi, diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi doğal, teknik ve ekonomik nedenlerle doğan tarımsal finansman ihtiyacının yeterli düzeyde ve zamanında karşılanması noktasında toplanmaktadır.

Tarımda sermayenin yeterli ve işletme bünyesine uygun bulunması, verimli ve rantabl çalışmada önemli bir

faktördür. Bilindiği gibi tarımda kullanılan sermayenin sağlanması veya miktarının arttırılabilmesi için iki yol bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, tarım işletmelerinde gelirin bir bölümünün tasarruf edilmesi, ikincisi ise, işletmeye dış kaynaklardan sermaye sağlanmasıdır.

Az gelişmiş ülkelerde egemen olan çarpık toprak mülkiyeti ve gelir dağılımı, büyük çoğunluğu ancak geçimlik düzeyde üretimde bulunabilen tarım işletmelerinde üretim artışı sağlamada öz tasarruflardan yararlanma olanağını kısıtlamaktadır. Tüm nedenler birleştirildiğinde, özellikle küçük işletmelerin üretimlerini ve gelirlerini arttırıcı girişimlerde bulunabilmeleri için işletme dışı fonlara yönelimleri zorunlu hale gelmektedir.

Türk tarımında kullanılan sermaye kompozisyonu içinde arazi sermayesi önemli bir orana sahip olup, özellikle işletme sermayesi yeterli düzeyde bulunmamaktadır. Durumun böyle olması da, büyük çoğunluğu küçük ölçekli olan tarım işletmelerimizde gelir düzeyinin düşüklüğü nedeni ile sermaye birikiminin sınırlı ve yavaş olmasına neden olmaktadır. Tarım işletmelerimizde sermaye birikiminin sınırlılığı işletme dışı fonlara diğer bir ifadeyle tarımsal kredilere önemli ölçüde ihtiyaç duyulmasına yol açmaktadır.

Tarım sektöründe yatırımların yapılması ve sorunların çözümünde kredi başlıca bir araçtır. Tarımsal kredi direkt bir araç olmaktan çok, girdilerin temininde bir araç olarak düşünülebilir.

Gelişme derecesi ne olursa olsun, hemen hemen her ülkede tarımsal üretimi arttırmak ve çiftçilerin hayat standardını yükseltmek için en zorunlu koşullardan biri, güvenilir bir tarımsal kredinin varlığı olduğundan, hükümetler bir taraftan tarımsal kredi kuruluşlarını kurmak, diğer yandan kredi sistemini kontrol altına almak suretiyle tarım kesimine özel ilgi göstermektedir¹.

Tarımsal kredi, tasarruf olanakları sınırlı ve dolayısıyla sermaye sağlaması güç olan, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde daha fazla önem taşımaktadır.

B. Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, bir yandan Türkiye'de tarımsal kredi uygulamalarını ortaya koyarak, uygulamaları tarım sektörü açısından genel olarak değerlendirirken, diğer yandan yöresel olarak tarımsal kredi uygulamaları, üretici-kredi kurumları ilişkileri, işletme bazında tarımsal kredilerin etkilerinin belirlenmesi, sorunların tespiti ve çözümüne ilişkin önerileri getirmesi açısından önem taşımaktadır.

Türkiye'de tarımsal kredilere ilişkin politikalar ve uygulamaları ele alan çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Öte yandan konuyu işletme düzeyinde ele alan araştırma sayısı yok denecek kadar azdır. Çalışmaların azlığı ve

¹-Ali Rıza Karacan, Tarım işletmelerinin Finansmanı ve Tarımsal Kredi, E.Ü.Ziraat Fakültesi Yayınları No:498, İzmir, 1991, s.9.

yeni bir çalışmaya duyulan ihtiyaç araştırmanın önemini arttırmaktadır.

Araştırma ile ortaya konulacak bulguların, özellikle tarımsal kredi politikasına yön verenlere, bazı ipuçları verebileceği de düşünülmektedir.

C. Araştırmanın Amacı

Türk tarımında kredi politikalarını genel hatlarıyla ortaya koyarak, makro düzeyde tarımsal kredilerin tarım sektörü üzerine etkilerini analiz etmek ve Manisa Merkez ilçede kredi kullanan bir grup tarım işletmecisinin konuya ilişkin görüşleri ve kredi kullanımına ilişkin mevcut durumu belirleyerek, sorunları ortaya koymak ve bazı çözüm önerileri getirmeyi hedefleyen bu araştırmanın başlıca amaçları şöyle sıralanabilir:

- Tarımın finansmanı ve tarımsal kredilerin işletmecilikteki önemini genel hatlarıyla ortaya koymak,
- Tarımsal kredilerin tarım sektörünün gelişimi üzerine etkilerini belirlemek,
- Türkiye’de tarıma dönük kredi politikalarını planlı dönem itibarıyla genel olarak incelemek,
- Türkiye’de tarımsal kredi kurumlarının organizasyonel yapısı ve çalışmalarını ortaya koymak,
- Uygulamaya yönelik durumun saptanması açısından Manisa Merkez ilçede seçilmiş bazı işletmelerde tarımsal kredilerin etkilerini araştırmak,
- Araştırma alanında seçilmiş bir grup tarım işletmesinde

işletmecilerin tarımsal krediye ilişkin görüşleri ve yaklaşımlarını belirlemek, işletmesinde tarımsal kredi kullanımının analizini yapmak,

- Araştırma alanında mevcut tarımsal kredi kurumlarının çalışmaları ve yöneticilerinin konuya ilişkin yaklaşımlarını test etmek,

- Saha  alışmaları ışığında yöresel ve ülke genelinde sorunları belirlemek ve bazı çözüm  nerileri getirmek.

D. Araştırmanın Kapsamı

Araştırma tarımsal kredilerin tarım işletmeleri açısından önemi ve uygulamaya ilişkin bilgileri makro ve yöresel düzeyde ele almaktadır. Bu çerçevede öncelikle tarımsal kredilerin tarım işletmeleri açısından önemi ortaya konularak, bazı ülkelerde tarımsal kredi uygulamaları gözden geçirilmiş, ardından Türkiye’de tarımsal kredi politikaları ve kredi uygulamaları ele alınmıştır. Uygulamaya yönelik durumun saptanması amacıyla Manisa ili Merkez ilçe’den tesadüfi tabakalı örnekleme yöntemi ile belirlenmiş işletmelerin tarımsal kredi kullanımı ve kredi kullanımının etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede işletmelerin kredi kullanımı ve bu verilerin işletme faaliyet sonuçları ile ilişkilendirilmesi yoluna gidilmiş ve işletmecilerin kredi kullanımına ilişkin sorunları saptanmıştır.

Araştırmada yöresel düzeyde kredi kurumlarının yöneticileri ile de anket çalışması yapılarak konuya bakışları test edilmiştir.

Arastirmada inceleme donemi olarak makro verilerde 1980-1991 donemi ele alınmis, ancak zaman zaman konunun geregi olarak planli doneme iliskin verilerde kullanilmistir. isletme duzeyindeki bilgiler bazı verilerde 1980- 1991 donemi icin alinirken (yatirim kredisi kullanimi gibi), buyuk olcu de son uretim donemi icin (kasim 1990-kasim 1991) derlenmistir.

II. MATERYAL VE YÖNTEM

A. Materyal

Bu araştırmanın ana materyalini bizzat araştırmacı tarafından araştırma alanından seçilmiş üreticilerle, amaca uygun olarak düzenlenmiş anket formları kullanılarak yapılan yüzyüze görüşmeler yoluyla derlenmiş veriler oluşturmaktadır. Ayrıca araştırma alanında bulunan Tarım Kredi Kooperatifleri yöneticileri ile yapılan anket görüşmeleri, T.C.Z.B. Manisa Merkez ve Muradiye Şubeleri, Manisa ve Çobanisa T.S.K. ve özel bankaların yetkilileri ile yapılan görüşmeler ve bu kurumların kayıtlarından elde edilen bilgiler oluşturmıştır.

Diğer materyalin bir kısmı T.C Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Tarım Kredi Kooperatifleri İzmir Bölge Birliği, Tarım ve Köy işleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Destekleme Genel Müdürlüğü, Devlet İstatistik Enstitüsü, Dünya Bankası Kaynaklarından, diğer bir kısım materyal ise, konuyla ilgili yurt içinde ve yurt dışında yapılmış araştırma, derleme, inceleme ve sempozyum bildirilerinden derlenmiştir.

B. Yöntem

1. Verilerin Toplanması Sırasında Uygulanan Yöntem

a. Araştırma Alanının Seçimi

Ege Bölgesi Türkiye tarımında önemli bir yere sahiptir. Bölge 1990 yılı verileriyle Türkiye tarımsal üretim değerinin % 21.91'ine sahip olup, bu değerle Türkiye genelinde ilk sıradadır¹. Ege Bölgesi tütün, pamuk, incir, üzüm gibi önemli ihraç ürünlerinin üretiminde Türkiye genelinde ağırlıklı yere sahiptir. Ege Bölgesi tarımsal üretimi içinde Manisa ili önemli bir yere sahiptir. Nitekim Manisa ili Türkiye tarımsal üretim değeri içinde birinci sırada yer alırken², özellikle sanayi bitkileri üretiminde tütün, pamuk ve çekirdeksiz kuru üzüm başta olmak üzere Türkiye üretiminde de önemli

¹-T.C.Ziraat Bankası, Türkiye Tarımsal Üretim Değeri 1990, T.C.Ziraat Bankası Planlama, Bütçe ve Kontrol Müdürlüğü Yayınları No: 34, Ankara, s.6

²-1990 yılı verileriyle Türkiye tarımsal üretim değeri 83865262.3 milyon Tl.olup, bunun 3599900.6 milyon Tl.'sı (% 4.29) Manisa ilince sağlanmaktadır. Manisa ili bitkisel üretim değerinin % 17.51'i Merkez ilçe tarafından sağlanmaktadır (Bkz.T.C.Ziraat Bankası, Türkiye Tarımsal Üretim Değeri 1990, ...a.g.e...s.6 ve 35.)

ağırlığa sahiptir¹. Manisa ili Tarım Kredi kooperatiflerinin sayıca en yoğun olduğu il konumundadır². Bu gerekçeler ışığında Manisa ili Merkez ilçesi ana kitle kabul edilerek, ilk aşamada, Merkez ilçe ve bağlı köylerde işlenen tarım alanı Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Manisa İl Müdürlüğü kayıtlarından çıkarılmıştır.

Ardından T.C.Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Merkez ilçe ve bağlı köylere açılan krediler 1990 yılı için Merkez ilçe ve köyler düzeyinde elde edilmiştir. Merkez ilçe ve köyler bazında açılan krediler, işlenen tarım alanına bölünerek işlenen alanın dekarına düşen kredi miktarı saptanmıştır.

Bu arada açılan krediler toplamı, Merkez ilçe ve köylerinde işlenen tarım alanı toplamına bölünerek Merkez ilçede dekara ortalama kredi miktarı bulunmuştur. Bu miktar esas alınarak köyler ortalamasının altında ve ortalamasının üstünde kredi alan köyler şeklinde

¹-Manisa ili tütün ve çekirdeksiz kuru üzüm üretim değerinde Türkiye birincisi iken, pamuk ve zeytin üretiminde de söz sahibidir. İl 261 888 bin tonluk Türkiye tütün üretiminin % 26.24'ünü ve 3 430 bin tonluk Türkiye üzüm üretiminin % 19.44'ünü sağlamaktadır (D.İ.E., Tarımsal Yapı ve Üretim 1989, Yayın No: 1505, Ankara, 1992, Çeşitli Sayfalar ve T.C. Ziraat Bankası, Tarımsal Üretim Değeri 1990,...a.g.e....s.6).

²-1990 yılı verileriyle Manisa ili genelinde 104 ve Merkez ilçede 10 Tarım Kredi Kooperatifi bulunmaktadır (Tarım Kredi Kooperatifleri İzmir Bölge Birliği Kayıtları).

ayrılmıştır¹ . Yapılan hesaplamalar sonucu kredi kullanımı açısından köylerin dağılımı şöyle bulunmuştur.

İşlenen Tarım Alanı Toplamı : 539 385 Da.
Açılan Krediler Toplamı : 26 417 377 553 Tl.
Dekara Ortalama Kredi Miktarı : 48 977 Tl./Da.

Tablo 1: Araştırma Alanındaki Köylerin Kredi Kullanımı
Açısından Dağılımı

	Sayı	(%)
Dekara Ortalama Kredi Miktarının Altında Kredi Alan Köyler	45	47.90
Dekara Ortalama Kredi Miktarının Üstünde Kredi Alan Köyler	49	52.10
Toplam	94	100.00

Tablo 1'den izlenebileceği gibi araştırma alanındaki köylerin % 47.90'ı dekara ortalama kredi miktarının altında, % 52.10'u dekara ortalama kredi miktarının üstünde kredi kullanmaktadır.

İkinci aşamada köylerin seçimi yoluna gidilmiştir. Bütün köylerde anket yapılmasının güçlüğü ve zamanın kısıtlılığı da gözönüne alınarak toplam köy sayısının % 10'unun örnek köyler olarak seçilmesi planlanmış ve her iki grubun ağırlığı da gözönüne alınarak, her gruptan beş köy olmak üzere toplam on köyün seçilmesine karar

¹-Ortalamaya eşit miktarda dekara kredi düşen köy bulunmamaktadır. Merkez ilçe de bir köy gibi kabul edilmiştir.

verilmiştir. Köylerin seçiminde Tarım ve Köy işleri Bakanlığı Manisa İl Müdürlüğü ve T.C.Ziraat Bankası Manisa Merkez Şubesi yetkililerinin de görüşü alınarak ve dağ,yamaç ve ova köylerini de temsil edecek şekilde köylerin seçimi yoluna gidilmiştir. Bu yolla köylerin konumu itibariyle de kredi kullanma eğilimi ve kredi kullanımının analiz edileceği düşünülmüştür. Bu çalışma sonucu seçilen köyler aşağıda şekilde belirlenmiştir.

Dekara ortalama kredi miktarının (48 977 Tl./Da.) altında kredi alan köyler :

Çamköy
Maldan
Sancaklı Uzuncınar
Tilkiköy
Yeni Mahmudiye

Dekara ortalama kredi miktarının (48 977 Tl./Da.) üstünde kredi alan köyler :

Aşağı Çobanisa
Halıtlı
Üçpınar
Veziroğlu
Yağcılar

b. İşletmelerin Seçimi

Seçilen köylere bizzat gidilerek, Belediye Başkanları veya muhtarlarla görüşmeler yapılarak ve " Çiftçi Malları Koruma Başkanlığı" , D.S.İ. sulama kayıtları gibi dökümanlardan yararlanmak suretiyle, çiftçilikle uğraşan, köyde ikamet eden ve işletme dışı kaynak kullanan üreticilerin (borçlu işletmelerin) sahip oldukları arazi genişlikleri (mülk, kira ve ortaklıkla işletilen

araziler toplamı) itibariyle birer listesi hazırlanmıştır.

Hazırlanan liste ana kitle olarak kabul edilen Manisa Merkez İlçe tarım işletmelerinin alt ana kitlesi olarak kabul edilerek üreticiler sahip oldukları arazi genişlikleri itibariyle sıralanmış ve ardından değişik sınıf aralıkları için işletme sayıları saptanmıştır. Alt ana kitle işletmelerinin genellikle 20 dekar ve altında arazi genişliğine sahip oldukları görülmüştür. İşletmeler sınıf aralıkları 10'ar dekar, 20'ser dekar alınmak suretiyle değişik tabakalara ayrılmış ve örnek hacimleri hesaplanmıştır. İşletme büyüklüğü arttıkça büyük çapta varyasyon nedeniyle, büyük gruplarda daha çok işletmenin örneğe çıktığı görülmüştür. Bu çerçevede araştırma alanında daha önce yapılmış çalışmalar ve tarım kuruluşları yetkililerinin görüşleri doğrultusunda araştırma alanı için küçük işletme sınırının 30 dekarın altında olacağı varsayımıyla işletmeler 1-30 Da., 31-60 Da. ve 60 Da. üstü işletmeler olmak üzere üç tabakaya ayrılmıştır. Tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemiyle, % 95 ihtimalle ve % 15 hata payı ile her tabaka için ayrı ayrı örnek hacmi saptanmıştır.

Örnek hacminin saptanmasında;

$$n = \frac{S^2 \cdot Z^2 \cdot N}{(N-1) \cdot E^2 + S^2 \cdot Z^2}$$

formülü kullanılmıştır¹.

n : Örneğe girmesi gereken işletme sayısı

S²: Örnekten elde edilen varyans

Z : Güven sınırı (% 95 ihtimal için 1.96)

N : Alt ana kitledeki işletme sayısı

E : Kabul edilebilir azami hata payı

Sonuçta her gruptan örneğe dahil işletme sayıları şöyle bulunmuştur.

Tablo 2: Örnek işletmelerin Dağılımı

Sınıf Aralığı (Da)	Ana Kitle		Örnek	
	İşletme Sayısı	(%)	İşletme Sayısı	(%)
1-30	866	72.96	44	41.51
31-60	226	19.04	13	12.26
61 +	95	8.00	49	46.23
Toplam	1187	100.00	106	100.00

¹-Cengiz Çakır, "Tarımsal İşletmecilik Araştırmalarında Kullanılabilecek Örneklem Metodları", Ege Tarım Ekonomisi Dergisi, Cilt:1, Sayı: 2, E.Ü.Matbaası, İzmir, 1975, s.28.

Ardından tesadüfi sayılar cetveli kullanılarak işletmeler örneğe çekilmiştir¹ . Bazı çiftçilerin anket sorularına cevap vermeyi kabul etmeyebileceği, cevapların yetersiz olabileceği ve diğer olumsuzlukların görülebileceği düşüncesiyle % 20 oranında yedek işletmede tesadüfi olarak örneğe dahil edilmiştir.

Bilindiği gibi Türkiye’de ve bölge işletmelerinde genellikle muhasebe kayıtları tutulmadığından zorunlu olarak verilerin anket metoduyla toplanması yoluna gidilmiştir. Anket sırasında üreticilerin ekonomik ve sosyal durumları ile kredi kullanım eğilimlerinin saptanması önem taşıdığından ekonomik ve sosyal konulu önceki birçok çalışmaların anket formları gözden geçirilmiş, ayrıca F.A.O’nun kredi survey formlarının² da yardımıyla araştırmanın amacına uygun bir form geliştirilmiştir. Hazırlanan soru formu araştırma alanında denemeye tabi tutularak soruların geçerliliği ortaya konulmuş ve ardından son şekli verilen soru formu (Ek.2) ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

¹-Murray R.Spiegel, Theory And Problems of Statistics, McGraw-Hill Book Company, New York, 1972, s.349.

²-F.A.O., Guide To Methods and Procedures of Rural Credit Surveys, F.A.O. Agricultural Development Paper No: 73, Rome, 1962, ss. 82-99.

2. Verilerin Analizi Sırasında Uygulanan Yöntem

Verilerin analizine aşamasında, öncelikle toplanan bilgilerin kullanımı ve yorumlanmasında kolaylık sağlayan tablolar oluşturulmuştur. Bu amaçla, şimdiye kadar birçok araştırmada kullanılan örnek döküm cetvelleri esas alınarak geliştirilen tablolarda her soru için bilgisayarda analiz kolaylığı sağlayabileceği düşüncesiyle gerekli kodlamalar yapılmış, ayrıca sayısal veriler içeren sorular ve açık uçlu sorular için yeterli yer ayrılarak verilerin dökümüne geçilmiştir.

Verilerin analizi sırasında işletmeler daha önce yapılan sınıflandırmaya göre üç tabakaya ayrılmıştır. Bu sınıflandırma şekline göre, öncelikle çiftçi ve ailesinin nüfus ve eğitim durumu, işgücü ve kullanım şekli, işletmelerin sermaye kompozisyonu ve faaliyet sonuçları incelenmiştir.

Bu analiz sırasında genellikle aritmetik ortalamalar, yüzde hesapları ve indekslerden yararlanılmıştır.

Envantere dahil unsurların kıymet takdirinde uygulanan yöntemlerde şöyle sıralanabilir¹:

a) Toprak sermayesi kıymet takdirinde, bölgede geçerli alım-satım fiyat ortalaması esas alınmıştır.

¹-Ali Aras, Tarım Muhasebesi, E.O.Ziraat Fakültesi Yayınları No:486,İzmir, 1991, ss.62-64 yararlanılmıştır.

b) Toprak ıslahı sermayesi kıymet takdirinde, yeni yaptırılanlar için maliyet bedeli, eskiden yapılmış olanlar için çiftçi ifadesine göre halihazır değerler dikkate alınmıştır.

c) Bina ve diğer zirai inşaatlar kıymet takdirinde, yeni olanlar maliyet bedeli, eski olanlar yeniden inşa bedelleri durumlarına göre intibak ettirilmek suretiyle değerlendirilmiştir.

d) Nebat sermayesi ve tarla demirbaşı kıymet takdirinde,
- Bağ ve meyvelik nebat sermayesi, emsal bedeline göre arazi ile beraber saptanan değerden, çıplak arazi değeri çıkarılmak suretiyle,
- Üretim dönemi başına yakın bulunan tarla demirbaşı maliyet bedeli üzerinden, hasat dönemine yakın bulunan büyümekte olan tarla ürünleri net satış fiyatı ile,
- Ürün vermeyen bağ ve meyvelikler odun değeri üzerinden değerlendirilmiştir.

e) Hayvan sermayesi kıymet takdirinde, işletme dışından satın alınan hayvanlar maliyet bedeli, işletmede yetiştirilen hayvanlar emsal bedeli üzerinden değerlendirilmiştir.

f) Alet-makina sermayesi kıymet takdirinde, yeni alınmış ve yaptırılmış olanlar maliyet bedeli, eski olanlar çiftçi ifadesi esas alınarak yenisinin alım-satım ortalaması eskiye intibak ettirilmek suretiyle değerlendirilmiştir.

g) Malzeme-mühimmat sermayesi kıymet takdirinde, satın alınanlar maliyet bedeli, satılabilecek olanlar net piyasa değeri üzerinden değerlendirilmiştir.

h) Para mevcudu ve borçların tesbitinde çiftçi ifadesi esas alınmıştır.

İncelenen işletmelerin tarımsal kredi kullanımı ile ilgili verilerin ortaya konulmasında; öncelikle çiftçi ifadesi esas alınmakla birlikte, üreticilerin T.C.Z.B. ve T.K.K. vasıtasıyla kullandıkları kredilerin normal ve gecikme faizlerinin hesabında, sözkonusu kredi kurumlarının her kredi çeşidi için uyguladığı cari faiz oranı ve hesap şekli dikkate alınarak, öncelikle adet katsayısı hesaplanmıştır¹. Ardından borçlanmanın gerçekleştiği gün ve geri ödendiği gün arasındaki süreden hareket edilerek faiz tutarları bulunmuştur².

İşletmelerin faaliyet sonuçları ile tarımsal kredi kullanımı arasındaki ilişkilerin saptanması ve ayrıca makro ve yöresel düzeyde tarımsal kredilerin tarımsal gelişme unsurları ile ilişkilendirilmesinde varyans analizi ve korelasyon katsayılarından yararlanılmıştır. Araştırma verilerinin yazımı ve istatistiksel analizlerde bilgisayar paket programlarından yararlanılmıştır.

¹-Bankaların Kredi uygulamalarında faiz hesabı için kullanılmaktadır. Formülü:

$$\text{Adet Katsayısı} = 360 \times 100 / \text{Faiz Oranı (\%)}$$

²-

(Borcun Ödendiği Tarih-Borçlanmanın Gerçekleştiği Tarih) * Borç Miktarı

Faiz Tutarı =

Adet Katsayısı

III. KONU İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Çalışmada konu ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgili Türkçe ve yabancı dilde yayınlanmış çalışmalardan ulaşılabilenleri incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Yapılan incelemelerde Türkçe yayınların daha çok tarımsal kredi uygulamalarının genel hatlarıyla değerlendirilmesi ve tarımsal kredi politikaları ile teşkilatlanmış kredi kurumlarının çalışmaları üzerine oturtulduğu görülmüştür. Yabancı dildeki yayınların ise, genellikle tarımda küçük üreticilerin kredilendirilmesinin gerekleri ve daha çok üçüncü Dünya ülkelerindeki tarımsal kredi uygulamalarından örnekler verdiği saptanmıştır.

Türkiye'de yapılan tarımsal işletmecilik çalışmalarında da tarımsal kredi konusunun işletme bazında sınırlı ölçüde ve sadece tarımsal kredi kaynakları açısından ele alındığı gözlenmiştir. Sınırlı sayıda çalışma doğrudan doğruya tarımsal kredi konusunu incelemektedir.

Konu ile ilgili başlıca eserler şöyle sıralanabilir:

Bülbül (1973), Adana ovası tarım işletmelerini kapsayan çalışmada, işletmeleri arazi genişliklerine göre gruplandırarak işletme sonuçlarını ortaya koymuş, işletme sonuçları arasındaki ilişkileri faktör analizi metodu ile açıklamıştır. Faktör analiz sonuçlarına göre işletme büyüklüğü ile kullanılan toplam kredi arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanırken, kısa vadeli borçlar ile toplam işletme masrafları arasında da kuvvetli bir ilişki

saptanmıştır¹ .

Özcelebi (1973), Erzurum ilinde Tarım Kredi Kooperatiflerine üye tarım işletmelerinin üretim yapısı, sermaye durumu ve faaliyet sonuçlarını incelediği çalışmasında, alınan tarımsal krediler ile işletme varlığı ve faaliyet sonuçları arasındaki ilişkileri korelasyon katsayısı ile açıklamıştır. Yapılan analizler sonucunda işletme değerleri ile kredi kullanımı arasında kuvvetli bir ilişki bulunamamıştır².

Lang (1973), tarımsal kredi faiz oranlarını kamu kurumları açısından değerlendirerek, düşük faiz oranlarının kamu sektörü kredi programlarının karşılaştığı birçok problemten sadece birisi olduğunu ve yüksek faizlerin problemleri ortadan kaldıramıyacağını ileri sürmektedir³.

Güneş (1973), Türkiye'de tarımsal kredi uygulamalarını incelediği çalışmasında tarımsal kredi sisteminde, Tarım Bakanlığının etkin bir yere sahip olmasının gerekli olduğunu vurgulayarak, tarımsal kredi politikasını

¹-Mehmet Bülbul, Adana Ovası Tarım İşletmelerinin ekonomik Yapısı, Finansman ve Kredi Sorunları, Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Mesleki Yayınlar Serisi, Ankara, 1973.

²-İhsan Pertev Özcelebi, Erzurum ilinde Tarım Kredi Kooperatiflerine üye olan Tarımsal İşletmelerin Ekonomik Analizi, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 154, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973.

³-Millard Lang, "Higher Interest Reconsidered", AID Spring Review of Small Farmer Credit, Vol.XIX, 1973.

belirleyen, düzenleyen ve yöneten bir kuruluşun eksikliğinden söz etmektedir¹.

Aksöz (1973), Türkiye tarımında kredi sorunlarını incelediği çalışmasında, bu sorunların başlıcalarını, tarımın milli gelire katkısı oranında kredilerden yararlanamaması, tarımsal kredilerin bölgesel dağılımının dengesizliği, tarımsal kredi kaynaklarının yetersizliği, tarımsal kredilerde tahsilat oranının düşük düzeyde olması, tarımsal kredi faiz oranının yüksekliği ve tarımsal kredi politikasını saptayan kurumlar arasındaki koordinasyonun eksikliği şeklinde sıralamaktadır. Sorunların çözümü açısından tarımsal kredi kaynaklarının takviye edilmesi, çiftçiye verilecek kredilerin ihtiyaçları karşılayacak düzeyde olması, borç erteleme ve borç affı gibi yollara başvurulmaması, tarımsal kredilerin daha çok kontrollü ve projeye dayalı olarak verilmesi gibi önerilere yer vermektedir².

Talim (1973), Türk tarımında sermaye ve kredi sorunlarının çözümü açısından, çiftçiye götürülecek yayım hizmetlerinin etkinliği, küçük çiftçiler için üretim ve tüketim kredisini ayıracak bir kredi politikasını,

¹-Turan Güneş, "Türkiye'de Tarımsal Kredinin Organizasyonu", Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Sorunları Paneli, Türk Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliği 34.Genel Kurulu, 1973.

²-İbrahim Aksöz, "Türkiye Tarımının Kredi Sorunları ve Çözüm Yolları", Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Sorunları Paneli, Türk Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliği 34. Genel Kurulu, 1973.

kontrollü kredi sisteminin yaygınlaştırılmasını, tarımda sigorta sisteminin yerleştirilmesini, ortak makina kullanımını, T.C.Z.B. tarım dışı kredilerinin sınırlandırılmasını ve T.K.K. ve T.S.K. özkaynaklarının güçlendirilmesini önermektedir¹.

Karacan (1975), özellikle kooperatif organizasyonlar üzerinde durduğu çalışmasında, Elazığ Merkez ilçe tarım işletmelerinde borçlu işletme oranını % 81.4 olduğunu ve işletmelerin % 82.9 oranında teşkilatlanmış kaynaklara borçlandıklarını saptamıştır. Tarımsal kredi ile ilgili sorunların ancak Devlet-Üretici ortak çabası ile çözülebileceğini ve bu çerçevede de Devletin, kooperatifçilik eğitimi, kooperatif finansmanını organize etme, tarım kesimine ödeme ve faiz bakımından uygun ve güvenilir bir kredi mekanizması sağlama görevini yüklenmesi, üreticinin de kooperatif ortaklığı yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmesini önermektedir².

Miller (1977), Tarımsal gelişmede kredinin rolünü incelediği çalışmasında, tarımsal gelişmenin yeni ve daha etkili teknolojinin çiftçiler tarafından satın alınmasına

¹-Metin Talim, "Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Durumu", Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Sorunları Paneli, Türk Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliği 34.Genel Kurulu, 1973.

²-Ali Rıza Karacan, Elazığ Merkez İlçe Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi, Tarımsal Kredi-Kooperatifçilik Sorunları ve Toplum Kalkınmasında Tarımsal Kredi ve Kooperatiflerin Rolü, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 176, Ankara, 1975.

bağlı olduğunu belirterek, küçük çiftçilerin, bu tip satın almaları gerçekleştirecek finansal kaynaklarının olmadığını ileri sürmektedir. Gelişmiş teknolojilerin demonstrasyonlarla çiftçiye aktarılması ve bu teknolojileri satın almak için gerekli kredinin zamanında çiftçiye ulaştırılmasını önermektedir¹.

Erkuş (1979), Ankara ili Yenimahalle ilçesinde kontrollü kredi uygulaması yapılan tarım işletmelerini incelediği çalışmada, çiftçi ailesinin geçim masrafları, ortalama sabit işletme masrafları ve talep edilen kredi hacmine göre yıllık geri ödeme miktarı toplamından hareketle, işletmenin emniyet içinde borçlanabileceği minimum işletme büyüklükleri saptanmıştır. 100000- 500000 Tl. arasında değişik kredi talepleri için, sağlıklı bir geri ödeme açısından minimum işletme büyüklüğü 58 ila 210 dekar arasında bulunmuştur².

Berberoğlu (1981), Ekonomik gelişme sürecinde sektörlerin önceliği sorunu üzerinde durarak, tarım sektöründe daha küçük ve daha az ithalata dayalı yatırımlarla üretimin arttırılabileceğini savunmaktadır. Yazar Türkiye'de tarımsal kredi uygulamalarını da incelediği çalışmada, Türkiye'de kontrollü krediler dışındaki tarımsal kredilerin yeterince etkin kullanılamadığını, sermaye

¹-Leonard F.Miller, "Agricultural Credit And Finance In Afrika", The Rockefeller Foundation, August, 1977.

²-Ahmet Erkuş, Ankara ili, Yenimahalle ilçesinde Kontrollü Kredi Uygulaması Yapılan Tarım İşletmelerinin Planlanması Üzerine Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 709, Ankara, 1979.

birikiminin sınırlı olduğu tarımda, kredilerin tarımsal gelişme konusundaki etkilerinin sınırlılığından söz etmektedir¹.

Demirperçin (1981), Türkiye'de Tarımsal Kredi Politikasını incelediği çalışmasında, üretimin yönlendirilmesi ve gerçekleştirilmesinde önemli bir araç olan tarımsal kredi uygulamalarının, ülke genelinde sağlıklı yürütülemediğini savunarak, tarımsal üretim planlamasını yapan ve yürüten kuruluş ile bu planlama doğrultusunda kredi verecek kuruluşların uyum ve işbirliği içinde çalışacakları bir sistem önermektedir².

Demirgil (1981), Daha çok T.C.Ziraat Bankası kredi uygulamalarını incelediği çalışmasında, saptanacak dar tarım bölgeleri itibarıyla çiftçilerin kredi ihtiyaçlarının değerlendirilmesi ve proje bazında kredi sağlanmasının gereğine işaret etmektedir³.

Bülbül ve Bektöre (1981), Türkiye'de tarımsal kredi politikasını inceledikleri çalışmalarında, üreticilerin

¹-C.Necat Berberoğlu, Sanayi Öncelikli Ekonomik Gelişmede Türkiye Tarımının Finansmanı ve Tarımsal Kredi Uygulaması, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No: 235/156, Eskişehir, 1981.

²-Metin Demirperçin, " Tarımda Kredi Politikası, Sorunlar ve Çözüm Yolları ", Türkiye 2.İktisat Kongresi Tarım Komisyonu Tebliğleri, DPT Yayınları No: 1783, Ankara, 1981, ss.329-344.

³-Demir Demirgil, "Tarımsal Kredi, Bugünkü Durum-Sorunlar-Öneriler ", Türkiye 2.İktisat Kongresi Tarım Komisyonu Tebliğleri, DPT Yayınları No: 1783, Ankara, 1981, ss.321-328.

kredi ihtiyaclarının yeterli ölçüde karşılanamadığını ve üreticilerin önemli ölçüde teşkilatlanmamış kredi kaynaklarına başvurdıklarını belirterek, açılan kredilerin bir bölümünün tüketime yöneldiğini ileri sürmektedirler. Tarımda yapıyı ıslah edecek ve gelir düzeyini arttıracak, gelir dağılımını iyileştirecek, gelir belirsizliğini azaltacak mekanizmaların geliştirilmesiyle kredilerin daha etkin kullanılabileceğini savunmaktadırlar¹.

Schaefer ve Pischke (1982), tarımsal kredilerin daha çok küçük çiftçileri desteklemesi gerektiğini, fakat küçük çiftçilerin özellikle teminat gösterememe nedeniyle bu kaynaklara ulaşmalarının güç olduğunu ileri sürmektedirler².

Bülbül ve Arkadaşları (1986), GAP bölgesi tarım işletmeleri üzerine yaptıkları çalışmalarında, işletmelerin toplam borçları içinde şahıslara olan borçların % 48 düzeyinde olduğunu saptayarak, teşkilatlanmamış kredi kaynağı durumundaki kişi ve kuruluşların, genellikle üretim dönemi öncesinde üretici ile anlaşarak, belirli bir faiz karşılığı ve ürünü önceden belirlenen fiyatla satın alma karşılığında üreticilere kredi verdiklerini ifade etmektedirler.

¹-Mehmet Bülbül ve Nuran Bektöre, "Tarımda Kredi Politikası", Türkiye II.Tarım Kongresi, Tarım ve Orman Bakanlığı Yayını, Ankara, 1981,ss.405-426.

²-Walter Schaefer-Kehnert ve John D.Von Pischke, Agricultural Credit Policy In Developing Countries, World Bank Reprint Series, Number 280, U.S.A., 1982.

İncelenen işletmelerde T.C.Z.B. kredileri için vadesi geçmiş borçların toplam borçların yaklaşık % 18'ine eşit olduğunun saptandığı ve incelenen işletmelerin % 35'inde bu duruma rastlandığının da belirtildiği çalışmada, bunun nedenleri bölgedeki küçük işletmelerin fazlalığı ve sermaye birikiminin yetersizliği ile açıklanmaktadır¹.

Akın (1986), Kalkınma Planlarında kredi konusunu incelediği çalışmasında, özellikle 1970-1980 dönemi verileriyle, Türkiye'de tarımsal kredilerin kaynakları itibarıyla gelişimi üzerinde durmaktadır. Çalışmada mevcut tarımsal kredi sisteminin geliştirilmesinin gerekli olduğu vurgulanarak, bunun için; kredilendirmede orta ve küçük işletmelere öncelik verilmesi, düşük faizli kredi politikalarının gözden geçirilmesi, kredilerin daha çok orta ve uzun vadeli olarak verilmesi, entegre kredileme faaliyeti içinde tarımsal girdi- yayım- pazarlama olanaklarının çiftçilere ortak götürülmesi önerilerine yer verilmektedir².

Sivaslıgil ve Çivi (1987), Türkiye'de Planlı dönemde tarımsal kredilerin gelişimini inceledikleri çalışmalarında, tarımsal gelişmenin sürekliliği ve gerekliliği yönünden tarımsal kredilerdeki artışın

¹-Mehmet Bülbul ve Arkadaşları, "Kurumsal Yapı ve Tarımsal Girdiler, Krediler ve Kamu Hizmetlerinin Geliştirilmesi", Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Tarımsal Kalkınma Simpozyumu, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1986, ss.497-523.

²-Hatice Akın, Tarımsal Kredi Politikası, Yayın No:DPT:2039, KÖYB:32, Ankara, Nisan 1986.

yeterli olmadığını ileri sürmektedirler¹.

Özçelik ve Turan (1989), Adana ve İçel illerinde tarım işletmelerinde kredi kullanımı ve kooperatiflerin bu mekanizmadaki yerini inceledikleri çalışmalarında, tarım işletmelerince sağlanan kredilerin % 27 oranında teşkilatlanmamış kredi kaynaklarından karşılandığını saptayarak, teşkilatlanmış kredi kaynaklarının yeterli kredi sağlayamaması ya da işletmecilerin gerekli şartları yerine getirememesinin bunda etken olduğunu ileri sürmektedirler. Tarımsal kredilerin, tarımsal faaliyetin özelliklerini dikkate alarak belirlenecek vade ve faiz oranıyla yeterli düzeyde verilmesini önermektedirler².

Khandker ve Binswanger (1989), Hindistan kırsal kesiminde kurumsal kredinin etkilerini inceledikleri çalışmalarında, kurumsal kredilerde % 10'luk bir artışın kullanılan gübre miktarında % 3'lük ve üretimde % 0.2'lik bir artış oluşturduğunu saptamışlardır. Çalışmada kurumların şube sayısında artış ile kırsal hanehalklarının kredi kullanımı arasında pozitif yönde

¹-A.Cemal Sivaslıgil ve Halil Çivi, "Türkiye'de Planlı Dönemde (1963-1984) Tarımsal Kredi Uygulaması Üzerine Bir Araştırma ", Cumhuriyet Üniversitesi Tokat Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt:3, Sayı:1, Tokat, 1987, ss.151-175.

²-Ahmet Özçelik ve Ahmet Turan, "Adana ve İçel'de Endüstri Bitkilerine Yer Veren Tarım İşletmelerinin Tarımsal Kredi Temininde Kooperatiflerin Payı", Karınca Kooperatif Postası Dergisi, Yıl:55, Sayı:630, Haziran 1989, ss.8-12.

bir ilişki bulunmuştur¹.

Özerin (1989), Türkiye'de tarımsal kredi politikasına ilişkin ilkeler ve uygulamalar üzerinde durarak, üreticiye doğrudan verilecek kredilerde, belirlenecek hedefler doğrultusunda üretici ve ürün bazında seçici bir kredi ve faiz politikasının daha başarılı olacağını savunmaktadır².

Braverman ve Guasch (1989), başarılı kredi programlarında geri dönme oranının oldukça yüksek olduğunu belirterek, desteklenmiş kredi programlarında geri dönme oranının düşük düzeyde kaldığını ifade etmektedirler. Geri dönme oranları Afrika, Orta Doğu, Latin Amerika Ülkeleri için % 30 ila % 95 arasında saptanırken, geri dönme oranının yüksek düzeyde olduğu Kore, Tayvan ve Japonya gibi ülkelerde bunun nedeni kuvvetli bir "Köy Kooperatif Sistemi" ne bağlanmaktadır³.

Cingi (1989), Türkiye ekonomisi açısından tarımın modernizasyonun sanayileşme için ön koşul olduğunu ileri

¹-Shahidur R.Khandker ve Hans P.Binswanger, The Effect of Formal Credit on Output and Employment in Rural India, The World Bank Population and Human Resources Department, WPS:277, August 1989.

²-Güven Özerin, "Türkiye'de Uygulanan Tarımsal Kredi Politikasının T.C.Ziraat Bankası, Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleri Açısından Bir Değerlendirilmesi", Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi, Cilt:5, Sayı:51,Mart 1989, ss.23-28.

³-Avishay Braverman ve J.Luis Guasch, Rural Credit In Developing Countries, The World Bank Agriculture And Rural Development Department, WPS:219, June, 1989.

sürerek, Türk tarımının finansmanında otofinansman olanaklarının sınırlı olduğunu bu nedenle yabancı kaynaklarla finansmanın ağırlıklı hale geldiğini belirtmektedir. Çalışmada T.C.Z.B.'nin işlevi üzerinde de durularak, üstlendiği çok sayıda işlev nedeniyle, tarımsal finansman konusunda Bankanın etkin olamadığı savunulmaktadır¹.

Örper (1990), Tarımın finansmanında genel ekonomik durum yanında, Devletin tarıma yaklaşımı, tarımsal üretimin yapısı ve özelliklerinin rolü olduğunu belirterek, organize olmamış tarımsal kredi kaynaklarının tarımsal kredide önemli payı olduğunu ileri sürmektedir. Özellikle kooperatifleri mali bağımsızlığa götüren bir sistem oluşturularak küçük üreticiye, üretim yanında geçimini de sağlayacak kredi olanaklarının sağlanması gereğinden söz etmektedir².

Braverman ve Guasch (1990), gelişmekte olan ülkelerde gelişmenin politik araçlarından birinin de kredi olduğunu ve kredi yoluyla tarımın diğer sektörler yanında geride

¹-Selçuk Cingi, "Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Finansman", Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:5, Sayı:1-2/1987, Ankara, 1989, ss.15-22.

²-Yılmaz Örper, "Türkiye'de Organize Olmamış Tarımsal Krediler ve Kooperatiflerin Küçük Üreticiler Üzerindeki Etkileri", Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:VII, Sayı:2, Kasım 1989, Eskişehir, 1990, ss.123-129.

kalmasının önlenebileceğini ileri sürmektedirler¹.

Bülbül ve Arkadaşları (1990), Tarım işletmelerimizde sermaye durumu ve kredi kullanımını inceledikleri çalışmalarında, tarım işletmelerinde sermaye yetersizliğini vurgulayarak, alınan kredilerin üretim dışında öztüketim amacıyla da kullanıldığını ifade etmektedirler. Türkiye'de tarımsal kredilerin önemli oranda teşkilatlanmamış kredi piyasasından karşılandığını ve işletmelerin bu piyasaya daha yüksek oranda faiz ödediklerini belirtmektedirler².

Ergün (1990), Türkiye tarımında verimliliği arttırma teknikleri ve kullanımını etkileyen faktörleri incelediği çalışmasında, döner ve sabit sermaye yetersizliğinin verim arttırıcı tekniklerin kullanımını % 23 oranında etkilediğini, incelenen işletmelerin % 73'ünün kredi yoluyla sermaye yetersizliğini gidermeye çalıştıklarını saptamıştır³.

¹-Avishay Braverman ve J.Luis Guasch, Agricultural Reform In Developing Countries "Reflections For Eastern Europe", The World Bank Working Papers No: WPS:538, The World Bank, November, 1990.

²-Mehmet Bülbül ve Arkadaşları, " Türkiye'de Tarım işletmelerinin Sermaye Durumu ve Kredi Kullanımı", Türkiye Ziraat Mühendisliği 3.Teknik Kongresi 8-12 Ocak 1990-Ankara, 1990, ss.191-200.

³-Nazan S.Ergün, " Verimliliği Arttırma Tekniklerinin (VAT'ların) Yaygın ve Etken Kullanımını Engelleyen Faktörler", Doğu Karadeniz Bölgesinde Tarımsal Üretimin Verimlilik Sorunları Sempozyumu, MPM Yayınları No:404, Ankara, 1990, ss.29-44.

Çevikbaş (1991), Tarıma sermaye sağlanmasında yabancı kaynakların tarımsal üretimin genel yapısı nedeniyle sınırlı düzeyde kaldığını ifade ederek, tarım kesiminde ve ülke kalkınmasında; tasarruf oranının arttırılması ve diğer destekleme politikaları ile sermaye birikiminin ve kullanımının arttırılmasının kaçınılmaz bir olgu olduğunu vurgulamaktadır¹.

Feder ve Arkadaşları (1991), Çin tarımı için gerçekleştirdikleri çalışmalarında, tarım işletmelerinin % 75'inin teşkilatlanmış kredi kaynaklarına (özellikle kırsal kredi kooperatiflerine) borçlu olduklarını saptamışlardır. Çalışmada işletmelerin toplam kredi hacmi içinde teşkilatlanmış kredi kaynaklarından sağlanan kredilerin payı % 66.5 olarak bulunmuştur. Verimlilik-kredi ilişkilerinin de araştırıldığı çalışmada, kredi miktarındaki 1 birimlik parasal artışın, üretim değerinde 0.235 birimlik parasal artış sağladığı saptanmıştır².

Yaron (1992), Gelişmekte olan ülkeler açısından kırsal finans kurumlarının başarıları üzerine yaptığı çalışmada, kredi kurumlarının başarısında ölçüt olarak kurumların daha az sübvansiyonlarla kredi sağlaması, hizmet verilenlerin sayıca çoğaltılması, hizmet verilenler içinde kadınların sayıca çoğaltılması, kırsal

¹-Rafet Çevikbaş, "Tarımsal Gelişme ve Ekonomik Kalkınmada Sermaye", MPM Verimlilik Dergisi, 1991/3, Ankara, 1991, ss.133-152.

²-Gershon Feder ve Arkadaşları, Credit's Effect on Productivity in Chinese Agriculture, World Bank Agricultural and Rural Development Department, WPS:571, January 1991.

finans kurumlarının plasmanlarındaki büyüme oranlarını ele almıştır¹.

Artukoğlu (1993), Türkiye'de bankacılık sektörü kredi hacmi ve tarımsal kredi ilişkilerini incelediği çalışmasında, özel bankaların tarım sektörüne sınırlı miktarda fon sağladıklarını, bunun arttırılması için, devletçe saptanacak bir oranda özel bankaların tarıma yada tarım kredi kooperatiflerine düşük faizli fon aktarmalarını ve yerel ve merkezi kooperatifler bankası kurulmasını önermektedir²

¹-Jacob Yaron, Successful Rural Finance Institutions, World Bank Discussion Papers; 150, Washington, U.S.A., 1992.

²-M.Metin Artukoğlu, "Türk Bankacılık Sektörünün Kredi Hacmi ve Tarımsal Kredi İlişkileri", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Yıl:30, Sayı:6, Haziran 1993, ss.35-44.

IV. TARIMSAL KREDİNİN TARIM SEKTÖRÜNÜN GELİŞMESİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ, TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜNÜN FİNANSMANI VE TARIMSAL KREDİ

A. Tarımsal Kredi ve Tarım Sektörünün Gelişmesi

Tarım sektörünün gelişmesini ortaya koyabilmek için az gelişmişlik ve tarımsal az gelişmişliğin nedenleri üzerinde kısaca durmak gerekir. Burada bu konu ile ilgili klasik yaklaşımlardan başlıcaları ele alınacaktır.

Az gelişmişlik ve bu kapsamda tarımsal az gelişmişlik konusunu teorik olarak ele alan klasik yaklaşımlardan biri Theodore W.Schultz'un geleneksel tarım kesiminin değiştirilmesine ilişkin görüşleridir. Schultz'a göre, geleneksel tarımla uğraşanlar, yalnız atalarından devraldıkları üretim yöntemlerini uygulamakla yetinmektedirler. Bu durumda işlenen toprak verimli olsa da üretim yöntemlerini değiştirmedikçe çok çalışılsa bile, üretimin arttırılması mümkün değildir. Tarımda üretimi arttırmak ve işgücü verimliliğini yükseltmek için, tarımda değişimi gerçekleştirecek üretim yöntemlerinin uygulanması ve modern girdilerden yararlanılması gerekmektedir¹.

Toplumların ekonomik gelişimini tarihsel bir yaklaşım içinde ele alan görüşler arasında W.Rostow modelinin önemli bir yeri vardır.

¹-Arif Ersoy, Az Gelişmiş Ülkelerin Kırsal Yörelerinde Sermaye Oluşumu: Türkiye Örneği, (Basılmamış Doktora Tezi), E.Ü.İktisat Fakültesi, İzmir, 1979, ss.123-124.

Rostow'a göre; Ülkelerin kalkınma dereceleri dikkate alındığında toplumların beş aşamadan birinde oldukları görülecektir. Bu aşamalar sırasıyla; geleneksel toplum, kalkınmanın ön koşullarının belirlendiği aşama, kalkış (Take-off) aşaması, olgunluk aşaması ve kitlesel tüketim aşamasıdır¹. Bu aşamalardan kalkış aşamasında minimum düzeyde sermaye birikimi oluşurken, olgunluk aşamasında milli gelirin % 5-10'u tasarruf edilmektedir. Kitlesel tüketim aşamasında ise toplumun yaşam düzeyi oldukça yükselmiştir.

Dolayısıyla, toplumların kalkınmaları için belirli düzeyde sermaye birikiminin zorunluluğu, kalkınma-yatırım ilişkisinde, sermayenin ve sermayenin kaynağı olan tasarrufun önemini ortaya çıkarmaktadır. Kalkınma için gerekli yatırımların yapılabilmesi, ulusal gelirin belirli bir kısmının tasarruflara ayrılması ile mümkündür. Az gelişmiş Ülkeler bilinen sosyal özellikleri yanında; tarımsal faaliyetlerin yoğunluğu, sermaye yetersizliği, düşük istihdam, ekonomik durgunluk ve dışa bağımlılık gibi ekonomik özelliklere de sahip Ülkelerdir².

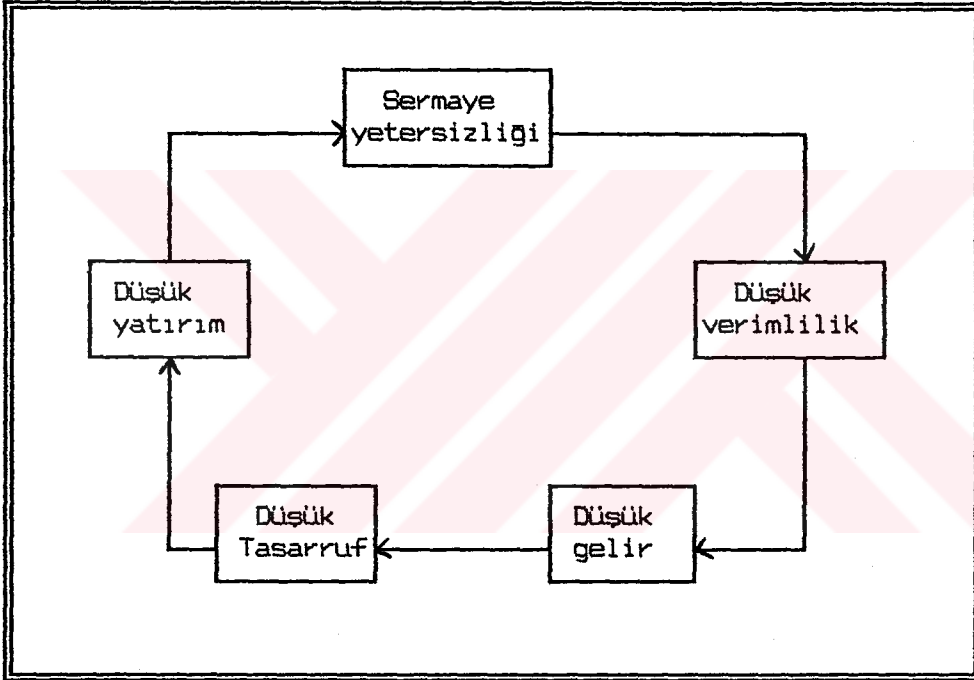
Bu Ülkelerin içinde bulundukları en önemli sorun tasarruf yetersizliğidir. Bu Ülkelerde sermaye birikimini kısıtlayan fakirlik döngüsü veya gelir-tasarruf kısır döngüsü kısaca şöyle açıklanabilir: az gelişmiş Ülkelerde sermaye birikimin az olması üretimde verimliliğin

¹-Daha çok bilgi için Bkz. Hıdır Özdemir, İktisadi Az gelişmişlik Sorunu, Bilgehan Basımevi, İzmir, 1985, ss.143-146.

²-Hıdır Özdemir, İktisadi Az Gelişmişlik Sorunu, .a.g.e....s.48.

kısıtlanmasına yol açmaktadır. Düşük verimliliğin sonucunda gelirin az olması, gelirin ancak tüketim harcamalarına kaymasına ve bu nedenle tasarrufların düşük düzeyde kalmasına yol açmaktadır. Tasarrufların yetersiz olması, yatırım olanaklarını kısıtlamakta, böylece döngü başladığı noktaya ulaşmaktadır¹ (Şema 1).

Şema 1: Az Gelişmiş Ülkeler için Fakirlik Kısır Döngüsü

Kaynak: Akın ilkin, Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayınları No: 92, İstanbul, 1988, s.73.

Az gelişmiş ülkeleri endüstrileşme ve üretim yerine tüketen bir yapıya iten başlıca nedenler, verimli yatırımları yapma gücünün azlığı, girişimci sayısının azlığı ve

¹-Akın ilkin, Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayınları No: 92, İstanbul, 1988, s.73.

tasarrufların yetersizliği olarak gösterilmektedir¹. Dolayısıyla gelir- tasarruf kısır döngüsünü kırmak bu ülkelerin kalkınmaları için temel amaç durumundadır.

Yukarıda sıralanan özellikler, az gelişmiş ülkelerin tarımsal yapıları içinde geçerlidir. Nitekim bu ülkelerin tarımsal yapıları incelendiğinde; toprak üzerindeki düşük sermayenin küçük işletmeler ve son derece küçük arazi parçalarının varlığı nedeniyle ekonomik olarak kullanılamadığı, tarım tekniklerinin son derece ilkel ve sınırlı olduğu, modern tarımsal üretime geçişin ulaşım ve pazar olanakları nedeniyle kısıtlandığı, pazara ürün arzının düşük düzeyde kaldığı ve mevcut toprak yapısının son derece fakir olduğu görülmektedir².

1960 ve 1970'li yıllarda, düşük gelirli ülkeler için brüt tasarruf oranları G.S.Y.f.H'nin % 10-15'i arasında hesaplanmıştır. Amortisman rakamları çok kesin olmamakla beraber G.S.Y.f.H'nin % 5-8'i arasında varsayılırsa, sözkonusu ülkeler için net tasarruf oranları yıllık G.S.Y.f.H'nin % 5-7'si olarak bulunur. Ülkeye dış ülkelerden sermaye akışı da dikkate alındığında net yatırım oranı bu ülkeler için % 10'dan fazla değildir. Bu durum düşük gelirli ülkeler için sermaye birikim

¹-Hıdır Özdemir, İktisadi Az Gelişmişlik Sorunu, ...a.g.e....s.76.

²-F.A.O., Lectures on Agricultural Planning Delivered at the FAO Near East Regional Training Center on Agricultural Development Planning, Agricultural Planning Studies No.3, Rome, 1963, ss. 6-7.

düzeşinin sınırlılığını göstermektedir¹.

Tarımsal az gelişmişlik genel az gelişmişlik ile doğrudan ilişkilidir ve bir bakıma onun sonucu olarak görülebilir.

Az gelişmişlik ve tarımsal az gelişmişlik ile ilgili görüşler, gelir düzeyinin düşüklüğü ve düşük düzeyde kalan tasarruflar ile gelişme için gerekli sermaye birikiminin sağlanamıyacağı noktasında toplanmaktadır. O halde öncelikle sermaye birikiminin nasıl sağlanabileceğı ve bu konuda tarım sektörünün durumunu ortaya koymak gerekir.

Bilindiğı gibi sermaye, gelirin tüketilmeyen, yani tasarruf edilen kısmının yatırıma yönlendirilmesi ile birikir. Dolayısıyla tasarruf, yatırımları finanse edecek çok önemli bir araçtır.

Ekonomide mevcut sektörlerin bazılarında, tasarruf eğilimi diğer sektörlerle oranla daha yüksektir. Bu konuda kesin ayırım yapılması güç olmakla beraber, tarıma göre sanayide, sanayi sektörü içinde de büyük sermayeye ve ileri teknolojiye dayanan dallarda tasarruf eğiliminin daha yüksek olduğu ifade edilmektedir².

Üreticiler açısından, sermaye birikimi, yeni sermaye mallarının satın alınması ile gerçekleşir. Yeni sermaye

¹-E.Wayne Nafziger, The Economics of Developing Countries, Wadsworth Publishing Company, California, 1984, s.52.

²-Vural Savaş, Kalkınma Ekonomisi, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1986, s.65.

mallarının satın alınması, parasal kaynaklar, diğer bir ifadeyle, yatırım fonlarını (nakdi sermaye) gerektirir. Yatırım fonları, üreticilerin cari yıl gelirlerinden yaptıkları tasarruflarla, bankalar veya aracı-tefecî gruplarından sağlanan krediler ve önceki yıl gelirlerinden yaptıkları parasal tasarruflarla sağlanabilir¹.

Sermaye birikiminin; yeni üretim teknikleri, dolayısıyla yeni sermaye malları ve ara girdileri beraberinde getireceği söylenebilir. Bir başka ifadeyle yeni teknolojiler sermaye birikiminin sonucudur.

Tarım üreticileri sermaye gereksinimlerini ilk olarak gelirlerinin tüketilmeyen bölümünden, bir başka ifadeyle tasarruf ettikleri değerlerden karşılarlar.

Kırsal yörelerde tasarruf olanaklarını incelemek için, öncelikle bu tasarrufun "parasal tasarruf" (nakdi tasarruf) ve "ürün cinsinden tasarruf" (aynî tasarruf) olarak gruplandırılmasını gerektirmektedir. Bunun başlıca nedeni, ikinci tür tasarrufun kırsal yörelerde daha yaygın ve önemli bir paya sahip olmasıdır.

Kırsal yörelerde parasal tasarruf, önce gelirin parasal olarak elde edilmesi koşuluna bağlıdır. Bunun içinde, tarımsal faaliyet sonucu ürün piyasası hakkında bilgi edinilmesi gibi, belirgin piyasa koşullarının varlığı zorunludur. Az gelişmiş ülkelerin çoğunda olduğu gibi,

¹-Gülten Kazgan, Tarım ve Gelişme, Der Yayınları, İstanbul, 1983, s.78.

Ülkemizde de kırsal yöre ürünlerinin piyasada işlem gören kısmı, yukarıda belirtilen koşulların sınırlılığı nedeni ile, nisbeten düşük bir bölümü oluşturmakta ve çoğu zaman bu bölümün satılması, belirli tüketim harcamalarına bağlı bulunmaktadır. Dolayısıyla çok kısa bir dönem için, elde edilen ürün parasal bir gelir niteliği kazanmakta ve hemen tüketime dönüşmektedir¹.

Kırsal yörelerde elde edilen ürünün, tüketilmeyip tekrar üretimde kullanmak amacıyla ayrılan kısmı, ürün olarak tasarrufu oluşturur. Bu tür tasarrufun temel özelliği, üretim amacının kesin olarak belli olmaması ve çoğu zaman bu tür tasarruf yapanla yapılan tasarrufu üretimde kullananın aynı işletme veya birey olmasıdır. Bu özellik, tasarrufun yatırıma dönüşme sürecini kısaltmaktadır. Ürün olarak tasarruf ve yatırımların miktarı, tarımsal üreticinin üretim kapasitesine, depolama ve taşıma olanakları ile tarım dışı talebe bağlı bulunmaktadır. Kısacası, tasarruf-hasıla ilişkilerinin hesaplanması ve bundan da yatırım verimliliğinin ölçülmesi, ancak fiziki miktarların karşılaştırılması ile yapılabilmektedir. Bu da, gerek yöre açısından, gerekse ülke açısından toplam tasarrufun hesaplanması ve değerlendirilmesini önlemektedir².

Geniş çerçevede sermaye sağlama biçimleri, tasarruflar yanında, aile içi düzenlemeler, şirketleşmeler, kiralama,

¹-Arif Ersoy, Az Gelişmiş Ülkelerin Kırsal Yörelerinde Sermaye Oluşumu: Türkiye Örneği, ...a.g.e..., s.181.

²-Arif Ersoy, Az Gelişmiş Ülkelerin Kırsal Yörelerinde Sermaye Oluşumu:Türkiye Örneği,...a.g.e...s.182. -

anlaşmalı satın alma, dikey bütünleşmeler ve borçlanma şeklinde sıralanabilir¹.

Tarım sektöründe özsermayenin ailenin tasarrufları ile sınırlandığı ve geçimlik kesimde ise, tasarruf olanaklarının olmadığı bilinmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde üretici gelirlerinin çoğu zaman zorunlu tüketim ihtiyaçlarını bile güçlüğüle karşılayabilmesi ve sermaye birikimi için uzun yılların geçmesinin gerekliliği, özellikle geçimlik işletmeler için bu yoldan kaynak sağlamayı olanaksız kılmaktadır².

Büyük çoğunluğu ancak geçimlik düzeyde üretimde bulunabilen tarımsal işletmelerin üretim artışı sağlamada öz tasarruflarından yararlanma olanağının kısıtlılığı, bu üreticilerin üretimlerini ve gelirlerini arttırıcı girişimlerde bulunabilmeleri için kredi cinsinden yabancı kaynağa başvurmalarını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca toprak mülkiyet düzenini değiştirme ve toprak reformu uygulamaları, arazi edindirme ve tesis, donatma ve pazarlama gibi konularda da kredi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Tarımda modern teknolojiye geçişte çiftçiler tarafından satın alınacak gübre, mücadele ilacı, ıslah edilmiş tohum ve diğer meteryalin zamanında, yeterli miktarda ve düşük

¹-Aaron G.Nelson ve William G.Murray, Agricultural Finance, Iowa State University Press Ames, Iowa, U.S.A., s.75.

²-C.Necat Berberoğlu, Sanayi Öncelikli Ekonomik Gelişmede Türkiye Tarımının Finansmanı ve Tarımsal Kredi Uygulaması, ... a.g.e..ss.41-42.

maliyetle sağlanmasının önemli olduğu vurgulanmaktadır¹.

Tarımda ileri tekniklerin kullanılması, bu kapsamda ıslah edilmiş tohum, yem ve hayvanlar, daha çok ve nitelikli gübre, ilaç kullanımı, akaryakıt ve elektrik kullanımının arttırılması ilave sermayeyi gerektirmektedir².

Az gelişmiş ülkelerde az gelirli olan kesim daima işgücünü kullanarak yaşamlarını sürdürmektedir. Fakir kesimin hem yeterli sermayesi, hem de yeni tohum çeşitleri, gübre ya da çocuklarının eğitimi gibi olanakları yoktur. Bu ülkelerde fakirlik ve gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltacak politikalar arasında tarımsal kredi politikaları da yer almaktadır³.

Yukarıda sıralanan tarımda modern teknoloji ve ileri tekniklerin kullanımı, tarımsal gelişmenin sağlanması açısından mevcut kaynakların tarımsal kredi ile takviyesini zorunlu kılmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde gelişmenin politik araçlarından biri olarak gösterilen krediye ulaşımı geliştirerek, tarımın diğer sektörler yanında geride kalması önlenmeye

¹-Anonim, Economic Development of Agricultural, Iowa State University Center for Agricultural and Economic Development, Iowa, U.S.A., 1966, ss.7-8.

²-Aaron G.Nelson ve William G.Murray, Agricultural Finance, ...a.g.e...s.12.

³-E.Wayne Nafziger, The Economic of Developing Countries, ...a.g.e...s.104.

çalışılır¹.

Görüldüğü gibi tarım sektörünün gelişmesi ve dolayısıyla tarımda modern girdi ve üretim tekniklerinin yaygınlaştırılması açısından tarımsal kredi önemli bir araçtır.

B. Genel Olarak Tarım Sektörünün Finansmanı ve Tarımsal Kredi

Finansman kavramı ekonomistler tarafından zaman içinde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Önceleri sadece "sermaye bulunması" finansman olarak tanımlanırken, sonraları "paranın yönetimi" de finansman kavramı kapsamına alınmıştır. Birçok ekonomist finansman kavramını geniş tanımıyla ele alarak, gerek sermaye tedariki, gerekse sermaye kullanımını finansman olarak tanımlamaktadırlar².

Tarım sektöründe, özellikle gelişmekte olan ülkelerde sermaye diğer üretim faktörlerine göre daha kıt olduğundan, kullanılan ek sermaye, toprak ve işgücü verimliliğini yükselterek üretici gelirini arttırabilmektedir.

¹-Avishay Braverman ve J.Luis Guash, Agricultural Reform in Developing Countries "Reflections for Eastern Europe",...a.g.e..., ss.10-11.

²-Ali Rıza Karacan, Tarım İşletmelerinin Finansmanı ve Tarımsal Kredi,...a.g.e...s.13.

Tarımda sermaye denildiği zaman, işletmede üretim yoluyla kullanılan her türlü ekonomik mallar anlaşılmakta ve genellikle tarımsal faaliyetin esasını oluşturan arazi (çiftlik) sermayesi ile bunu prodüktif kılan işletme sermayesi olmak üzere iki grupta toplanmaktadır¹.

Tarımda üreticiler tarafından, kendi tasarrufları ve işletme dışı kaynaklar olmak üzere iki yoldan sağlanabilen sermayenin, tasarruflar yoluyla sağlanması için uzun bir dönemin geçmesi gerekmektedir. Özellikle küçük tarım işletmelerinde tasarruflar yoluyla sermaye birikimi daha güç ve bazen olanaksızdır. Çünkü, bu tip işletmelerin gelirleri çok kez üretici ve ailesinin tüketim giderlerini bile karşılayamamaktadır.

İşletmelerin sermaye stoklarının ve gelirlerinin, üretimin sürdürülmesine yeterli olmadığı ve sermaye sağlanabilecek başka bir kaynak bulunmadığı durumlarda, sermaye gereksiniminin yabancı kaynaklardan sağlanması zorunlu olmaktadır.

O halde tarım işletmeleri için sermaye sağlamada tasarruflar ve işletme dışı kaynaklar önemli olmaktadır. Bu iki sermaye kaynağı yanında üçüncü bir yol olarak devlet mali yardımıyla sermaye sağlama ve sermaye yapısını güçlendirme yolunu da bunlara ilave edebiliriz. Bu üçüncü yol tarımsal fiyat ve destekleme politikaları ile tarımsal kredi politikasını kapsamaktadır ve yukarıda sayılan işletme dışı kaynaklar içinde de düşünülebilir.

¹-Metin Talim, "Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Durumu ",
...a.g.e...s.4..

Genel olarak tarımsal finansman kaynakları, tasarruflarla sermaye birikimi ile dış kaynaklar olarak gösterilen devletin mali yardımları (sübvansiyonlar, destekleme politikaları, vd.) ve kredilerden oluşmaktadır.

C. Bazı Ülkelerde Tarım Sektörünün Finansmanı ve Tarımsal Kredinin Genel Görünümü

Tarım sektörünün gelişmesinde tarımsal kredinin önemi ortaya konulduktan sonra bu bölümde de yapılan literatür çalışmaları ile elde edilen bilgiler ışığında bazı ülkeler için tarım sektörünün finansmanı ve tarımsal kredi uygulamaları ortaya konulacaktır. Böylece ileride ele alınacak Türkiye'deki tarımsal kredi sisteminin daha sağlıklı değerlendirilebileceği bir zemin oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu çerçevede bazı ülkelerde tarımsal kredi kuruluşları ve uygulamaya ilişkin genel bilgiler aşağıda verilmiştir.

A.B.D.'de tarımın finansmanı, ticari bankalar, sigorta şirketleri, esnaf ve tüccarlar yanında, The Farm Credit System ve The Farmers Home Administration'dan oluşan geniş bir yapıyı sergilemektedir¹.

Bu yapı içinde Ülkedeki kredi uygulaması iki grup halinde incelenebilir.

- Tarımsal Kredi Sistemi (The Farm Credit System)
- Tarımsal Kredi Kuruluşu (Farmers Home Administration-FmHA)

¹-Aaron G.Nelson ve Willam G.Murray,Agricultural Finance,...
g.e...s.308.

- Tarımsal Kredi Sistemi (The Farm Credit System)

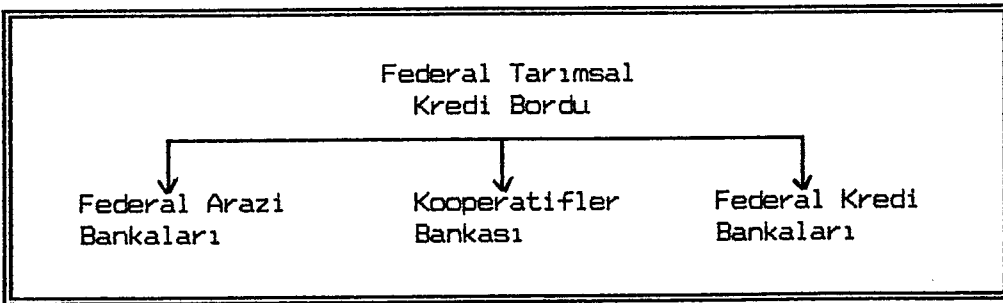
A.B.D.'de tarımsal kredi sistemi, tarımsal işletmeler ve bunların çalışmaları için gerekli olan krediyi karşılamak için organize edilmiştir. Sistemin ilk sermayesi Federal hükümet tarafından sağlanmış, sonradan bu sermaye hükümete geri ödenmiştir. Sistem, bağımsız bir devlet kuruluşu olan Tarımsal Kredi İdaresi (Farm Credit Administration) altında bir kooperatif gibi çalışmaktadır¹.

Tarımsal kredi sistemi üç ana gruba ayrılmaktadır. Bunlar:

- Federal Arazi Bankaları ve Federal Arazi Bankaları Birlikleri (The Federal Land Banks and Federal Land Banks Association)
- Federal Kredi Bankaları ve Üretim Kredisi Birlikleri (The Federal Intermediate Credit Banks and Production Credit Associations)
- Kooperatifler Bankası (The Banks for Cooperatives)

Tarımsal kredi sisteminin genel organizasyonu şema 2'de verilmiştir.

Şema 2: A.B.D.'de Tarımsal Kredi Sisteminin Genel Organizasyonu

Kaynak :U.S.A.Farm Credit Service, Farm Credit, June 1964, s.1.

¹-John B.Penson, J.David ve A.Lins, Agricultural Finance, Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J. 07632, USA, 1980, s.454.

- Tarımsal Kredi Kuruluşu (Farmers Home Administration-FmHA)¹

Bu kuruluş Amerika tarım kesiminde çalışan federal bir kuruluştur. Başlangıçta, düşük gelirli üreticilere özel kredi sağlama amacıyla organize edilen kuruluş, 1960-1970 yılları boyunca, kırsal gelişmeyi teşvik edici borç programları geliştirmiştir.

FmHA, tarım ve kırsal kesime, hibeler, sigortalı borçlar ve garanti edilmiş borçlar olmak üzere üç yoldan fon sağlamaktadır².

Almanya'da³ en büyük tarımsal kredi kuruluşları Tarımsal Kredi Bankası (Landwirtschaftliche Rentenbank) ile Tarım Kredi Kooperatiflerinin üst kuruluşu olan Alman Kooperatifler Bankası (Deutsche Genossenschaftsbank)'dır⁴.

Bir kamu kuruluşu olan Tarımsal Kredi Bankası, Alman tarımının merkez bankası durumundadır. Bankanın amacı,

¹-Farmers Home Administration-FmHA, Ziraat Bankası olarak da nitelendirilmektedir (İbrahim Aksöz, Ziraat Kredi, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:227, Erzurum 1972, s.17).

²-John B.Penson, J.David ve A.lins, Agricultural Finance, ...a.g.e...s.478.

³-Eski Federal Almanya Cumhuriyeti ile ilgili bilgileri kapsar.

⁴-Şakir Özmen," Bazı Avrupa Ülkelerinde Tarımsal Kredi Kurumları ve Bu Kurumların Tarımsal Kooperatiflerle ilişkileri ", Kooperatif Dünyası Dergisi, Yıl:15, Sayı:175, Ekim 1985, s.18.

yerel kredi kuruluşları aracılığı ile orta ve uzun vadeli tarımsal krediler vermektir. Banka, öncelikle Alman Kooperatifler Bankasına kredi açmakta, bu banka da yerel kredi kooperatifleri vasıtasıyla üreticilere kredi vermektedir. Tarımsal Kredi Bankası, faaliyetleri (tarımsal ürünlerin depolanması ve satışı gibi) ülke ekonomisi için önem taşıyan tarımsal teşebbüs ve kuruluşlara da kredi vermektedir. Tarımsal Kredi Bankası, para piyasası ve Alman Merkez Bankası dışında, uzun vadeli borçlanmalar ve tahviller çıkarılması yoluyla da kredi sağlamaktadır.

Doğrudan çiftçilerle teması olan tarımsal kredi kuruluşları ise, iki büyük gruba ayrılmaktadır. Bunlardan Kredi Kooperatifleri, Alman Raiffeisen Birliği bünyesinde 13 merkez sandığı etrafında toplanmıştır. Merkez sandıkları, tasarruf ve kredi sandıkları ile olan ilişkileri yanında, mal alım ve satımı ile ilgili işlemler ve bölgesel satış merkezlerine ait işlemlerin finansmanında da önemli roller üstlenmişlerdir.

Çiftçi ile doğrudan teması olan diğer kredi kuruluşu Tasarruf Sandıklarıdır. Tasarruf sandıkları 13 merkez (Girozentralen) etrafında toplanmışlardır. Merkezlerin başında idare merkezi Düsseldorf da bulunan Deutsche Girozentrale- Deutsche Kommunalbank adlı merkezi bir kuruluş vardır. Tasarruf Sandıklarının kredi kaynakları esas itibariyle tasarruf mevduatları, Merkezlerin (Girozentralen) verdikleri borç paralardan oluşmaktadır. Merkezlerin kaynakları ise, çıkardıkları tahvillerin

gelirleri ile Deutsche Girozentrale-Deutsche Girozentrale Kommunalbank ve Landwirtschaftliche Rentebank kredilerinden oluşmaktadır¹ .

Tüm bu kaynaklar dışında çiftçilere kredi veren bölgesel nitelikli "Emlak Kredisi Kuruluşları" ve "Bölgesel Kredi Bankaları" da vardır.

Fransa'da en önemli tarımsal örgüt olan Tarım Sektörü Karşılıklı Yardım, Kooperatif ve Kredi Kurumları Ulusal Konfederasyonu (Confédération Nationale de la Mutualité, de la Coopération et du Crédit Agricoles-CNMCCA) üyesi olan Tarımsal Kredi Kurumları Ulusal Federasyonu (Fédération Nationale du Credit Agricole-FNCA) 1954 yılında kurulmuş ve 94 bölgesel merkezle faaliyetlerini sürdürmektedir².

FNCA'ya bağlı Milli Tarımsal Kredi Sandığı (Caisse Nationale de Credit Agricole-CNCA) tarımsal kredi mekanizmasının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. CNCA geniş bir danışma yapısına sahiptir. Kurumun örgütlenme yapısı içinde danışma komiteleri, mesleki komiteler, bölgesel sandıklardan gelen üyeler ile Maliye Bakanlığı, Tarım Bakanlığı, Fransa Merkez Bankası ve Parlamentodan

¹-Şakir Özmen," Bazı Avrupa Ülkelerinde Tarımsal Kredi Kurumları ve Bu Kurumların Tarımsal Kooperatiflerle ilişkileri ", Kooperatif Dünyası Dergisi, Yıl:15, Sayı:175, Ekim 1985, s.20.

²-Economic and Social Committee of The European Communities, Directory of European Agricultural Organizations, Luxembourg: Office for official Publications of the European Communities, 1984, s.134.

gelen üyeler bulunmaktadır¹.

CNCA Fransa tarımının finansmanında ağırlıklı yere sahiptir. Nitekim kurumun Fransa tarımının finansmanındaki payı % 70'dir².

CNCA sözleşmeli kredi sistemleri, plasman şirketleri ve subelerden destek alırken, portföy şirketleri de bu kurumları desteklemektedir. Tüm bu kurumlar bölgesel ve yerel kredi sandıkları (kooperatif şirketleri) tarafından desteklenmektedir. Sonuç olarak CNCA'nın finans kaynağı esas olarak yerel ve bölgesel Tarım Kredi Sandıklarına dayanmaktadır³.

Yerel Tarımsal Kredi Sandıkları tüzel kişiliğe sahip kooperatif kuruluşlar niteliğindedir. Bunların üyeleri gerçek kişilerdir. Üyeler birbirlerini kefil göstermek suretiyle Yerel Tarımsal Kredi Sandıklarından kredi alırlar. Bölgesel Tarımsal Kredi Sandıkları da hukuksal açıdan kooperatifçilik esaslarına göre hareket ederler. Bölgesel Tarımsal Kredi Sandıkları Yerel Tarımsal Kredi Sandıklarına ödünç para verirler ve Milli Tarımsal Kredi Sandığına tarımsal kuruluşlara açılan uzun vadeli kredilere aracılık ederler.

¹-André Gueslin, Le Crédit Agricole, Editions La Découverte, Paris, 1985, s.17.

²-André Gueslin, Le Crédit Agricole,...a.g.e....s.59.

³-André Gueslin, Le Credit Agricole,...a.g.e....,s.27.

Milli Tarımsal Kredi Sandığı tüzel kişiliğe sahip, mali bakımdan özerk bir devlet kuruluşudur. Sandığın genel kurulu ve yönetim kurulu devletin ve Bölgesel Tarım Kredi Sandıkları temsilcilerinden oluşmaktadır. Milli Tarımsal Kredi Sandığı Bölgesel Tarımsal Kredi Sandıklarının ortaklarıyla meydana getirilmiş bir kuruluş değildir. Milli Tarımsal Kredi Sandığının finans kaynakları, Devlet, İktisadi ve Sosyal Kalkınma Fonu tarafından verilen avanslar, Merkez Bankası reeskontlu kredileri, mevduat, tahviller ve bono hasıllarıyla özkaynaklarıdır¹. Devlet, Milli Tarımsal Kredi Sandığının taahhütlerine karşı kefil olur.

İtalya'da tarımsal kredi mekanizması 1928 tarihli kanunla yürütülmektedir. Ülkedeki tarımsal kredi kurumları üç grup altında incelenmektedir².

- Özel Tarımsal Kredi Enstitüleri (Des Instituts Spéciaux de Crédit Agricole)

Bu grup içinde bazı bankaların özel zirai kredi sekiyonları ile Federal Zirai Kredi Enstitüleri sayılabilir.

¹-Şakir Özmen, "Bazı Avrupa Ülkelerinde Tarımsal Kredi Kurumları ve Bu Kurumların Tarımsal Kooperatiflerle İlişkileri", Kooperatif Dünyası Dergisi, Yıl:15, Sayı: 176, Kasım 1985, s.26.

²-Dario Casati ve Francesco Lechi, "Crédit Agricole, Financements Publics Et Empla Des Capitaux En Italie", Economie Rurale, No: 182, Nov.Déc.1987, Paris 1987, s.63.

- Normal Kredi Enstitüleri (Des Instituts Ordinaires de Crédit)

Özel bankalar, kamu bankaları ve tasarruf sandıklarınca oluşturulmuştur. Bunlar özellikle işletme ve donatma kredileri vermektedirler.

- Kırsal Sandıklar ve Yerel Yönetim Sandıkları (Les Caisses Rurales, Celles Pour L'artisanat et les Caisses Communales de Crédit Agricole)

Özellikle küçük tarımsal sanayiye kredi verirler. Yerel yönetimlerin kurdukları banka olmayan organizasyonlar ise kooperatiflerle birlikte hareket ederler.

İtalya'da 1985 yılı verileriyle toplam tarımsal kredilerin % 82.5'i kısa vadeli ve tarımsal kredilerin % 60'ı düşük faizlidir¹.

İtalya'da tarımsal kredi kurumları ve tarımsal kredi veren diğer kurumların kaynakları; bunların çıkardıkları tahvillerin gelirleri, topladıkları mevduatlar ve devletçe verilen avanslarla, çiftçilere düşük faizli kredi verilmesi için yapılan yardımlardan oluşmaktadır².

İtalya'da 1961 yılında kurulan Bankalararası İnanca Fonu (Fonds Interbancaire de Garantie), tarımsal kredi

¹-Dario Casati ve Francesco Lechi, "Crédit Agricole, Financements Publics Et Emploi Des Capitaux En Italie",... g.e...s.64.

²-Şakir Özmen, "Bazı Avrupa Ülkelerinde Tarımsal Kredi Kurumları ve Bu Kurumların Tarımsal Kooperatiflerle İlişkileri", Kooperatif Dünyası Dergisi, Yıl:16, Sayı: 180, Mart 1986, s.29.

kurumlarının aile işletmeleri satın alınması için verdikleri uzun vadeli krediler dolayısıyla uğradıkları zararların tamamına kefil olmaktadır¹.

Hollanda'da tarımsal kredi veren kuruluşlar uzun yıllardan beri varolan ve son derece gelişmiş kooperatiflerdir. Hollanda'da tarımsal kredi kooperatifleri Raiffeisen sistemine göre çalışmaktadırlar. Bu kooperatifler, Tarım Kredi Kooperatifler Merkez Sandığı olarak adlandırılan iki merkezi kuruluşa bağlıdır. Bu merkezi kuruluşlar, kısa ve orta vadeli krediler yanında, uzun vadeli edindirme kredileri de vermektedirler².

Merkez Sandıkları, yerel kooperatiflerle, toprak satın almak isteyen ve yeter derecede teminat gösteremeyen çiftçilere kredi verilmesini sağlamak üzere birer "Garanti Fonu" oluşturmuşlardır. Hollanda tarımı iki Merkez Sandığı ve bunlara bağlı Yerel Kredi Kooperatifleri tarafından meydana getirilen "Tarım Kefalet Fonu" nun garantisinden yararlanmaktadır. Tarımsal Kefalet Fonu, kredi alan tarafından gösterilen inancanın yetersiz olması ölçüsünde kefil olur. Bu fonun kefil olduğu krediler, işletmelerin verimlilikleri ve rantabilitelerini arttırıcı kredilerdir. Bu grup krediler

¹-Şakir Özmen, "Bazı Avrupa Ülkelerinde Tarımsal Kredi Kurumları ve Bu Kurumların Tarımsal Kooperatiflerle ilişkileri", Kooperatif Dünyası Dergisi, Yıl:16, Sayı: 181, Nisan 1986, s.31.

²-Şakir Özmen, "Bazı Avrupa Ülkelerinde Tarımsal Kredi Kurumları ve Bu Kurumların Tarımsal Kooperatiflerle ilişkileri", Kooperatif Dünyası Dergisi, Yıl:15, Sayı: 176, Kasım 1985, s.28.

içinde; tesis kredileri, canlı-cansız demirbaş alımı, işletme binası yapılması, çevirme kredileri ve toprak ıslah kredileri sayılmaktadır¹.

Norveç'te tarımsal kooperatifçilik çok gelişmiş olmasına karşın, tarım kredi kooperatifleri Batı Avrupa ülkelerinin çoğunun aksine gelişmemiştir². Buna karşın ülkede çok sayıda kredi veren kurum bulunmaktadır. Bu kurumlardan Devlet İpotekli Krediler Bankası, Devlet Küçük Çiftçi Bankası, Norveç Tarım ve Orman Kredisi Birliği, Norveç İpotekli Krediler Birliği uzun vadeli krediler verirken, Sigorta şirketleri orta ve uzun vadeli, Devlet Tarımsal Kredi Sandığı orta vadeli ve Tasarruf Sandıkları her vade ile kredi vermektedir. Bu arada bazı yerel bankalarında kısa vadeli kredi uygulamaları bulunmaktadır³.

İsveç'te sadece tarım sektörüne kredi veren kurumlar İsveç Genel İpotekli Krediler Bankası ve sayıları 10'u bulan İpotekli Kredi Şirketleri ile Tarım

¹-Şakir Özmen, "Bazı Avrupa Ülkelerinde Tarımsal Kredi Kurumları ve Bu Kurumların Tarımsal Kooperatiflerle ilişkileri", Kooperatif Dünyası Dergisi, Yıl:15, Sayı: 176, Kasım 1985, s.28.

²-Hasan Tatlıdıl, "Norveç'te Tarım Kooperatifleri Sisteminde Kredi Kuruluşları", T.C.Ziraat Bankası Dergisi, Sayı:8, Ocak 1983, s.22.

³-Şakir Özmen, "Bazı Avrupa Ülkelerinde Tarımsal Kredi Kurumları ve Bu Kurumların Tarımsal Kooperatiflerle ilişkileri", Kooperatif Dünyası Dergisi, Yıl:15, Sayı: 177, Aralık 1985, s.28.

Sandıklarıdır¹.

Danimarka'da en çok rastlanan tarımsal kredi biçimi ipotek karşılığı kredilerdir. İpotek karşılığı krediler, sadece bu amaç için özel bir kanunla kurulmuş ipotek kurumları tarafından verilmektedir. Kooperatif kurumlar olarak Tarım Kredi Sandıkları ve Kooperatifler Bankası'da kısa ve orta vadeli krediler vermektedirler².

Hindistan'da Tarımsal ve Kırsal Gelişim Ulusal Bankası (The National Bank for Agricultural and Rural Development), Ulusal Kooperatif Gelişim Kurumu (The National Cooperative Development Corporation) ve Hindistan Endüstriyel Gelişim Bankası (The Industrial Development Bank of India) tarafından mali olarak desteklenen kooperatifler, ticari bankalar ve bölgesel bankalar tarım kesiminin finansmanında görev almaktadırlar³. Hindistan'da haziran 1980 sonu itibariyle toplam tarımsal kredilerin % 59'4'ü kooperatiflerce, % 38.8'i ticari bankalarca ve % 1.8'i bölgesel kırsal bankalar tarafından sağlanmıştır⁴.

¹-Şakir Özmen, "Bazı Avrupa Ülkelerinde Tarımsal Kredi Kurumları ve Bu Kurumların Tarımsal Kooperatiflerle ilişkileri", Kooperatif Dünyası Dergisi, Yıl:15, Sayı: 177, Aralık 1985, s.25.

²-Şakir Özmen, "Bazı Avrupa Ülkelerinde Tarımsal Kredi Kurumları ve Bu Kurumların Tarımsal Kooperatiflerle ilişkileri", Kooperatif Dünyası Dergisi, Yıl:16, Sayı: 179, Şubat 1986, s.28.

³-Felipe Morris, India's Financial System, World Bank Staff Working Papers No: 739, The World Bank, Washington D.C., U.S.A., 1985, s.16.

⁴-Felipe Morris, India's Financial System,...a.g.e... s.16.

Pakistan'da tarımsal kredinin ana kaynağı olarak ulusal ticari bankalar, tarımsal kalkınma bankası ve kooperatifler sayılmaktadır. Bu kurumların toplam tarımsal krediler içindeki payı sırasıyla % 43, % 42 ve % 15'dir¹.

D. Türkiye'de Tarım Sektörünün Finansmanı ve Tarımsal Kredi

1. Kredi ile ilişkilerinden Dolayı Türk Tarım Sektörünün Başlıca Özellikleri

Türkiye'de çeşitli tarihlerde yapılan tarım sayımları ve bazı araştırmalar tarımın yapısal durumunu ortaya koymaya yarayacak bilgileri vermektedir². Mevcut bilgiler esas itibariyle arazi genişlikleri ve tasarruf biçimlerine dayanmakta olup, tarımdaki işletmelerin sahip oldukları ve kullandıkları işgücü sayısı, sermaye durumları ve sağladıkları brüt hasıllara göre sınıflandırılmalarına olanak verecek nitelikte değildir. Bununla birlikte tarımsal kredi açısından da önemli olan tarım işletmelerinin arazi genişlikleri, parsel sayıları ve kırsal kesim gelir dağılımı ile ilgili bazı bilgilerin bu bölümde verilmesi işletmelerin yapısal analizini ifade edip, sermaye, kredi konusunu daha anlamlı bir zeminde ele alabilmek için uygun olacaktır.

¹-J.Von Stockhausen, Islamization of Banking: What Does It Mean For Agricultural Financing ?-The Case of Pakistan, erfassung Und Recht in Uebersee 1987.

²-D.i.E tarafından yapılan 1950, 1963, 1970, 1980 ve 1991 Tarım Sayımları.

1991 Tarım Sayımı sonuçlarına göre mevcut 4091530 tarım işletmesinin % 96.38'i (3943340 işletme) bitkisel üretim veya bitkisel ve hayvansal üretimi birlikte yaparken, % 3.62'si (148190 işletme) sadece hayvancılıkla uğraşmaktadır¹.

Görüldüğü gibi tarım işletmeleri daha çok bitkisel üretim veya bitkisel ve hayvansal üretimi birlikte yapmaktadırlar. Dolayısıyla tarımsal üretim değeri de daha çok bitkisel üretime aittir². Nitekim 1990 yılı verileriyle Türkiye tarımsal üretim değerinin % 71.5'i bitkisel üretim ve % 28.5'i hayvansal üretim değerinden oluşmaktadır³.

a. Tarım İşletmelerinde İşletme Büyüklüğü ve Arazinin Parçalılık Durumu

Ülkemiz tarım işletmelerinin arazi genişliklerine göre dağılımı tarım sayımları ile saptanmaktadır. Son iki tarım sayımı sonuçları dikkate alındığında tarım işletmelerimizin genel olarak arazi genişlikleri itibariyle küçük işletmelerden oluştuğu görülmektedir.

¹-D.İ.E.,1991 Genel Tarım Sayımı Köy Genel Bilgi Anketi Sonuçları, Yayın No:1550, Ankara, Aralık 1992, s.12.

²-Daha geniş bilgi için, bakınız: T.C.Ziraat Bankası, Tarımsal Üretim Değeri, Çeşitli Yıllar.

³-T.C.Ziraat Bankası, Tarımsal Üretim Değeri 1990,...a.g.e ...s.7.

Tablo 3: Arazi Genişliklerine Göre Tarım İşletmelerinin Dağılımı

İşletme Büyüklüğü (Da.)	1980 Tarım Sayımı (%)		1991 Tarım Sayımı (%)	
	İşletme Sayısı (3 650 000)	İşlenen Alan (22 755.5 Bin Ha.)	İşletme Sayısı (4 091 530)	İşlenen Alan (20 993 Bin Ha.)
1- 19	30.20	4.14	34.91	5.63
20- 49	31.91	15.88	32.13	16.49
50- 99	20.23	21.27	17.98	19.94
100-199	11.55	23.84	9.66	20.99
200-499	5.31	22.85	4.38	19.82
500 +	0.80	12.02	0.93	17.13
Toplam	100.00	100.00	99.99	100.00

*Kaynağında % 99.99 oranıyla verilmektedir.

Kaynak :-D.i.E.,1980 Genel Tarım Sayımı Hanehalkı Anketi Sonuçları,
Yayın No:1028, Ankara, ss.4-5.

-D.i.E.,1991 Genel Tarım Sayımı Köy Genel Bilgi Anketi
Sonuçları, Yayın No:1550, Ankara, Aralık 1992, s.12.

-D.i.E.,1991 Genel Tarım Sayımı İşletme Araştırması Geçici
Sonuçları, D.i.E Haber Bülteni, Sayı:TSİD/TRM/109, Ankara,
25.12.1992.

Tablo 3 incelendiğinde tarım işletmelerimizin önemli bir bölümünün 50 dekar ve altında arazi genişliğine sahip oldukları görülür. Öte yandan 1980 Tarım Sayımına göre 62.34 dekar olan ortalama işletme genişliği 1991 Tarım Sayımına göre 51.31 dekara düşmüştür. Dolayısıyla, tarım işletmelerimiz küçük aile işletmeleridir.

Türk tarımında küçük işletmelerin hakim oluşu yanında, parsel sayısı da fazladır.

Tablo 4: Tarım İşletmelerinin Parsel Sayılarına Göre Dağılımı (1980)

Parça Sayısı	İşletme Sayısı		Parça Sayısı		Tarım Alanı	
	Adet	(%)	Toplamı	(%)	(Da)	(%)
1	336 654	9.46	336 654	1.47	7 196 737	3.16
2-3	933 081	26.22	2 329 970	10.17	33 505 523	14.72
4-5	797 127	22.40	3 577 197	15.62	42 751 465	18.78
6-9	790 751	22.22	5 603 161	24.46	58 428 949	25.67
10 +	701 202	19.70	11 056 966	48.28	85 757 615	37.67
Toplam	3 558 815	100.00	22 903 948	100.00	227 640 289	100.00

Kaynak:D.İ.E.,1980 Genel Tarım Sayımı Hanehalkı Anketi Sonuçları, Yayın No:1028, Ankara, Çesitli Sayfalar.

Tablo 4 incelendiğinde 1980 Tarım Sayımı sonuçlarına göre tarım işletmelerimizin % 64.32'si dört ve daha fazla parsel sayısına sahiptir.Ortalama parsel sayısı 6.44'dür ve ortalama parsel genişliği 9.94 dekadır.Dolayısıyla tarım işletmelerimiz çok parçalı ve oldukça küçük parsellere sahiptir. 1970 Tarım Sayımı sonuçlarına göre 15378135 olan parsel sayısı 1980 Tarım Sayımı sonucunda yaklaşık % 50 artışla 22903948'e ulaşmıştır. Bir başka ifadeyle yılda yaklaşık 750000 yeni parsel meydana gelmiştir. Oysa aynı dönemde 3058905 olan işletme sayısı yaklaşık % 16 artışla 3558815'e yükselmiştir¹. Dolayısıyla tarım işletmelerimizde arazi bölünmekte,arazi toplulaştırması gerekirken, aksine parsel sayısı hızla artmaktadır.

¹-M.Metin Artukoğlu, "Türkiye'de Tarım İşletmelerinde Arazi Parçalanması Sorunu ve Konuya İlişkin Bazı Öneriler", Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi, Sayı: 26, Şubat 1987, Türkiye Ziraat Odaları Birliği Yayını, Ankara, 1987,s.26.

Avrupa Topluluğu Ülkelerinde tarım işletmelerinin yapısına bakıldığında, 1987 yılı verileriyle Topluluk tarım işletmelerinin % 50.77'si 50 dekar ve üzerinde arazi genişliğine sahiptir ve ortalama işletme genişliği 165.33 dekardır¹.

b. Tarım Sektöründe Gelir Dağılımı

Bir ekonomide belirli bir dönemde yaratılan gelirin kişiler, toplumsal gruplar ve üretim faktörü sahipleri arasında bölüşülmesi şeklinde tanımlanabilen gelir bölüşümü, refah seviyesinin önemli bir unsurudur.

Milli ekonomide refah artışı, bir sınıfın payı aleyhine işlememek koşuluyla toplam gelirlerin yıldan yıla artmasına bağlıdır².

Gelir bölüşümünün hangi sınırlar içinde iyi veya kötü olduğuna ilişkin kesin bir ölçüt ya da bunu açıklayan bir kuram elimizde yoktur, çoğu kez "Gini Katsayısı" veya "Kuznets Gelir Dağılımı Katsayıları" na göre ölçülerek uluslararası karşılaştırmalarda her ülke için

¹-Commission of The European Communities, The Agricultural Situation in The Community 1992 Report, Luxembourg 1993, T/122-123.

²-Sabri F.Ölgener, Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme, Yayınları No:2, İstanbul, s.58 ve 61.

değerlendirme yapılmaktadır¹. Ülkede en düşük gelirli % 20 veya % 40'ın gelir payı ile en üst gelirli % 10 veya % 20'nin gelir payı karşılaştırmalarda diğer bir ölçüttür².

D.P.T. gelir dağılımı araştırmalarına göre 1963 ve 1987 yılları arasında gelir dağılımındaki değişimler tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5: D.P.T. Gelir Dağılımı Araştırmalarına Göre Türkiye'de Gelir Dağılımı (Hanelerin % 20'lik Dilimlerine Göre)

Hanelerin % 20'lik Dilimi	1963	1973	1987
1. % 20	4.5	3.5	5.24
2. % 20	8.5	8.0	9.61
3. % 20	11.5	12.5	14.06
4. % 20	18.5	19.5	21.15
5. % 20	57.0	56.5	49.94
Gini Katsayısı	0.55	0.51	0.43

Kaynak: D.İ.E., Gelir Dağılımı 1987: Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları, Yayın No:1441, Ankara, 1990, s.16.

¹-Gülten Kazgan ve Arkadaşları.,Türkiye'de Gelir Bölüşümü, Bozan Etkenler ve iyileştirilmesine ilişkin Politikalar, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Ekonomik ve Sosyal Sorunlar Çözüm Önerileri Dizisi:3, Ankara, 1992, s.1.

²-Gini Katsayısı (Gini Yoğunlaşma Oranı),dağılım ölçüsü olarak en çok kullanılan ölçüdür. Birimler arası farklar ortalamasının aritmetik ortalamasının iki katına bölünmesiyle elde edilir.Gini katsayısı Lorenz Eğrisine bağlı olup, Lorenz Eğrisi ile köşegen arasında kalan alanın, köşegenin altında kalan toplam alana oranına eşittir.Bu oran büyüdükçe dağılımdaki eşitsizlik artıyor demektir. Herkesin eşit gelir aldığı durumda Gini Katsayısı sıfırdır (D.P.T., Gelir Dağılımı 1973, Yayın No: DPT: 1495, SPT: 290, Eylül 1976, ss.288-289).

Tablo 5 incelendiğinde 1963-1987 döneminde hanehalklarının toplam gelirden aldıkları paylarda, son gelir grubu hariç, sürekli bir değişmeden söz etmek zordur. Son % 20'lik hane grubunun toplam gelirden aldığı pay ise 1963 yılından günümüze giderek düşmektedir.

Yapılan hesaplamalara göre, % 20'lik hane dilimleri itibariyle gelir bölüşümü; tarım içinde, tarım-dışı kesimler içinden çok daha eşitsizdir. 1983'de Gini Katsayısı, tarım içinde 0.5762 iken, tarım-dışı kesimde 0.4504'dür. Tarım hanelerinin ortalama geliri, tarım-dışı hanelerden daha düşük olmakla kalmayıp, 1973-1983 arasında daha da düşmüştür. 1973 yılı fiyatlarıyla hane geliri 12000 Tl.'den az olan tarımsal hanelerin toplam tarımsal hanelere oranı % 49.9 iken, 1983 yılında % 51.3'e çıkmıştır. Oysa aynı dönemde tarım-dışı hanelerde bu oranlar sırasıyla % 12.9 ve % 12.2'dir¹

Gelirin kaynağına göre bölüşümüne dayalı bir karşılaştırma yapıldığında, buna olanak veren 1973 ile 1987 gelir dağılımı araştırmalarına göre 1987 yılında 1973 yılına göre tarımsal gelir elde eden hanelerin toplam haneler içindeki oranı fazla değişmezken, tarımsal gelir elde eden hanelerin toplam gelirden aldıkları pay

¹-Gülten Kazgan ve Arkadaşları, Türkiye'de Gelir Bölüşümü, Kazan Etkenler ve iyileştirilmesine ilişkin Politikalar, a.g.e..ss.71-72.

azalmıştır¹.

Türkiye’de gelir bölüşümü eşitsizliğinin, 80’li yıllara kadar, temelde köy-kent ayrımı içinde kaldığı, tarımda çalışan büyük kitlenin, kent çalışanlarına göre daha düşük emek verimi ve tarımda toprak bölüşümü eşitsizliğinin bunda etken olduğu ileri sürülmektedir ².

1987 gelir dağılımı araştırmasına göre, iktisadi faaliyet kollarına göre fert başına ortalama yıllık gelir; tarımda 793 649 Tl. iken, ticari sektörde 2 387 791 Tl. ve hizmetler sektöründe 1 576 940 Tl.ve Türkiye ortalaması olarak 1 450 106 Tl. olarak hesaplanmaktadır³.

Buraya kadar aktarılan bilgiler ışığında denilebilir ki, ülke genelinde olduğu gibi kırsal kesimde de gelir dengeli bir dağılım kompozisyonu sergilemekten uzaktır ve tarımda gelir düzeyi diğer sektörlerle göre oldukça düşüktür.

¹-1973 yılı gelir dağılımına göre toplam hanelerin % 33.1’i, 1987 yılı gelir dağılımına göre toplam hanelerin % 32.2’si tarımsal gelire sahip iken, sözkonusu haneler 1973 yılında toplam hanelerin % 39.9’u ve 1987 yılında 23.2’sidir. (D.i.E.,Gelir Dağılımı 1987: Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçlar,...a.g.e....s.18.).

²-Gülten Kazgan ve Arkadaşları.,Türkiye’de Gelir Bölüşümü, Bozan Etkenler ve iyileştirilmesine ilişkin Politikalar, ...a.g.e....s.2.

³-D.i.E.,Gelir Dağılımı 1987: Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları,....a.g.e....s.48.

2. Tarım Kesiminde İşletme Büyüklüğü ve Tasarruf Düzeyi Açısından Tarımsal Kredinin Gerekliliği

Tarım işletmelerinde, elde edilen gelirden yapılan tasarruflarla sermaye birikiminin sağlanması, tarım işletmelerinin etkin bir biçimde çalışmaları ve net gelirlerinin, tasarruf yapabilecek kadar fazla olmasına bağlıdır. Oysa önceki bölümde de açıklanan işletme yapıları gözönüne alındığında tarım kesiminin gerek duyduğu sermaye birikimini kendi içinden yaratması oldukça güçtür. Çünkü tarım işletmelerinin önemli bir bölümü küçük aile işletmeleridir ve elde edilen gelir, üretici ve ailesinin zorunlu harcamalarını bile karşılamaya yetmemektedir¹.

Ülkemiz tarımında, 100 dekara kadar olan işletmelerin küçük tarım işletmesi, 100-250 dekar arazisi olan işletmelerin orta tarım işletmesi ve 250-500 dekar arazisi olan işletmelerin büyük tarım işletmesi oldukları kabul edilirse², 1980 Tarım Sayımı sonuçlarıyla tarım işletmelerimizin % 82.34'ü ve 1991 Tarım Sayımına göre ise, % 85.02'si küçük tarım işletmesidir (Tablo 3).

Küçük çiftçiliğin yarattığı ve kullanabildiği yatırılabilir fonları sınırlıdır. Bu kesimin başlıca özelliği aile gelirinin ancak geçimlik tüketimi

¹-C.Necat Berberoğlu, Sanayi Öncelikli Ekonomik Gelişmede Türkiye Tarımının Finansmanı ve Tarımsal Kredi Uygulaması, ...a.g.e..., s.80.

²-A.Fethi Acıl ve Rasih Demirci, Tarım Ekonomisi Dersleri, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:880, Ankara, 1984, s.225.

karşılayabilmesi, tasarruf olanağının çok kısıtlı olması, sık sık negatif tasarruf durumu ile karşılaşılması, tüketim için borçlanılması olarak görülmektedir¹.

Nitekim pamuk üretimi yapan aile işletmelerinden hareketle yapılan bir araştırmada, belli düzeye kadar sermaye biriktirebilmiş fakat artık bu sermayeye birşey katamayan orta büyüklükte ve genellikle kendi toprakları üzerinde çalışan pamuk işletmelerinin 100-150 dekar arazi genişliğe sahip oldukları belirtilmektedir².

Türkiye tarımı için yapılan bir çalışmada³ 1-30 dekar arasında toprağa sahip tarım işletmelerinin yaşamlarına yetecek geliri elde edemedikleri, 31-200 dekar arasında toprağı olan işletmelerin ancak yaşamlarına yetecek kadar gelir elde edebildikleri ve ancak 200 dekardan fazla toprağa sahip işletmelerin tasarruf edebilecekleri belirtilmektedir. 1980 ve 1991 Tarım Sayımı sonuçlarına göre tarımsal gelirin yeterliliğı ve işletme büyüklükleri arasındaki ilişki tablo 6'da verilmiştir.

¹-Çelik Aruoba, " Tarımda Teknolojinin Değişmesinin Gelir eğilimine Etkisi", Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923- 1990), 1. Cilt, Yayınları No:18, Türk Sosyal Bilimler Derneğı, Ankara, Ekim 1988, s.203.

²-Nükhet Sirman-Eralp, "Pamuk Üretiminde Aile İşletmeleri", Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000),...a.g.e... s.225.

³-D.P.T., Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Raporu-I, ...a.g.e...s.35.

Tablo 6: Tarımsal Gelirlerin Yeterliliği Açısından Tarım İşletmelerinin Dağılımı

Tarımsal Gelirin Yeterlilik Durumu	İşletme Büyüklüğü (Da)	Toplam İşletme Sayısı Oranı (%)	
		1980 Tarım Sayımı	1991 Tarım Sayımı
Tarımsal Geliri Yetersiz Olanlar	1- 30	→ 93.89	94.69
Tarımsal Geliri Ancak Yetenler	31-200		
Tarımsal Gelirinden Tasarruf Edebilecekler	200 +	6.11	5.31

Kaynak: D.P.T., Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor-I, Yayın No: DPT:860-SPD:198, Ankara, 1970, s.35.

-D.İ.E., 1980 Genel Tarım Sayımı Hanehalkı Anketi Sonuçları, Yayın No: 1028, Ankara, ss.4-5.

-D.İ.E., 1991 Genel Tarım Sayımı İşletme Araştırması Geçirici Sonuçları, D.İ.E. Haber Bülteni, Sayı: TSİD/TRM/109, Ankara, 25.12.1992.

Tablo 6 incelendiğinde 1980 yılı verileriyle tarım işletmelerinin % 93.89'unun, 1991 yılı verileriyle % 94.69'unun tasarruf yapamadıkları ileri sürülebilir.

D.P.T. tarafından yapılan bir başka araştırmada asgari geçim düzeyini sağlamak için gerekli gelirin elde edilebileceği arazi miktarı İç Anadolu Bölgesi için 88, Karadeniz Bölgesi için 38, Ege ve Marmara Bölgeleri için 60, Akdeniz bölgesi için 48 ve Doğu Anadolu Bölgesi için 137 dekar olarak hesaplanmıştır¹.

¹-D.P.T., Kırsal Refah Politikaları, IV.B.Y.K.P.Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT:1587-DİK:269, Ankara, Haziran 1977, s.26.

Buraya kadar yapılan açıklamalar sonucunda, tarım işletmelerimizin çok sınırlı bir bölümünün tasarruf yapabilecek kadar gelir elde edebildikleri ve dolayısıyla sermaye birikiminin güç olduğu ileri sürülebilir.

Önemli bir bölümünde sermaye birikiminin yetersiz ve sermaye yapısının dengesiz olduğu tarım işletmelerimizde bu yapı, genellikle tasarruf yapmaya olanak vermeyecek düzeyde elde edilen gelir, işletmelerin küçüklüğü, parçalılığı, aşırı nüfus barındırması gibi etkenlerle birleştiğinde yeni teknolojilerin işletmelerde yer bulması güçleşmektedir. Bu aşamada tarımda belirli bir gelişmenin sağlanması, yeni tekniklerin yoğun kullanımı için işletme dışı fonlar dediğimiz krediler önemli bir faktör olarak devreye girmektedir.

3. Tarım İşletmelerinde Sermaye Yapısı ve Tarımsal Kredi Kullanımı

İşletmede üretim yoluyla kullanılan her türlü ekonomik malları kapsayan ve genellikle tarımsal faaliyetin esasını oluşturan arazi (çiftlik) sermayesi ile bunu prodüktif kılan işletme sermayesi olmak üzere iki grupta incelenen sermaye, üretim faktörleri arasında teknolojik gelişmelerin de etkisi ile gittikçe önem kazanan bir faktördür.

Arazi satın alma, doğal kaynaklardan en iyi şekilde yararlanma, işletme araçlarının sağlanması, teknik olanaklardan yararlanma ve üretim tekniğini geliştirme önemli ölçüde sermayeyi gerektirir. Ayrıca işgücü

verimliliğinin ve tarımsal gelirin arttırılması da sermaye ile yakından ilgilidir.

Tarım işletmelerinde sermayeyi oluşturan aktif ve pasif unsurlar fonksiyonlarına göre sınıflandırılarak çeşitli bölgelerde yapılan tarımsal işletmecilik araştırmalarında incelenmiştir.

İşletme büyüklüğü, bölgeler ve zamana bağlı olarak farklılık gösteren sermaye bileşimleri, işletme nev'ilerine göre de farklılık göstermektedir. Örneğin, aynı büyüklükte fakat bitkisel ve hayvansal üretim değerleri farklı olan işletmelerde sermaye bileşimlerinin farklı olacağını söylemek mümkündür.

Zamana bağlı olarak sermaye bileşimlerindeki değişimleri ifade edebilmek için belirli bir bölgede belirli işletmelerin, sermaye özelliklerinin farklı dönemlerde araştırılması gerekir. Ancak bu konuda yapılmış araştırmalara çalışma sırasında rastlanmamıştır.

Farklı bölgelerde tarım işletmeleri üzerine yapılmış araştırmalardan hareketle, işletmelerin sermaye durumlarını ortaya koyarak, işletmelerin sermaye yapısı konusunda fikir sahibi olmamız mümkündür. Bu amaçla sermayenin fonksiyonlarına göre sınıflandırılması esas alınarak değişik işletme nev'ilerinde ve değişik illerde sermaye unsurlarının oransal dağılımı tablo 7 ve tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 7: Türkiye’de Çeşitli İşletme Nev’ilerinde Sermaye Unsurlarının Dağılımı (%)

Sermaye Unsurları	İşletme Nev’ileri								
	Konya Hububat (1)	Adana Pamuk (2)	Eskişehir Ş.Pancarı (3)	Giresun Fındık (4)	Rize Çay (5)	Bafra Tütün (6)	Üdemiş Patates (7)	İzmir Satsuma (8)	Adana Süt Sığırısı (9)
1.Arazi Sermayesi									
Toprak Sermaye.	58.60	69.92	55.40	68.90	52.20	65.05	31.44	54.99	-
Toprak Isl.S.	0.60	0.15	0.60	0.10	0.20	0.30	1.80	2.94	35.80
Bina Sermayesi	4.60	5.57	12.50	10.20	10.40	18.65	16.17	8.25	-
Nebat Sermayesi ve Tarla D.	5.20	5.72	6.30	9.80	32.20	1.68	6.25	25.31	-
Toplam (1)	69.00	81.36	74.80	89.00	95.00	85.68	55.66	91.49	35.80
2.İşletme Serma.									
Alet-Makina S.	11.40	12.59	14.80	0.30	2.40	8.35	21.42	5.66	3.10
Hayvan Sermaye.	12.20	1.57	8.00	2.80	1.40	3.31	5.52	1.00	53.90
Malzeme-Müh. S.	6.00	1.34	1.40	3.80	0.40	0.95	3.34	0.34	7.20
Kasa Mevcudu ve Alacaklar	1.40	3.14	1.00	4.10	0.80	1.71	14.06	1.51	-
Toplam (2)	31.00	18.64	25.20	11.00	5.00	14.32	44.34	8.51	64.20
Toplam Aktif(1+2)	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
Borçlar	4.00	16.09	4.10	1.40	1.40	7.99	3.32	1.47	22.00
Kira ve Ortak	-	-	-	-	-	7.74	0.45	0.98	-
Arazi Değeri	-	-	-	-	-	7.74	0.45	0.98	-
Özsermaye	96.00	83.91	95.90	98.60	98.60	84.27	96.23	97.55	78.00

Kaynak : (1),(3),(4),(5),(9) A.Fethi Acıl ve Rasih Demirci, Tarım Ekonomisi Dersleri, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 880, Ankara, 1984, s.212/A.

(2) Mehmet Bülbül, Adana Ovası Tarım İşletmelerinin Ekonomik Yapısı, Finansman ve Kredi Sorunları, Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Mesleki Yayınlar Serisi, Ankara, 1973, s.128 ve 130.

(6) Mehmet Bülbül, Bafra İlçesi Tütün İşletmelerinin Ekonomik Yapısı, Yatırım ve Cari Harcamaların Dağılımı ve Bunların Gelir Üzerine Etkisi, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 710, Ankara, 1979, s.95, 96/a ve 99.

(7) Kezban Konak, İzmir’de, Özellikle Üdemiş’te Patates Üretimi, Pazarlaması ve Tüketimi Üzerine Bir Araştırma, (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 1984, s.62.

(8) Ali Rıza Karacan, İzmir’de Satsuma Mandarinini Yetiştiren İşletmelerin Ekonomik Analizi İşletmelerin Ürün Pazarlaması ve Dışsatımı, E.O.Uluslararası Eko.İlişkiler Enst.Yayınları No:4, İzmir,1980, s.48

Tablo 8: Türkiye'de Çeşitli Bölgelerinde Tarım İşletmelerinde Sermaye Unsurlarının Dağılımı (%)

Sermaye Unsurları	Ankara (1)	Manisa (2)	Tokat (3)	Elazığ (4)	Iğdır (5)	S.Urfa (6)	İzmir Ova (7)	İzmir Dağ (8)
1.Arazi Sermayesi								
Toprak Sermaye.	61.96	66.49	64.27	63.92	58.30	64.05	75.30	60.30
Toprak Isl.S.	0.14	0.60	9.10	0.27	0.09	1.50	1.80	1.80
Bina Sermayesi	10.36	10.85	0.73	10.81	13.18	16.46	5.50	10.40
Nebat S.Tarlad.	2.55	8.19	10.66	6.42	6.90	-	5.70	13.80
Toplam (1)	75.01	86.13	84.76	81.42	78.47	82.01	88.30	86.30
2.İşletme Serm.								
Alet-Makina S.	11.17	8.11	9.37	9.98	7.57	12.66	7.50	6.70
Hayvan Sermaye.	11.66	2.31	2.38	6.28	12.25	5.33	2.00	4.00
Malzeme-Müh. S.	1.26	1.81	1.48	1.49	1.08	-	0.60	1.40
Kasa Nev.ve Al.	0.90	1.64	2.11	0.83	0.63	-	1.60	1.60
Toplam (2)	24.99	13.87	15.24	18.58	21.53	17.99	11.70	13.70
Toplam Aktif(1+2)	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
Borçlar	8.95	6.28	1.46	16.64	6.02	...	1.70	1.40
Kira ve Ortak								
Arazi Değeri	9.15	-	10.13	-	15.24	...	-	-
Özsermaye	81.90	93.72	88.41	83.36	78.74	...	98.30	98.60

Kaynak:(1) Ahmet Erkuş, Ankara İli,Yenimahalle İlçesinde Kontrollü Kredi Uygulaması Yapılan Tarım İşletmelerinin Planlanması Ozerine Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:709,Ankara,1979,s.57.

(2) Ali Aras ve Cengiz Çakır, Gediz Sulama Proje Kapsamına Giren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Etüdü, E.O.Ziraat Fakültesi Yayınları No: 211, İzmir, 1975, s.11.

(3) Cemal Sivaslıgil, Tokat İli Kazova Yöresinde Bulunan Tarım İşletmelerinin Yapısal Özelliklerinin Saptanması, İşletme Sonuçlarının Ortaya Konması ve Yöre Koşullarına Uygun İşletme Planlarının Geliştirilmesi Ozerine Bir Araştırma, E.O.Fen Bil.Ens.,(Basılmamış Doktora Tezi),İzmir,1990,s.67.

(4) Ali Rıza Karacan, Elazığ Merkez İlçe Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi, Tarımsal Kredi-Kooperatifçilik Sorunları ve Toplum Kalkınmasında Tarımsal Kredi ve Kooperatiflerin Rolü, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 176, Ankara, 1975, s.51/A.

(5) Besim Akın, Iğdır Ovasında Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Bölge İçin Optimum İşletme Planlarının Tesbiti, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 177, Ankara, 1975, s.59/A.

(6) Mehmet Bülbül ve Arkadaşları, " Kurumsal Yapı ve Tarımsal Girdiler, Krediler ve Kamu Hizmetlerinin Geliştirilmesi ", Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Tarımsal Kalkınma Sempozyumu, Ankara ,1986.

(7) (8) Anonim, Küçük Menderes Havzasında Tarım İşletmelerinin Halihazır Kaynak Kullanma Durumu ve Kaynakların Daha Etkin Kullanma Olanakları Ozerine Bir Araştırma, (Basılmamış Araştırma) ,E.O.Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Bornova, 1986, s.51 ve 52.

Tablo 7 ve 8 incelendiğinde aktif sermaye içinde en yüksek payın toprak sermayesine ait olduğu, toprak sermayesini bölgedeki mekanizasyonun gelişme düzeyine bağlı olarak alet-makina sermayesi ve/veya bina sermayesinin izlediği görülmektedir.

İşletme sermayesinin bir bölümünü oluşturan hayvan sermayesi, bitkisel ve hayvansal üretimi birlikte yapan işletmelerde aktife düşük bir oranla katılırken, hayvancılık ağırlıklı işletmelerde aktifin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Sonuç olarak çeşitli bölgelerde değişik işletme nev'ilerinde başta toprak sermayesi olmak üzere arazi sermayesi aktifin önemli bir bölümünü oluşturmakta olup, işletme sermayesi düşük düzeyde kalmaktadır.

Oysa rantabl çalışabilmek için, tarım işletmelerinde gerekli sermayenin belirli oranlarda ve uygun sermaye kompozisyonu içinde bulunması gerekmektedir. Bitki yetiştiriciliği ve hayvancılığı birlikte yürüten işletmelerde rasyonel bir şekilde çalışabilmek için, toplam sermayenin % 25'inin toprak sermayesi, % 25'inin bina sermayesi, % 25'inin hayvan sermayesi, % 10'unun alet-makina sermayesi, % 10'unun malzeme-mühimmat sermayesi ve % 5'inin nakit mevcudundan oluşması benimsenmektedir¹.

¹-A.Fethi Açıl ve Rasih Demirci, Tarım Ekonomisi Dersleri,...a.g.e.....s.162.

artarak dönem geneli için 2 kat düzeyinde bir artışa ulaşmıştır. Aynı dönemde kesilen hayvan başına et verimindeki artış kesilen koyun için % 10 düzeyinde kalırken, kesilen inek için son yıllardaki artışlarla % 54 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Saptanan bulgular sözkonusu dönemde tarımsal kredi kullanımı ile karşılaştırıldığında tarımsal kredi kullanımındaki artışın hayvansal verim düzeyindeki artışın üzerinde olduğu görülecektir.

Bazı hayvansal ürünler verim düzeyinde meydana gelen gelişmeler ile tarımsal kredi kullanımı arasında hesaplanan korelasyon katsayıları tablo 44'de verilmiştir.

Tablo 44 : Bazı Hayvansal Ürünler Verim Düzeyindeki Gelişmeler ile Tarımsal Kredi Kullanımı Arasında Hesaplanan Korelasyon Katsayıları

Verim Düzeyi	Korelasyon Katsayısı
Sağılan Koyun Başına Süt Verimi	0.224
Sağılan Inek Başına Süt Verimi	0.913*
Kesilen Koyun Başına Et Verimi	0.781*
Kesilen Inek Başına Et Verimi	0.849*

* 0.05 düzeyinde anlamlı.

Tablo 44 incelendiğinde hayvansal ürünlerde sağılan inek başına süt verimi, kesilen koyun başına et verimi, kesilen inek başına et verimi ile tarımsal kredi kullanımı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye rastlanırken, sağılan koyun başına süt verimi ile

Tablo 38: Türkiye Tarımında Modern Girdi Kullanımı ve Üretim Tekniklerindeki Gelişmeler

Yıllar	Kimyasal Gübre Kullanımı (000 Ton)	Z.İlac Kullanımı (000 Ton)	Dağıtılan Sertifikalı Tohumluk(Ton)				Yem Kullanımı (000 Ton)	Sulanan Alan (000 Ha.)	Mekanizasyon	
			Buğday	Arpa	Pamuk	Ayciceği			Traktör Sayısı	Biçerdöver Sayısı
1980	5968	39.0	35361	9034	31779	1500	1449	1508.7	436369	13667
1981	6686	33.7	124600	11380	28450	1950	1529	1579.6	458714	13100
1982	7452	46.6	112604	22236	30386	2445	1909	1682.8	491001	13477
1983	8402	50.0	169231	38834	20773	2211	2219	1780.2	513516	13615
1984	8198	53.0	185887	44361	27603	4140	2320	1895.8	556781	13497
1985	7252	55.0	166318	24434	25336	3408	3054	2044.9	583974	13611
1986	7691	37.0	161812	27719	26795	5077	2869	2166.9	612731	11457
1987	8977	41.0	190310	45610	26507	5222	3576	2246.7	637449	11794
1988	8114	38.0	164290	47268	29322	5938	4032	2326.5	654636	11479
1989	9070	35.0	278100	26400	35115	10840	4210	2420.4	672845	11551
1990	9510	35.0	289000	23900	36115	9450	3976	...	692454	11741
1991	8981	29.0	...	...	...	...	...	...	704376	10946

Kaynak: -D.İ.E., Türkiye İstatistik Yıllığı, Çeşitli Yıllar.

-D.P.T., G.B.Y.K.P. Toprak ve Su Kaynakları Üzel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT: 2255-ÜİK: 364 Ankara, Ağustos 1990, Çeşitli Sayfalar.

-D.P.T., G.B.Y.K.P. Karma Yem Sanayi Üzel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT:2242-ÜİK:369, Ankara, 1990, s.8

-D.P.T., G.B.Y.K.P. 1993 Yılı Programı Destek Çalışmaları (Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeleri) Ankara, 1992, s.9.

-T.M.M.D.B. Ziraat Mühendisleri Odası, Türkiye Tarımı'1993, Şubat 1993, s.12.

-T.Z.O.B., Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Tarım Sektörü, Yayın No:166, Ankara, 1991, Çeşitli Sayfalar.

2. Tarımda Modern Girdi Kullanımı, Üretim Teknikleri ve Verimlilikte Görülen Gelişmeler ile Tarımsal Kredi İlişkileri

a. Modern Girdi Kullanımı ve Üretim Tekniklerindeki Gelişmeler ile Tarımsal Kredi İlişkileri

Tarımda temel üretim faktörleri olan toprak ve işgücü verimliliğinin arttırılması tarımsal üretim teknikleri ve modern girdilerin (mekanizasyon, gübreleme, sulama ve ilaçlama) yoğun kullanımı ile bağlantılıdır.

Genel bir kural olarak denilebilir ki, genişliğine gelişme olanağı bulunmayan ülkelerde, tarımsal faaliyet ve işletmelerde modern girdi kullanımı tarımda derinliğine gelişme ve üretimdeki artışın temelini oluşturur.

Bazı yazarlarca, bitkisel üretim artışlarında, sulamanın % 20, gübrelemenin % 52, sertifikalı tohumluk kullanımının % 10, tarımsal ilaçlama ve diğer teknik önlemlerin % 10 ve nadas alanlarındaki azalma ile üretim yapısındaki değişikliğin % 8 etkisi olduğu ileri sürülmektedir.¹.

Bu çerçevede, Türkiye tarımında tarımsal üretim teknikleri ve modern girdi kullanımındaki gelişmeler tablo 38 ve 39'da verilmiştir.

¹-İsmet Tayşi, "Tarımın Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi", 2.İktisat Kongresi Tarım Komisyonu Tebliği, D.P.T.Yayınları No: 1783, İzmir, 1981, s.18.

değerlerle % 93 oranında artmıştır.

Tarım sektörüne ilişkin olarak ele alınan ekonomik ve sosyal göstergeler ile tarımsal kredi kullanımı arasında hesaplanan korelasyon katsayıları tablo 37’de verilmiştir.

Tablo 37: Tarım Sektörüne İlişkin Bazı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler ile Tarımsal Kredi Kullanımı Arasında Hesaplanan Korelasyon Katsayıları

Göstergeler	Korelasyon Katsayıları
Tarımsal G.S.M.H	0.997*
Tarımsal Sabit Yatırımlar	0.997*
(Kamu)	0.990*
(Özel)	0.995*
Tarımsal İhracat	0.819*
Kırsal Nüfus	-0.739*
Tarımsal İstihdam	-0.919*

* 0.05 düzeyinde anlamlı.

Tablo 37 incelendiğinde tarım sektörüne ilişkin ekonomik göstergeler ile tarımsal kredi kullanımı arasında pozitif yönde, tarım sektörüne ilişkin sosyal göstergeler ile tarımsal kredi kullanımı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişkinin söz konusu olduğu görülecektir.

Tablo 36: Tarım Sektörüne İlişkin Bazı Sosyal Göstergeler ve Tarımsal Kredi

Yıllar	Tarımsal Kredi/ Kırsal Nüfus				Tarımsal Kredi/ Tarımsal İstihdam			
	Cari		Reel*		Cari		Reel*	
	(Tl.)	İndeks (1980=100)	(Tl.)	İndeks (1980=100)	(Tl.)	İndeks (1980=100)	(Tl.)	İndeks (1980=100)
1980	9994	100.00	392	100.00	26197	100.00	1027	100.00
1981	15287	152.96	438	111.73	39689	151.50	1138	110.81
1982	16363	163.73	375	95.66	42167	160.96	965	93.96
1983	24416	244.31	428	109.18	62460	238.42	1094	106.52
1984	26900	269.16	310	79.08	67592	258.01	779	75.85
1985	47321	473.49	390	99.49	119282	455.33	982	95.62
1986	89715	897.69	583	148.72	223843	854.46	1455	141.67
1987	135548	1356.29	634	161.73	339904	1297.49	1589	154.72
1988	249914	2500.64	731	186.48	665260	2539.45	1946	189.48
1989	398977	3992.17	688	175.51	1015413	3876.07	1751	170.50
1990	681005	6814.14	758	193.37	1819603	6945.84	2026	197.27
1991	1038718	10393.42	734	187.24	2806574	10713.34	1984	193.18

*Deflatör olarak D.I.E., 1963=100 bazlı toptan esya fiyatları indeksi kullanılmıştır.
Kaynak: Tablo 29 ve 34 yardımıyla hesaplanmıştır.

Tablo 36 incelendiğinde ele alınan dönemde kırsal nüfus başına düşen tarımsal kredi miktarının cari değerlerle 104 kat, reel değerlerle % 87 oranında arttığı görülür. Söz konusu dönemde tarımda istihdam edilen nüfus başına düşen tarımsal kredi cari değerlerle 107 kat, reel

fonları kurulmuştur. Bu çerçevede 1211 sayılı T.C.M.B kanunu ve bankalar hakkında 70 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye dayanılarak 13.12.1984 tarih ve 84/8860 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile "Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu" kurulmuştur. Söz konusu Fon'dan, hayvancılık ve su ürünleri konularında özsermayeye dayalı projeli yatırım yapanlara prim ödenmesi imkanı sağlanmıştır.

"Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu"ndan kredi kullandırılmasına ilişkin uygulama Türkiye Kalkınma Bankası ve T.C.Z.B tarafından yürütölmektedir.

"Kaynak Kullanımı Destekleme fonu" kredileri ; 2 yılı ödemesiz, toplam 5 yılda 4 taksit halinde geri ödenir. "Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu" kredileri projeye tahsis edilen özkaynak miktarı ile orantılı olarak verilmektedir¹.

e. Tarım ve Köyışleri Bakanlığı

T.C.Z.B'nca üreticiye verilen bazı kredilerin kullandırılmasında Tarım ve Köyışleri Bakanlığı özel yetkilere sahip bulunmaktadır. Bakanlığın günümüzde de kullanımında yetkiye sahip olduğu krediler; 5254 Sayılı Muhtaç Ciftçilere Ödünç Tohumluk Verilmesi Hakkındaki Kanun'a dayalı olarak verilen tohumluk kredileri, 2090 Sayılı Tabi Afetler Yasası çerçevesinde verilen

¹-T.C.Resmi Gazete, 23.2.1991 tarih ve 20795 sayı.

T.K.K. T.C.Z.B.'nce tarımsal kredilere uygulanan faiz oranlarına 1984 öncesi 2 puan, 1985 yılı ve sonrasında 2.5 puan ilave ederek üreticiye kredi vermektedir¹.

T.K.K.'nce ortaklara açılan kredilerin geri dönme oranı 1991 yılı için % 60.98'dir². Açılan kredilerin zamanında geri ödenmemesi halinde normal faiz oranına 13 puan gecikme faizi ilave edilmektedir³.

d. Devlet Planlama Teşkilatı (D.P.T)

Türkiye'de tarımsal kredi organizasyonu içinde özellikle geliştirme ve teşvik fonlarından tarım kesimine sağladığı krediler nedeniyle D.P.T.'nin de yeri vardır. 30.9.1960 tarihinde 91 sayılı kanunla kurulan D.P.T., günümüzde 6.3.1991 tarih ve 3701 sayılı D.P.T Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'a uygun olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

D.P.T 'nce tarım ile doğrudan doğruya ve dolaylı ilgisi olan tarımsal gelişme ve teşvik, yaş meyve ve sebze, hayvancılık, sanayi geliştirme ve teşvik (gıda sanayii, orman ürünleri sanayii, gübre sanayii, alet-makina sanayii) depolama ve ihracatı geliştirme ve teşvik

¹-T.C.Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü Kayıtları.

²-T.C.Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü, 1991 Çalışma Raporu,...a.g.e...,s.11

³-Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, 3.10.1986 Tarih ve 444 Sayılı Genelge.

Görüldüğü gibi açılan kredilerin önemli bir bölümü T.C.Z.B. kaynaklı plasmanlarla finanse edilmiştir. Özellikle 1986 sonrası açılan kredilere özkaynak katkısı giderek azalmıştır.Öte yandan 1980-1991 döneminde borçlu ortak sayısında belirgin bir artış görülmemektedir.

Açılan kredilerin önemli bir bölümü kısa vadeli işletme kredilerinden oluşmaktadır (Tablo 22).

Tablo 22: Tarım Kredi Kooperatiflerince Ortaklarına Açılan Kredilerin Vade ve Çeşitlerine Göre Dağılımı (Milyon Tl.)

Yıllar	İşletme Kredileri (Kısa Vadeli Krediler)						Yatırım Kredileri (Donatma Kredileri) (Orta Vadeli Kredi)	GENEL TOPLAM
	Genel iht.	Tohumluk	Kimyasal Gübre	Hayvancılık	Z.İlac	TOPLAM		
1980	...	...	...	...	...	...	...	26 526
1981	...	...	...	...	...	...	...	42 151
1982	14 819	617	16 910	22 619	1 018	55 983	13 305	69 288
1983	24 994	950	26 720	25 292	1 153	79 111	23 065	102 174
1984	54 245	2 168	47 957	24 010	2 137	130 517	34 984	165 501
1985	90 545	4 238	80 269	26 321	3 300	204 673	51 507	256 180
1986	140 188	6 572	120 064	28 145	5 892	300 861	76 699	377 560
1987	299 876	8 906	191 052	48 670	12 163	560 667	68 495	629 162
1988	430 329	15 714	227 214	110 925	9 512	793 697	172 342	966 039
1989	609 506	20 513	297 538	208 478	16 496	1 152 531	417 469	1 570 000
1990	1 369 228	62 616	347 492	416 724	24 517	2 220 795	487 795	2 708 372
1991	...	...	...	...	...	...	...	4 910 413

... Veri yok.

Kaynak :-Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, 3.Olağan Genel Kurul, Ankara, 1990, s.46.

-A.Turan Atasever, " Zirai Krediler ve Tarım Kredi Kooperatifleri ", Tarım ve Köy Dergisi, Sayı:67, Ekim 1991, Ankara, 1991, s.14.

T.K.K. tarafından üreticiye verilen işletme kredileri ikraz birimlerine göre verilmektedir.Bu konu ile ilgili bilgiler T.C.Z.B. ile ilgili bölümde yer aldığından bu konuya tekrar girilmeyecektir.

Kısa vadeli işletme kredileri, ortakların tarımsal işletmesinin tohumluk, fide, kimyasal gübre, zirai ilaç, karma yem girdilerin satın alınması ile, ekim-bicim, toplama, kurutma gibi faaliyetlerinde insan, hayvan, makina ücretlerinin ödenmesi amacıyla verilen kredilerdir. Bu krediler en çok bir yıl vade ile verilir.

Orta vadeli krediler ise, tarımsal işletmenin canlı ve cansız demirbaş ihtiyaçlarını oluşturan tarımsal araç-gereç, iş ve irat hayvanlarını sağlamak amacı ile verilen, en çok beş yıl vadeli ve aynı olarak kullandırılan kredilerdir.

T.K.K.'nce ortaklara açılan kredilerin kaynakları itibariyle yıllara göre seyri tablo 21'de verilmiştir.

Tablo 21: Tarım Kredi Kooperatiflerince Ortaklarına Açılan Kredilerin Kaynakları
İtibariyle Seyri ve Borçlu Ortak Sayısı

Yıllar	T.C.Z.B. Plasmanları (Milyon TL.)	T.K.K. Üzkaynakları (Milyon TL.)	Toplam (3) (1+2) (Milyon TL.)	Üzkaynak Katkısı 2/3*100	Borçlu Ortak Sayısı
1980	21 898.7	4 627.3	26 526.0	17.44	1 066 789
1981	34 786.3	7 365.0	42 151.3	17.47	1 285 217
1982	50 380.4	19 028.1	69 408.5	27.41	1 001 826
1983	72 494.0	29 792.7	102 286.7	29.13	1 135 040
1984	107 039.3	58 579.8	165 619.1	35.37	1 053 768
1985	168 985.7	87 220.2	256 205.9	34.04	1 100 815
1986	261 897.2	115 793.8	377 691.0	30.66	1 140 600
1987	460 918.9	170 334.6	631 253.5	26.98	1 385 000
1988	769 234.3	196 806.2	966 040.5	20.37	1 163 862
1989	1 304 979.7	265 022.3	1 570 002.0	16.88	1 154 099
1990	2 127 856.4	580 516.0	2 708 372.4	21.43	1 165 912
1991	3 953 612.1	956 801.3	4 910 413.4	19.49	1 008 999

Kaynak : T.C. Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü, Çalışma
Raporu, Cesitli Yıllar.

(Söz konusu kaynaklar yardımıyla tarafımızdan hesaplanmıştır)

Dolayısıyla tarım işletmelerimizde sermaye kompozisyonunun olumlu bir görünüme sahip olduğu söylenemez. Tarım işletmelerimizde arazi varlığının verimli kullanılabilmesi açısından işletme varlığının belirli bir oranda aktif sermayeye katılması ve yaklaşık % 50 civarında olması zorunlu görülmektedir. A.B.D.'nde yapılan araştırmalarda tarım işletmelerinde standart sermaye oranlarının % 58 arazi sermayesi ve % 42 işletme sermayesi şeklinde olması olumlu görülmektedir¹.

Tarım işletmelerinde işletme sermayesinin aktif sermayeye düşük oranlarda katılması işletmelerin modern teknoloji uygulamalarını olumsuz yönde etkilemekte ve arazi sermayesinin verimliliğini düşürmektedir. Tarım işletmeleri; üretimi arttırmak, bu amaca yönelik yatırımları gerçekleştirmek, teknolojik ve biyolojik gelişmeleri uygulayabilmek için sermaye eksiklerini yabancı sermaye, yani kredi ile tamamlamaya çalışmaktadır. Çeşitli bölgelerde yapılan tarımsal işletmecilik araştırmalarında tarım işletmelerinin borçlanma düzeyi saptanmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışmaların sonuçları tarım işletmelerinde borç miktarının aktif sermayeye oranını genellikle % 10'un altında göstermektedir (Tablo 7 ve 8).

Türkiye'deki tarım işletmelerinin daha çok banka ve kooperatiflere borçlandıkları görülmektedir (Tablo 9).

¹-A.Fethi Açıl ve Rasih Demirci, Tarım Ekonomisi Dersleri,...a.g.e...s.215.

Tablo 9: Türkiye’de Çeşitli Bölgelerin Tarım İşletmelerinde Borçların Kaynaklarına Göre Dağılımı (%)

Borç Kaynakları	Adana-İçel (1)	Ankara (2)	Bafra (3)	Elazığ (4)	Iğdır (5)	Manisa (6)	S.Urfa (7)	Tokat (8)	İzmir (9)
Bankalar	53.18	83.57	49.00	→94.30	→80.34	48.11	43.10	51.00	53.47
Kooperatifler	15.14	8.08	9.05			28.67	2.80	33.00	-
Devlet	-	0.45	-	-	-	2.21	6.10	1.30	-
Tüccar	9.18	-	22.34	→5.70		5.47	-	2.10	-
Sahıslar	17.69	7.90	19.61		19.66	15.54	48.00	12.60	28.91
Diğer	4.81	-	-	-	-	-	-	-	17.62
Borçlu İşletme Oranı	100.00	100.00	66.00	81.40	88.97	95.00	100.00	83.30	...

Kaynak: (1) Ahmet Özçelik ve Ahmet Turan, "Adana ve İçel’de Endüstri Bitkilerine Yer Veren Tarım İşletmelerinin Tarımsal Kredi Temininde Kooperatiflerin Payı", ...a.g.e....s.10.
(2) Ahmet Erkuş, Ankara İli,Yenimahalle İlçesinde Kontrollü Kredi Uygulaması Yapılan Tarım İşletmelerinin Planlanması Üzerine Bir Araştırma,...a.g.e....s.63.
(3) Mehmet Bülbül, Bafra ilçesi Tütün İşletmelerinin Ekonomik Yapısı, Yatırım ve Cari Harcamaların Dağılımı ve Bunların Gelir Üzerine Etkisi,...a.g.e....s.96/a ve 97.
(4) Ali Rıza Karacan, Elazığ Merkez İlçe Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi, Tarımsal Kredi-Kooperatifçilik Sorunları ve Toplum Kalkınmasında Tarımsal Kredi ve Kooperatiflerin Rolü,...a.g.e....s.93 ve 94.
(5) Besim Akın, Iğdır Ovasında Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Bölge İçin Optimum İşletme Planlarının Tesbiti,...a.g.e....s.71 ve 73.
(6) Ali Aras ve Cengiz Çakır, Gediz Sulama Proje Kapsamına Giren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Etüdü, ...a.g.e....s.52.
(7) Mehmet Bülbül ve Arkadaşları, " Kurumsal Yapı ve Tarımsal Girdiler, Krediler ve Kamu Hizmetlerini Geliştirilmesi ",...a.g.e....s.518.
(8) Cemal Sivaslıgil, Tokat İli Kazova Yöresinde Bulunan Tarım İşletmelerinin Yapısal Özelliklerinin Saptanması, İşletme Sonuçlarının Ortaya Konması ve Yöre Koşullarına Uygun İşletme Planlarının Geliştirilmesi Üzerine Bir Araştırma,...a.g.e....s.237.
(9) Ali Rıza Karacan, İzmir’de Satsuma Mandarinini Yetiştiren İşletmelerin Ekonomik Analizi İşletmelerin Ürün Pazarlaması ve Dışsatımı,...a.g.e....s.56.

Tablo 9 incelendiğinde tarım işletmelerimizin banka ve kooperatiflere olan borçları % 58 ila % 91.65 arasında değişmektedir. Söz konusu araştırmalarda incelenen işletmelerin % 66 ila % 100’ü borçlu işletme

durumundadır.

Dolayısıyla işletmelerimizin genellikle borçlu oldukları, ancak borçlanma oranının düşük düzeyde kaldığı ifade edilebilir.

İleri teknoloji ve entansif tarım uygulayan ülkelerde borçlanma oranı ülkemize göre oldukça yüksektir. Örneğin; borçların aktive sermayeye oranı İsviçre'de % 52, Danimarka'da % 43, A.B.D. ve Kanada'da % 18, Hollanda'da % 22, Almanya'da % 20, İngiltere'de % 14 ve Fransa'da % 13'dür¹.

Bu bulgular ışığında, tarım işletmelerimiz sermaye yapısı içinde arazi sermayesinin önemli bir paya sahip olduğu, işletme sermayesinin düşük düzeyde kaldığı ve bu durumun işletmelerin rantabl çalışmasını engellediği ifade edilebilir. İşletme sermayesi eksikliğinin giderilmesi açısından işletmelerin borçlanmasına gerek olduğu, ancak işletmelerimizde borçlanma oranının düşük düzeyde kaldığı görülmektedir.

¹-Mehmet Bülbul ve Nuran Bektöre, "Tarımda Kredi Politikası",...a.g.e...,s. 410.

E. Türkiye’de Tarımsal Kredinin Organizasyonu

Tarım işletmeleri ihtiyaç duydukları kredileri değişik kaynaklardan sağlarlar.Bu kaynaklar çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir ise de, en yaygın sınıflandırma şekli teşkilatlanmış kredi kaynakları ve teşkilatlanmamış kredi kaynakları olarak sınıflandırılmalarıdır.

Bu çerçevede Türkiye’deki tarımsal kredi kaynakları aşağıda incelenmiştir.

1. Teşkilatlanmamış Kredi Kaynakları

Akrabalar, arkadaşlar, esnaflar ve tüccarlar, faizle borç veren tefeciler ve benzeri kişilerden sağlanan, ödünç alınan paraların bu kaynağı oluşturduğu kabul edilir. Akraba ve arkadaşlar arasındaki borçlanmalar genellikle faizsiz olduğu halde, faizci ve tefecilerden alınan borçlarda faiz oranı yüksek ve ödeme koşulları genellikle çiftçilerin aleyhinedir. Esnaf ve tüccarlar ise, bir kredi kaynağı olmaktan çok, mallarını satmaya çalışan kişiler olup, çiftçiye ihtiyacı olan üretim ve tüketim mallarını taksitle veya veresiye satmaktadırlar.

Üreticilerin genellikle yüksek faiz, kısa vade ve ağır ödeme koşulları ile kredi sağlayabildikleri bu kaynaklardan alınan krediler, üreticiyi borçlandığı kişiye karşı ekonomik, sosyal ve politik yönden bağımlı kılmakta ve verimin düşük, girdi maliyetinin yüksek olduğu dönemlerde üreticiyi borç faizini dahi

ödeyemeyecek hale getirmektedir.

Teşkilatlanmamış kredi kaynaklarının, tarım sektörüne sağladığı kredi miktarı hakkında kesin bir değer belirtmek mümkün olmamakla birlikte, yapılmış çeşitli araştırmalar dikkate alınarak bu konuda bazı değerlendirmeler yapmak mümkündür. Nitekim Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yapılan araştırmalarda teşkilatlanmamış kredi kaynaklarından sağlanan kredilerin toplam krediler içindeki payı % 5.56 ile % 49.51 arasında saptanmıştır¹.

2. Teşkilatlanmış Kredi Kaynakları

Tarım işletmelerinin sermaye eksikliklerini tamamlamak amacıyla çoğunlukla başvurdukları teşkilatlanmış kredi kaynakları; yasa ve yönetmeliklerle kurulmuş, kredi işlemlerini belirli kurallara göre yürüten kredi kaynaklarıdır.

Teşkilatlanmış kredi kaynakları, genellikle, tarım bankaları, tarımsal kredi kooperatifleri, bazı özel bankalar ve diğer kamu kredi kurumlarından oluşmaktadır.

Türkiye'de teşkilatlanmış kredi kaynakları; kredilendirmede kullanılan fonları sağlaması nedeni ile T.C.Merkez Bankası, T.C.Ziraat Bankası, Tarım Kredi

¹-Mehmet Bülbül ve Arkadaşları, " Türkiye'de Tarım İşletmelerinde Sermaye Durumu ve Kredi Kullanımı " ,...a.g.e..., s.198.

Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri, diğer bazı kooperatifler ile özel bankalardan oluşmaktadır. Ayrıca bazı kamu kurumları da çoğunlukla T.C.Ziraat Bankası fonlarını kullanarak üreticiyi kredilendirmektedir.

a. T.C.Merkez Bankası (T.C.M.B.)

T.C.M.B., kredinin banka sisteminden öncelikli sektörlerle yönlendirilmesi için reeskont oranları, faiz farkları ve munzam karşılıkları gibi araçları kullanmaktadır. Tarım sektörü T.C.M.B. tarafından aşağıda belirtilen yollarla desteklenir¹ :

- T.C.Ziraat Bankasını aracı olarak kullanılmaksızın destekleme alımları için ilgili Kamu İktisadi Kuruluşlarına doğrudan kredi açmak,
- Tarım Satış Kooperatiflerine destekleme alımları için T.C.Ziraat Bankası aracılığı ile kredi açmak,
- Tarım Kredi Kooperatiflerine çiftçilere kredi kullandırmaları amacıyla T.C.Ziraat Bankası aracılığı ile kredi açmak,
- Türkiye Ziraî Donatım Kurumu (T.Z.D.K.) na tarımsal girdiler imali, sağlanması ve dağıtımı amacıyla kredi açmak,

¹-Hatice Akın, Tarımsal Kredi Politikası,...a.g.e...,s.26.

- T.C.Ziraat Bankasına Üreticiye kredi açılmasında kullanılmak üzere reeskont kredileri açmak.

Bu çerçevede, T.C.M.B. üreticiye doğrudan kredi kullandırılması ile ilgili bulunmamaktadır. Daha çok T.C.Ziraat Bankası aracılığı ile kooperatiflere ve üreticilere kredi ulaştırmaktadır.

T.C.M.B. tarafından tarım sektörü ve diğer sektörlerle verilen kredilerin 1980-1991 dönemi durumu tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10 : T.C.Merkez Bankası Kredileri

Yıllar	Tarım Sektörü Kredileri (Milyar Tl.)			Diğer Sektör Kredileri (Milyar Tl.)	Toplam Krediler (Milyar Tl.)	Tarımın Payı (%)
	Tarım (1)	Destekleme (2)	Toplam (1+2)			
1980	70.7	147.2	217.9	437.3	655.2	33.26
1981	74.7	233.8	308.5	617.0	925.5	33.33
1982	21.9	203.4	225.3	685.2	910.5	24.74
1983	47.4	193.1	240.5	993.6	1 234.1	19.49
1984	32.4	45.1	77.5	802.4	879.9	8.81
1985	46.1	123.2	169.3	1 130.3	1 299.6	13.03
1986	60.3	213.3	273.6	1 554.4	1 828.0	14.97
1987	507.1	763.3	1 270.4	2 168.3	3 438.7	36.94
1988	695.9	1 082.1	1 778.0	3 364.3	5 142.3	34.58
1989	920.4	1 321.9	2 242.3	4 456.8	6 699.1	33.47
1990	942.6	1 565.0	2 507.6	5 786.8	8 294.4	30.23
1991	1 228.6	5 420.4	6 649.0	16 327.1	22 976.1	28.94

Kaynak : T.C.Merkez Bankası, Üç Aylık Bülten 1992-1, Ankara, 1992, s.201.

Tablo 10 incelendiğinde 1980 yılı için T.C.M.B kredilerinin % 33.26'sı ve 1991 yılı için % 28.94'ü tarım sektörüne verilmiştir. T.C.M.B.'nce tarım sektörüne verilen kredilerin önemli bir bölümü destekleme alımları finansmanına dönüktür (1991 yılı için destekleme kredilerinin açılan tarımsal krediler içindeki payı % 81.52'dir).

b. T.C.Ziraat Bankası (T.C.Z.B.)

Tarım sektörüne Türk bankacılık sektöründe verilen kredilerin %98.98'ini¹ karşılayan T.C.Z.B. tarım sektörünün ana finans kaynağıdır.

3202 sayılı Kanun ile kurulan² T.C.Z.B. zaman içinde kanun'un bazı maddelerinin değiştirilmesi ve ilave maddeler ile günümüzde 3202 sayılı kanunun son şekli ve 8.6 1984 tarih ve 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname hükümlerine tabi olarak, 9.11.1984 tarih ve 18570 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan T.C.Z.B. Ana Statüsü'ne göre faaliyetlerini sürdürmektedir.

¹-Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 1991, Yayın No:169, Ankara, Mayıs 1992, Tablo No:6a.

²-12.6.1937 tarih ve 3629 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.Kanun 1955 yılından günümüze kadar birçok değişikliğe uğramıştır.

T.C.Z.B.Ana Statüsü'ne göre Bankanın amaç ve faaliyet konuları ;

- Tarımsal Ürünlerin (bitkisel,hayvansal üretim,ormancılık ve su ürünleri dahil) üretilmesine, işlenmesine, değerlendirilmesine, yararlanılmasına, tarıma dayalı sanayi ile tarıma girdi sağlayan tarımsal sanayiye dönük her türlü girişimlerin kalkınma plan ilkelerine göre üretimde bulunması, oluşması ve gelişmesi ile ilgili finansman desteği sağlamak, kaynak yaratmak ve gerekli kredileri düzenlemek,izlemek ve bu amaçların elde edilmesini sağlayacak ortaklıkları kurmak ve korumak,kurulmuş ve kurulacak ortaklıklara ve yapılmış ve yapılacak teşebbüslere gereği halinde katılmak,

- Ekonomik gereklere uygun olarak verimlilik ve karlılık ilkeleri doğrultusunda, ulusal ekonomi ile uyum içinde sermaye birikimine yardım etmek ve bu yolla daha fazla yatırım kaynağı yaratmak üzere tarım sektörünün " Kalkınma Bankacılığı " görevini de üstlenmek,

- Banka kaynaklarının kalkınma planı ve yıllık programlarının hedeflerine uygun olarak kullanılmasını ve selektif kredi politikasının etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla "Sektör Bankası " olarak çalışmak,

- Halkın geçici ihtiyaçlarını karşılama amacı ile, alınan mankul rehni karşılığında tesbit edilecek kredi hadleri ile borçlunun şahsen sorumlu olmayıp, sorumluluğun merhunla senetle olacağı, Bankalar Kanunu'nda belirtilen " Hesap Durum Belgesi " aranmayarak krediler açmak,

- Her türlü kredi, bankacılık, sigorta acenteliği ve

borsa işlemlerini yapmak, şeklinde sıralanmaktadır¹.

Görüldüğü gibi banka bir yandan küçük ve orta ölçekli çiftçiye finansman desteği sağlarken, diğer yandan tarıma dayalı sanayiye de destek vermektedir.T.C.Z.B. Ana Statüsü Bankaya tarım sektörünün kalkınma bankacılığı ve sektör bankacılığı görevlerini vererek, tarımın finansmanını Banka'nın temel görevi olarak göstermektedir.

1980 yılında 1031 şube ve 31398 personele sahip olan banka, 1991 yılında 1300 şube ve 40125 personel ile hizmet vermektedir. Bankanın teknik eleman sayısı 1980 yılında 755 iken, 1987 yılında 1181'e ulaşmıştır². Bankanın son yıllarda teknik eleman sayısını arttırmaya çalıştığı görülmektedir.

Bankanın kaynakları özkaynaklar ve yabancı kaynaklardan oluşmaktadır. Özkaynaklar; ödenmiş sermaye, yedek akçeler, karşılıklar, brüt kar ve devreden net kar'dan meydana gelirken, yabancı kaynaklar; Merkez Bankası

¹- "T.C.Ziraat Bankası Ana Statüsü" T.C.Resmî Gazete, 9.11.1984 Tarih ve 18570 Sayı.

²-T.C.Ziraat Bankası, Hesap Yılı Genel Müdürlük Raporu 1980 ve 1987 ile Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 1991 adlı kaynaklar yardımıyla saptanmıştır.

reeskont kredileri¹ , mevduatlar, fonlar, dış kaynaklı krediler ve ödeme emirleri ile çeşitli borçlardan oluşmaktadır². Tablo 11 Banka kaynaklarının gelişimini göstermektedir.

Tablo 11 : T.C.Ziraat Bankası Kaynaklarının Gelişimi

Yıllar	Özkaynaklar		Yabancı Kaynaklar		Ödenmemiş Sermaye		Toplam	
	(Milyon Tl.)	%	(Milyon Tl.)	%	(Milyon Tl.)	%	(Milyon Tl.)	%
1980	11 188.8	2.91	361 870.3	94.14	11 353.9	2.95	384 413.0	100.00
1981	40 276.9	6.49	579 922.7	93.51	-	-	620 199.7	100.00
1982	45 998.0	5.17	809 147.5	90.90	34 989.2	3.93	890 134.7	100.00
1983	55 536.1	3.67	1 439 686.9	95.10	18 572.9	1.23	1 513 795.9	100.00
1984	67 987.7	2.83	2 314 137.7	96.47	16 815.9	0.70	2 398 941.3	100.00
1985	95 326.6	2.75	3 310 429.5	95.34	66 385.6	1.91	3 472 141.7	100.00
1986	155 237.5	2.77	5 318 259.2	94.85	133 440.3	2.38	5 606 937.0	100.00
1987	239 647.1	2.70	8 243 349.2	92.81	399 114.1	4.49	8 882 010.4	100.00
1988	633 293.0	4.74	12 417 528.0	92.95	308 641.0	2.31	13 359 462.0	100.00
1989	1 127 221.0	4.79	20 789 084.0	88.38	1 605 860.0	6.83	23 522 165.0	100.00
1990	2 343 845.0	6.91	30 034 302.0	88.52	1 552 060.0	4.57	33 930 207.0	100.00
1991	5 250 067.0	9.60	47 496 666.0	86.83	1 956 749.0	3.57	54 703 482.0	100.00

Kaynak :-T.C.Ziraat Bankası, Hesap Yılı Genel Müdürlük Raporu, Çeşitli Yıllar.

-Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız, Çeşitli Yıllar.

¹-Bankanın kredileme faaliyetleri için kullandığı reeskont kredilerini, T.K.K.'ne ait senetlerin cirosu karşılığı, T.S.K. ve Birlikleri bono ve ürünlerinin rehni karşılığı alınan avanslar, Ütün senetlerinin rehni, ticari senet rehni karşılığı alınan avanslar, tahvilat karşılığı alınan avanslar, hazine bonolarının reeskontu ile sağlamaktadır (T.C.Ziraat Bankası, 1984 Yılı 6.Hesap Yılı Genel Müdürlük Raporu, Ankara, s.38)

²-T.C.Ziraat Bankası, Hesap Yılı Genel Müdürlük Raporu, çeşitli Yıllar.

Tablo 11 incelendiğinde Banka kaynaklarının önemli oranda yabancı kaynaklardan oluştuğu görülecektir. Özkaynaklar ele alınan dönemde % 2.91 ila % 9.60 arasında değişen oranlarda kaynaklar toplamına katılmıştır.

T.C.Z.B.'nin plasmanları¹, tarımsal krediler, ticari krediler, mali plasmanlar ve yatırımlardan oluşmaktadır. Tarımsal krediler yıllara göre değişmekle birlikte, genellikle, normal zirai krediler, su ürünleri kredileri, kontrollü zirai krediler, teşvik ve geliştirme kredileri, toprak ve tarım reformu kredileri, tohumluk yardım kredileri gibi doğrudan üreticiye verilen krediler ile, Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri, Zirai Donatım Kurumu Kredileri gibi kredi mekanizması içinde yer alan organizasyonlara açılan kredilerden oluşmaktadır. Ticari krediler ise, özel teşebbüs kredileri, Kamu İktisadi Teşebbüsleri kredileri ile diğer kredilerden oluşmaktadır².

¹-Bankacılıkta plasman; belirli bir kredi alanında kullanılabilecek fon anlamına gelmektedir (Sururi Kocaimamoğlu, Bankacılık Ansiklopedisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.532.).

²-T.C.Ziraat Bankası, Hesap Yılı Genel Müdürlük Raporları incelenerek saptanmıştır.

Tablo 12 : T.C.Ziraat Bankası Plasmanları ve Tarımsal Plasmanların Payı

Yıllar	Toplam Plasman (Milyon Tl.)	Tarımsal Plasmanlar	
		(Milyon Tl.)	(%)
1980	205 666.9	173 242.6	84.23
1981	376 331.0	289 659.9	76.97
1982	600 305.2	480 289.9	80.01
1983	749 453.1	635 600.6	84.81
1984	1 000 593.7	792 837.3	79.24
1985	1 704 528.3	1 096 457.5	64.33
1986	2 696 250.0	1 668 250.0	61.87
1987	4 428 259.0	3 121 259.0	70.49
1988	5 945 055.7	5 160 055.7	86.80
1989	11 685 378.0	8 617 170.0	73.74
1990	19 055 680.0	14 254 000.0	74.80
1991	29 486 160.0	22 473 000.0	76.22

Kaynak:-T.C.Ziraat Bankası, Hesap Yılı Genel Müdürlük Raporu, Çeşitli Yıllar (1980-1987 Yılları için).
-T.Z.O.B., Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Tarım Sektörü, Yayın No:166, Ankara, 1991, s.42 (1988-1990 Yılları için).
-T.Z.O.B., Zirai ve İktisadi Rapor 1990-1991, Yayın No:168, Ankara, 1992, s.204 (1991 Yılı için).

Tablo 12 incelendiğinde Banka plasmanları 1980-1991 döneminde yılda ortalama % 57.05 artış göstermiştir¹. Plasmanlar içinde tarımsal kredilerin payı 1988 yılında %86.80 ile en yüksek orana ulaşırken, 1986 yılında %61.87 ile en düşük düzeyde kalmış ve 1991 yılında % 76.22 oranında gerçekleşmiştir. Ancak özellikle 1984 sonrası tarımsal kredilerin payında düşüşler olmasına karşın, ticari kredilerde artma eğilimi görülmektedir.

¹-Bileşik faiz formülü kullanılmıştır.

T.C.Z.B. tarımsal kredileri;

- Yatırım ve işletme sermayesi unsurlarını ya da her ikisini tamamlamak,
- Üretimi ve verimi arttırmak ve iyileştirmek,
- Bir tarımsal işletmeye sahip kılmak veya tarımsal işletmeyi genişletecek arazi edindirmek,
- Tarımsal ürünleri işlemek,değerlendirmek ve tarımsal üretime girdi sağlamak,
- Ürünlerin pazarlanmasını kolaylaştırmak, amacıyla verilmektedir¹.

T.C.Z.B işletmeler için her türlü işletme sermayesinin karşılanması amacıyla 1 yıla kadar vadeli işletme kredileri ile mevcut ve kurulacak işletmelerin, yapacakları yatırımların finansmanı için ödemesiz dönem dahil en çok 20 yıla kadar vadeli yatırım kredileri açmaktadır.

Banka tarımsal kredileri kullandırırken; müşterek borçluluk ve müteselsil kefalet, gayrimenkul ipoteği, kanuni hükümler ve diğer mevzuatın elverdiği ölçüde iş, çift ve irat hayvanları ile her türlü tarımsal araç,gereç ve makina, toplanmış ve toplanmamış ürünlerle, işlenmiş ve işlenmemiş ürünlerin rehni, tahvil ve hisse senedi gibi menkul kıymetler, gelir ortaklığı senetleri rehni, devlet kefaleti, tarımsal amaçlı kooperatifler ve üst kuruluşlarının kefaleti, hayat sigortası, gemi ipoteği, altın ve kıymetli madenlerin rehni, uygun teminat ve

¹-T.C.Ziraat Bankası,Tarımsal Krediler İzahnamesi, 5600 sayılı Genelge Eki, Ankara, 1989, ss.3-4.

kefalet mektupları gibi teminatlar aramaktadır¹.

Banka kredi kullandırırken, özellikle küçük ve orta tarım işletmeleri ile modern tarım metodları uygulayan işletmelere ve tarımsal amaçlı kooperatifler ve üst kuruluşlarına öncelik vermektedir².

Bankanın tarımsal kredi uygulamasına ilişkin başlıca konular yukarıdaki gibi özetlendikten sonra, kredi uygulamasın ilişkin sayısal analizlere geçebiliriz.

Banka tarımsal kredileri kullandırırken Türkiye geneli için ürünlere özgü ikraz birimleri uygulamaktadır³. İkraz birimleri her yıl için bankaca belirlenmekte ve kredi almak için müracaat eden üreticinin arazi genişliği veya hayvan sayısı ile ikraz birimi çarpılarak o üreticiye açılacak kredi miktarı belirlenmektedir. İkraz birimlerinin son yıllardaki gelişimi cari ve reel değerlerle tablo 13 ve tablo 14'de verilmiştir.

¹-T.C.Ziraat Bankası, Tarımsal Krediler İzahnamesi, a.g.e. .23.

²-T.C.Ziraat Bankası,Tarımsal Krediler İzahnamesi,... .g.e.....s.20.

³-İkraz, ödünç para verme anlamına gelir. Banka uygulamalarına göre; ikraz birimi, Banka Genel Müdürlüğünce her il belirlenen ve üretim dalının birimine (dekar veya hayvan aşına) açılabilecek en yüksek kredi miktarını göstermektedir.

Tablo 13: T.C.Ziraat Bankası Tarafından Bazı Bitkisel Ürünler ve Hayvancılık Kredilerine Uygulanan İktisadi Birimlerdeki Gelişmeler (Cari Değerlerle)

Ürünler	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
TL./Da.												
1. BİTKİ.ÖR.												
Unluğday-Arpa	30	45	100	400	600	800	3 500	5 000	8 000	14 000	23 000	35 000
Yulaf	800	1 500	1 800	8 000	8 000	10 000	22 000	30 000	45 000	64 000	100 000	150 000
Yamuk(Sulu)	750	1 125	1 600	5 000	6 000	10 000	19 000	30 000	45 000	74 000	125 000	200 000
Ütün(Ege)	800	1 200	2 600	4 000	4 500	6 500	14 000	20 000	35 000	50 000	65 000	110 000
Patates	300	450	600	1 200	2 400	4 000	10 000	15 000	20 000	40 000	80 000	130 000
Yonca	-	-	1 000	2 000	4 500	7 000	11 500	14 500	30 500	50 000	60 000	90 000
Yonca	1 150	1 725	2 500	3 000	4 500	7 000	14 000	17 000	25 000	30 000	60 000	200 000
2. SİZ ÜZÜM												
Ege)	300	750	1 100	3 000	4 500	7 500	22 000	30 000	50 000	80 000	140 000	220 000
Eyten												
Ege Yağlık)	600	750	1 300	4 000	4 500	7 000	12 000	18 000	30 000	45 000	75 000	200 000
Yındık	-	600	800	1 600	2 000	3 000	4 000	6 000	8 000	10 000	20 000	30 000
Yay	-	-	-	2 000	3 000	4 000	8 000	12 000	18 000	24 000	30 000	50 000
3. HAYVAN.ÖR.												
Üyük.B.Besi												
ev.(Tl./Baş	2 500	5 000	10 000	20 000	25 000	30 000	40 000	60 000	100 000	200 000	300 000	500 000
Üçük.B.Besi												
ev.(Tl./Baş	500	1 000	1 000	2 000	2 500	3 000	4 000	6 500	11 000	20 000	30 000	50 000
Yıllık Artış (%)												
1. BİTKİ.ÖR.												
Unluğday-Arpa	-	50.0	122.2	300.0	50.0	33.3	337.5	42.9	60.0	75.0	64.3	52.2
Yulaf	-	87.5	20.0	344.4	-	25.0	120.0	36.4	50.0	42.2	56.3	50.0
Yamuk(Sulu)	-	50.0	42.2	212.5	20.0	66.7	90.0	57.9	50.0	64.4	68.9	60.0
Ütün(Ege)	-	50.0	116.7	53.9	12.5	44.4	115.4	42.9	75.0	42.9	30.0	69.2
Patates	-	50.0	33.3	100.0	100.0	66.7	150.0	50.0	33.3	100.0	100.0	62.5
Yonca	-	-	-	100.0	125.0	55.6	64.3	26.1	110.3	63.9	20.0	50.0
Yonca	-	50.0	44.9	20.0	50.0	55.6	100.0	21.4	47.1	20.0	100.0	233.3
2. SİZ ÜZÜM												
Ege)	-	150.0	46.7	172.7	50.0	66.7	193.3	36.4	66.7	60.0	75.0	57.1
Eyten												
Ege Yağlık)	-	25.0	73.3	207.7	12.5	55.6	71.4	50.0	66.7	50.0	66.7	166.7
Yındık	-	-	25.0	100.0	25.0	50.0	33.3	50.0	33.3	25.0	100.0	50.0
Yay	-	-	-	-	50.0	33.3	100.0	50.0	50.0	33.3	25.0	66.7
3. HAYVAN.ÖR.												
Üyük.B.Besi												
ev.(Tl./Baş	-	100.0	100.0	100.0	25.0	20.0	33.3	50.0	66.7	100.0	50.0	66.7
Üçük.B.Besi												
ev.(Tl./Baş	-	100.0	-	100.0	25.0	20.0	33.3	62.5	69.2	81.8	50.0	66.7

Yayın: -T.C.Ziraat Bankası Manisa Merkez Şubesi Kayıtları.

-T.C.Ziraat Bankası Manisa Merkez Şubesi Kayıtları, 28.5.1990 Tarih ve 583 Nolu Genelge Ekleri.

-T.C.Ziraat Bankası, Çiftçi Postası Gazetesi, Yıl:5, Sayı:48, Ekim 1991, s.1.

Tablo 14 : T.C.Ziraat Bankası Tarafından Bazı Bitkisel Gr nler ve Hayvancılık Kredilerine Uygulanan  kraz Birimlerinde Gelişmeler (Reel Değerlerle)*

Gr�nler	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Tl./Da.												
A.BİTKİ.ÖR.												
Buğday-Arpa	1	1	2	7	7	7	23	23	23	24	26	25
Çeltik	31	43	41	140	92	82	143	140	132	110	111	106
Pamuk(Sulu)	29	32	37	88	69	82	123	140	132	128	139	141
Tütün(Ege)	31	34	60	70	52	54	91	94	102	86	72	78
Patates	12	13	14	21	28	33	65	70	58	69	89	92
Soya	-	-	23	35	52	58	75	68	89	86	67	64
Yonca	45	49	57	53	52	58	91	79	73	52	67	141
C.siz Özüm												
(Ege)	12	21	25	53	52	62	143	140	146	138	156	156
Zeytin												
(Ege Yağlık)	24	21	30	70	52	58	78	84	88	78	84	141
Fındık	-	17	18	28	23	25	26	28	23	17	22	21
Çay	-	-	-	35	35	33	52	56	53	41	33	35
B.HAYVAN.ÖR.												
Büyük.B.Besi												
Çev.(Tl./Baş)	98	143	229	350	288	247	260	281	292	345	334	353
Küçük.B.Besi												
Çev.(Tl./Baş)	20	29	23	35	29	25	26	30	32	34	33	35
Yıllık Artış (%)												
A.BİTKİ.ÖR.												
Buğday-Arpa	-	-	50.0	250.0	-	-	228.6	-	-	4.3	8.3	-3.8
Çeltik	-	38.7	-4.6	241.5	-34.3	-10.9	74.4	-2.1	-5.7	-16.7	0.9	-4.5
Pamuk(Sulu)	-	10.3	15.6	137.8	-21.6	18.8	50.0	13.8	-5.7	-3.0	8.6	1.4
Tütün(Ege)	-	9.7	76.5	16.7	-25.7	3.8	68.5	3.3	8.5	-15.7	-16.3	8.3
Patates	-	8.3	7.7	50.0	33.3	17.9	97.0	7.7	-17.1	19.0	29.0	3.4
Soya	-	-	-	52.2	48.6	11.5	29.3	-9.3	30.9	-3.4	-22.1	-4.5
Yonca	-	8.9	16.3	-7.0	-1.9	11.5	56.9	-13.2	-7.6	-28.8	28.8	110.4
C.siz Özüm												
(Ege)	-	75.0	19.0	112.0	-1.9	19.2	130.6	-2.1	4.3	-5.5	13.0	-
Zeytin												
(Ege Yağlık)	-	-12.5	42.9	133.3	-25.7	11.5	34.5	7.7	4.8	-11.4	7.7	67.9
Fındık	-	-	5.9	55.6	-17.9	8.7	4.0	7.7	-17.9	-26.1	29.4	-4.5
Çay	-	-	-	-	-	-5.7	57.6	7.7	-5.4	-22.6	-19.5	6.1
B.HAYVAN.ÖR.												
Büyük.B.Besi												
Çev.(Tl./Baş)	-	45.9	60.1	52.8	-17.7	-14.2	5.3	8.1	3.9	18.2	-3.2	5.7
Küçük.B.Besi												
Çev.(Tl./Baş)	-	45.0	-20.7	52.2	-17.1	-13.8	4.0	15.4	6.7	-6.3	-2.9	6.1

*Deflatör olarak D.İ.E.,1963=100 Bazlı Toptan eşya fiyatları indeksi kullanılmıştır.

Kaynak: Tablo 13 yardımıyla hazırlanmıştır.

Tablo 13 ve 14 incelendiğinde ikraz birimlerinde yıllar itibariyle cari değerlerle büyük artışlar görülmesine rağmen, reel değerlerle önemli artışlar gerçekleşmemiş ve bazı yıllar azalışlar meydana gelmiştir.

T.C.Z.B.'nin tarımsal krediler faiz oranlarındaki gelişmeler tablo 15'de verilmiştir. Tablo 15 incelendiğinde 1980-1982 yıllarında faiz oranları kısa, orta ve uzun vadeli krediler şeklinde belirlenirken, 1983 sonrası kredi konusunun dikkate alındığı görülmektedir.

Tablo 15 : T.C.Ziraat Bankası Tarımsal Kredi Faiz Oranları (1980-1991) (%)

	1980-1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989-1991
Kısa Vadeli	22	20	-	-	-	-	-	-	-
Orta-Uzun Vadeli	24	24	-	-	-	-	-	-	-
İşletme Kredileri									
-Bitkisel Öretim	-	-	20	28-35	30-34	30-34	30-34	39-43	43-50
-Kimyasal Gübre	-	-	20	28-35	30-34	22	22	29-34	34-43
-Hayvansal Öretim	-	-	20	28-35	30-34	22	22	29-34	34-43
-Su Ürünleri	-	-	20	28-35	30-34	22	22	29-34	34-43
-Özel Tar.Kredi	-	-	-	-	-	22	29	29-34	34
-Topraksu Krediler	-	-	16	22-35	26	30-34	30-34	39-43	43-50
Yatırım Kredileri									
-Bitkisel Öretim	-	-	22	28-35	30-34	30-34	30-34	39-43	43-50
-Hayvansal Öretim	-	-	22	28-35	30-34	22	22	29-34	34-43
-Su Ürünleri	-	-	22	22-35	30-34	30-34	30-34	39-43	34-43
-Topraksu Krediler	-	-	16	22-35	26	30-34	30	39-43	43-50
-Traktör	-	-	24	28-34	35	35	35	45-50	55
-Bicerdöver	-	-	24	28-34	40	40-60	40	45-50	55
-Diğer Arac-Gerec	-	-	22	28	30	30	30	39-43	43-50
Tarım Kredi Koop.									
-Normal	-	-	19	27.5	29.5	29.5	29.5	38.5-42.5	42.5
-Kimyasal Gübre	-	-	19	27.5	33.5	33.5	21.5	28.5-33.5	33.5-42.5
-Hayvansal Öretim	-	-	19	28	33.5	33.5	21.5	28.5-33.5	33.5-42.5
-Merkez Bir.Cari H	-	-	-	-	49.5	49.5	49.5	60-70	70
Tarım Satış Koop.									
-Normal Destekleme	-	-	20	40-47	49.5	49.5	49.5	60-70	70
-Kimyasal Gübre	-	-	20	28-35	34	34	22	29-34	43
-Zirai İlac	-	-	20	28-35	30	30	30	39-43	43

Kaynak :T.C.Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü Kayıtları.

Tablo 15 genel hatlarıyla incelendiğinde, 1980-1982 döneminde faiz oranlarında 2 ila 8 puanlık artışların gerçekleştiği, 1984 ve sonrasında tarımsal kredi faiz oranlarının sürekli arttığı görülmektedir¹ .

T.C.Z.B. tarafından tarım sektörüne verilen kredilerin 1980- 1991 dönemindeki gelişimi tablo 16'da verilmiştir.

¹-Türkiye tarımsal kredilerde en yüksek faiz oranlarının bulunduğu ülkeler arasında yer almaktadır. Örneğin, bazı Avrupa Topluluğu ülkelerinde uygulanan tarımsal kredi faiz oranları incelendiğinde, 1987 yılı için bu oranlar ülkelere göre değişmekle birlikte kısa vadeli krediler için % 7-18 arasında, orta vadeli krediler için % 7.5-16 ve uzun vadeli krediler için % 9-16 arasında değişmektedir (Commission of the European Communities, The Agricultural Situation in the Community, 1988 Report, Brussels- Luxembourg 1989, s.T/80.)

Tablo 16: T.C.Ziraat Bankası Tarafından Tarım Sektörüne Verilen Krediler (Milyon TL)

Tarım Sal Kredi Grupları	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
A. Doğrudan Öret. Verilen Kredi.												
1. Normal Ta. Kr.	24356	40649	72630	104885	156631	199004	376042	752934	...	...	...	...
2. Su Ö. Kredi.	288	696	1970	3328	5845	7533	11066	18783	...	...	...	...
3. Kont. Zir. Kr.	9460	15832	25573	32640	38607	42732	62076	95338	...	...	...	...
4. Gel. ve Teş. Kr.	3039	5793	11724	21764	46935	101573	276340	430761	...	...	...	...
5. Özel Fon. Kr.	6596	8912	13011	19100	25504	76673	9332	13559	...	...	...	...
Toplam (A)	43739	71882	124908	181717	273522	427515	734856	1311375	1276746	2060573	2678638	7444000
B. T. K. K. Açıl. K.	21899	34723	50337	72494	107039	168986	272409	475136	756213	1298161	2126761	3500000
C. T. S. K. Açıl. K.												
1. Normal Kredi	9601	17023	21400	39305	54591	94391	144396	256659	799768	2270127	4796742	4700000
2. Destekleme K.	84429	149817	151049	185946	135400	309678	641748	901532	1547822	1636008	3533632	3200000
Toplam (C)	94030	166840	172449	225251	189991	404069	786144	1158191	2347590	3906135	8330374	7900000
D. T. Z. D. K. Kredi.	55260	87056	20011	-	-	-	-	-	-	-	-	-
E. Tarım Nitelik Kamu Kur. Aç. K.	-	-	-	64621	-	-	125000	-	932830	1080518	1463183	2869000
F. Tar. San. Ö. ve İhracat Kredi	-	-	-	-	-	-	-	-	231027	501068	269011	760000
GENEL TOPLAM	214928	360501	367705	544083	570552	1000570	1918409	2944702	5544406	8846455	14867967	22473000

.. Veri yok.

Plasman rakamı.

Not: Bankanın 1988 yılı ile birlikte tarımsal kredi tasnif şekli değiştirilmiştir. Bu nedenle bazı kredi grupları için veriler kesiklidir. Toplam kredi rakamına taksitlendirilen zirai krediler, tasfiye olunacak zirai krediler ve tahsili kabil olmayan zirai krediler dahil değildir.

Yayınlar: -T.C.Ziraat Bankası, Hesap Yılı Genel Müdürlük Raporu, Çeşitli Yıllar (1980-1987 Yılları İçin)

-T.C.Ziraat Bankası, Tarıma Tam Destek, Brosür, Ankara, 1991, s.5 (1988-1990 Yılları İçin).

-T.Z.D.B., Zirai ve İktisadi Rapor 1990-1991, Yayın No:168, Ankara, 1992, s.206 (1991 Yılı İçin).

Tablo 16 incelendiğinde T.C.Z.B tarımsal kredilerinde zaman içinde önemli gelişmeler olduğu söylenebilir. Tablo

16'nın daha anlamlı hale getirilmesi için tablo 17 hazırlanmıştır.

Tablo 17: T.C.Ziraat Bankası Tarımsal Kredilerinin Kredi Grupları
Bazında Oransal Gelişimi (%)

Yıllar	Doğrudan Üret.Verilen	T.K.K. Kredileri	T.S.K Kredileri	T.Z.D.K. Kredileri	Diğerleri	Toplam
1980	20.35	10.19	43.75	25.71	-	100.00
1981	19.94	9.63	46.28	24.15	-	100.00
1982	33.97	13.69	46.90	5.44	-	100.00
1983	33.40	13.32	41.40	-	11.88	100.00
1984	47.94	18.76	33.30	-	-	100.00
1985	42.73	16.89	40.38	-	-	100.00
1986	38.31	14.20	40.98	-	6.51	100.00
1987	44.53	16.14	39.33	-	-	100.00
1988	23.03	13.64	42.34	-	20.99	100.00
1989	23.29	14.67	44.16	-	17.88	100.00
1990	18.02	14.30	56.03	-	11.65	100.00
1991	33.13	15.57	35.15	-	16.15	100.00

Kaynak :Tablo 16 yardımıyla hesaplanmıştır.

Tablo 17 incelendiğinde ele alınan dönem başında açılan kredilerin önemli bir bölümü T.S.K. ve T.Z.D.K. kredilerinden oluşurken, 1982 yılı ile birlikte banka tarafından doğrudan üreticiye açılan kredilerde önemli ölçüde artışlar gerçekleşmiş ve 1984 yılı ile birlikte 1987 yılına kadar süren dönemde bu yolla verilen krediler oransal olarak en önemli grubu oluşturmuştur. 1988 yılı ve sonrasında T.S.K. kredileri tekrar ağırlıklı hale gelmiştir. 1991 yılı için açılan kredilerin % 35.15'i T.S.K.kredileri, % 33.13'ü doğrudan üreticiye verilen krediler ve % 15.57'si T.K.K.kredilerine aittir.

Burada üzerinde durulması gereken önemli bir konu da T.S.K. kredilerinin önemli bir bölümünün destekleme

amaçlı olmasıdır. Nitekim 1980 yılında T.S.K. kredilerinin % 89.79'u destekleme amaçlı iken, bu oran 1985 yılında % 76.64 ve 1991 yılında % 40.51'dir (Tablo 16).

T.C.Z.B. tarımsal kredilerinin cari ve reel açıdan gelişiminin ortaya konulabilmesi için tablo 18 hazırlanmıştır.

Tablo 18:T.C.Ziraat Bankasıncı Tarım Sektörüne Verilen Kredilerin Cari ve Reel Değerlerle Gelişimi

Yıllar	Cari Değerle		Reel Değerle*	
	(Milyon Tl.)	İndeks (1980=100)	(Milyon Tl.)	İndeks (1980=100)
1980	214 928	100.00	8 426.6	100.00
1981	360 501	167.73	10 334.3	122.64
1982	367 705	171.08	8 415.8	99.87
1983	544 083	253.15	9 531.9	113.12
1984	570 552	265.46	6 575.1	78.03
1985	1 000 570	465.54	8 238.7	97.77
1986	1 918 409	892.58	12 466.9	147.95
1987	2 944 702	1 370.09	13 768.8	163.40
1988	5 544 406	2 579.66	16 214.4	192.42
1989	8 846 455	4 116.01	15 257.7	181.07
1990	14 867 967	6 917.65	16 555.2	196.46
1991	22 473 000	10 456.06	15 887.4	188.54

* Deflatör olarak D.I.E., 1963=100 bazlı toptan esya fiyatları indeksi kullanılmıştır.

Kaynak :Tablo 16 yardımıyla hesaplanmıştır.

Tablo 18 incelendiğinde ele alınan dönemde T.C.Z.B. kredilerinde cari değerlerle 104 kat artış gerçekleşirken, reel değerlerle bu artış yaklaşık 2 kat olmuştur. Dolayısıyla cari olarak görülen artış daha çok enflasyonist etkilerden kaynaklanmıştır denilebilir.

Öte yandan Bankaca açılan tarımsal kredilerin önemli bir bölümü kısa vadeli kredilerden oluşmaktadır. Örneğin; 1987 yılı için kısa vadeli kredilerin toplam tarımsal krediler içindeki payı % 79.69 iken, bu oran 1988 yılında % 80.85, 1989 yılında % 85.19, 1990 yılında % 81.28 ve 1991 yılında % 78.40'dır¹. Aynı yıllar için orta ve uzun vadeli kredilerin toplam kredilere oranı sırasıyla % 20.31, % 19.15, % 14.81, % 18.72 ve % 21.60'dır.

Tarım sektörüne kredi veren bankaların üzerinde önemle durdukları bir başka konu verilen kredilerin geri dönme oranıdır. T.C.Z.B.' nce açılan kredilerin ana gruplar itibariyle geri dönme oranları incelendiğinde 1985 yılı için geri dönme oranları, normal zirai kredilerde % 74.6 iken, bu oran kontrollü zirai kredilerde % 63.7, geliştirme ve teşvik kredilerinde % 74.6 ve genel olarak % 78.9'dur².

c. Tarım Kredi Kooperatifleri (T.K.K.)

Teknik bilgi ve girdilerin oluşturdukları tarım teknolojisinin üretime girmesi ve sürekli kullanım bulması, verimlilik açısından ayrı bir önem taşır. Bunun için de üreticiler, bilgi kadar, amaca uygun ayni ve

¹-1987-1989 yılları için; T.C.Ziraat Bankası, Yıllık faaliyet Raporları, Çeşitli Yıllar.

²-1990-1991 yılları için; T.Z.O.B., Zirai ve İktisadi Rapor 1990-1991, ...a.g.e..., s.206.

³-T.C.Ziraat Bankası, 1985 Yılı 97.Hesap Yılı Genel Müdürlük raporu, Ankara, s.60.

nakdi krediye de ihtiyaç duymaktadır. Kredi kooperatifleri bu bakımdan stratejik bir konuma sahiptir¹.

Kredi kooperatifleri, kooperatif ortaklarıyla tasarruf sahipleri ya da kredi kurumları arasında aracılık yaparak, kredinin daha düşük maliyetle üreticiye ulaşmasına yardım ederler.

Türkiye'de T.K.K. en son 1972 yılında çıkarılan 1581 sayılı "Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu" ile bu kanunun bazı maddelerini değiştiren 1985 tarih ve 3223 sayılı kanun ve birim kooperatif ve birlik anaszleşmelerine göre faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Üreticilerin ekonomik menfaatlerini korumak ve özellikle meslek ve geimleriyle ilgili ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla karşılıklı yardım ilkesine dayanılarak kurulan T.K.K.'nin çalışma konuları şunlardır²:

Ortaklarının;

- Kısa ve orta vadeli kredi ihtiyaçlarını karşılamak,
- rnlerini değerlendirmek,
- Müştereken faydalanabilecekleri her çeşit makina, ekipman ve tesisleri temin etmek,

¹- İsmail Duymaz, Türkiye'de Kooperatiflerin Verimli alışmaları Açısından Yatay ve Dikey Bütünleşme Hareketleri, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları No: 60, Ankara, 1985, s.197.

²-Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Ana zleşmeler, Yayın No: 37, Ankara, 1988, s.1.

Ortak ve gerektiğinde diğer üreticilerin;

- Üretim ve zorunlu tüketim maddeleri ile üretim araçlarını toptan sağlamak ve bu amaçla, Merkez Birliği izni ile kuruluşlara ortak olmak,
- El sanatlarını geliştirmek ve mamullerini değerlendirmek,
- Mesleki ve teknik yönden bilgilerini arttırmak, sosyal ve kültürel konularla ilgili faaliyetlerde bulunmak, kurslar açmak ve seminerler düzenlemek,
- Mevduat toplamak, bankacılık hizmetleri ve sigorta acenteliği yapmak,
- 1581 sayılı kanun ile ek ve değişikliklerine göre kurulmuş diğer kooperatifler, Bölge Birlikleri ve Merkez Birliği ile kredi ihtiyaçlarını karşılamak üzere banka ve sigorta şirketi kurmak ve ya bu gibi kuruluşlara iştirak etmek.

T.K.K. 1991 yılı verileriyle 2474 birim kooperatif ve 1480394 ortaga sahiptir. T.K.K. Türkiye'nin coğrafi, ekonomik ve ekolojik özellikleri dikkate alınarak 16 Bölge Birliği (Tekirdağ, Balıkesir, Sakarya, İzmir, Kütahya, Antalya, Konya, Ankara, Kayseri, Sivas, Samsun, Trabzon, Erzurum, Malatya, Gaziantep ve Mersin) halinde örgütlenmiştir¹ .

Türkiye'de 1991 tarım sayımı sonuçlarına göre, 4091530 tarım işletmesi olduğu gözönüne alınırsa, toplam çiftçi sayısının % 36.18'inin T.K.K. ortağı olduğu görülmektedir. 1991 yılı verileriyle Türkiye'de 35128 köy

¹-T.C.Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü, 1991 Çalışma raporu, Yayın No:80, Ankara, 1992, ss.1-2.

mevcut olup, bunların 26385'i bir T.K.K.'ne bağlıdır¹. Bir başka deyişle köylerde T.K.K. açısından kooperatifleşme oranı % 75.11'dir.

Tarım Kredi Kooperatifleri, Bölge Birlikleri ve Merkez Birliğinin kaynakları: sermaye, yedek akçe, fonlar ve dağıtılmamış karlardan oluşan özkaynaklar ile yabancı kaynaklardan oluşmaktadır.

T.K.K. sermayesi, önemli ölçüde ortakların taahhüt ettikleri ortaklık paylarından oluşurken, Bölge Birliklerinin sermayesi de ortak kooperatiflerin taahhüt ettikleri paylardan oluşmaktadır.

Yedek Akçe, anasözleşme gereği tahsili imkansız alacakların, karşılıksız kalan borçların ve bilanço zararlarının kapatılması amacıyla, her yıl müspet gelir-gider farkının % 15' i oranında ayrılmaktadır. Kooperatifler, Bölge Birlikleri ve Merkez Birliği'nce oluşturulan fonlar ise, destek fonu, yatırım ve geliştirme fonu, tasfiye fonu'dur.

T.K.K.'nin 1989 yılı için özkaynakları incelendiğinde 640739 milyon Tl. özkaynağın, % 21.01'inin ödenmiş sermaye, % 8.43'ünün yedek akçeler, % 27.21'inin fonlar ve % 43.35'inin dağıtılmamış gelir-gider müsbet farkından oluştuğu görülmektedir².

¹-T.C.Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü, 1991 Çalışma Raporu,...a.g.e.... s.2.

²-Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, 3.Olağan Genel Kurul, Ankara, 1990, Çeşitli Sayfalar.

1581 sayılı kanun, Merkez ve Bölge Birlikleri ile kooperatiflere, kendi kaynakları dışında kredi ihtiyaçlarını karşılamak için banka kurma, kooperatif ve Bölge Birliklerine mevduat toplama, bankacılık hizmetleri yapma ve Merkez Birliğine ise tahvil çıkarma yetkisi vermiştir. Ancak T.K.K. bu faaliyetleri konusunda henüz herhangi bir işleve sahip değildir. Dolayısıyla T.K.K. yabancı kaynakları T.C.Z.B. plasmanları ile sınırlı kalmaktadır. T.K.K.'nin ikraz gücü özkaynaklar ile T.C.Z.B.'nce sağlanan plasmanlarından oluşmaktadır¹. T.K.K.ikraz gücündeki gelişmeler tablo 19'da verilmiştir.

Tablo 19 : Tarım Kredi Kooperatifleri-Ikraz Gücündeki Gelişmeler

Yıllar	Ikrazatta Kullanılan Özkaynaklar (1)		T.C.Ziraat Bankası Plasmanları (2)		Ikraz Gücü (1+2)		Toplam Ikraz Gücüne Özkaynak Katkısı (%)
	(Milyon Tl.)	Yıllık Artış(%)	(Milyon Tl.)	Yıllık Artış(%)	(Milyon Tl.)	Yıllık Artış (%)	
1980	5 820.2	-	19 325.0	-	25 145.2	-	23.15
1981	8 098.9	39.15	36 210.0	87.37	44 308.9	76.21	18.28
1982	12 473.1	54.01	58 800.0	62.39	71 273.1	60.86	17.50
1983	18 308.1	46.78	87 800.0	49.32	106 108.1	48.83	17.25
1984	26 948.7	47.20	108 500.0	23.58	135 448.7	27.65	19.90
1985	32 179.2	19.41	162 000.0	49.31	194 179.2	43.36	16.57
1986	45 406.3	41.10	310 000.0	91.36	355 406.3	83.03	12.78
1987	66 982.8	47.52	500 000.0	61.29	566 982.8	59.53	11.81
1988	96 769.0	44.47	750 000.0	50.00	846 769.0	49.35	11.43
1989	203 697.0	110.50	1 200 000.0	60.00	1 403 697.0	65.77	14.51
1990	376 824.6	84.99	2 400 000.0	100.00	2 776 824.6	97.82	13.57
1991	542 545.8	43.98	3 500 000.0	45.83	4 042 545.8	45.58	13.42

Kaynak : -T.C.Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü, Çalışma Raporu, Çeşitli Yıllar.

¹-Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, 3.Olağan Genel Kurul,...a.g.e..., s.40.

Tablo 19 incelendiğinde T.K.K. ikraz gücü sürekli artış göstermektedir. İkrazatta kullanılan özkaynaklarda 1989-1990 yılları dışında, genellikle yıllık % 40 artış gerçekleşmiştir. Öte yandan ikraz gücüne özkaynakların katkısı genelde azalan bir seyir göstermektedir.

T.K.K. ve üst örgütlerinin amaçlarını tam olarak gerçekleştirebilmeleri, özkaynakların ikraz gücüne katkısının arttırılmasına önemli ölçüde bağlıdır. Bu çerçevede taahhüt edilen sermayenin tahsili önem taşıyacaktır. T.K.K.'nde taahhüt edilen sermayenin tahsilat oranı incelendiğinde 1980 yılı için 3146.7 milyon Tl.'lik taahhüt edilen sermayeye karşı tahsil edilen sermaye 2628.2 milyon Tl. de kalırken (% 83.52), 1991 yılı için taahhüt edilen sermaye 508161.5 milyon Tl. ve tahsil edilen sermaye 314110.9 milyon Tl.'dir (% 61.81)¹. Dolayısıyla taahhüt edilen sermayenin tahsil oranı giderek düşmüştür denilebilir.

T.K.K.'nce bir ortağa açılabilen maksimum kredi miktarı her yıl T.C.Z.B. ve Merkez Birliği işbirliği ile belirlenmektedir. Belirlenen işletme (genel ihtiyaç) kredilerinin % 25'i nakdi, kalan kısmı ayni olarak kullandırılmaktadır. Ancak, mısır, ayçiçeği ve patates üretimini teşvik amacıyla, bu ürünleri üretenlere açılacak kredilerde % 50 nakdi % 50 ayni kredi uygulaması vardır. Ayrıca hayvancılık kredilerinde de % 50 nakdi % 50 karma yem olarak kredi verilmektedir. Tüm kredilerde isteyen ortak kredilerin tümünü ayni olarak kullanabilir.

¹-T.C.Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü, Çalışma raporları 1980 ve 1991.

Kooperatif ortaklarına açılacak maksimum kredi miktarları
(Ortak şahıs hadleri) tablo 20'de verilmiştir.

Tablo 20 : Tarım Kredi Kooperatiflerince Ortak Başına
Açılabilecek Maksimum Kredi Miktarlarının Seyri

Yıllar	Ortak Başına Maksimum Kredi Limiti (Ortak Şahıs Hadleri)			
	Cari (000 Tl.)	İndeks (1980=100)	Reel* (000 Tl.)	İndeks (1980=100)
1980	200	100.00	7.8	100.00
1981	300	150.00	8.6	110.26
1982	500	250.00	11.4	146.15
1983	700	350.00	12.3	157.69
1984	1 000	500.00	11.5	147.44
1985	1 500	750.00	12.4	158.97
1986	2 500	1 250.00	16.2	207.69
1987	3 500	1 750.00	16.4	210.26
1988	5 000	2 500.00	14.6	187.18
1989	7 000	3 500.00	12.1	155.13
1990	15 000	7 500.00	16.7	214.10
1991	20 000	10 000.00	14.1	180.77

* Deflatör olarak D.İ.E., 1963=100 Bazlı Toptan Eşya Fiyatları
İndeksi kullanılmıştır.

Kaynak :-Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, 3.Olağan
Genel Kurul, Ankara, 1990, s.42.
-Tarım Kredi Kooperatifleri İzmir Bölge Birliği
Kayıtları.

Tablo 20 incelendiğinde, ortak şahıs hadlerinin yıllık artış oranı ortalama % 51.99'dur¹. 1980-1991 döneminde şahıs hadleri cari olarak 100 kat artarken, reel olarak 2 kat artmıştır.

T.K.K.'nce ortaklarına açılan krediler kısa ve orta vadeli krediler şeklinde belirlenmektedir:

¹-Bileşik faiz formülü kullanılmıştır.

krediler ve Orman Köyleri Kalkınma Fonu' u Yönetmeliği gereğince verilen Or-Köy kredileri şeklinde sıralanabilir. Bakanlık ayrıca Dünya Bankası (Milletlerarası Kalkınma Birliği-I.D.A) ile yapılan ikraz anlaşmasına paralel T.C.Z.B ile Dünya Bankası arasında aktolunan anlaşmalar gereğince 23.5.1971-7/2411, 19.8.1971-7/2963 sayılı Bakanlar Kurulu kararları ve 26.11.1972 tarih ve 14403 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 28.9.1970 tarihli anlaşmaya göre iç kaynak ve Dünya Bankası'nca sağlanan fonlardan geliştirme ve teşvik kredileri adı altında;

-Özellikle süt sanayinin kurulması ve yüksek verimli damızlık kültür ırkı süt sığırları işletmelerinin geliştirilmesi,

-İhracata elverişli yüksek verimli narenciye, fidanlık ve bahçelerin tesisi, türlerinin ıslahı, yaş meyve ve sebze üretiminin düzenlenmesi, değerlendirilmesi ve pazarlama tesislerinin kurulması,

-Hayvansal protein ihtiyacının nüfusla orantılı olarak geliştirilmesi amacıyla besicilik, kredileri vermektedir.

Bakanlık ile T.C.Z.B. işbirliği ile yürütülen Dünya Bankası kaynaklı projelerden; birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci hayvancılığı geliştirme projeleri ile, Çankırı-Corum Kırsal Kalkınma Projesi, Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi, Iğdır-Aksu-Ereğli projesi, Meyseb Projesi tamamlanmış, Muş-Bingöl Kırsal Kalkınma Projesi ve Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi tamamlanmak üzeredir¹.

¹-T.C.Ziraat Bankası İzmir Bölge Müdürlüğü Kayıtları.

Ayrıca birçok ülke ile ikili anlaşmalar çerçevesinde, Birleşmiş Milletler kuruluşları aracılığı ile ve uluslararası çeşitli Araştırma-Geliştirme Merkezleri yardımlarıyla; Samsun Sığırcılık Projesi, Üçüncü Tarımsal Kredi Projesi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Havza Geliştirme Projesi, Türk-ANAFİ (İtalya) Süt Sığırcılığını Geliştirme Projesi, Sığır Yetiştiriciliği Enformasyon Sisteminin Kurulması Projesi (GTZ-Almanya), İç Anadolu Bölgesi için Uygun Hayvancılık Sistemleri ve Demonstrasyon Projesi, Beymelek Lagünü Kültür Balıkçılığı Projesi, Güvercinlik Üretim Projesi de yürütülmektedir¹ .

Günümüzde Bakanlık ile T.C.Z.B.'nin birlikte yürüttükleri ve çalışma açısından da önemli olan dış kaynaklı Üçüncü Tarımsal Kredi Projesi ve bu proje çerçevesinde Tarım ve Köy işleri Bakanlığı ile İtalyan Sığır Yetiştiricileri Milli Birliği (ANAFİ) (Associazione Nazionale Allevatori Frisone Italiana) işbirliği ile yürütülen " Türk-ANAFİ (İtalya) Süt Sığırcılığını Geliştirme Projesi " hakkında genel bilgiler aşağıda verilmiştir.

T.C.Hükümeti ile Dünya Bankası (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası-IBRD) ile 1989 yılında yapılan anlaşma çerçevesinde sağlanan fonlardan, Üçüncü Tarımsal Kredi Projesi kapsamında, tarımsal üreticilerin orta ve uzun vadeli, T.K.K.'nin ise, orta vadeli yatırım kredileri ihtiyaçları sağlanmaktadır.

¹-Ali Eryılmaz, "Tarımsal Üretim Geliştirme Genel Müdürlüğü", Tarım ve Köy Dergisi, Sayı:82, Aralık 1992, ss.13-14.

Dünya Bankasından sağlanan 250 milyon A.B.D. Doları tutarında kredi ile uygulamaya konulan Üçüncü Tarımsal Kredi Projesine 48 il dahil edilmiştir¹ .

Türkiye ile İtalya Hükümetleri arasındaki tarımsal işbirliği çerçevesinde Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ile İtalyan Sığır Yetiştiricileri Milli Birliği (ANAFİ) tarafından ortaklaşa yürütülen " Türkiye'de Süt Sığircılığını Geliştirme Projesi " 11.5.1989 tarihinde yürürlüğü girmiştir².

Proje kapsamında İtalya'dan damızlık sığır, sperma, alet ve ekipmanlarla, yurt içinden sağlanacak diğer girdilerin sağlanmasında Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı görevlidir³.

Proje çerçevesinde yatırım ve işletme kredileri verilmektedir. Proje kapsamında açılacak krediler 2 yıl ödemesiz süre dahil en çok 8 yıl vade verilmektedir. Açılan kredilere, T.C.Z.B.'nce hayvancılık yatırım kredileri için öngörülen cari faiz oranı uygulanmaktadır.

Yukarıda sıralanan ve uluslararası anlaşmalar çerçevesinde yürütülen krediler dışında Bakanlığın ilgili

¹-T.C.Ziraat Bankası, Üçüncü Tarımsal Kredi Projesi kapsamında Açılacak Krediler Hakkında, Genelge No: 5635, Ankara, 1989, s.2.

²-T.C.Ziraat Bankası, Türk-İtalyan (ANAFİ) Süt Sığircılığı Geliştirme Projesi Kapsamında Açılacak Krediler Hakkında, Genelge No: 5636, Ankara, 1989. s.1.

³-T.C.Ziraat Bankası,Türk-İtalyan (ANAFİ) Süt Sığircılığı Geliştirme Projesi Kapsamında Açılacak Krediler Hakkında,...a.g.e. s.1.

olduğu diğer krediler şunlardır:

- 5254 Sayılı Kanun ile Verilen Tohumluk Kredileri

Kuraklık, don, sel, haşere, yangın ve benzeri afetlerle karşılaşan çiftçilere 5254 Sayılı " Muhtaç Çiftçilere Ödünç Tohumluk Verilmesi Hakkındaki Kanun " a dayanılarak faizsiz tohumluk kredisi verilmektedir¹.

Muhtaç çiftçilere tohumluk kredisi verilmek üzere T.C.Z.B, Tarım ve Köy işleri Bakanlığı emrine yıllık belirli miktarı geçmemek üzere devir edilebilen tohumluk kredisi açar. Bu kredilerde vade, tohumluklardan ilk ürün alınan yılın mahalli hasat dönemi sonudur. Borçlandırma, tohumluğun Bankaca alış bedeli üzerinden yapılır.

- 2090 Sayılı Tabii Afetlerden Zarar Gören Çiftçilere Yapılacak Yardımlar Hakkındaki Kanun Uyarınca Açılacak Krediler

20.6.1977 tarihli 2090 sayılı kanun gereğince; yangın, yer sarsıntısı, yer kayması, fırtına, taşkın, sel, dolu, kuraklık, haşere ve hastalık gibi nedenlerle zarar gören çiftçilere devlet yardımı yapılmaktadır. Bu yardımlar içinde çiftçilere faizsiz kredi şeklinde bir uygulama da yapılmaktadır².

¹-Bu krediler 4.7.1948 tarih ve 5254 sayılı kanuna göre verilmektedir.Kanun günümüze kadar birçok değişikliğe uğramıştır.

²-T.C.Resmi Gazete, 5.7.1977 tarih ve 159871 sayı.

- Orman Köylüleri Kalkınma Fonu Kredileri (Orköy Kredileri)¹

Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca düzenlenen bu kredinin amacı; orman köylülerini kalkındırmaya yöneliktir. "Orman köylüleri Kalkınma Fonu Yönetmeliği" çerçevesinde fon'dan yapılacak yardımlara ilişkin Yönetmeliğin 26.maddesinde kredi konusuna da yer verilerek; Kooperatif ve kooperatif birliklerince yapılacak projeye dayalı yatırımlar ile toplulaştırılması veya merkezi köy olması kararlaştırılan imar planı yapılmış orman köylerinde muhtaç köylülere; merkezi yerde yapacakları konutlar ve tarımsal tesisler (işletme binası, ahır, samanlık, kümes v.b.) için kredi verilebileceği belirtilmektedir.².

Fon harcamaları içinde karşılıksız yardımlar yanında yer alan krediler; aynı ve nakdi olarak, faizli ve faizsiz verilebilmektedir.

Orman Köylüleri Kalkınma Fonu'ndan kooperatiflerin projeli yatırımlarına tahsis edilen Devlet yardımlarının tutarı tablo 23'de verilmiştir.

¹-Sözkonusu krediler 9.8.1991 tarih ve 442 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Orman Bakanlığı'nın yeniden kuruluş ile bu Bakanlık Orman-Köy ilişkileri Genel Müdürlüğünce yürütülmeye başlanmıştır.

²-Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve estekleme Genel Müdürlüğü, Orman Köylüleri Kalkınma Fon'u yönetmeliği, Sıra No: 90/5, Ankara, 1990, s.19.

Tablo 23: Orman Köylüleri Kalkırma Fonu Kredileri (Orköy)'nin Gelişimi

Yıllar	Krediler (Milyon Tl.)	İndeks (1980=100)
1980	208.2	100.00
1981	418.0	200.77
1982	525.8	252.55
1983	332.6	159.75
1984	361.4	173.58
1985	647.4	310.95
1986	1 299.2	624.02
1987	1 039.0	499.04
1988	1 365.2	655.72
1989	1 142.0	548.51
1990	1 400.0	672.43
1991	3 300.0	1 585.01

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlar ve Destekleme Genel Müdürlüğü Kayıtları.

Öte yandan Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü "Ağaçlandırma ve Ağaçlandırma Fonu Yönetmelikleri" gereğince özel orman fidanlıkları için de kredi verilmektedir¹ z 3

¹-Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü, Ağaçlandırma ve Ağaçlandırma Fonu Yönetmelikleri, Tamin No:4345, Ankara, 1989, ss.8-10.

²-Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü, Özel Orman Fidanlıkları İçin Ağaçlandırma Fonundan Sağlanacak Krediler, Tamin No:4377, Ankara, 1989, ss.4-5.

³-Sözkonusu krediler 9.8.1991 tarih ve 442 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Orman Bakanlığının yeniden kuruluşu ile bu Bakanlık Ağaçlandırma Genel Müdürlüğü'nce yürütülmeye başlanmıştır.

- Toprak ve Su Kredileri

Tarım alanındaki kamu yatırımlarını çiftçi yatırımları ile tamamlamak, çiftçilerin bu yatırımlarda aksik kalan mali güçlerini desteklemek ve birim alandan en yüksek verimi almak amacı güden projeye dayalı bu krediler, Türkiye'de ilk olarak 1960 yılında TOPRAKSU Genel Müdürlüğü'nce uygulamaya konulmuştur.

Toprak ve su kredileri; yatırım ve işletme kredileri şeklinde verilmektedir. Kredi konuları; toprak ve su koruma, arazi iyileştirme, arazi toplulaştırma, tarımsal sulamaya ilişkin önlemler, biyogaz tesisleri, tarımsal araç, gereç ve makina temini ile tesislerin bakım ve onarımı şeklinde sıralanabilir¹.

- Türkiye Zirai Donatım Kurumu (T.Z.D.K.) Kredileme Faaliyetleri

Üreticilerin ihtiyaç duydukları tüm tarımsal ve diğer girdileri imal ederek veya sağlayarak karşılamak amacı ile kurulan T.Z.D.K., araç-gereç ve diğer girdileri üreticilere sağlamakla görevlidir. Günümüzde T.Z.D.K. daha çok vadeli satışlar yapması nedeniyle, sözkonusu uygulama daha çok kredi gibi düşünülmektedir

T.Z.D.K. kendi kaynakları ve T.C.Z.B. kaynaklarıyla sözkonusu görevlerini yerine getirmeye çalışmaktadır.

¹-Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Toprak ve Su Kredilerinin Kullanımına İlişkin Protokol, Ankara, 1988, s.14.

Fiilen tarımla uğraşan, krediye ihtiyaç duyan ve yeterli gücü olmayan üreticilere; gübre, zirai mücadele ilaçları ve yedek parçalarda 1 yıl, traktör ve ekipmanlarda 2 yıl vade tanınarak satış yapılmaktadır.Yapılan satışlarda % 20 peşin ödeme alındıktan sonra, kalan kısım 1 ila 2 yıl vadeyle, traktör için aylık %6, gübre, zirai mücadele ilaçları, yedek parçalar, ekipmanlar için aylık % 7 faizle üreticilerden tahsil edilmektedir¹.

f. Özel Bankalar

Tarım sektörünün kredilendirilmesinde birçok ülkede tarım bankaları, tarımsal kooperatifler gibi önemli kredi kaynakları yanında özel bankalar da yer almakta iken, Türkiye'de tarımsal kredi organizasyonu içinde özel bankalar sınırlı tarımsal plasmanları ile yer almaktadır.

Ticari bankalar², tarımın finansmanı açısından ele alındığında 1980 yılında mevcut 38 milli ticaret bankasının 6'sı (% 15.80), 1983 yılında 32 bankanın 14'ü (% 43.75), 1986 yılında 32 bankanın 5'i (% 15.63) ve 1991 yılında 38 bankanın 4'ü (% 10.53) tarım sektörüne

¹-T.Z.D.K Genel Müdürlüğü ile yapılan yazışma.

²-1991 yılı verileriyle Türkiye'de 8'i kamu sermayeli, 26'sı özel sermayeli 34 milli ticaret bankası ve 9'u Türkiye'de kurulu, 2'si Türkiye'de şube açan 21 yabancı ticaret bankası ve 3'ü kamu sermayeli 11 kalkınma ve yatırım bankası bulunmaktadır(Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 1991, Yayın No: 169, Ankara, 1992, Tablo 4-4(a)).

kredi vermektedir¹. Bankaların tarım sektörüne kredi verme eğilimi 1981-1984 döneminde daha yoğundur. Tarım sektörüne kredi veren bankalardan T.C.Z.B ile birlikte Egebank, Milli Aydın Bankası (Tarişbank) ve Şekerbank T.A.Ş. ele alınan dönemde tarım sektörüne sürekli kredi vermişlerdir. Bu bankaların 1991 yılı verileriyle toplam kredileri içinde tarımın payı sırasıyla % 1.35, % 15.41 ve % 12.12'dir. Oysa aynı yıl T.C.Z.B. kredilerinin % 66.26'sı tarıma yöneliktir².

- Milli Aydın Bankası (Tarişbank)

Tarişbank, ana sözleşmesinin 3. maddesine göre, Tarış birlikleri ile bu birliklere bağlı T.S.K. ortaklarının finansmanı ve kredi ihtiyaçlarını sağlamakla da görevlidir.

Tarişbank bu amaçlar çerçevesinde; banka ortağı üreticiler ile Tarış'e ürün teslimatında bulunan Tarış ortağı üreticiler ve pamuk, incir, üzüm, zeytin ve zeytinyağı üreticileri dışında kalan ve banka açısından mevduat ve diğer hizmetler yönünden yararlı olan veya olabilecek diğer üreticilere kredi vermektedir.

¹-Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız, Çeşitli Yıllar.

²-Türkiye-Bankalar Birliği, Bankalarımız 1991,...a.g.e...

- Şekerbank T.A.Ş.

Sermayesinin % 75'i Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatiflerine ait olan Şekerbank T.A.Ş.¹, şeker pancar üreticilerine kredi vermektedir. Banka şeker pancar üreticilerine; pancar temlik mukabili tarımsal krediler² ve tarımsal işletme kredileri vermektedir.

- Egebank A.Ş.

1928 yılında Esnaf ve Ahali Bankası adıyla Turgutlu'da kurulan Egebank A.Ş., kuruluş yıllarında Ege Bölgesinde zirai ve ticari konularda kredileme faaliyetlerinde bulunurken, 1975 yılı ile birlikte bölgesel bankacılıktan ülkesel bankacılığa yönelmiştir. Banka son yıllarda zirai kredileme faaliyetlerini önemli ölçüde azaltarak, daha çok ticari kredileme ve dış ticaretin finansmanı konularına yönelmiştir³.

Türkiye'de mevcut bankaların sektörel kredileri ihtisas kredileri ve ihtisas dışı krediler şeklinde incelenebilir. İhtisas kredileri; tarımsal krediler, gayrimenkul kredileri gibi kredilerinden oluşurken,

¹-PANKOBİRLİK, Faaliyet Raporu 1990, Ankara, 1991, s.32.

²-Temlik, birini bir mülke sahip kılma, mülk kazandırmadır. Alacağın temlik, bir kimsenin sahip olduğu bir alacak hakkını anunda yazılı kurallara uygun olarak başka bir kimseye devretmesidir. Alacağın temlik ile, alacaklı, borç ilişkisinden doğan alacağını devretmektedir (Sururi Kocaimamoğlu, Bankacılık Ansiklopedisi,....a.g.e...., s.661).

³-Egebank A.Ş.İzmir Şube kayıtlarından derlenmiştir.

ihhtisas dışı krediler ise; iç ticaret, dış ticaret, sanayi ve madencilik kredileri gibi kredi gruplarını kapsamaktadır¹. ihhtisas dışı krediler ticari krediler olarak da adlandırılabilir.

Bankacılık sektörünün 1980-1991 döneminde sektörel kredilerinin dağılımı tablo 24'de verilmiştir.

Tablo 24 : Bankaların Sektörel Kredilerinin Ana Gruplar İtibariyle Dağılımı (Milyon Tl.) ve İndeksleri (1980=100)

Yıllar	Tarımsal Krediler		İhtisas Kredileri		İhtisas Dışı Kredi.		Toplam Krediler	
	Değer	İndeks	Değer	İndeks	Değer	İndeks	Değer	İndeks
1980	221 551	100.00	248 585	100.00	606 522	100.00	943 238	100.00
1981	340 240	153.57	449 490	180.82	1 034 083	170.49	1 616 072	171.33
1982	353 733	159.66	530 215	213.29	1 497 610	246.92	2 250 458	238.59
1983	511 590	230.91	791 622	318.45	1 947 690	321.12	2 985 071	316.47
1984	528 496	238.54	984 270	395.95	2 604 743	429.46	3 918 254	415.40
1985	958 064	433.43	1 751 580	704.62	4 428 851	730.20	6 506 898	689.85
1986	1 773 227	800.37	3 055 470	1 229.14	6 970 122	1 149.20	11 517 176	1 221.03
1987	2 758 843	1 245.24	5 043 742	2 028.98	11 353 112	1 871.84	18 709 604	1 983.55
1988	4 498 136	2 030.29	7 947 884	3 197.25	15 834 948	2 610.78	27 750 710	2 942.07
1989	7 364 083	3 323.88	12 419 277	4 995.99	28 203 046	4 649.96	46 046 636	4 881.76
1990	12 823 133	5 787.89	20 502 671	8 247.75	51 211 668	8 443.50	80 034 177	8 485.05
1991	18 116 144	8 176.96	30 118 312	12 115.90	86 275 831	14 224.68	129 973 799	13 779.53

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız, eşitli Yıllar.

Tablo 24 incelendiğinde ele alınan dönemde cari değerlerle ihhtisas kredilerinde 121 kat, bu kredi grubu içinde yer alan tarımsal kredilerinde 82 kat artış ve ihhtisas dışı kredilerde 142 kat artış gerçekleşmiştir.

¹-Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 1991,...a.g.e...Tablo No: 16.

Eldeki verileri daha anlamlı hale getirilebilmesi amacıyla tablo 25 hazırlanmıştır.

Tablo 25 : Bankaların Sektörel Kredilerinin Tarım ve Ana Gruplar İtibariyle Reel Değerleri* (Milyon TL.) ve İndeksleri (1980=100)

Yıllar	İhtisas Kredileri		Tarım Kredileri		İhtis.Dışı Kredi		Toplam Kredi	
	Değer	İndeks	Değer	İndeks	Değer	İndeks	Değer	İndeks
1980	97.46	100.00	86.86	100.00	237.80	100.00	369.81	100.00
1981	128.85	132.21	97.53	112.28	296.43	124.66	463.27	125.27
1982	121.35	124.51	80.96	93.21	342.77	144.14	515.07	139.28
1983	138.69	142.30	89.63	103.19	341.22	143.49	522.96	141.41
1984	113.43	116.39	60.90	70.11	300.17	126.23	451.54	122.10
1985	144.23	147.99	78.89	90.82	364.67	153.35	535.78	144.88
1986	198.56	203.73	115.23	132.66	452.96	190.48	748.45	202.39
1987	235.84	241.99	129.00	148.51	530.85	223.33	874.82	236.56
1988	232.43	238.49	131.55	151.45	463.09	194.74	811.56	219.45
1989	214.20	219.78	127.01	146.22	486.42	204.55	794.18	214.75
1990	228.29	234.24	142.78	164.38	570.23	239.79	891.17	240.98
1991	212.92	218.47	128.07	147.44	609.93	256.49	918.86	248.47

* Deflatör olarak DİE, 1963=100 bazlı toptan eşya fiyatları indeksi kullanılmıştır.
Kaynak : Tablo 26 yardımıyla hesaplanmıştır.

Tablo 25 incelendiğinde ele alınan dönemde tüm banka sisteminde ihtisas kredilerinde 2 kat, tarımsal kredilerde 1.5 kat, ihtisas dışı krediler ile toplam kredilerde 2.5 kat artış olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kredi hacminde cari değerlerle görülen yüksek artışların önemli bir bölümü enflasyonist etkilerden kaynaklanmaktadır.

g. Tarım Kredi Kooperatifleri Dışındaki Diğer Kooperatifler

1. Tarım Satış Kooperatifleri (T.S.K.)

T.S.K. ve Birlikleri 2834 sayılı " Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun " ile bu kanun'un 8, 11, 13 ve 21. maddeleri haric diğer maddelerini yürürlükten kaldıran 30.4.1985 tarih ve 3186 sayılı "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Kuruluşu Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulüne Dair Kanun" ile kurulan ve faaliyetlerini sürdüren kooperatiflerdir.

1991 yılı verileriyle 402 kooperatif 692 075 ortağa sahip T.S.K.'leri 16 Birlik halinde örgütlenmişlerdir¹ .

Bu Birlikler pamuk, yarfıstığı, soya, tiftik, narenciye, yaş koza, zeytin ve zeytinyağı, ayçiçeğı, bakliyat, fındık, gülçiçeğı, incir, üzüm, fıstık, karabiber, gibi çok sayıda ürün veya ürün grubu üzerinde

¹-Bu Birlikler; Çukobirlik (Adana), Tiftikbirlik (Ankara), Antbirlik (Antalya), Narenciyebirlik (Antalya), Kozabirlik (Bursa), Marmara Zeytinbirlik (Bursa), Trakyabirlik (Edirne), Güneydoğubirlik (Gaziantep), Fiskobirlik (Giresun), Gülbirlik (Isparta), Tarış-Incibirlik (İzmir), Tarış-Pamukbirlik (İzmir), Tarış-Üzümbirlik (İzmir), Tarış-Zeytinyağıbirlik (İzmir), Taskobirlik (Nevşehir), Karadenizbirlik (Samsun) 'dir. (T.C.Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü, 1991 Çalışma Raporu,... a.g.e...ss.19-20).

çalışmaktadırlar¹.

T.S.K.'nce Birliklerine taahhüt edilen sermayenin önemli bir bölümü tahsil edilememiştir. 1990 yılı verileriyle taahhüt edilen sermayenin tahsilat oranı % 11.18'dir²

T.S.K., amaçlarına uygun olarak, ortaklarının aynı ve nakdi kredi ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Birliklere bağlı kooperatiflerde kredilerin tavan, kullandırma, vade, faiz, teminat ve tahsil esasları kooperatifin bağlı olduğu Birlik tarafından belirlenir³.

Açılacak kredi miktarı belirlenirken; eski ortaklarda son iki yıllık ürün teslimatı ortalaması, son üç yıllık ürün teslimatı ortalaması veya son yıl ürün teslimatı miktarı baz alınırken, yeni giren ortaklarda taahhüt miktarlarının tamamı veya yarısı dikkate alınmaktadır. Açılan krediler genellikle kısa vadeli ve üretim dönemi sonunda tahsil edilmektedir. Faiz oranı 1991 yılı için aylık % 6'dır⁴.

¹-Daha çok bilgi için bakınız: Anonim, "Kooperatifler Müdürlüğü", T.C.Ziraat Bankası Dergisi, Mart 1991, s.16.

²-Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Destekleme Genel Müdürlüğü Kayıtları.

³-TARİS, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanunlar ve Anasözleşmeler, İzmir, 1990, s.88.

⁴-TARİS Genel Müdürlüğü kayıtları.

T.C.Z.B.'nce T.S.K. Birliklerine açılan krediler, amaçlarına ve kullanıldıkları yerlere göre farklı adlarla anılmaktadırlar. Bunlar¹ :

a) Rehinli ortak kredileri; ortaklardan alınan ürünlerin karşılığında verilecek avansların ödenmesi amacıyla verilmektedir.

b) İşletme kredisi; ortakların ürünlerinin pazarlanabilir hale getirilmesi için işlenmesi gerektiğinde, işleme maliyetlerinin karşılanması amacıyla verilmektedir.

c) Kimyasal gübre ve zirai ilaç kredileri.

d) Tesis kredileri; ürünlerin işlenebilmesi için gereksinim duyulan tesislerin kurulması, makinaların alınması ve depoların yapılması amacıyla verilmektedir.

e) İştirak kredileri; kooperatiflerin kendi amaçlarına uygun bazı kurumlara gerektiğinde ortak olabilmeleri amacıyla verilmektedir.

f) Destekleme kredileri; destekleme alımlarının finansmanı amacıyla T.S.K.'lerine verilmektedir. Bu Krediler; destekleme rehinli kredileri ve destekleme işletme kredileri olarak ikiye ayrılmaktadır.

g) Diğer krediler; bu krediler; levazım ve ihtiyaç maddeleri kredileri, ithalat (akreditif) kredileri ve teminat ve kefalet mektubu kredileri'dir.

T.S.K.ve Birliklerine T.C.Z.B. kanalıyla verilen kredilerin seyri tablo 26'da verilmiştir.

¹-Anonim, " Kooperatifler Müdürlüğü ", T.C.Ziraat Bankası Dergisi, Mart 1991, s.16.

Tablo 26: T.C.Ziraat Bankası'na Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerine
Açılan Kredilerin Seyri*

Kampanya Dönemi	Normal (1) (000 TL.)	Destekleme(2) (000 TL.)	Toplam(3) (000 TL.)	1/3*100
1980/81	9 211 083	96 905 500	106 116 583	8.68
1981/82	9 560 480	116 335 000	125 895 480	7.59
1982/83	12 500 223	119 094 000	131 594 223	9.50
1983/84	9 773 552	88 886 678	98 660 230	9.91
1984/85	12 023 050	53 659 669	65 682 719	18.30
1985/86	34 428 700	163 241 030	197 669 730	17.42
1986/87	43 765 500	206 197 700	249 963 200	17.51
1987/88	60 680 500	109 643 438	170 323 938	35.63
1988/89	710 839 649	3 262 000	714 101 649	99.54
1989/90	1 524 871 928	8 946 000	1 533 817 928	99.42
1990/91	1 568 909 594	20 700 000	1 589 609 594	98.70

* Aynı kurumun değişik yıllara ait Çalışma Raporlarında, rakam uyumsuzlukları olması nedeniyle verilerin alındığı yıllar ve kaynaklar özellikle belirtilmiştir.

Kaynak:-T.C.Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü, 1984 Çalışma Raporu, Yayın No: 73, Ankara, 1985, s.24.(1980/81-1982/83 Dönemi)
-T.C.Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü, 1985 Çalışma Raporu, Yayın No: 74, Ankara, 1986, s.22.(1983/84-1985/86 Dönemi)
-T.C.Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü, 1989 Çalışma Raporu, Yayın No: 78, Ankara, 1990, s.22.(1986/87-1989/90 Dönemi)
-T.C.Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü, 1990 Çalışma Raporu, Yayın No: 79, Ankara, 1991, s.22.(1990/91 Dönemi)

Tablo 26 incelendiğinde, T.C.Z.B.'nce T.S.K.'ne açılan kredilerin cari olarak genelde artış seyri gösterdiği görülmektedir. Ele alınan dönemde toplam kredi hacmi içinde normal kredilerin giderek artan oranda yer alması ve son yıllar toplam kredi hacmine yaklaşması, T.C.M.B.'nce destekleme ve üreticiyi güçlendirme amacıyla T.C.Z.B.'na verilen reeskont kredilerinin kaldırılmasına dayanmaktadır.

2. Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri (P.E.İ.K.)

Tarım kesimi tedarik ve hizmet kooperatifleri grubunda yer alan P.E.İ.K. ilk olarak 1951 yılında Adapazarı Pancar Ekicileri İstihsal kooperatifi olarak kurulmuştur. 1972 yılında Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri Birliği (PANKOBİRLİK) kurulmuştur. 1991 yıl sonu itibariyle ülkemizde 28 P.E.İ.K. ve bunların 1412578 ortağı vardır¹.

P.E.İ.K.'nin tarımsal kredi açısından başlıca amaç ve faaliyet konuları incelendiğinde, P.E.İ.K.'nin ortaklarının; ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmalarını sağlamak amacıyla ortaklarına kredi açtıkları görülmektedir. P.E.İ.K. bu amaçla T.C.Z.B., Şekerbank ve diğer kredi kurumları ile işbirliği yapmaktadır.

P.E.İ.K., ortaklarının ihtiyacı olan her türlü tohum, tarım alet ve makinalarını, taşıma araçlarını, malzeme, kimyasal gübre, iş ve ırat hayvanlarını ve her türlü ihtiyaç maddelerini toptan sağlayarak ortaklarına peşin veya uygun vadeler ile satmak ve ortaklarının satın alma güçleriyle temin edemedikleri her türlü tarım araçlarına sahip olmak ve bunların ortaklar yararına işletilmesini sağlamak görevlerini de üstlenmiştir. P.E.İ.K. anasözleşmeleri gereği ortak üreticilere sadece aynı krediler vermektedir². Ortaklarca talep edilen her türlü

¹-PANKOBİRLİK Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri Birliği Kayıtları.

²-Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı, S.B. Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi Anasözleşmesi, Ankara, 1989, ss.8-9.

alet-makinalar, kimyasal gübreler, tohumluklar, iş ve irad hayvanları aynı olarak verilmektedir.

Ortak üreticilerin taleplerine uygun olarak, genellikle harman veya pancar üretiminde tahsil edilmek üzere ürün bedeline karşı verilen krediler aylık % 4 ila % 7 faizli, bir ay ile bir yıl arası değişen vadelerle (çok az miktarda iki yıl vadeli) verilmektedir.

P.E.İ.K.'nin 1980 yılı ve sonrasındaki ikraz gücündeki gelişmeler tablo 27'de verilmiştir.

Tablo 27 : Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri İkraz Gücündeki Gelişmeler

Yıllar	Özkaynaklar (1)		Yabancı Kaynaklar (2)		Toplam(3)	1/34100
	(Milyon Tl.)	İndeks (1980=100)	(Milyon Tl.)	İndeks (1980=100)	(Milyon Tl.)	
1980	2 083	100.00	300	100.00	3 383	91.13
1981	4 221	136.91	650	216.67	4 871	86.66
1982	5 760	186.83	1 300	433.33	7 060	81.59
1983	8 527	276.58	1 700	566.67	10 227	83.38
1984	8 549	277.29	3 500	1 166.67	12 049	70.95
1985	12 823	415.93	2 400	800.00	15 223	84.23
1986	23 244	753.94	1 150	383.33	24 394	95.29
1987	26 635	863.93	8 160	2 720.00	34 795	76.55
1988	36 598	1 187.09	8 350	2 783.33	44 948	81.42
1989	71 881	2 331.53	14 120	4 706.67	86 001	83.58
1990	139 997	4 540.93	32 970	10 990.00	172 967	80.94
1991	163 038	5 288.29	42 370	14 123.33	205 408	79.37

Kaynak : PANKOBİRLİK Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri Birliği Kayıtları.

Tablo 27 incelendiğinde ele alınan dönemde P.E.İ.K. ikraz gücünde önemli artışlar gerçekleşmiştir. Öte yandan özkaynakların ikraz gücüne katkısı dönem içinde % 70.95 ila % 95.29 arasında değişen oranlarda seyretmiştir. İkraz gücüne katkıda bulunan tek yabancı kaynak

Sekerbank T.A.S.'dir¹.

3. Çay Ekicileri İstihsal Kooperatifleri

Araştırma alanında bulunmayan ancak Türkiye'de genel kredi organizasyonu içinde yer alan Çay Ekicileri İstihsal Kooperatifleri bu bölümde kısaca tanıtılacaktır.

Çok amaçlı olarak kurulan ve 1163 sayılı kanuna tabi olan Çay Ekicileri İstihsal Kooperatifleri ilk olarak 1946 yılında kurulmuştur.

Çay Ekicileri İstihsal Kooperatifleri anasözleşmesine göre kooperatifin amaçları arasında, ortakların kullanacağı kredilere kefalet vermek, gereken kredileri bulmak ve sigorta kefaletinde bulunmak da yer almaktadır².

107204 ortağa sahip Çay Ekicileri İstihsal Kooperatifleri, 104 kooperatif ve 5 birlik halinde örgütlenmişlerdir³.

¹-PANKOBİRLİK Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri Birliği Kayıtları.

²-M.Kaptan Kaptangil, "Çay ve Çay Ekicileri Kooperatiflerimiz", Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sivas, Haziran 1984, s.55.

³-Hüseyin Büyüksahin, " Tarımsal Amaçlı Kooperatifler ", Karınca Dergisi, Yıl: 56, Sayı : 646, Ekim 1990, s.16.

Çay Ekicileri İstihsal Kooperatifleri alındığı yıl içinde ödenmek koşuluyla ortaklarına tarımsal kredi vermektedir. Alınan kredilerde vade borçlanma tarihi ile o yılın sonuna kadar olan süreyi aşmamaktadır. Krediler müteselsil kefaletli borç senedi ile açılmaktadır. Krediler çay ekim sahası dikkate alınarak T.C.Z.B. ikraz birimine göre verilmektedir¹.

¹-Çayeli Çay Ekicileri İstihsal Kooperatifi ile yapılan yazışma.

F.Türkiye’de Tarımsal Kredi Politikaları ve Uygulamaları

1. Tarımsal Kredi Politikalarına İlişkin Hedefler ve Uygulamalar

Türkiye’de 1963 yılı ile birlikte planlı kalkınma dönemine girilmiş, olumlu ve olumsuz sonuçlarıyla bugüne kadar beş plan dönemi tamamlanmış ve 1990 yılı ile birlikte altıncı plan dönemine girilmiştir. Türkiye’de planlı dönemde tarım kesimine yönelik kredi uygulamalarının yeterliliğini araştırmak ve bu konuda değerlendirmeler yapabilmek için, öncelikle Beş Yıllık Kalkınma Planları ve bu planların yıllık uygulama hedeflerini gösteren programlarda tarımsal krediye dönük ilkelerin ortaya konulması gerekir.

Bu çerçevede çalışmanın bu bölümünde, öncelikle her plan dönemi için tarımsal krediye dönük ilkeler ortaya konulacak, ardından sözkonusu dönemdeki tarımsal kredi uygulamaları verilerek, sonuçları değerlendirilecektir.

Birinci B.Y.K.P’nda, tarım sektörünün geliştirilmesi, sanayileşme yoluyla kalkınmanın bir aracı olarak kabul edilmiş ve tarıma önem verilmiştir. Planda tarımsal hedeflere ulaşmada, tarımsal kredinin etkili bir araç olduğu vurgulanmakta¹, tarım işletmelerinin yapısal aksaklıklarının düzeltilmesi amacıyla yatırımların desteklenmesi ve verimliliği yükseltecek girdilerin daha çok kullanılmasını sağlamak için tarım kredisinden yararlanılması ilkesi benimsenmektedir. Yine, bu dönemle

¹-D.P.T., 1.B.Y.K.P,Ankara,1963, s.187.

birlikte, kredilerin; orta ve uzun vadeli olarak ve plan hedeflerine uygun yatırım konularına yönlendirilmesi yanında projeye dayandırılarak kontrol altında tutulması öngörülmüştür¹.

Bu ilkeler çerçevesinde uygulama incelendiğinde, bu plan döneminde toplam banka kredileri içinde tarımsal kredilerinin payının % 18.58'den % 15.20'ye gerilediği, buna karşın tarımsal kredilerin G.S.M.H'ya oranının % 3.62'den % 5.52'ye yükseldiği görülmektedir².

Sözkonusu dönem başında T.C.Z.B. tarafından üreticiye verilen normal tarımsal kredilerin % 21.83'ü orta ve uzun vadeli iken, bu oran 1.plan dönemi sonunda % 20.06'ya gerilemiştir.Kısa vadeli, kredilerin oranı ise, sırasıyla % 78.17 ve % 79.94 olarak gerçekleşmiştir³. Dolayısıyla planda hedeflenen orta ve uzun vadeli kredilerin oransal artışı gerçekleştirilememiştir. 1964 yılı ile birlikte devreye sokulan kontrollü tarımsal kredilerin plan dönemi

¹-D.P.T., 1.B.Y.K.P.,...a.g.e....s.188.

²-D.İ.E.,İstatistik Göstergeler (1923-1990), Yayın No :1472, Ankara, Ağustos 1991, s.396.

A.Cemal Sivaslıgil ve Halil Çivi., "Türkiye'de Planlı Dönemde (1963-1984) Tarımsal Kredi Uygulaması Üzerine Bir Araştırma", ...a.g.e...., s.166.

³-1963 yılında üreticiye doğrudan verilen tarımsal krediler içinde normal tarımsal krediler olarak gösterilen çevirme kredileri ve sürüm ve satış kredileri dışında kalan krediler orta ve uzun vadeli kabul edilmiştir. Üreticiye açılan normal tarımsal krediler toplamı 1963 yılında 975 694 bin Tl. ve 1967 yılında 2 068 518 bin Tl.'dir (D.İ.E.,Türkiye İstatistik Yıllığı 1971, Yayın No : 670, Ankara, 1972, ss.193-194.). —

sonunda (1967) T.C.Z.B. tarafından doğrudan üreticiye açılan krediler içindeki payı % 1.79 ve toplam tarımsal krediler içindeki payı % 0.78 olarak gerçekleşmiştir¹.

Plan dönemi sonunda tarım sektörüne açılan banka kredilerinin (5598 Milyon Tl.)² tarım işletmesi başına (3100850 işletme)³ düşen miktarı cari değerle 1805 Tl. iken, reel değerle 1463 Tl.olmuştur⁴.

İkinci B.Y.K.P.'nda; ekonomik kalkınmanın sürükleyici sektörü olarak sanayileşme öngörülmüş ve tarımın ikinci sırada önemli bir sektör olduğu vurgulanmıştır.

Planda tarımsal kredilerin kullanımında, nakdi yerine aynı kredi uygulamasının daha da yaygınlaştırılması benimsenmiştir⁵. Bu dönemde, et, yağlı tohumlar ve hububat gibi iç talebi tam olarak karşılanamayan

¹-D.İ.E, Türkiye İstatistik Yıllığı 1971,...a.g.e....ss.193-194.

²-A.Cemal Sivaslıgil ve Halil Civi., "Türkiye'de Planlı Dönemde (1963-1984) Tarımsal Kredi Uygulaması Üzerine Bir Araştırma",...a.g.e....s.166.

³-1963 Tarım sayımı sonuçları dikkate alınmıştır. (Metin Talim, "Türkiye Tarımının Yapısı ve Bu Yapının İyileştirilmesine İlişkin Görüşler", 2.İktisat Kongresi Tarım Komisyonu Tebliğleri, D.P.T. Yayınları No: 1783, Ankara, 1981,s.53).

⁴-Deflatör olarak D.İ.E, 1963=100 Bazlı toptan eşya fiyatları indeksi kullanılmıştır. (T.C.Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 1972,s.85.)

⁵-D.P.T., 2.B.Y.K.P.,Ankara, 1967, s.308.

Ürünlerle, ihracatında önemli artışlar beklenen ürünlere kredi uygulamalarında öncelik verileceği belirtilerek, özellikle, küçük ve orta düzeydeki üreticilerin, kooperatifler vasıtasıyla düşük faizli kredilerle destekleneceği vurgulanmaktadır.

Kontrollü kredi uygulamalarının genişletilmesi ve T.C.Ziraat Bankası'nca doğrudan üreticiye verilen kredilerde proje esasına dayanan taleplere öncelik verilmesi de üzerinde önemle durulan konulardan biridir.

Bu ilkeler çerçevesinde uygulama incelendiğinde, bu plan döneminde toplam banka kredileri içinde tarımsal kredilerin payının % 17.85'den % 15.05'e gerilediği, dönem sonu verileriyle tarımsal kredilerin G.S.M.H'ya oranı önceki plan dönemine göre azalarak % 4.50 oranında gerçekleştiği görülmektedir¹.

Sözkonusu dönemde T.C.Z.B. tarafından üreticiye verilen normal tarımsal krediler içinde orta ve uzun vadeli kredilerin oranı önceki plan dönemine göre bir miktar artarak dönemi sonunda % 28.77'ye yükselirken, kısa vadeli kredilerin oranı % 71.23'e gerilemiştir². Dönem

¹-D.İ.E., İstatistik Göstergeler (1923-1990), s.396.

A.Cemal Sivaslıgil ve Halil Çivi., "Türkiye'de Planlı Dönemde (1963-1984) Tarımsal Kredi Uygulaması Üzerine Bir Araştırma", ...a.g.e....s.166.

²-Üreticiye doğrudan verilen tarımsal krediler içinde normal tarımsal krediler olarak gösterilen çevirme kredileri ve sürüm ve satış kredileri dışında kalan krediler orta ve uzun vadeli kabul edilmiştir. (D.İ.E., Türkiye İstatistik Yıllığı 1975, Yayın No : 750, Ankara, 1976, ss.174-175).

sonu verileriyle T.C.Z.B. tarafından üreticiye verilen tarımsal kredilerin % 70.97'si T.K.K. ve T.S.K. vasıtasıyla üreticiye ulaştırılmıştır¹.

Sözkonusu dönemde kontrolü tarımsal kredi uygulamasının giderek yaygınlaştırıldığı söylenebilir. Nitekim, dönem sonu verileriyle bu kredilerin T.C.Z.B. tarafından doğrudan üreticiye açılan krediler içindeki payı % 5.44'e yükselirken, toplam tarımsal krediler içindeki payı da % 1.58'e yükselmıştır².

Plan dönemi sonunda tarım sektörüne açılan banka kredilerinin (10831 Milyon Tl.)³ tarım işletmesi başına (3058905 işletme)⁴ düşen miktarı cari değerle 3541 Tl. iken, reel değerle 1777 Tl. olmuştur⁵.

¹-D.İ.E., Türkiye İstatistik Yıllığı 1975,...a.g.e...ss.174-175.

²-D.İ.E., Türkiye İstatistik Yıllığı 1975,...a.g.e...ss.174-175.

³-A.Cemal Sivaslıgil ve Halil Civi., "Türkiye'de Planlı Dönemde (1963-1984) Tarımsal Kredi Uygulaması Üzerine Bir Araştırma",...a.g.e...s.166.

⁴-1970 Tarım sayımı sonuçları dikkate alınmıştır. (Metin Talim, "Türkiye Tarımının Yapısı ve Bu Yapının İyileştirilmesine İlişkin Görüşler"...a.g.e...s.53).

⁵-Deflatör olarak D.İ.E, 1963=100 Bazlı toptan eşya fiyatları indeksi kullanılmıştır. (T.C.Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 1977,s.93.)

Üçüncü B.Y.K.P 'ında kredilerin belirli pojelere bağlanarak verilmesi ve küçük çiftçilere kredi kooperatifleri vasıtasıyla aynı kredi verilmesinin yaygınlaştırılması gibi önceki planlarda da gerçekleştirilmesi öngörülen ilkelere yer verilmiştir¹.

Bu ilkeler çerçevesinde uygulama incelendiğinde, bu plan dönemi sonunda (1977) toplam banka kredileri içinde tarımsal kredilerin payının % 20.05'e yükseldiği, tarımsal kredilerin G.S.M.H'ya oranının önceki plan dönemine göre artarak % 5.63'e yükseldiği görülecektir².

Sözkonusu dönemde T.C.Z.B. tarafından üreticiye verilen normal tarımsal krediler içinde orta ve uzun vadeli kredilerin oranı önceki plan dönemine göre bir miktar artarak dönemi sonunda % 33.44'e yükselirken, kısa vadede kredilerin oranı % 66.56'ya gerilemiştir³. Dönem sonu verileriyle T.C.Z.B. tarafından üreticiye verilen tarımsal kredilerin % 77.79'u T.K.K. ve T.S.K.

¹-D.P.T., 3.B.Y.K.P., Ankara, 1974, s.226

²-D.İ.E., İstatistik Göstergeler (1923-1990), ...a.g.e... s.396.

D.İ.E., Türkiye İstatistik Yıllığı 1982, Yayın No:1020, s.227.

³-Üreticiye doğrudan verilen tarımsal krediler içinde normal tarımsal krediler olarak gösterilen çevirme kredileri ve sürüm ve satış kredileri dışında kalan krediler orta ve uzun vadeli kabul edilmiştir. (D.İ.E., Türkiye İstatistik Yıllığı 1981, Yayın No : 960, Ankara, Kasım 1981, ss.186-187).

vasıtasıyla üreticiye ulaştırılmıştır¹.

Bu dönem sonunda geliştirme ve teşvik kredileri kapsamında verilen entansif süt hayvancılığı kredileri, besi hayvancılığı ve tesis kredileri ile, kümes hayvancılığı ve köy hayvancılığı geliştirme kredilerinin toplam geliştirme ve teşvik kredileri içindeki payı % 36.78'dir². Bu durum planda hedeflenen hayvancılığın geliştirilmesi konusunda önemli bir adım olarak düşünülebilir.

Sözkonusu dönem sonunda kontrollü tarımsal kredilerin T.C.Z.B. tarafından doğrudan üreticiye açılan krediler içindeki payı % 12.16'ya yükselirken, toplam tarımsal krediler içindeki payı da % 2.32'ye yükselmıştır³.

Plan dönemi sonunda tarım sektörüne açılan banka kredilerinin (49135 Milyon Tl.)⁴ tarım işletmesi başına

¹ -D.İ.E.,Türkiye	İstatistik	Yıllığı
1982,...a.g.e....s.227.		

² -Geliştirme ve teşvik kredileri toplamı	532 587 Tl.	
olup, sözkonusu kredilerin tutarı	195 900 Tl'dir	
(D.İ.E.,Türkiye	İstatistik	Yıllığı
1981,...a.g.e....ss.186-187).		

³ -D.İ.E., Türkiye	İstatistik	Yıllığı
1981,...a.g.e....ss.186-187.		

⁴ -D.İ.E.,Türkiye	İstatistik	Yıllığı
1982,...a.g.e....s.227.		

(3058905 işletme)¹ düşen miktarı cari değerle 16063 Tl. iken, reel değerle 3264 Tl. olmuştur².

Dördüncü B.Y.K.P.'nda, tarımın modernleştirilmesine gerçek anlamda katkı sağlayıcı bir kredi mekanizmasından söz edilerek³, bunun aynı kredi, kontrollü kredi ve projeli kredi uygulamaları ile üretimin arttırılması şeklinde bir sistem ile gerçekleştirilebileceği belirtilmektedir.

Bu ilkeler çerçevesinde uygulama incelendiğinde, bu plan dönemi sonunda (1983) toplam banka kredileri içinde tarımsal kredilerin payının % 17.14'e gerilediği⁴, tarımsal kredilerin G.S.M.H'ya oranının da önceki plan dönemine göre azalarak % 4.43'e gerilediği görülecektir⁵.

¹-1970 Tarım sayımı sonuçları dikkate alınmıştır. (Metin Talim, "Türkiye Tarımının Yapısı ve Bu Yapının İyileştirilmesine İlişkin Görüşler"...a.g.e....s.53).

²-Deflatör olarak D.İ.E, 1963=100 Bazlı toptan eşya fiyatları indeksi kullanılmıştır. (T.C.Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 1984, s.106.)

³-D.P.T., 4.B.Y.K.P., Yayın No:DPT:1664, Ankara, 1979, s.339.

⁴-Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 1983, Yayın No:132, Ankara, 1984, Tablo No:19.

⁵-D.İ.E., İstatistik Göstergeler (1923-1990), ...a.g.e.... s.396.

Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 1983,...a.g.e ...Tablo No:19.

Sözkonusu dönemde T.C.Z.B. tarafından üreticiye verilen normal tarımsal krediler içinde orta ve uzun vadeli kredilerin oranı önceki plan dönemine göre azalarak plan dönemi sonunda % 29'a gerilerken, kısa vadeli kredilerin oranı % 71'e yükselmiştir¹. Dönem sonu verileriyle T.C.Z.B. tarafından üreticiye verilen tarımsal kredilerin % 53.76'sı T.K.K. ve T.S.K. vasıtasıyla üreticiye ulaştırılmıştır².

Sözkonusu dönem sonunda kontrollü tarımsal kredilerin T.C.Z.B. tarafından doğrudan üreticiye açılan krediler içindeki payı % 17.04'e yükselirken, toplam tarımsal krediler içindeki payı da % 5.89'a yükselmiştir³.

Plan dönemi sonunda tarım sektörüne açılan banka kredilerinin (511590 Milyon Tl.)⁴ tarım işletmesi başına (3650000 işletme)⁵ düşen miktarı cari değerle 140162 Tl.

¹-Üreticiye doğrudan verilen tarımsal krediler içinde normal tarımsal krediler olarak gösterilen zirai işletme ve su ürünleri işletme kredileri dışında kalan zirai yatırım ve su ürünleri yatırım kredileri dikkate alınmıştır (D.İ.E.,Türkiye İstatistik Yıllığı 1987,Ankara,1988, ss.216-217).

²-T.C.Ziraat Bankası, 1983 Yılı 95.Hesap Yılı Genel Müdürlük Raporu, Ankara, s.42.

³-T.C.Ziraat Bankası, 1983 Yılı 95.Hesap Yılı Genel Müdürlük Raporu,...a.g.e... s.42.

⁴-Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 1983,...a.g.e... Tablo No:19.

⁵-1980 Tarım sayımı sonuçları dikkate alınmıştır. (D.İ.E.,1980 Genel Tarım Sayımı,...a.g.e...ss.4-5).

iken, reel değerle 2456 Tl.olmuştur¹.

Beşinci B.Y.K.P.'nda da,4.planda olduğu gibi aynı kredi, kontrollu kredi ve projeli kredi konusuna değinilerek, miktarlarının arttırılacağı vurgulanmaktadır. Daha önceki planlarda olduğu gibi orta ve uzun vadeli yatırım kredilerinin genel krediler içindeki ağırlığının arttırılması ilkesi bu planda da yer almıştır².

Bu ilkeler çerçevesinde uygulama incelendiğinde, bu plan dönemi sonunda (1989) toplam banka kredileri içinde tarımsal kredilerin payı bir önceki plan dönemine göre azalarak % 15.99'a gerilerken³ , tarımsal kredilerin G.S.M.H'ya oranı da önceki plan dönemine göre azalarak % 4.32'ye gerilemiştir⁴.

Söz konusu dönem sonunda kontrollu tarımsal kredi uygulamasına son verilerek, "Özel Tarımsal Krediler" uygulamasına geçilmiştir.

¹-Deflatör olarak D.i.E, 1963=100 Bazlı toptan esya fiyatları indeksi kullanılmıştır. (T.C.Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 1984,s.106.)

²-D.P.T., S.B.Y.K.P., Yayın No:DPT:1974, Ankara, 1985, s.54.

³-Türkiye Bankalar Birliği, Banks In Turkey 1989, Publication No:159, Ankara, May 1990, Table No:16.

⁴-D.i.E.,İstatistik Göstergeler (1923-1990), ...a.g.e... s.396.

Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 1989, ...a.g.e... Tablo No:16.

Sözkonusu dönemde T.C.Z.B. tarafından üreticiye verilen normal tarımsal krediler içinde orta ve uzun vadeli kredilerin oranı önceki plan döneminde göre azalarak plan dönemi sonunda % 20.55'e gerilerken, kısa vadeli kredilerin oranı % 79.45'e yükselmiştir¹. Dönem sonu verileriyle T.C.Z.B. tarafından üreticiye verilen tarımsal kredilerin önemli bir bölümü kooperatifler vasıtasıyla üreticiye ulaştırılmıştır. Nitekim dönem sonu verileriyle açılan kredilerin % 14.64'ü T.K.K. ve % 18.49'u destekleme amaçlı olmak üzere % 44.15'i T.S.K. vasıtasıyla üreticiye ulaştırılmıştır².

Plan dönemi sonunda tarım sektörüne açılan banka kredilerinin (7364083 Milyon Tl.)³ tarım işletmesi başına (3650000 işletme)⁴ düşen miktarı cari değerle 2017557 Tl. iken, reel değerle 3484 Tl. olmuştur⁵.

¹-T.C.Ziraat Bankası, 1989 Annual Report, s.21.

²-T.C.Ziraat Bankası, Tarıma Tam Destek, Broşür, Ankara, 1991, s.5.

³-Türkiye Bankalar Birliği, Banks In Turkey 1989, ...a.g.e....Table No. 16.

⁴-1980 Tarım sayımı sonuçları dikkate alınmıştır. (D.i.E.,1980 Genel Tarım Sayımı Hanehalkı Anketi Sonuçları,....a.g.e....ss.4-5).

⁵-Deflatör olarak D.i.E, 1963=100 Bazlı toptan eşya fiyatları indeksi kullanılmıştır. (D.i.E.,Türkiye İstatistik Yıllığı 1990, Yayın No: 1510, Ankara, 1992, s.443.)

Altıncı B.Y.K.P.'nda, tarımsal kredi konusu " Talebi yurt içinden karşılanamayan ürünler ve ihrac potansiyeli yüksek ürünlerin üretiminin arttırılması yönündeki kredi taleplerine öncelik verilmesi sağlanacaktır " şeklinde yer almaktadır¹.

Altıncı B.Y.K.P. dönemi henüz tamamlanmamış olmasına karşın, önceki plan dönemleri için ele alınan ölçütler ışığında 1991 yılı için bir değerlendirme yapılabilir.

1991 yılı için toplam banka kredileri içinde tarımsal kredilerin payı bir önceki plan dönemine göre azalarak % 13.94'e gerilerken², tarımsal kredilerin G.S.M.H'ya oranı da önceki plan dönemine göre azalarak % 4'e gerilemiştir³.

Sözkonusu dönemde T.C.Z.B. tarafından üreticiye verilen tarımsal krediler içinde orta ve uzun vadeli kredilerin oranı önceki plan dönemine göre artarak 1991 yılı için % 22'ye yükselirken, kısa vadeli kredilerin oranı % 78'e gerilemiştir⁴.

¹-D.P.T., 6.B.Y.K.P., Yayın No:DPT:2174, Ankara, 1989, s.48.

²-Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 1991,... a.g.e...Tablo No: 6(a).

³-D.İ.E.,İstatistik Göstergeler (1923-1990), ...a.g.e... s.396.

Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 1991, ...a.g.e... Tablo No:6(a).

⁴-Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Zirai ve İktisadi Rapor 1990-1991,...a.g.e...s.207.

1991 yılı için tarım sektörüne açılan banka kredilerinin (18116144 Milyon Tl.)¹ tarım işletmesi başına (4091530 işletme)² düşen miktarı cari değerle 4427719 Tl. iken, reel değerle 32 Tl. olmuştur³.

2. Planlı Dönemde Tarımsal Kredi Politikalarının Değerlendirilmesi

Planlar topluca gözden geçirildiğinde hedefler arasında bazı farklılıklar bulunmasına karşın (Örneğin; bazen ürünler bazında kredileme hedefleri ön planda iken, bazen genel nitelikli kredileme hedefleri ön planda yer almıştır) her plan döneminde tarımsal kredinin tarım sektörü için vazgeçilmezliğinin vurgulandığı görülmektedir.

Planlı dönemde daha önce açıklanan uygulama sonuçları topluca tablo 28'de özetlenmiştir.

¹-Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 1991, ...a.g.e...Table No:6(a).

²-1991 Tarım sayımı sonuçları dikkate alınmıştır. (D.i.E.,1991 Genel Tarım Sayımı Köy Genel Bilgi Anketi Sonuçları,...a.g.e...s.12).

³-Deflatör olarak D.i.E, 1963=100 Bazlı toptan esya fiyatları indeksi kullanılmıştır. (D.i.E.,Toptan Esya ve Tüketici Fiyatları Aylık İndeks Bülteni Mart'92, Yayın No: MTB.7480, Ankara, 1992, s.4.)

Tablo 28 : Planlı Dönemde Tarımsal Kredilerin Bazı Kriterlere Göre Değerlendirilmesi
(Plan Dönemleri Sonu)

	1.Plan	2.Plan	3.Plan	4.Plan	5.Plan	6.Plan
Tarımsal Kredinin G.S.M.K'ya Oranı(%)	5.52	4.50	5.63	4.43	4.32	4.00
Tarımsal Kredilerin Toplam Banka Kredi- lerine Oranı (%)	15.20	15.05	20.05	17.14	15.99	13.94
Vadelerine Göre Tarımsal Krediler(%)						
Kısa Vadeli	79.94	71.23	66.56	71.00	79.45	78.00
Orta-Uzun Vadeli	20.06	28.77	33.44	29.00	20.55	22.00
Kooperatifler Yoluyla Verilen Kredilerin Toplam Kredilere Oranı (%)	56.53	70.97	77.79	53.76	58.79	70.33
Tarım İşletmesi Başına Kredi						
Cari Değerle (TL.)	1805	3541	16063	140162	2017557	4427719
Reel Değerle (TL.)	1463	1777	3264	2456	3484	32

*1991 yılı verileri.

Tablo 28 yardımıyla tarımsal kredi politikaları değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılabacaktır.

Planlı dönemin ilk yıllarında tarımsal kredilerin önemli ölçüde orta ve uzun vadeli krediler olarak verilmesi hedefine, aradan geçen birkaç plan dönemine karşın günümüze kadar ulaşamamıştır.

Planlı dönemin başında T.C.Z.B. tarafından üreticiye açılan normal tarımsal kredilerin % 21.83'ü orta ve uzun vadeli iken, bu oran 1.plan dönemi sonunda % 20.06'ya

gerilemiştir¹. Orta ve uzun vadeli kredilerin toplam kredi hacmi içindeki payı günümüzde dahi istenilen düzeyde değildir ve üreticiye açılan kredilerin önemli bir bölümü kısa vadeli kredilerdir. 1991 yılı verileriyle T.C.Z.B. kredileri içinde orta ve uzun vadeli kredilerin oranı % 22 civarındadır².

Kısa vadeli kredilerin oransal yüksekliğine karşın; planlı dönemin ilk yıllarından 90'lı yıllara gelinmesine karşın, T.C.Z.B. kredileri içinde projeye dayalı kredilerin payında da giderek bir artış olduğu görülmektedir. Genellikle yatırıma yönelik ve beş yıl vadeli olan bu kredilerin yatırım ihtiyacı duyan ihracata yönelik bitkisel ve hayvansal üretim dallarında yoğunluk kazandığı görülmektedir.

Projeye dayalı başlıca kredi çeşitlerinden olan "Kontrollü Zirai Krediler" planlı dönemin ilk yıllarında uygulamaya konulmuş ve zamanla tüm illere yaygınlaştırılmıştır. Birinci B.Y.K.P. dönemi sonunda Kontrollü tarımsal kredilerin T.C.Z.B. kredilerindeki payı % 0.78 iken, bu oran Dördüncü B.Y.K.P. dönemi

¹-1963 yılında üreticiye doğrudan verilen tarımsal krediler içinde normal tarımsal krediler olarak gösterilen çevirme kredileri ve sürüm ve satış kredileri dışında kalan krediler orta ve uzun vadeli kabul edilmiştir. Üreticiye açılan normal tarımsal krediler toplamı 1963 yılında 975694 bin Tl. ve 1967 yılında 2068518 bin Tl.'dir (D.İ.E., Türkiye İstatistik Yıllığı 1971, ...a.g.e... ss.193-194.).

²-Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Zirai ve İktisadi Rapor 1990-1991, ...a.g.e...., s.207.

sonunda % 5.89'a ulaşmıştır¹.

Çiftçiye teknik bilgi ve mali olanakları birlikte ulaştıran kontrollü Kredi uygulamasının, planlı dönem başlangıcından 1987 yılına kadar belirlenen kredi politikası ilkelerine uygun olarak yürütüldüğü görülmektedir. Ancak 1990 yılında açık ve inandırıcı gözükmeyen nedenlerle uygulamadan kaldırılan Kontrollü Zirai Krediler yerine " Özel Tarımsal Krediler " uygulamasına geçildiği görülmektedir. İşletmelerin yatırım kredisi, işletme kredisi veya yatırım kredisi ile birlikte işletme kredisi ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan Özel Tarımsal Krediler uygulamasının ihrac potansiyeli olan ürünler ile sulama ve genetik ıslah konularını kapsayacak şekilde başlatıldığı görülmektedir².Sözkonusu kredilerin 1990 yıl sonu itibarıyla T.C.Z.B. tarımsal kredileri içindeki payı % 9.59'dur³.

T.C.Z.B. tarafından tarıma verilen krediler içinde kooperatifler vasıtasıyla verilen kredilerde de planlı dönem içinde önemli artışlar gerçekleşmiştir. Nitekim 1.plan dönemi sonunda T.C.Z.B. tarımsal kredilerinin %

¹-D.İ.E,Türkiye İstatistik Yıllığı 1971,...a.g.e....ss.193-194.

²-T.C.Ziraat Bankası, 1983 Yılı 95.Hesap Yılı Genel Müdürlük Raporu,...a.g.e....s.42.

³-T.C.Ziraat Bankası, Özel Tarımsal Krediler, Broşür, Ankara, 1991, s.2.

³-Sözkonusu kaynakta Özel tarımsal krediler ve su ürünleri kredileri birlikte verilmektedir.(T.C.Ziraat Bankası, Tarıma Tam Destek,...a.g.e....s.5)

32.09'u T.K.K. vasıtasıyla üreticiye ulaştırılırken, bu oran 1990 yılı verileriyle % 44.26'ya yükselmiştir¹. Aynı şekilde T.K.K. ve T.S.K. vasıtasıyla üreticiye ulaştırılan kredilerin T.C.Z.B. tarımsal kredileri içindeki payı 1.plan dönemi sonunda % 56.53 iken, 1990 yıl sonu itibariyle % 23.77'si destekleme amaçlı olmak üzere % 70.33'e ulaşmıştır².

Tarımsal kredilerin amaç dışı kullanımının engellenmesi konusu planlı dönemin başlangıcından günümüze kadar üzerinde en çok durulan konular arasında yer almıştır. Üreticiye verilen kredilerin daha çok kontrollü ve aynı krediler olarak verilmesi bu açıdan önemli görülebilir. Dolayısıyla kontrollü kredi uygulamasını bu açıdan da değerlendirmek gerekir. Ayrıca T.K.K'lerince üreticiye verilen kredilerin % 75'inin aynı verilmesi bu konuda bir çözüm yaklaşımı olarak değerlendirilebilir. Burada kredilerin ihtiyacı karşılamaktan uzak olup, olmadığı da tartışılabilir.

Planlı dönem içinde T.K.K ve T.S.K vasıtasıyla üreticiye verilen çeşitli girdilerin (gübre, ilaç vb.) yeterli düzeyde olduğu söylenebilir. Ancak yıllık üretim

¹-D.İ.E.,Türkiye İstatistik Yıllığı 1971,...a.g.e... ss.193.194.

T.C.Ziraat Bankası, Tarıma Tam Destek,...a.g.e... s.5.

²-D.İ.E.,Türkiye İstatistik Yıllığı 1971,...a.g.e... ss.193.194.

T.C.Ziraat Bankası, Tarıma Tam Destek,...a.g.e... s.5.

giderlerinin karşılanması ve işletme sermayesi eksikliğini tamamlamak amacıyla nakdi olarak verilen "Genel İhtiyaç Kredisi" nin yetersiz olduğu her zaman dile getirilmektedir.

Öte yandan 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri ile T.S.K ortaklarına verilen " Güçlendirme Kredileri " uygulamasına 1981 yılında son verilmesi, kooperatif ortaklarını önemli bir kredi kaynağından yoksun bırakmıştır. Günümüzde TSK'nin sınırlı ölçüde aynı kredi uygulaması vardır.

Öte yandan Beşinci plan döneminde ele alınan tarımsal sanayiye dönük kredilere öncelik verilmesi konusunda planlı dönem içinde önemli bir mesafe alınamamıştır. Nitekim 1977 yılı ile birlikte uygulamaya konulan "Tarımsal Sanayi Kredileri" nin aynı yıl verileriyle toplam tarımsal krediler içindeki payı % 0.45 iken, 1990 yılı verileriyle bu oran % 1.81'e yükselmiştir¹

Orta ve uzun vadeli krediler, projeli krediler, kontrollü krediler konusunda planlı dönem başlangıcı ile günümüz

¹-1977 yılı için T.C.Z.B. tarafından Teşvik ve Geliştirme Kredileri kapsamında verilen Tarımsal Sanayi Kredileri dikkate alınmıştır. Aynı yıl verileriyle bu krediler 214 750 bin Tl.iken, toplam krediler 47 701 294 bin Tl.'dir.(D.İ.E., Türkiye İstatistik Yıllığı 1979, Yayın No: 890, Ankara, 1979, ss.184-185). 1990 yılı için T.C.Z.B. tarafından verilen Tarımsal Sanayi ve Ürün İhracat Kredileri dikkate alınmıştır. Aynı yıl verileriyle bu kredilerin miktarı 269 011 milyon Tl. olup, toplam tarımsal krediler 14 867 967 milyon Tl.'dir.(T.C.Ziraat Bankası, Tarıma Tam Destek,...a.g.e....s.3).

uygulamaları karşılaştırıldığında yeterli mesafenin alındığı söylenemez. Öte yandan üretici kuruluşu olan T.K.K ve T.S.K yeterli mali güce kavuşamadıkları gibi, artan kredi ihtiyaçlarını daha çok T.C.Z.B vasıtasıyla karşılamışlar ve sadece bu bankanın birer şubesi gibi çalışmaya başlamışlardır. Nitekim T.K.K.tarafından ortaklarına açılan kredilerin önemli bir bölümü T.C.Z.B. plasmanlarından sağlanmaktadır. T.K.K. özkaynaklarının açılan kredilere katkısı 1980 yılında % 17.44, 1985 yılında % 34.04 ve 1991 yılında % 19.49 gibi düşük oranlarda seyretmektedir¹.

Sonuç olarak, planlı dönemde tarımsal kredi politikaları topluca değerlendirildiğinde kalkınma planları ve yıllık programlarında öngörülen ilkelerin uygulamada yeterince etkili olduğu söylenememektedir.

¹-T.C.Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü, Çalışma Raporu,Çesitli Yıllar.

3. Tarımsal Kredilerdeki Gelişmeler ve Gelişmelerin Değerlendirilmesi

a. Tarımsal Kredilerdeki Gelişmeler

Türkiye’de tarım sektörüne verilen kredi miktarının belirlenmesi, gerek teşkilatlanmış ve gerekse teşkilatlanmamış kaynaklarca verilen kredilerin sağlıklı verilerle ortaya konulmasına bağlıdır.

Teskilatlanmamış kredi kaynaklarınca verilen kredilerin Türkiye geneli için belirlenmesi, şimdiye kadar yapılmış olan bazı yöresel araştırmalara dayanılarak ülkemiz için yapılan varsayımların veya tahminlerin dışında değer veya hacim olarak ortaya konulması ne yazık ki olanaklı değildir.

Bu nedenle önceki bölümde verilen sistem içerisinde Türkiye’de 1980 yılı ve sonrası için teşkilatlanmış kredi kaynaklarınca tarım sektörüne verilen krediler bu bölümde ele alınacaktır.

Bu çerçevede tarım sektörüne doğrudan veya dolaylı olarak kredi sağlayan kurumlarca sektöre verilen krediler tablo 29’da verilmiştir.

Tablo 29:Kaynakları itibariyle Tarım Sektörüne Açılan Krediler (Cari Değerlerle Milyon TL.)

Yıllar	Bankalar			Kooperatifler **			Tarım ve Köyisleri Bakanlığı Kredileri	GENEL TOPLAM
	T.C.Z.B.*	Özel Bankalar	Bankalar Toplamı	T.K.K.	P.E.İ.K.	Koop.ler Toplamı		
1980	214928	27599	242527	4627.3	2083	6710.3	208.2	249445.5
1981	360501	4966	365467	7365.0	4221	11586.0	418.0	377471.0
1982	367705	6740	374445	19028.1	5760	24788.1	525.8	399758.9
1983	544083	7552	551635	29792.7	8527	38319.7	332.6	590287.3
1984	570552	5417	575969	58579.8	8549	67128.8	361.4	643459.2
1985	1000570	18841	1019411	87220.2	12823	100043.2	647.4	1120101.6
1986	1918409	27930	1946339	115793.8	23244	139037.8	1299.2	2086676.0
1987	2944702	30337	2975039	170334.6	26635	196969.6	1039.0	3173047.6
1988	5544406	38565	5582971	196806.2	36598	233404.2	1365.2	5817740.4
1989	8846455	51689	8898144	265022.3	71881	336903.3	1142.0	9236189.3
1990	14867967	87786	14955753	580516.0	139997	720513.0	1400.0	15677666.0
1991	22473000	184012	22657012	956801.3	163038	1119839.3	3300.0	23780151.3

* T.C.Z.B. kaynaklarından T.K.K., T.S.K ve diğer kooperatiflere açılan kredileri de kapsar. 1991 yılı plasman rakamıdır.

**Kooperatiflerin özkaynaklarından gelen miktarlardır.

Kaynak :-T.C.Ziraat Bankası, Hesap Yılı Genel Müdürlük Raporları, Çeşitli Yıllar.

-T.C.Ziraat Bankası, Tarıma Tam Destek Brosürü, Ankara, 1991, s.5.

-Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Zirai ve İktisadi Rapor 1990-1991, Yayın No: 168, Ankara, 1992, s.2

-Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız, Çeşitli Yıllar.

-T.C.Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü, Çalışma Raporu, Çeşitli Yıllar.

-PANKOBİRLİK Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri Birliği Kayıtları.

-Tarım ve Köyisleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü Kayıtları.

Tablo 30:Kaynakları itibariyle Tarım Sektörüne Açılan Kredilerde Görülen Gelişmeler (Cari Değerlerle)
(1980=100)

Yıllar	Bankalar			Kooperatifler			Tarım ve Köyleri Bakanlığı Kredileri	GENEL TOPLAM
	T.C.Z.B.	Özel Bankalar	Bankalar Toplamı	T.K.K.	P.E.İ.K.	Koop.ler Toplamı		
1980	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
1981	167.73	17.99	150.69	159.16	202.64	172.66	200.77	151.32
1982	171.08	24.42	154.39	411.21	276.52	369.40	252.55	160.26
1983	253.16	27.36	227.45	643.85	409.36	571.06	159.75	236.64
1984	265.46	19.63	237.49	1265.96	410.42	1000.38	173.58	257.96
1985	465.54	68.27	420.33	1884.90	615.60	1490.89	310.95	449.04
1986	892.58	101.20	802.52	2502.41	1115.89	2072.01	624.02	836.53
1987	1370.09	109.92	1226.68	3681.08	1278.68	2935.33	499.04	1272.04
1988	2579.66	139.73	2302.00	4253.15	1756.99	3478.30	655.72	2332.27
1989	4116.01	187.29	3668.93	5727.36	3450.84	5020.69	548.51	3702.69
1990	6917.65	318.08	6166.63	12545.46	6720.93	10737.42	672.43	6285.01
1991	10456.06	666.73	9342.06	20677.31	7827.08	16688.36	1585.01	9533.21

Kaynak: Tablo 29 yardımıyla hesaplanmıştır.

Tablo 29 ve bu tablo yardımıyla hesaplanan tablo 30 incelendiğinde ele alınan dönemde (1980-1991) T.C.Z.B. tarafından tarım sektörüne verilen kredilerde 104 kat artış görülürken, özel bankalar tarafından verilen kredilerde 7 kat artış gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde T.K.K. özkaynaklarından açılan kredilerde 207 kat, P.E.İ.K. özkaynaklarından açılan kredilerde 78 kat artış meydana gelmiştir. Toplam kredi hacmindeki artış oranı 95 kattır.

Tablo 29'un daha anlamlı hale getirilmesi amacıyla cari değerler reel değerlere çevrilerek tablo 31 oluşturulmuştur.

Tablo 31:Kaynakları itibariyle Tarım Sektörüne Açılan Krediler (Reel Değerlerle Milyon Tl.)*

Yıllar	Bankalar			Kooperatifler			Tarım ve Köyisleri Bakanlığı Kredileri	GENEL TOPLAM
	T.C.Z.B.	Özel Bankalar	Bankalar Toplamı	T.K.K.	P.E.İ.K.	Koop.ler Toplamı		
1980	8426.57	1082.06	9508.63	181.42	81.67	263.09	8.16	9779.88
1981	10334.28	142.36	10476.64	211.13	121.00	332.13	11.98	10820.75
1982	8415.84	154.26	8570.10	435.51	131.83	567.34	12.03	9149.47
1983	9531.94	132.30	9664.24	521.94	149.39	671.33	5.83	10341.40
1984	6575.07	62.43	6637.50	675.08	98.52	773.60	4.16	7415.26
1985	8238.74	155.14	8393.88	718.18	105.59	823.76	5.33	9222.97
1986	12466.92	181.50	12648.42	752.50	151.05	903.55	8.44	13560.41
1987	13768.85	141.85	13910.70	796.45	124.54	920.99	4.86	14836.55
1988	16214.37	112.78	16327.15	575.55	107.03	682.58	3.99	17013.72
1989	15257.66	89.15	15346.81	457.09	123.97	581.06	1.97	15929.84
1990	16555.23	97.74	16652.97	646.40	155.88	802.28	1.56	17456.81
1991	15887.41	130.09	16017.50	676.42	115.26	791.68	2.33	16811.51

*Deflatör olarak D.İ.E., 1963=100 bazlı toptan esya fiyatları indeksi kullanılmıştır.

Kaynak: Tablo 29 yardımıyla hesaplanmıştır.

Tablo 32:Kaynakları itibariyle Tarım Sektörüne Açılan Kredilerde Görülen Gelişmeler (Reel Değerler) (1980=100

Yıllar	Bankalar			Kooperatifler			Tarım ve Köyisleri Bakanlığı Kredileri	GENEL TOPLAM
	T.C.Z.B.	Özel Bankalar	Bankalar Toplamı	T.K.K.	P.E.İ.K.	Koop.ler Toplamı		
1980	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
1981	122.64	13.16	110.18	116.38	148.16	126.24	146.81	110.64
1982	99.87	14.26	90.13	240.06	161.42	215.64	147.43	93.55
1983	113.12	12.23	101.64	287.70	182.92	255.17	71.45	105.74
1984	78.03	5.77	69.81	372.11	120.63	294.04	50.98	75.82
1985	97.77	14.34	88.28	395.87	129.29	313.11	65.32	94.31
1986	147.95	16.77	133.02	414.78	184.95	343.44	103.43	138.66
1987	163.40	13.11	146.30	439.01	152.49	350.07	59.56	151.70
1988	192.42	10.42	171.71	317.25	131.05	259.45	48.90	173.97
1989	181.07	8.24	161.40	251.95	151.79	220.86	24.14	162.88
1990	196.46	9.03	175.14	356.30	190.87	304.95	19.12	178.50
1991	188.54	12.02	168.45	372.85	141.13	300.92	28.55	171.90

Kaynak: Tablo 31 yardımıyla hesaplanmıştır.

Tablo 31 ve bu tablo yardımıyla hesaplanan tablo 32 incelendiğinde, ele alınan dönemde (1980-1991) tarımsal kredi hacminde reel değerlerle T.C.Z.B. kredilerinde % 89'luk artış gerçekleşirken, T.K.K. özkaynaklarından açılan kredilerde 4 kat , P.E.İ.K. özkaynaklarından açılan kredilerde % 41 oranında artış meydana gelmiştir. Aynı dönemde özel bankalar ve Tarım ve Köyisleri Bakanlığınca verilen krediler reel değerlerle azalmıştır.

Sözkonusu dönemde genel kredi hacmi % 72 oranında artmıştır.

Tablo 30 ve 32 birlikte değerlendirildiğinde, ele alınan dönemde tarım sektörüne verilen kredilerde reel değerlerle görülen artışların, cari değerlerle görülen artışların oldukça gerisinde olduğu görülecektir. Dolayısıyla cari değerlerle görülen artışların daha çok enflasyonist etkilerden kaynaklandığı ve üreticiye aktarılan kredilerin önemli oranda azaldığı sonucuna ulaşılabılır.

b. Tarımsal Kredilerdeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi

1. Tarım Sektörüne İlişkin Ekonomik ve Sosyal Göstergeler ve Tarımsal Kredi İlişkileri

Tarım sektörüne ilişkin ekonomik göstergeler, tarım sektörünün G.S.M.H., sabit sermaye yatırımları, ihracat ve banka kredileri içindeki payının ortaya konulması ile ele alınacaktır. Bu çerçevede tarım sektörüne ilişkin ekonomik göstergeler tablo 33'de verilmiştir.

33:Tarım Sektörüne İlişkin Bazı Ekonomik Göstergeler

G.S.M.H.(Cari Dretici F) (Milyar Tl.)			Sabit Sermaye Yatırımları(Milyar Tl.)			İhracat (Milyon Dolar)			Banka Kredileri (Milyar Tl.)		
Toplam	Tarım	Tarımın Payı(%)	Toplam	Tarım	Tarımın Payı(%)	Toplam	Tarım	Tarımın Payı(%)	Toplam	Tarım	Tarımın Payı(%)
4435	928.2	20.93	863.6	70.8	8.20	2910.1	1671.7	57.44	943.2	249.4	26.44
6554	1330.8	20.31	1241.4	142.9	11.51	4702.5	2219.0	47.19	1616.1	377.5	23.36
8735	1684.9	19.29	1647.0	197.3	11.98	5746.0	2141.2	37.26	2250.5	399.8	17.76
11552	2129.0	18.43	2179.4	241.0	11.06	5727.8	1880.6	32.83	2985.1	590.3	19.77
18375	3409.2	18.55	3287.2	348.8	10.61	7133.6	1749.2	24.52	3918.2	643.5	16.42
27797	4806.1	17.28	5562.0	435.3	7.83	7958.1	1719.4	21.61	6506.9	1120.1	17.21
39370	6612.3	16.80	9088.8	614.9	6.77	7456.6	1885.5	25.29	11517.2	2086.7	18.12
58565	9570.0	16.34	14082.7	1095.5	7.78	10190.0	1852.5	18.18	18709.6	3173.0	16.96
100582	16078.1	15.99	24182.0	1727.0	7.14	11662.1	2341.4	20.08	27750.7	5817.7	20.96
170412	25444.9	14.93	38160.0	2624.0	6.88	11624.7	2126.4	18.29	46046.6	9236.2	20.06
287254	45794.5	15.94	64580.0	4432.0	6.86	12959.4	2387.8	18.43	80034.2	15677.7	19.59
453206	76138.6	16.80	102393.0	7668.0	7.49	13593.6	2730.1	20.08	129973.8	23780.1	18.30

- D.I.E., İstatistik Göstergeler (1923-1990), Yayın No:1472, Ankara, Ağustos 1991, s.396.
 -D.P.T., S.B.Y.K.P. Öncesinde Gelişmeler 1972-1983 (Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler), Yayın No:1975, Ankara, 1985, ss.36-38 ve s.73.
 -D.P.T., S.B.Y.K.P. Öncesinde Gelişmeler 1984-1988, Yayın No:2190, Ankara, 1990, s.20 ve 58.
 -D.P.T., S.B.Y.K.P. 1993 Yılı Programı, DPT Yayınları, Ankara, 1992, s.13 ve 19.
 -Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Baslıca Ekonomik Göstergeler Ocak 1991, Ankara, 1991, s.21.
 -Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Baslıca Ekonomik Göstergeler Mayıs 1992, Ankara, 1992, s.21.
 -T.C.Merkez Bankası, Ocak Aylık Bülten 1992-I, Ankara, 1992, s.109.
 -Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız, Çesitli Yıllar.

33 incelendiğinde tarım sektörünün ekonomideki
 31'nin giderek azaldığı sonucuna ulaşılabilir.

Tarım sektörüne ilişkin sosyal göstergeler olarak toplam nüfus içinde kırsal nüfusun payı ve istihdamda tarımın payı konuları ele alınacaktır. Bu amaçla hazırlanan veriler tablo 34'de verilmiştir.

Tablo 34: Tarım Sektörüne İlişkin Bazı Sosyal Göstergeler

Yıllar	Nüfus (000 Kişi)*			İstihdam (000 Kişi)**		
	Toplam	Tarım	Tarımın Payı (%)	Toplam	Tarım	Tarımın Payı (%)
1980	44438	24956.2	56.16	15231.3	9520.0	62.50
1981	45560	24693.6	54.20	15367.9	9511.5	61.89
1982	46688	24433.7	52.33	15467.0	9481.4	61.30
1983	47864	24176.5	50.51	15577.0	9450.8	60.67
1984	49070	23922.1	48.75	15776.2	9520.4	60.35
1985	50306	23670.3	47.05	15955.1	9390.0	58.85
1986	51433	23539.1	45.77	16243.7	9364.0	57.65
1987	52561	23408.6	44.54	16550.0	9335.0	56.40
1988	53715	23278.8	43.34	18093.0	8745.0	48.33
1989	54893	23149.7	42.17	18476.0	9096.0	49.23
1990	56098	23021.4	41.04	18681.0	8616.0	46.12
1991	57326	22893.7	39.94	18171.0	8473.0	46.63

*Yıl ortası nüfustur. Kırsal nüfus hesabında D.İ.E. tarafından kullanılan ve birbirini izleyen iki sayımın kesin sonuçlarına dayanılarak hesaplanan doğal artış bağlantısı ($P_t = P_0 e^{rt}$) formülü kullanılmıştır (D.İ.E., 1990 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş, Yayın No:1457, Ankara, 1991, s.1).

** 1988-1991 yılları için ekim ayı verileri.

Kaynak:-D.İ.E., 1990 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş, Yayın No:1457, Ankara, 1991, s.1.

-D.P.T., 6.B.Y.K.P. 1993 Yılı Programı Destek Çalışmaları, (Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler), Ankara, 1992, s.146.

-Hazine ve Dış Ticaret Bakanlığı, Başlıca Ekonomik Göstergeler-Mayıs 1992, Ankara, 1992, s.27.

-T.O.B.B., Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Ekonomisi, Yayın No:Genel:166, Ar-Ge:74, Ankara, 1990, s.6.

Tablo 34 incelendiğinde ele alınan dönemde kırsal nüfusun toplam nüfustaki payının ve ulusal istihdamda tarımın payının giderek azaldığı görülecektir.

Tablo 33 ve 34 birlikte değerlendirildiğinde tarım sektörünün ulusal ekonomideki ve sosyal göstergelerdeki konumuna uygun olarak kredilerden yararlanamadığı sonucuna ulaşılır. Nitekim 1991 yılı için tarımın G.S.M.H.'daki payı % 16.80, sabit sermaye yatırımlarındaki payı % 7.49, ihracattaki payı % 20.08, toplam nüfustaki payı % 39.94, istihdamdaki payı % 46.63 iken, banka kredileri içindeki payı dönem içinde giderek azalmış ve dönem sonunda % 18.30'a gerilemiştir.

Tarım sektörüne ilişkin bazı ekonomik ve sosyal göstergelerin tarımsal kredi kullanımı açısından irdelenmesi, öncelikle ele alınan göstergelerle tarımsal kredinin kıyaslanması ve ardından herbir gösterge ile tarımsal kredi arasında korelasyon katsayıları hesaplanması ile ortaya konulacaktır. Bu amaçla ekonomik göstergeler ile kredinin kıyaslandığı tablo 35 ve sosyal göstergeler ile kredinin kıyaslandığı tablo 36 hazırlanmıştır.

Tablo 35: Tarım Sektörüne İlişkin Bazı Ekonomik Göstergeler ve Tarımsal Kredi

Yıllar	Tarımsal Kredi	Tarımsal / G.S.M.H.	Tarımsal Sabit Yatırımlar	Tarımsal / Kredi
	(%)	İndeks (1980=100)	(%)	İndeks (1980=100)
1980	26.87	100.00	28.38	100.00
1981	28.36	105.55	37.86	133.40
1982	23.73	88.31	49.35	173.89
1983	27.73	103.20	40.83	143.87
1984	18.87	70.23	54.21	191.01
1985	23.31	86.75	38.86	136.93
1986	31.56	117.45	29.47	103.84
1987	33.16	123.41	34.53	121.67
1988	36.18	134.65	29.69	104.62
1989	36.30	135.09	28.41	100.11
1990	34.23	127.39	28.27	99.61
1991	31.23	116.23	32.25	113.64

Kaynak: Tablo 29 ve 33 yardımıyla hesaplanmıştır.

Tablo 35 incelendiğinde ele alınan dönemde tarımsal G.S.M.H. içinde tarımsal kredilerin payının düzenli olmayan bir seyir göstererek dönem sonunda dönem başına göre % 16 oranında arttığı, tarımsal kredilerin tarımsal sabit sermaye yatırımlarına oranında ise dönem sonu itibariyle dönem başına göre % 13 artış gerçekleştiği görülür.

Tablo 39: Türkiye Tarımında Modern Girdi Kullanımı ve Üretim Tekniklerindeki Gelişmeler (1980=100)

Yıllar	Kimyasal Gübre Kullanımı	Z.İlac Kullanımı	Dağıtılan Sertifikalı Tohumluk				Yem Kullanımı	Sulanan Alan	Mekanizasyon	
			Buğday	Arpa	Pamuk	Ayçiçeği			Traktör Sayısı	Bıçerdöver Sayısı
1980	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
1981	112.03	86.41	352.37	125.97	89.53	130.00	105.52	104.70	105.12	95.85
1982	124.87	119.49	318.44	246.14	95.62	163.00	131.75	111.54	112.52	98.61
1983	140.78	128.21	478.58	429.87	65.37	147.40	153.14	118.00	117.68	99.62
1984	137.37	135.90	525.68	491.05	86.86	276.00	160.11	125.66	127.59	98.75
1985	121.52	141.03	470.34	270.47	79.79	227.20	210.77	135.54	133.83	99.59
1986	128.87	94.87	457.60	306.83	84.32	338.47	198.00	143.63	140.42	83.83
1987	150.42	105.13	538.19	504.87	83.41	348.13	246.79	148.92	146.08	86.30
1988	135.96	97.44	464.61	523.22	92.27	395.87	278.26	154.21	150.02	83.99
1989	151.98	89.74	786.46	292.23	110.50	722.67	290.55	160.43	154.19	84.52
1990	159.35	89.74	817.29	264.56	113.64	630.00	274.40	...	158.69	85.91
1991	150.49	74.36	...	...	...	...	...	...	161.42	80.09

Kaynak: Tablo 38 yardımıyla hazırlanmıştır.

Tablo 39 incelendiğinde ele alınan dönemde kimyasal gübre kullanımında % 50, sertifikalı tohumluk kullanımında buğday tohumunda 8 kat, ayçiçeği tohumunda 6 kat, arpa tohumunda 2 kat artış görülürken, pamuk tohumunda da % 13 artış gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde yem kullanımında 3 kat, sulanan alan ve traktör sayısında % 60 oranında artış görülürken, zirai ilac kullanımı ve biçerdöver sayısı azalmıştır.

Sözkonusu bulgular tarımsal kredi kullanımı ile karşılaştırıldığında, ele alınan dönemde tarımsal kredi kullanımında cari değerlerle 95 kat, reel değerlerle % 72 oranında artış olduğu, dolayısıyla tarımsal kredi hacmindeki artışın modern girdi kullanımı ve üretim teknikleri düzeyindeki artışın üzerinde olduğu sonucuna ulaşılır.

Tarım sektöründe modern girdi kullanımı ve üretim teknikleri ile tarımsal kredi kullanımı arasındaki ilişkilerin daha anlamlı bir şekilde ortaya konulabilmesi için hesaplanan korelasyon katsayıları tablo 40'da verilmiştir.

Tablo 40: Tarımda Modern Girdi Kullanımı ve Üretim Tekniklerindeki Gelişmeler ile Tarımsal Kredi Kullanımı Arasında Hesaplanan Korelasyon Katsayıları

Modern Girdi ve Üretim Tekniği Kullanımı	Korelasyon Katsayısı
Kimyasal Gübre	0.651*
Zirai ilaç	-0.640*
Sertifikalı Tohumluk	
Buğday	0.801*
Arpa	0.063
Pamuk	0.704*
Aycıceği	0.888*
Yem Kullanımı	0.770*
Sulanan Alan	0.829*
Traktör Sayısı	0.761*
Bıçerdöver Sayısı	-0.727*

* 0.05 düzeyinde anlamlı.

Tablo 40 incelendiğinde tarımsal kredi kullanımı ile kimyasal gübre kullanımı, sertifikalı buğday, pamuk ve ayçiçeği tohumu kullanımı, yem kullanımı, sulanan alan ve traktör sayısında görülen değişimler arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptanırken, zirai ilaç kullanımı ve biçerdöver sayısı ile tarımsal kredi kullanımı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

b. Tarımsal Üretimde Verimlilik ve Tarımsal Kredi ilişkileri

Tarımsal üretimde verimlilik ile tarımsal kredi ilişkilerinin ortaya konulması, öncelikle bazı bitkisel ürünlerde verim düzeyi ile hayvancılıkta hayvan başına et ve süt veriminde görülen değişimlerin ortaya konulması ve ardından tarımsal kredi kullanımı ile sözkonusu verim düzeylerinin kıyaslanması ve aralarındaki korelasyon katsayılarının belirlenmesi ile ortaya konulacaktır. Topluca üretim ya da üretim değeri ile, kredi ilişkisi ilerde incelenecektir.

Türkiye’de 1980-1991 döneminde bazı bitkisel ürünlerin verim düzeylerinde görülen değişimler tablo 41’de verilmiştir.

Tablo 41: Bazı Bitkisel Ürünlerin Verim Düzeylerinde Görülen Değişmeler

Yıllar	Hububat				Endüstri Bitkileri					
	Buğday		Arpa		Tütün		Pamuk		Şeker Pancarı	
	(Kg/Ha)	İndeks (1980=100)	(Kg/Ha)	İndeks (1980=100)	(Kg/Ha)	İndeks (1980=100)	(Kg/Ha)	İndeks (1980=100)	(Kg/Ha)	İndeks (1980=100)
1980	1829	100.00	1893	100.00	1024	100.00	744	100.00	25119	100.00
1981	1838	100.49	1990	105.12	948	92.58	747	100.40	30987	123.36
1982	1944	106.29	2040	107.77	1008	98.44	822	110.48	34199	136.15
1983	1777	97.16	1871	98.84	1019	99.51	863	116.00	35440	141.09
1984	1911	104.48	2000	105.65	942	91.99	763	102.55	31439	125.16
1985	1818	99.40	1940	102.48	964	94.14	785	105.51	30486	121.37
1986	2032	111.10	2094	110.62	933	91.11	885	118.95	30536	121.57
1987	2007	109.73	2082	109.98	896	87.50	916	123.12	32476	129.29
1988	2173	118.18	2177	115.00	924	90.23	878	118.01	36356	144.74
1989	1732	94.70	1308	69.10	930	90.82	851	114.38	30917	123.08
1990	2116	115.69	2179	115.11	924	90.23	1021	137.23	36819	146.58
1991	2118	115.80	2260	119.39	788	76.95	1021	137.23	36819	146.58

Kaynak:-D.İ.E., Tarım İstatistikleri Özeti, Çeşitli Yıllar.

-D.İ.E., İstatistik Göstergeler (1923-1990), Yayın No: 1472, Ankara, Ağustos 1991, s.164.

-D.İ.E., Türkiye İstatistik Yıllığı 1991, Yayın No: 1528, Ankara, Kasım 1992, ss. 280-282.

Tablo 41 incelendiğinde ele alınan dönemde buğday verim düzeyinde % 16 artış görülürken, arpa verim düzeyinde % 19, pamuk verim düzeyinde % 37, şeker pancarı verim düzeyinde % 47 artış gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde tütün verim düzeyi % 23 oranında azalmıştır.

Sözkonusu bulgular tarımsal kredi kullanımı ile karşılaştırıldığında, tarımsal kredi kullanımında gerek cari (97 kat) ve gerekse reel (% 72) değerlerle meydana gelen artışın bitkisel ürünler verim düzeyindeki artıştan daha fazla olduğu görülecektir.

Bazı bitkisel ürünler verim düzeylerinde meydana gelen değişmeler ile tarımsal kredi kullanımı arasında hesaplanan korelasyon katsayıları tablo 42'de verilmiştir.

Tablo 42: Bazı Bitkisel Ürünler Verim Düzeylerindeki Değişmeler ile Tarımsal Kredi Kullanımı Arasında Hesaplanan Korelasyon Katsayıları

Ürün	Korelasyon Katsayıları
Buğday Verimi	0.532
Arpa Verimi	0.239
Tütün Verimi	-0.802*
Pamuk Verimi	0.834*
Şeker Pancarı Verimi	0.572

* 0.05 düzeyinde anlamlı.

Tablo 42 incelendiğinde pamuk verimi ile tarımsal kredi kullanımı arasında pozitif yönde, tütün verimi ile tarımsal kredi kullanımı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişkiye rastlanırken, buğday, arpa ve şeker pancarı verimi ile tarımsal kredi kullanımı arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

1980-1991 dönemi için hayvan başına et ve süt verimlerinde görülen değişimler tablo 43'de verilmiştir.

Tablo 43: Hayvansal Ürünlerde Verimlilik ile ilgili Bazı Göstergelerdeki Değişimler

Yıllar	Sağılan Hayvan Başına Süt Verimi				Kesilen Hayvan Başına Et Verimi			
	Koyun		İnek		Koyun		İnek	
	(Kg)	İndeks (1980=100)	(Kg)	İndeks (1980=100)	(Kg)	İndeks (1980=100)	(Kg)	İndeks (1980=100)
1980	47.71	100.00	576.78	100.00	16.88	100.00	83.79	100.00
1981	47.77	100.13	581.51	100.82	16.63	98.52	74.81	89.28
1982	47.94	100.48	580.87	100.71	16.84	99.76	73.60	87.84
1983	48.28	101.20	581.23	100.77	16.88	100.00	76.60	91.42
1984	48.23	101.09	585.84	101.57	16.80	99.53	81.63	97.42
1985	48.45	101.55	584.05	101.26	16.89	100.06	75.63	90.26
1986	48.85	102.39	583.64	101.19	16.41	97.22	71.23	85.01
1987	48.68	102.03	582.29	100.96	16.26	96.33	73.80	88.08
1988	48.55	101.76	583.46	101.16	16.38	97.04	70.86	84.57
1989	47.77	100.13	1295.69	224.64	18.46	109.36	126.60	151.09
1990	48.32	101.28	1350.97	234.23	18.49	109.54	128.91	153.85
1991	48.53	101.72	1413.32	245.04	...	...	...	...

Kaynak: -D.İ.E., Tarım İstatistikleri Özeti, Çeşitli Yıllar.

-D.İ.E., Türkiye İstatistik Yıllığı 1991, Yayın No: 1528, Ankara, Kasım 1992, s.287.

Tablo 43 incelendiğinde ele alınan dönemde sağılan koyun başına süt verimi % 2 oranında artarken, sağılan inek başına süt verimi dönemin son yıllarında önemli ölçüde

tarımsal kredi kullanımı arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

c. Tarımsal Üretim Değeri ile Tarımsal Kredi İlişkileri

Tarımsal kredi kullanımı ile tarımda modern girdiler ve üretim teknikleri kullanımı ve üretimde verimlilik gibi konular irdelenirken, kuşkusuz toplam tarımsal ürünler üretimi ile tarımsal kredi arasındaki ilişkiye de bir boyut kazandırmak gerekecektir. Bu açıdan bakıldığında, seçilmiş bazı bitkisel ürünler ile hayvansal ürünler üretimlerini ele alıp, kredi ile ilişkilendirmek gerekebilirdi, ancak bu konunun daha fazla detaylandırılmasından kaçınılarak topluca tarımsal üretim değeri ile tarımsal kredi ilişkilerinin belirlenmesine yer verilmiştir.

1980 yılı ve sonrası için tarımsal üretim değerinde meydana gelen gelişmeler tablo 45'de verilmiştir.

Tablo 45: Tarımsal Üretim değerinde Görülen Gelişmeler*

Yıllar	Cari Değerlerle		Reel Değerlerle**	
	(Milyon Tl.)	İndeks (1980=100)	(Milyon Tl.)	İndeks (1980=100)
1980	1 375 726	100.00	539.37	100.00
1981	1 923 973	139.85	551.53	102.25
1982	2 405 110	174.82	550.47	102.06
1983	3 085 049	224.25	540.48	100.21
1984	4 976 939	361.77	573.55	106.34
1985	5 605 101	407.43	461.53	85.57
1986	7 946 177	577.60	516.39	95.74
1987	11 067 814	804.51	517.51	95.95
1988	18 840 483	1369.49	550.98	102.15
1989	32 869 458	2389.24	566.91	105.11
1990	83 865 262	6096.07	592.89	109.92

* 1985-1990 yılları sadece bitkisel ürünler üretim değerini kapsar.

** Deflatör olarak D.İ.E., 1963=100 bazlı toptan eşya fiyatları indeksi kullanılmıştır.

Kaynak: T.C.Ziraat Bankası, Tarımsal Üretim Değeri, Çeşitli Yıllar.

Tablo 45 incelendiğinde ele alınan dönemde tarımsal üretim değerinin cari değerlerle 60 kat artarken, reel değerlerle yaklaşık aynı düzeyde kalmıştır. Tarımsal üretim değeri ile tarımsal kredi kullanımı arasında hesaplanan korelasyon katsayısı iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir (0.05 düzeyinde $r = 0.975$).

V. MANİSA MERKEZ İLÇE TARIM İŞLETMELERİNDE TARIMSAL KREDİ KULLANIMININ ANALİZİ

A. Araştırma Alanı Hakkında Genel Bilgiler

Manisa ili 38° 30' enlem ve 27° 26' boylam çizgileri arasında yer almakta olup, doğusunda Uşak, kuzeydoğusunda Kütahya, kuzeyinde Balıkesir, batı ve güneybatısında İzmir, güneyinde Aydın ve Denizli illeri ile çevrilmiştir.

İlin yüzölçümü 13810 Km². olup, bu alanın yaklaşık % 15.39 kadarı, araştırma alanı olan Manisa Merkez ilçe sınırları içindedir¹. 16 ilçe, 45 bucak ve 770 köye sahip Manisa ilinde, 94 köy Merkez ilçe sınırları içindedir. 45 Belediye'nin bulunduğu ilde, çiftçi ailesi sayısı 136 250'dir².

Manisa ili toprakları, Saruhanlı-Menteşe masifi denilen eski kütle üzerinde yer alır. Üçüncü zaman sonundaki yer hareketleriyle kırılarak yükselip, alçalmalara uğramış, yüksek yerler yayla ve dağları, çöken alan da Alasehir suyu, Gediz ırmağı ve Akhisar suyunun (Kum çayı) geçtiği oluk biçimli ovaları meydana getirmiş, dolayısıyla Manisa ili topraklarının oturduğu zemini

¹-D.İ.E.,1985 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik İstatistikleri: Manisa İli, Yayın No: 1237, Ankara, 1989, s.4.

²-Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Manisa İl Müdürlüğü, 1992 İli Çalışma Raporu, Manisa 1992, s.3.

şekillendirmiştir¹.

Manisa ili Ege bölümünde' taban alüvyonlu zengin topraklarla birlikte, iç Batı Anadolu'nun yüksek kesimlerinde daha az verimli alanların da kapsar. Tarım bu zengin alanlarda büyük çeşitlilik gösterir, ilin yayla kesimlerinde genellikle hububat üretimi yapılmaktadır.

ilin en verimli toprakları Gediz ovasında toplanır. Gediz ovasında Alaşehir çayı vadisi boyunca kuzeybatı yönünde uzanan doğu bölümü Alaşehir ovası adıyla anılır. Bu bölümün uzunluğu yaklaşık 40 Km., genişliği 10 Km.dir. Ovanın ana Gediz vadisinde kalan bölümleri, doğudan batıya doğru sırasıyla Salihli-Turgutlu-Manisa ve kuzey yönünde Bakırçay ovası adıyla adlandırılır.

il sınırları içinde dört baraj bulunmakta olup, bunların üçü tarımsal sulama amacı da taşımaktadır². 1991 yılı verileriyle 508102 Da. alanın sulanmasında bu barajlardan yararlanılmıştır³.

Manisa ilinde iki alt iklim tipi görülmektedir. Denizden uzaklaştıkça ilin alçak yerlerinde karasallaşan Akdeniz iklimi hakimdir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar yağışlı ve

¹-Tarım ve Köyisleri Bakanlığı Manisa İl Müdürlüğü, 1992
İl Çalışma Raporu,...a.g.e...s.5.

²-İl sınırları içinde bulunan Demirköprü, Afsar ve Buldan barajları tarımsal sulama amacı da taşırken, Sevişler barajı Soma Termik Santrali ve Azot Sanayii'ne su sağlama amacı taşımaktadır.

³-Tarım ve Köyisleri Bakanlığı Manisa İl Müdürlüğü, 1992
İl Çalışma Raporu,...a.g.e..., s.6.

Ege kıyılarına göre daha soğuk geçer. İlin kuzey ve kuzeydoğusunda yüksek dağlar ve platolarda iç Anadolunun karasal ikliminin özellikleri görülmektedir.

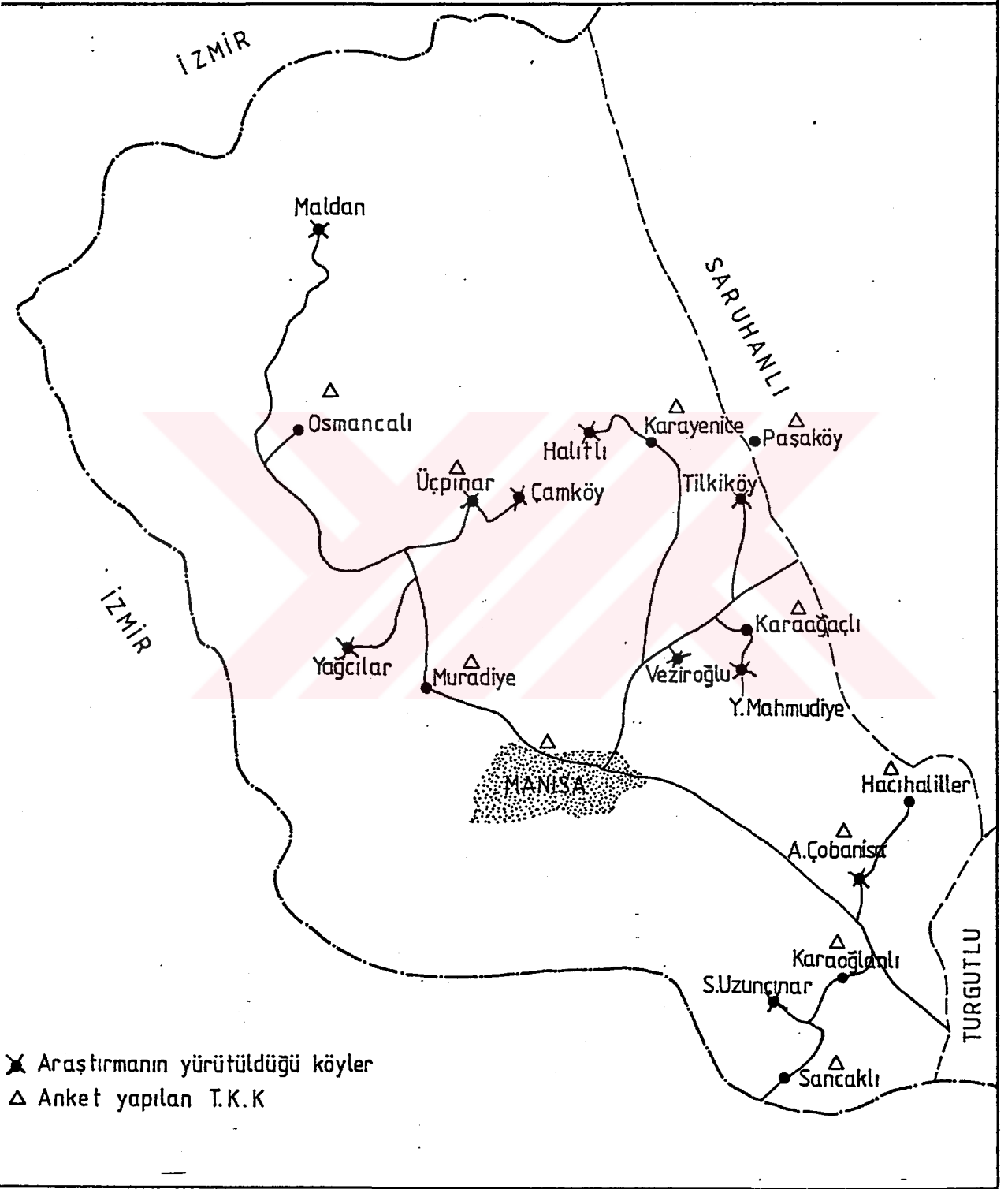
Manisa ilinde en soğuk ayın (Ocak) ortalama sıcaklığı 5.6°C'dir. Manisa ilinde genel olarak kaydedilen en düşük ve en yüksek sıcaklıklar -17.5°C ve 44.5°C olarak belirlenmiştir. Yıllık yağış ortalaması 523.9 mm.dir. Yağışın mevsimlere dağılımı kış % 43.4, ilkbahar % 41.3, yaz % 4.6 ve sonbahar % 10.7 şeklindedir.

İlin toplam nüfusu, 1985 yılında 1048000 iken, 1990 yılında yıllık ortalama % 1.95 artış hızı ile 1154000'e ulaşmıştır. Türkiye genelinde illerin nüfus büyüklüğüne göre bir sıralama yapıldığında Manisa ili 9.sırada bulunmaktadır¹. Nüfus yoğunluğu Km².ye 83 kişi olup, bucak ve köylerde oturanların toplam nüfusa oranı % 48.86'dır. Araştırmanın yürütüldüğü Merkez ilçe nüfusunun (222000) il nüfusuna oranı % 19.24'tür.

Manisa ili toplam arazi varlığının % 39.1'i işlenen tarım alanı, % 6.6'sı çayır-mer'a, % 46.0'sı orman alanı olup, % 8.3'ü tarıma elverişsiz arazi durumundadır².

¹-D.İ.E.,1990 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş, Yayın No: 457, Ankara, 1991, s.8.

²-Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Manisa İl Müdürlüğü, 1992 111 Çalışma Raporu,...a.g.e..., s.7.

Harita 1: Araştırma alanı

Manisa ilinde 136250 tarımsal aile işletmesi bulunmakta olup, bu işletmelerin % 88.05'i 1-25 dekar arasında değişen işletme büyüklüğüne sahiptir (Tablo 46).

Tablo 46 : Manisa ilinde Tarım işletmelerinin Arazi Genişliği İtibariyle Dağılımı

Arazi Genişliği(Da.)	Çiftçi Ailesi Sayısı	
	Aile Sayısı	%
1- 25	119 964	88.05
26- 50	11 357	8.33
51-100	3 935	2.89
101-250	718	0.53
251-500	205	0.15
500 +	71	0.05
Toplam	136 250	100.00

Kaynak: Tarım ve Köyışleri Bakanlığı Manisa İl Müdürlüğü, 1992 Yılı Çalışma Raporu, Manisa, 1992, s.3.

Toprak ve iklim durumu açısından polikültür tarıma uygun olan Manisa ilinde 1991 yılı verileriyle tarımsal üretim değerinin % 79.46'sını bitkisel ürünler, % 20.54'ünü hayvansal ürünler üretiminden oluşmaktadır. Bitkisel üretim değeri içinde tarla bitkileri % 55.11, meyvecilik % 30.57 ve sebzecilik % 14.32'lik paya sahiptir¹.

Ege Bölgesi Türkiye tarımında önemli bir yere sahiptir. Bölge 1990 yılı verileriyle Türkiye tarımsal üretim değerinin % 21.91'ine sahip olup, bu değerle Türkiye

¹-Manisa ili tarımsal üretim değeri 4 606 858 669 000 l'dir.(Tarım ve Köyışleri Bakanlığı Manisa İl Müdürlüğü, 1992 ilı Çalışma Raporu,...a.g.e..., s.14.)

genelinde ilk sıradadır¹. Ege Bölgesi tütün, pamuk, incir, üzüm gibi önemli ihrac ürünlerinin üretiminde Türkiye genelinde ağırlıklı yere sahiptir. Ege Bölgesi tarımsal üretimi içinde Manisa ili önemli bir yere sahiptir. Nitekim Manisa ili Türkiye tarımsal üretim değeri içinde birinci sırada yer alırken², özellikle sanayi bitkileri üretiminde tütün, pamuk ve çekirdeksiz kuru üzüm başta olmak üzere Türkiye üretiminde de önemli ağırlığa sahiptir³.

Manisa ilinde tarla bitkileri üretim alanının büyük bölümü buğday, pamuk ve tütün üretimine ayrılmıştır. Bu ürünlerin 1989 yılı verileriyle tarla bitkileri üretim alanı içindeki payı sırasıyla % 38.08, % 25.50 ve % 17.11'dir⁴.

¹-T.C.Ziraat Bankası, Türkiye Tarımsal Üretim Değeri 1990, ...a.g.e..., s.6

²-1990 yılı verileriyle Türkiye tarımsal üretim değeri 13865262.3 milyon Tl.olup, bunun 3599900.6 milyon Tl.'sı (% 4.29) Manisa ilince sağlanmaktadır. Manisa ili bitkisel üretim değerinin % 17.51'i Merkez ilçe tarafından sağlanmaktadır Bkz.T.C.Ziraat Bankası, Türkiye Tarımsal Üretim Değeri 1990, ...a.g.e....s.6 ve 35.)

³-Manisa ili tütün ve çekirdeksiz kuru üzüm üretim değerinde Türkiye birincisi iken, pamuk ve zeytin üretiminde de sözhahibidir. İl 261 888 bin tonluk Türkiye tütün üretiminin % 6.24'ünü ve 3 430 bin tonluk Türkiye üzüm üretiminin % 19.44'ünü ağırlamaktadır (D.i.E., Tarımsal Yapı ve Üretim 1989, Yayın No: 505, Ankara, 1992, Çeşitli Sayfalar ve T.C. Ziraat Bankası, Tarımsal Üretim Değeri 1990, ...a.g.e....s.6).

⁴-D.i.E., Tarımsal Yapı ve Üretim 1989, ...a.g.e..., s.225.

Manisa ili bitkisel üretim değerinin % 17.5'ini Merkez ilçe sağlamaktadır¹. Bu görünümü ile Merkez ilçe il genelinde diğer ilçelere göre ilk sıradadır.

Manisa il ve Merkez ilçede üretimi yapılan başlıca bitkisel ürünlerin üretim alanı ve üretim miktarındaki gelişmeler tablo 47 ve 48'de verilmiştir.

¹-T.C.Ziraat Bankası,
990,....a.g.e....s.35.

Tablo 47 : Manisa İlinde Tarımı Yapılan Önemli Ürünlerin Üretim Alanı ve Üretim Miktarında Meydana Gelen Gelişmeler

Ürünler	Üretim Alanı (Ha)						Üretim Miktarı (Ton)					
	1980	1981/83	1984/86	1987/89	1990	1991	1980	1981/83	1984/86	1987/89	1990	1991
1. HUBUBAT												
Buğday	125 025	120 002	112 888	111 837	115 252	118 302	307 153	271 898	260 928	256 385	317 084	349 010
Arpa	75 850	50 042	33 590	30 161	29 420	29 870	157 963	109 005	71 862	53 200	71 876	75 498
Yıtır	4 946	6 601	6 657	4 046	2 556	3 311	14 264	23 572	37 490	26 885	11 618	23 163
2. END. BİT												
Amuk	39 950	37 678	45 693	47 788	47 543	48 037	94 469	92 477	110 539	112 163	118 829	95 825
Ütün	56 950	57 123	65 408	74 997	79 766	81 892	52 565	53 099	55 668	61 269	60 907	49 900
3. BAĞ-												
BAH. OR.												
üzüm**	47 309	39 019	39 053	43 687	48 445	51 871	824 680	521 558	451 287	588 303	755 774	887 924
eytin***	1 955	2 185	2 375	2 748	3 580	3 724	64 094	42 509	62 928	42 811	95 139	29 160
Domates	-	-	6 195	6 404	7 003	7 291	167 600	186 587	223 497	215 969	254 345	265 865
Diğ. Sebze	10 456	9 745	12 380	23 392	21 934	11 570	-	-	-	-	-	-
Dönem İçi Ortalama Yıllık Artış (%)												
1. HUBUBAT												
Buğday			-0.50							1.17		
Arpa			-8.84							-6.94		
Yıtır			-3.72							4.50		
2. END. BİT												
Amuk			1.69							0.13		
Ütün			3.36							-0.47		
3. BAĞ.												
BAH. OR.												
üzüm			0.84							0.67		
eytin***			6.23							4.03		
Domates			-							4.28		
Diğ. Sebze			0.92							-		

1. ve 2. ürün toplamı ** Çekirdeksiz üzüm

* Meyve veren ağaç sayısı (000) adet olarak. Ortalama yıllık artış 1980 ve 1990 yılları dolu yıl olduğu için 10 yıl üzerinden hesaplanmıştır.

Ynak:-Tarım ve Köyisleri Bakanlığı Manisa İl Müdürlüğü Kayıtları.

-Tarım ve Köyisleri Bakanlığı Manisa İl Müdürlüğü, 1992 Yılı Çalışma Raporu, Manisa, 1992, ss.10-12.

Tablo 47 incelendiğinde Manisa ili genelinde ele alınan dönemde hububat grubu ürünlerden buğday, arpa ve mısır üretim alanında ve arpa üretim miktarında azalma görülürken, buğday ve mısır üretim miktarı artmıştır. Endüstri bitkilerinden pamuk ve tütün üretim alanı ile pamuk üretim miktarında artış görülürken, tütün üretim miktarı azalmıştır. Bağ-bahçe ürünlerinden üzüm ve zeytin üretim alanı ve üretim miktarı artmıştır.

Tablo 48 : Araştırma Alanında Tarımı Yapılan Önemli Ürünlerin Üretim Alanı ve Üretim Miktarında Meydana Gelen Gelişmeler

Ürünler	Üretim Alanı (Ha)						Üretim Miktarı (Ton)					
	1980	1981/83	1984/86	1987/89	1990	1991	1980	1981/83	1984/86	1987/89	1990	1991
1. HUBUBAT												
Buğday	8 100	8 550	5 542	5 913	6 544	5 739	30 780	22 181	14 037	17 548	24 540	22 956
Arpa	2 200	1 570	603	566	500	526	5 500	3 668	1 558	1 346	1 475	2 051
Yulaf	700	801	883	775	400	373	3 500	3 143	6 225	6 056	2 080	2 387
2. END. BİT.												
Pamuk	6 800	6 467	9 233	9 183	8 500	8 700	14 960	15 303	21 230	20 688	19 975	18 270
Üzüm	5 200	3 500	4 000	4 201	4 570	5 000	5 720	3 610	3 427	3 215	3 199	3 000
3. BAĞ. BAH. OR.												
Üzüm**	10 795	4 000	6 103	6 361	6 550	6 800	98 000	52 009	68 917	74 505	85 150	95 200
Maydanoz***	150	267	331	296	276	339	4 400	8 638	10 644	4 438	9 500	2 400
Domates	-	-	2 260	2 198	1 950	2 200	70 000	87 167	90 400	84 017	68 250	77 000
Diğ. Sebze	2 830	1 693	3 400	3 447	3 400	3 800	-	-	-	-	-	-
Dönem İçi Ortalama Yıllık Artış (%)												
1. HUBUBAT												
Buğday			-3.18						-2.70			
Arpa			-13.89						-9.38			
Yulaf			5.89						-3.54			
2. END. BİT.												
Pamuk			2.27						1.83			
Üzüm			-0.36						-6.04			
3. BAĞ. BAH. OR.												
Üzüm			-4.29						-0.26			
Maydanoz***			6.18						8.00			
Domates			-						0.87			
Diğ. Sebze			2.72						-			

1.ve 2.ürün toplamı ** Çekirdeksiz üzüm
 *Meyve veren ağaç sayısı (000) adet olarak. Ortalama yıllık artış 1980 ve 1990 yılları dolu yıl olduğu için 10 yıl üzerinden hesaplanmıştır.
 Kaynak: Tarım ve Köyisleri Bakanlığı Manisa İl Müdürlüğü Kayıtları.

Tablo 48 incelendiğinde araştırmanın yürütüldüğü Merkez ilçede ele alınan dönemde hububat grubu ürünlerden buğday ve arpa üretim alanı ile buğday, arpa ve mısır üretim miktarında azalma görülürken, endüstri bitkilerinden pamuk üretim alanı artmış, tütün üretim alanı, pamuk ve tütün üretim miktarı azalmıştır. Bağ-bahçe ürünlerinden üzüm üretim alanı ve üretim miktarı azalırken, zeytin üretim alanı ve üretim miktarı artmıştır.

Ele alınan dönemde söz konusu ürünlerden buğday verimi 1980 yılında 3800 Kg./Ha. iken, 1991 yılında 4000 Kg./Ha.'a, arpa verimi 1980 yılında 2500 Kg./Ha. iken, 1991 yılında 3899 Kg./Ha.'a, çekirdeksiz üzüm verimi 1980 yılında 9078 Kg./Ha. iken, 1991 yılında 14000 Kg./Ha.'a yükselmiştir. Aynı dönemde Pamuk verimi 1980 yılında 2200 Kg./Ha. iken, 1991 yılında 2100 Kg./Ha.'a ve tütün verimi 1980 yılında 1100 Kg./Ha. iken, 1991 yılında 600 Kg./Ha.'a düşmüştür.

İlin tarımsal üretim yapısı içinde sözedilebilecek diğer bir konu, hayvancılık ve su ürünleri üretimidir. İlde 1991 yılı verileriyle 10 879'u kültür ırkı olmak üzere 135 750 baş sığır, 596 711 baş koyun ve 298 000 baş keçi

varlığı bulunmaktadır¹. ilde mevcut göl, gölet ve barajlarda balık üretimi yapılmaktadır. En önemli üretim merkezleri Gölarmara gölü, Demirköprü, Avşar ve Sevişler baraj gölleridir²

ilde 1991 yılı verileriyle 28 888 traktör ve 272 430 diğler alet ve makina bulunmaktadır³.

Tarımsal yapıyı özetlerken çiftçi örgütlenmesini de inceleyecek olursak, Manisa Merkez ilçede Ziraat Odası ve Bağcılar Birliği dışında çiftçi örgütleri olarak kooperatifler bulunmaktadır. Manisa ili genelinde ve araştırma alanında daha çok Tarım Kredi Kooperatifleri ve Tarım Satış Kooperatifleri (TARİŞ) bulunduğı görölmektedir (Tablo 49).

¹-Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Manisa İl Müdürlüğü, 1992 Çalışma Raporu,...a.g.e....s.8.

²-Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Manisa İl Müdürlüğü, 1992 Çalışma Raporu,...a.g.e....s.13.

³-Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Manisa İl Müdürlüğü, 1992 Çalışma Raporu,...a.g.e....s.9.

Tablo 49 : Manisa ili ve Araştırma Alanında Tarımsal Kooperatifler ve Ortak Sayıları

Kooperatif Nev'i	Kooperatif Sayısı		Ortak Sayısı	
	Araştırma Alanı	İl Geneli	Araştırma Alanı	İl Geneli
Tarım Kredi Kooperatifleri	10	104	4 111	44 718
Pamuk T.Satış Kooperatifi	2	10	785	5 690
Üzüm T.Satış Kooperatifi	2	10	1 224	16 263
Zeytinyağı T.Satış Koop.	-	1	-	86
Tarımsal Kalkınma Koop*	7	23	878	2 201
Sulama Kooperatifleri	-	27	-	3 477
Su Ürünleri Kooperatifleri	1	7	55	736
TOPLAM	22	182	7 053	73 171

*1163 sayılı Kooperatifler Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna İki İlave Madde Eklenmesi Hakkında 3476 Sayılı Kanun ile Orman Köyü ve Köy Kalkınma Kooperatifleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri ile tek çatı altında toplanmış, bunu kabul etmeyen kooperatifler Köy Kalkınma adını kullanmışlardır.

Kaynak:-Tarım ve Köyİşleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü Kayıtları.
 -Tarım Kredi Kooperatifleri İzmir Bölge Birliği Kayıtları.
 -TARİş Genel Müdürlüğü Kayıtları.
 -Tarım Kredi Kooperatifleri Anket Verileri.

İl genelinde toplam çiftçi sayısının % 53.70'i kooperatif ortağıdır. Yine il geneli için toplam çiftçi sayısının % 32.80'i T.K.K. ortağıdır (Tablo 46 ve 49). Oysa Türkiye geneli için T.K.K. ortağı çiftçilerin toplam çiftçi sayısına oranı % 36.18'dir (Bkz.s.95). Dolayısıyla Manisa ili geneli için çiftçilerin T.K.K.'ne ortak olma eğilimi daha düşüktür.

B. Araştırma Alanında Mevcut Tarımsal Kredi Kaynakları

Araştırma alanında mevcut tarımsal kredi kaynakları teşkilatlanmamış ve teşkilatlanmış kredi kaynaklarından oluşmaktadır.

1. Araştırma Alanında Teşkilatlanmamış Kredi Kaynakları

Araştırma alanında üreticilerin, akraba,arkadaş, esnaf-tüccar ve faizle borç veren tefecilerden oluşan teşkilatlanmamış kredi kaynaklarına da başvurdukları saptanmıştır.

Daha önce ifade edildiği gibi bu kaynaklardan alınan kredilerde vade, ihtiyacın giderilme süresine göre değişmekte, akraba ve arkadaş gibi kişilerden alınan kredilerde faiz uygulaması görülmemektedir. Esnaf-tüccar ve tefecilerden alınan borçlarda ise oldukça yüksek faiz oranları görülmektedir. Bu konuya ileride anket verilerinden elde edilen bilgiler ışığında tekrar yer verilecektir.

2. Araştırma Alanında Teşkilatlanmış Kredi Kaynakları

Araştırma alanında teşkilatlanmış kredi kaynakları; T.C.Z.B., T.K.K., T.S.K., özel bankalar ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı İl Müdürlüğünden oluşmaktadır. T.C.Z.B. teşkilatlanmış kredi kaynakları içinde doğrudan üreticiye kredi verdiği gibi T.K.K. ve T.S.K.'ne tarımsal kredileme için finansman desteği de sağlamaktadır.

a. T.C.Ziraat Bankası (T.C.Z.B.)

Türk tarımının önemli finans kaynağı olan T.C.Z.B. Manisa ilinde de önemli bir tarımsal finans kaynağıdır. T.C.Z.B. 26 şubesi ile il sınırları içinde faaliyet gösterirken, bu şubelerin dördü araştırma alanında bulunmaktadır¹.

Her ne kadar T.C.Z.B. ile ilgili bilgiler araştırma alanı için veriliyorsa da konuyu daha iyi değerlendirebilmek için öncelikle il geneli ile ilgili bilgiler ardından Merkez ilçe ile ilgili bilgiler verilecektir.

Manisa ili genelinde ve Merkez ilçede T.C.Z.B. tarafından üreticiye açılan kredilerin seyri tablo 50 ve 51'de verilmiştir.

¹-Merkez ilçe sınırları içinde Merkez, Karaköy, Mesir ve uradiye şubeleri yer almaktadır. Bu şubelerden Merkez ve uradiye şubeleri tarımsal kredi faaliyeti göstermektedir.

Tablo 50: T.C.Ziraat Bankası'na Manisa İli Üreticilerine Açılan Tarımsal Krediler (Milyon TL.)

Kredi Türü	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
1. İşletme Kredisi												
Bit.Ore.	1687.4	2017.6	3147.6	4034.3	6606.3	10128.5	20802.6	40967.9	49747.3	78918.6	117234.4	167222.2
Kim.Gübre	94.3	190.9	203.6	233.6	412.7	592.6	717.2	1058.7	1876.7	2364.3	3232.6	5627.2
Ser.Tohum	1.3	1.3	7.1	6.8	9.3	16.5	17.3	37.1	52.4	95.6	46.0	37.7
Zi.Mü.İl.	65.0	92.8	101.7	77.3	167.1	276.0	481.0	643.8	979.9	1255.1	1185.3	1314.8
Hayv.Ore.	237.4	340.3	539.2	683.6	1018.0	1423.1	2643.8	4589.4	5661.8	9688.1	18003.0	30157.4
Diğerleri	11.6	18.1	36.3	70.7	115.7	212.3	270.6	333.8	640.7	677.8	136.6	137.2
Toplam (1)	2097.0	2661.0	4035.5	5106.3	8329.1	12649.0	24932.5	47630.7	58958.8	92999.5	139837.9	204496.5
2. Yatırım Kredisi												
a. Bit. Yat												
Topraksu	25.4	51.5	79.3	90.9	218.0	225.8	536.1	737.4	840.4	1554.2	2612.5	3823.0
Bağ-Mey.	422.8	523.1	692.7	549.8	1237.9	1531.9	2450.5	4189.0	2732.4	3111.1	2627.2	3712.6
Diğer.	110.5	150.6	190.1	44.0	278.3	364.6	720.3	1250.0	300.1	429.1	3515.2	3759.1
Topl. (a)	558.7	725.2	962.1	684.7	1734.2	2122.3	3706.9	6176.4	3872.9	5094.4	8754.9	11294.7
b. Hay. Yat	73.9	111.3	162.1	245.3	365.0	446.2	615.6	1615.6	1144.3	1905.2	4630.9	4211.6
c. Ta. Arac -Gereç												
Traktör	180.2	275.0	475.3	815.1	1343.0	1718.5	2666.7	4292.2	4772.2	7548.9	17898.5	20490.8
Diğer	125.8	276.1	548.1	429.9	693.5	857.5	1595.1	3068.5	3142.1	4772.5	3072.8	3128.9
Topl. (c)	306.0	551.1	1023.4	1245.0	2036.5	2576.0	4261.8	7360.7	7914.3	12321.4	20971.3	23619.7
d. Ta. San.	-	-	-	-	38.0	38.1	-	-	-	-	44.2	10.8
Toplam (2)	938.6	1387.6	2147.6	2175.0	4173.7	5182.6	8584.3	15152.7	12931.5	19321.0	34401.3	39136.8
Top. (1+2)	3035.6	4048.6	6183.1	7281.3	12502.8	17831.6	33516.8	62783.4	71890.3	112320.5	174239.2	243633.3
3. T. K. K.												
Acıl. Kr.												
a. İşlet. K.	5249.6	7144.2	9142.5	11488.1	13747.7	16679.1	20807.4	28893.3	39240.9	53178.5	70466.4	114390.6
b. Yat. Kre.	1099.9	1269.8	1397.5	1754.7	2356.0	3163.7	3536.6	4958.5	8272.4	12118.1	16310.6	21320.4
Toplam (3)	6349.5	8414.0	10540.0	13242.8	16103.7	19842.8	24344.0	33851.8	47513.3	65296.6	86777.0	135711.0
4. Diğer.	- 0.1	0.1	4.1	8.3	9.2	6.7	17.6	24.6	9.9	44.1	311.7	45.3
GENEL TOP.	9385.2	12462.7	16727.2	20532.4	28615.7	37681.1	57878.4	96659.8	119413.5	177661.2	261327.9	379389.6

Yayın : T.C.Ziraat Bankası Manisa İli Şubeleri Kayıtları.

Tablo 51: T.C.Ziraat Bankası'na Manisa Merkez İlçe Üreticilerine Açılan Tarımsal Krediler (Milyon TL.)

Kredi Türü	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
1. İşletme Kredileri												
Bitkisel Üretim	169.5	226.1	302.1	367.8	517.0	751.9	1554.1	2857.8	3853.9	6484.8	8729.0	12913.1
Kimyasal Gübre	45.6	50.9	63.4	87.5	94.4	118.7	145.2	155.8	350.2	455.9	476.4	916.3
Sertifika Tohumluk	0.8	0.9	0.1	1.6	2.0	2.8	5.2	25.5	34.1	64.2	0.0	0.0
Zirai Müc. İlacı	30.3	45.6	61.0	70.9	81.2	97.8	160.3	202.8	302.7	356.5	402.4	839.1
Hayvansal Üretim	41.3	49.2	68.9	114.7	129.7	163.1	301.1	788.4	1212.1	2215.6	2694.9	2658.9
Diğerleri	1.9	2.9	4.0	5.6	19.3	-	0.7	0.1	16.9	7.7	110.6	137.2
Toplam (1)	289.4	375.6	499.5	648.1	843.6	1134.3	2166.6	4030.4	5769.9	9584.7	12413.3	17464.5
2. Yatırım Kredisi												
a. Bitkisel Yatırım												
Toprak su Yatırım	-	-	0.2	0.8	7.7	15.2	16.2	25.6	15.4	123.9	83.6	267.1
Bağ-Meyvecilik	27.7	32.9	40.6	56.8	51.5	42.4	185.9	236.0	140.3	371.3	223.9	610.0
Diğerleri	2.4	3.5	10.0	8.3	23.5	40.8	94.3	258.4	119.9	164.0	309.3	354.2
Toplam (a)	30.1	36.4	50.8	65.9	82.7	98.4	296.4	520.0	275.6	659.2	616.8	1231.3
b. Hayvancılık Yat.	10.6	15.1	25.8	32.9	34.0	77.0	178.6	478.0	225.8	84.5	304.8	574.6
c. Tarım Arac-Gereç												
Traktör	-	-	3.9	6.6	20.3	8.1	14.0	40.5	128.8	20.0	333.0	222.2
Diğerleri	23.3	31.2	42.8	46.6	136.2	123.3	204.6	1102.6	347.1	603.9	155.6	268.4
Toplam (c)	23.3	31.2	46.7	53.2	156.5	131.4	218.6	1143.1	475.9	623.9	488.6	490.6
d. Tarımsal Sanayi	-	-	-	-	38.0	38.1	-	-	-	-	-	-
Toplam (2)	64.0	82.7	123.3	152.0	311.2	344.9	693.6	2141.1	977.3	1367.6	1410.2	2296.5
Toplam (1+2)	353.4	458.3	622.8	800.1	1154.8	1479.2	2860.2	6171.5	6747.2	10952.3	13823.5	19761.0
3. T.K.K. Açılan Kredi												
a. İşletme Kredileri	98.6	119.7	223.7	292.6	571.1	801.3	935.6	1546.8	2713.8	2962.2	7965.2	13379.6
b. Yatırım Kredileri	-	-	9.8	8.6	59.7	50.4	43.0	65.3	95.3	109.2	1896.9	1770.1
Toplam (3)	98.6	119.7	233.5	301.2	630.8	851.7	978.6	1612.1	2809.1	3071.4	9862.1	15149.7
GENEL TOPLAM	452.0	578.0	856.3	1101.3	1785.6	2330.9	3838.8	7783.6	9556.3	14023.7	23685.6	34910.7

Yayın: T.C. Ziraat Bankası Manisa Merkez Şube ve Muradiye Şube Kayıtları.

Tablo 50 ve 51 birlikte incelendiğinde Bankaca Manisa iline açılan kredilerin 1980 yılında % 4.82'si Merkez ilçe üreticilerine verilirken, bu oran 1991 yılında % 9.20'ye ulaşmıştır (Tablo 52).

Tablo 52: T.C.Ziraat Bankası'nca Manisa İli
Üreticilerine Açılan Tarımsal
Kredilerin Merkez İlçe* ve Diğer
İlçelere Göre Dağılımı (%)

Yıllar	Merkez İlçe	Diğer İlçeler
1980	4.82	95.18
1981	4.64	95.36
1982	5.12	94.88
1983	5.36	94.64
1984	6.24	93.76
1985	6.19	93.81
1986	6.63	93.37
1987	8.05	91.95
1988	8.00	92.00
1989	7.89	92.11
1990	9.06	90.94
1991	9.20	90.80

*T.C.Ziraat Bankası Manisa Merkez ve Muradiye Şubesi
kredilerini kapsar.

Kaynak:Tablo 50 ve 51 yardımıyla hesaplanmıştır.

T.C.Z.B. tarafından Manisa Merkez İlçe Üreticilerine
açılan kredilerin cari ve reel olarak gelişimi tablo
53'de verilmiştir.

Tablo 53 : T.C.Ziraat Bankası'na Manisa Merkez İlçe Üreticilerine Açılan Kredilerin Cari ve Reel Değerlerle Gelişimi

Yıllar	Cari Değer		Reel Değer*	
	(Milyon Tl.)	İndeks (1980=100)	(Milyon Tl.)	İndeks (1980=100)
1980	452.0	100.00	17.7	100.00
1981	578.0	127.88	16.6	93.79
1982	856.3	189.45	19.6	110.73
1983	1101.3	243.65	19.3	109.04
1984	1785.6	395.04	20.6	116.38
1985	2330.9	515.69	19.2	108.47
1986	3838.8	849.29	25.0	141.24
1987	7783.6	1722.04	36.4	205.65
1988	9556.3	2114.23	28.0	158.19
1989	14023.7	3102.59	24.2	136.72
1990	23685.6	5240.18	26.4	149.15
1991	34910.7	7723.61	24.7	139.55

*Deflatör olarak D.İ.E, 1963=100 bazlı toptan eşya fiyatları indeksi kullanılmıştır (D.İ.E, Türkiye İstatistik Yıllığı, Çeşitli Yıllar).

Kaynak: Tablo 51 yardımıyla hesaplanmıştır.

Tablo 53 incelendiğinde ele alınan dönemde üreticiye açılan kredi miktarında cari değerlerle 77 kat artış gerçekleşirken, reel değerlerle % 40 artış gerçekleşmiştir.

Araştırma alanında T.C.Z.B.'nce üreticiye verilen kredilerin ya doğrudan doğruya üreticiye verildiği ya da öncelikle T.K.K'ne verildiği ve ardından kooperatifler vasıtasıyla üreticiye ulaştırıldığı görülmektedir. Tablo 54'de Bankaca Merkez İlçe Üreticilerine verilen kredilerin dağıtım şekli gösterilmiştir.

Tablo 54: T.C.Ziraat Bankası'nca Manisa Merkez İlçe Üreticilerine Açılan İşletme ve Yatırım Kredilerin Üreticiye Dağıtım Şekli (%)

Yıllar	Doğrudan Üreticiye Verilen	T.K.K.Vasıtasıyla Üreticiye Verilen
1980	78.19	21.81
1981	79.29	20.71
1982	72.73	27.27
1983	72.65	27.35
1984	64.67	35.33
1985	63.46	36.54
1986	74.51	25.49
1987	79.29	20.71
1988	70.60	29.40
1989	78.10	21.90
1990	58.36	41.64
1991	56.60	43.40

Kaynak: Tablo 51 yardımıyla hesaplanmıştır.

Tablo 54 incelendiğinde ele alınan dönem içinde toplam krediler içinde doğrudan üreticiye verilen kredilerin oranı zamanla azalırken, T.K.K.vasıtasıyla üreticiye ulaştırılan kredi miktarı önemli oranda artmıştır.

Bte yandan Merkez İlçe Üreticilerine verilen krediler içinde kısa vadeli işletme kredileri ağırlıklı yere sahiptir (Tablo 55).

Tablo 55: T.C.Ziraat Bankasıncı Manisa Merkez İlçe Üreticilerine
Açılan Kredilerin Vadelerine Göre Dağılımı (%)

Yıllar	Kısa Vadeli İşletme Kredileri	Orta ve Uzun Vadeli Yatırım Kredileri
1980	85.84	14.16
1981	85.69	14.31
1982	84.46	15.54
1983	85.42	14.58
1984	79.23	20.77
1985	83.04	16.96
1986	80.81	19.19
1987	71.65	28.35
1988	88.78	11.22
1989	89.47	10.53
1990	86.04	13.96
1991	88.35	11.65

Kaynak: Tablo 51 yardımıyla hesaplanmıştır.

Ele alınan dönem başında üreticiye verilen kredilerin % 85.84'ü kısa vadeli iken, bu oran 1991 yılında % 88.35'e ulaşmıştır.

T.C.Z.B. Manisa Merkez Şubesinde üreticilere açılan kredilerde geri dönme oranı 1991 yılı için % 95'dir¹.

¹-T.C.Z.B. Manisa Merkez Şubesi kayıtları.

b. Tarım Kredi Kooperatifleri (T.K.K.)

T.K.K. araştırma alanında önemli bir tarımsal finans kaynağıdır. Üreticilerin ekonomik yararlarını korumak ve özellikle meslek ve geçimleri ile ilgili ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla kurulan T.K.K. Manisa ilinde onu Merkez ilçe sınırları içinde olmak üzere 104 kooperatife sahiptir. Bu sayı ile Manisa ili Türkiye’de en çok T.K.K.’ne sahip il konumundadır.

Araştırmanın yürütüldüğü köylerde Merkez ilçeye bağlı on T.K.K. yanında Saruhanlı ilçesine bağlı bir T.K.K.’den de üreticilerin kredi aldıkları görülmüştür. Bu nedenle çalışmada sözkonusu onbir kooperatife ait veriler kullanılmıştır¹.

Araştırma alanında kredi kooperatifçiliği 1930’lu yıllara dayanmaktadır. Sözkonusu kooperatiflerin ilki 1930 yılında kurulurken, en son kurulan kooperatifin kuruluş tarihi 1970’dir. Kooperatiflerde 4’ü teknik eleman olmak üzere 37 personel çalışmaktadır. Kooperatifler 90 bağlı

¹-Merkez ilçe sınırları içindeki T.K.K.’leri; Çobanisa, Hacıhalilliler, Karaağaçlı, Karaoğlanlı, Karayenice, Manisa, Muradiye, Osmançalı, Sancaklı ve Üçpınar T.K.K.’dir. Saruhanlı ilçesi sınırları içindeki T.K.K. Paşaköy T.K.K.’dir.

köyde 4 642 ortağa sahiptir.

Sözkonusu kooperatiflerin 1991 yıl sonu itibariyle 1660828000 Tl. taahhüt edilmiş sermayesi ve 29383000 Tl. tahsil edilmiş sermayesi vardır¹. Görüldüğü gibi taahhüt edilmiş sermayenin ancak % 1.77'si tahsil edilmiş durumdadır.

Sözkonusu kooperatiflerin ortaklarına açmış oldukları kredilerin 1991 yıl sonu itibariyle değerleri tablo 56'da verilmiştir.

¹-Tarım Kredi Kooperatiflleri İzmir Bölge Birliği Kayıtları.

Tablo 56: Araştırma Alanında Mevcut 11 Tarım Kredi Kooperatifince Ortaklarına Açılan Tarımsal Kredilerin Çeşitleri İtibariyle Dağılımı (1991)

Vade	Kredi Çesidi		Açılan Kredi Miktarı		Koop.Başına Düşen Kredi (000 TL.)	Ortak Başına * Düşen Kredi (000 TL.)
			(000 TL.)	(%)		
İşletme Kredileri	Genel İhtiyaç Kredileri (Endüstri Bitkileri Kr.)		20 347 673	55.19	1 849 788	4 383
	Tohumluk Kredileri (Yem Bitkileri Tohum.)		4 054	0.01	369	1
	Gübre Kredileri		5 106 288	13.85	464 208	1 100
	Zirai Mücadele Kredileri		2 681 494	7.27	243 772	578
	Akaryakıt ve Yedek Parça		86	0.00	8	-
	Hayvancılık Kredileri	Büyükbaş	1 425 346	3.87	129 577	307
		Küçükbaş	221 787	0.60	20 162	48
		Kümes Hay.	18 601	0.05	1 691	4
		Toplam	1 665 734	4.52	151 430	359
	Toplam (1)		29 805 329	80.84	2 709 575	6 421
Donatma Kredileri	Zirai Alet ve Makina		6 828 974	18.52	620 816	1 471
	Zirai Mücadele Alet ve Mak.		211 852	0.58	19 259	46
	Diğerleri		21 159	0.06	1 924	4
	Toplam (2)		7 061 985	19.16	641 999	1 521
GENEL TOPLAM (1+2)		36 867 314	100.00	3 351 574	7 942	

* Sözkonusu kooperatifler 4642 ortağa sahiptir.

Kaynak: Tarım Kredi Kooperatifleri İzmir Bölge Birliği Kayıtları.

blo 56 incelendiğinde sözkonusu kooperatiflerce ortaklarına açılan kredilerin % 80.84'ü kısa vadeli işletme kredileridir. İşletme kredileri içinde endüstri

bitkileri için açılan genel ihtiyaç kredileri en yüksek paya sahiptir. Kooperatif başına düşen kredi miktarı 3351.6 milyon Tl. iken, ortak başına açılan kredi 7.9 milyon Tl. olmuştur. Türkiye geneli için sözkonusu rakamlar sırasıyla 1984.8 milyon Tl. ve 3.3 milyon Tl.'dir (Tablo 25 yardımıyla hesaplanmıştır). Dolayısıyla araştırma alanında kooperatif başına düşen kredi miktarı ve ortak başına açılan kredi miktarı Türkiye geneline göre daha yüksektir.

Araştırma alanında mevcut onbir T.K.K.'nce ortaklarına açılan kredilerin dağılımı incelendiğinde 1989 yılı için açılan kredilerin % 77'si kısa vadeli kredilerden oluşurken, bu oran 1990 yılı için % 76.18 ve 1991 yılı için % 80.84'dür. Aynı yıllar için açılan orta vadeli kredilerin oranı sırasıyla %, 23, % 23.82 ve % 19.16'dır¹.

Öte yandan araştırma alanında bulunan kooperatiflerce açılan kredilerin kredi dilimleri itibariyle dağılımı tablo 57'de verilmiştir.

¹-Tarım Kredi Kooperatifleri Anket Formu ve Tarım Kredi kooperatifleri İzmir Bölge Birliği Kayıtları.

Tablo 57 : Araştırma Alanında Mevcut 11 Tarım Kredi
Kooperatiflerince Ortaklarına Açılan
Kredilerin Kredi Dilimlerine Göre Dağılımı (1991 Yılı)

Kredi Dilimi (000 Tl.)	Açılan Kredi Toplamı		Borçlu Ortak	
	(000 Tl.)	(%)	Sayı	(%)
4 000	1 501 142	4.93	677	18.67
4 001- 6 000	3 052 240	10.02	677	18.67
6 001- 8 000	4 876 558	16.02	675	18.61
8 001-10 000	3 899 863	12.81	447	12.32
10 001-12 000	3 906 793	12.83	386	10.64
12 001-14 000	2 641 470	8.68	232	6.40
14 001-16 000	2 862 275	9.40	201	5.54
16 001-18 000	2 184 806	7.18	135	3.72
18 001-20 000	1 692 731	5.56	88	2.43
20 001+	3 828 706	12.57	109	3.00
Toplam	30 446 584	100.00	3 627	100.00

Kaynak: Tarım Kredi Kooperatifleri İzmir Bölge Birliği Kayıtları.

Tablo 57 incelendiğinde kooperatiflerden kredi alan ortakların daha çok 4 ila 12 milyon Tl. arasındaki alt kredi limitlerinde toplandığı görülmektedir. Burada krediye teminat gösterme konusundaki güçlüklerin etkili olduğu belirtilebilir.

Müteselsil kefalet ve gayrimenkul ipoteki ile verilen kredilerin geri dönme oranları 1990 yılı için % 80.67 ve 1991 yılı için % 71.88'dir¹.

Araştırma alanında mevcut T.K.K.'nde 1991 yıl sonu itibariyle 14 265 173 bin Tl. takipteki kredi bulunmakta olup, bunun % 96.17'si idari takip aşamasındadır². Konunun boyutları hakkında fikir edinebilmek için 1991 yıl sonu itibariyle açılan krediler ile takipteki krediler kıyaslandığında, takipteki kredilerin açılan kredilere oranı % 38.69 bulunacaktır.

c. Tarım Satış Kooperatifleri (TARİŞ)

Merkezi İzmir'de bulunan TARİŞ; incir, üzüm, pamuk, zeytin ve zeytinyağı Birlikleri, İzmir, Aydın, Balıkesir, Çanakkale, Danizli, Manisa, Muğla ve ilçelerinde 64 yerleşim biriminde 122 T.S.K. ve 103 500 ortağa sahiptir³.

Tarım Üreticisi ortağı yanında ortağı olmayan üreticilerin de ürünlerini değer fiyatından alarak en iyi şekilde değerlendirme amacı güden TARİŞ, ana ürünleri olan pamuk, üzüm, incir, zeytin ve zeytinyağı yanında, bu

¹-Geri dönme oranları işletme ve yatırım kredileri için ayrı ayrı hesap edilmek istenmiş, ancak sözkonusu kooperatiflerden yeterli veri alınamamıştır (Tarım Kredi Kooperatifleri Anket Formu Verileridir. Onbir T.K.K. ortalamasıdır.)

²-Tarım Kredi Kooperatifleri İzmir Bölge Birliği Kayıtları.

³-TARİŞ Genel Müdürlüğü Kayıtları.

ürünlerin yan ürünlerini de değerlendirmektedir.

TARİŞ Birliklerine bağlı olarak Manisa ilinde 21 T.S.K. bulunmaktadır. Söz konusu kooperatiflerin onu pamuk, onu üzüm, biri zeytin ve zeytinyağı T.S.K.'dir. Araştırma alanında Manisa Üzüm ve Pamuk T.S.K ile Çobanisa Üzüm ve Pamuk T.S.K. olmak üzere dört T.S.K. bulunmaktadır. Araştırma alanında Zeytin ve Zeytinyağı T.S.K. bulunmamaktadır.

Araştırma alanında bulunan T.S.K. 1991 yıl sonu itibariyle 1224'ü Üzüm T.S.K. ve 785'i Pamuk T.S.K. ortağı olmak üzere 2 009 ortağa sahiptir¹.

Araştırma alanında bulunan T.S.K.'nde tarımsal kredi açısından önemli sayılabilecek taahhüt edilen sermayenin tahsilat oranı incelendiğinde, söz konusu kooperatiflerin 1991 yılı sonu itibariyle 9 973.3 milyon Tl.taahhüt edilen sermayenin 1065.6 milyon Tl.'sını (%10.68) tahsil edebildikleri görülecektir². Daha önce değinildiği gibi bu oran araştırma alanındaki T.K.K. için % 1.77'dir (Bkz.s.188).

Manisa il genelinde TARİŞ ortaklarına T.S.K.'nce açılan aynı kredilerin parasal değerleri tablo 58'de verilmiştir. Söz konusu değerler Merkez ilçe için elde edilememiştir.

¹-TARİŞ Genel Müdürlüğü Kayıtları.

²-Çobanisa Üzüm ve Pamuk T.S.K. ile Manisa Üzüm ve Pamuk T.S.K. kayıtları.

Tablo 58 :Manisa İli TARİŞ Ortaklarına Açılan Aynı Kredi Tutarlarının
Birliklere Göre Dağılımı

Kampanya Dönemi	Pamuk T.S.K		Özüm T.S.K		Zeytin ve Zeytinyağı T.S.K.		Toplam	
	(000 TL)	(%)	(000 TL.)	(%)	(000 TL.)	(%)	(000 TL.)	(%)
1980/81	190 000	49.19	195 658	50.65	623	0.16	386 281	100.00
1981/82	210 000	42.13	287 944	57.76	563	0.11	498 507	100.00
1982/83	155 000	26.35	432 537	73.54	633	0.11	588 170	100.00
1983/84	173 000	29.05	422 289	70.92	170	0.03	595 459	100.00
1984/85	505 000	51.15	481 872	48.81	361	0.04	987 233	100.00
1985/86	1 508 000	53.76	1 294 133	46.13	3 058	0.11	2 805 191	100.00
1986/87	995 000	28.52	2 487 772	71.32	5 636	0.16	3 488 408	100.00
1987/88	1 484 000	23.37	4 856 680	76.47	10 206	0.16	6 350 886	100.00
1988/89	3 463 000	28.57	8 642 729	71.30	15 512	0.13	12 121 241	100.00
1989/90	2 466 000	16.86	12 128 186	82.92	33 055	0.22	14 627 241	100.00
1990/91	4 924 000	23.48	16 048 466	76.52	1 720	0.00	20 974 186	100.00
1991/92	4 709 000	15.93	24 840 000	84.06	2 932	0.01	29 551 932	100.00

Kaynak: TARİŞ Genel Müdürlüğü Kayıtları.

Tablo 58 incelendiğinde açılan kredilerin önemli bir bölümü Özüm T.S.K. Birliğince açılmıştır.

TARİŞ tarafından ortaklarına açılan toplam krediler içinde Manisa ili TARİŞ ortaklarına açılan kredilerin

payı 1991 yılı için % 12.48'dir¹.

d. Özel Bankalar

Araştırma alanında üreticilerin tarımsal faaliyetlerini finanse etmek amacıyla başvurdukları kaynaklar arasında özel bankaların da önemli bir yeri vardır.

Üreticilerin kredi almak amacıyla başvurdukları özel bankaların büyük bir bölümü tarımsal plasmaya sahip değildir. Nitekim incelenen işletmelerde üreticilerin tarımsal kredi kullandıklarını ileri sürdükleri özel bankaların büyük bölümü üreticilere ticari kredi faiz oranıyla kredi vermektedir.

Araştırma alanında sadece Tarışbank ve sınırlı olarak da Egebank'ın tarımsal kredi plasmanı mevcuttur. Bu bankaların tarımsal kredilere uyguladıkları faiz oranı T.C.Z.B. ve T.K.K. faiz oranının oldukça üzerindedir. Mevcut uygulama söz konusu iki banka dışında hemen bütünüyle ticari kredi esasına dayalıdır.

¹-TARİŞ Genel Müdürlüğü Kayıtları.

Genellikle kefalet ve çoğu kez banka ile iş ilişkisi olan esnafın kefaleti ile açılan kredilerin vadesi çoğunlukla 3-6 aydır. Açılan kredilerde aylık faiz oranı % 10-11 civarındadır.

İlin tarımsal yapısı ve üreticilerin sorunları konusunda bilgi sahibi olan banka yetkilileri, T.C.Z.B.'nin üreticiden fazla teminat istemesi, açılan kredilerin yetersizliği ve geç verilmesi gibi nedenlerle üreticilerin kendilerine başvurdıklarını söylemektedirler.

İncelenen işletmelerin daha çok kamu bankaları ile ilişkilerinin olduğu, ancak işletme büyüklüğü arttıkça özel bankalara yönelimin de arttığı görülmektedir (Tablo 59).

Tablo 59 :İncelenen işletmelerde işletmecilerin Özel Bankalar ile ilişkisi

İşletme Grupları	Özel Bankalarla ilişkisi Olan İşletmeci Sayısı (%)
1.Grup	27.27
2.Grup	30.77
3.Grup	48.98
GENEL	37.73

Öte yandan ova köyleri işletmelerde özel bankalara yönelimin daha fazla olduğu söylenebilir. Ova köyleri arazilerinin, genellikle sulu tarıma uygun, pamuk gibi endüstriyel ürünlerin yetiştirildiği araziler oluşu ve bu ürünlerin yoğun işgücü isteği, girdi masraflarının yüksekliği daha çok kredi ihtiyacını doğurmaktadır. Artan üretim masraflarının T.C.Z.B. ve T.K.K. kredileri ile yeterince karşılanamadığı ve bunun özel bankalara yönelimi arttırdığı söylenebilir. Ayrıca ova köyü işletmelerin sahip oldukları toprak ve diğer gayrimenkullerin rayiç değerlerinin yüksekliği de özel bankalar için önemli bir teminat sağlamaktadır.

Özel bankalarla ilişkisi yoğun olan işletmecilerin ilişkili oldukları özel bankalar önem sırasına göre, Milli Aydın Bankası (Tarişbank), Tütünbank, Akbank, Egebank, Yapı ve Kredi Bankası, İş Bankası, Türk Ticaret Bankası ve Pamukbank'dır.

Özel bankalardan kısa vadeli tarımsal kredi uygulaması bulunan ve veri temin edilebilen Tarışbank'ın Manisa ili genelinde 1980 yılı ve sonrası için tarımsal kredi rakamları tablo 60'da verilmiştir.

Tablo 60 : Tarışbank Tarafından Manisa iline açılan Tarımsal Kredilerin Gelişimi

Yıllar	Cari Değer		Reel Değer*	
	(000 Tl.)	İndeks (1980=100)	(000 Tl.)	İndeks (1980=100)
1980	12 524.0	100.00	491.02	100.00
1981	17 684.0	141.20	506.94	103.24
1982	17 051.0	136.15	390.25	79.48
1983	18 777.5	149.93	328.96	67.00
1984	50 700.0	404.82	584.27	118.99
1985	123 000.0	982.11	1 012.79	206.26
1986	113 000.0	902.28	734.34	149.55
1987	187 000.0	1 493.13	874.38	178.07
1988	170 000.0	1 357.39	497.16	101.25
1989	3 621 000.0	28 912.49	6 245.21	1 271.89
1990	14 381 000.0	114 827.53	16 013.00	3 261.17
1991	40 733 000.0	325 239.54	28 796.42	5 864.61

* Deflatör olarak D.İ.E. 1963=100 bazlı toptan eşya fiyatları indeksi kullanılmıştır.

Kaynak : Milli Aydın Bankası (Tarışbank) Genel Müdürlüğü Kayıtları.

Öte yandan 1989 yılı sonunda hizmete giren Tarışbank Manisa Merkez şubesince 1990 yılında 1333 üreticiye 8848 milyon Tl. ve 1991 yılında 3162 üreticiye 10123 milyon Tl.kredi verilmiştir.

e. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı İl Müdürlüğü

Daha önce değinildiği gibi Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bazı kredilerin kullandırılmasına aracılık yaptığı gibi, bazı kredilerin kullandırılmasında da doğrudan görev almaktadır.

Araştırma alanında da Tarım ve Köyişleri Bakanlığı İl Müdürlüğü Orman Köylere Kalkınma Fonu çerçevesinde kredileme faaliyetlerinde bulunmaktadır.

Bu amaçla Orman Köylere Kalkınma Fonu'ndan Kooperatiflerin projeli yatırımları ve ferdi olarak çiftçilere verilen krediler tablo 61'de verilmiştir.

Tablo 61: Manisa İli ve Merkez İlçe'de Orman Köylere Kalkınma Fonu Kredileri (Orkoy Kredileri)'nin Gelişimi (Milyon TL.)

Yıllar	Merkez İlçe			İl Geneli		
	Ferdi	Kooperatif	Toplam	Ferdi	Kooperatif	Toplam
1980	13.1	-	13.1	21.0	6.4	27.4
1981	12.5	-	12.5	26.8	18.6	45.4
1982	0.4	-	0.4	28.6	17.7	46.3
1983	0.7	-	0.7	40.0	18.8	58.8
1984	4.8	-	4.8	69.6	17.9	87.5
1985	8.8	-	8.8	110.7	67.4	178.1
1986	15.0	8.0	23.0	241.8	21.5	263.3
1987	5.4	-	5.4	284.2	8.0	292.2
1988	-	-	-	394.7	25.0	419.7
1989	40.8	-	40.8	678.0	20.0	698.0
1990	121.9	-	121.9	868.0	-	868.0
1991	212.0	-	212.0	1 258.6	-	1 258.6

Kaynak :-Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Manisa İl Müdürlüğü Kayıtları (1980-1990 Yılları).

-Manisa Orman İşletme Müdürlüğü Kayıtları (1991 Yılı).

Tablo 61 incelendiğinde ele alınan dönemde Manisa ili ve Merkez ilçeye açılan ORKOY kredilerinin cari değerlerle önemli oranda arttığı görülecektir.

C. Manisa Merkez ilçede Tarımsal Kredi Kaynakları
İtibariyle Kredi Kullanımındaki Gelişmeler ve
Gelişmelerin Değerlendirilmesi

1. Kredi Kaynakları İtibariyle Tarımsal Kredilerdeki
Gelişmeler

Araştırma alanında tarım kesimine verilen kredi miktarının belirlenmesi, gerek teşkilatlanmış ve gerekse teşkilatlanmamış kaynaklarca verilen kredilerin sağlıklı verilerle ortaya konulmasına bağlıdır.

Teşkilatlanmamış kredi kaynaklarınca verilen kredilerin Türkiye genelinde olduğu gibi araştırma alanı içinde belirlenmesi, yapılabilecek tahminler dışında değer veya hacim olarak ortaya konulması ne yazık ki olanaklı değildir. Bu nedenle önceki bölümde verilen sistem içerisinde araştırma alanında teşkilatlanmış kredi kaynaklarınca tarım kesimine verilen krediler bu bölümde ele alınacaktır.

Manisa merkez ilçe üreticilerine teşkilatlanmış kredi kaynaklarınca açılan kredilerin cari ve reel değerlerle gelişimi tablo 62 ve 63'de verilmiştir.

Tablo 62 :Manisa Merkez İlçe Öreticilerine Teskilatlanmış Kredi Kaynaklarının Verilen Tarımsal Kredilerin C
Değerlerle Gelişimi

Yıllar	Bankalar			T.K.K.** (Milyon Tl.)	Tarım ve Köyisleri Bakanlığı İl Müd. (Milyon Tl.)	GENEL TOPLAM	
	T.C.Z.B. (Milyon Tl.)	Özel Bankalar* (Milyon Tl.)	Bankalar Toplamı (Milyon Tl.)			(Milyon Tl.)	İndeks (1980=100)
1980	353.4	-	353.4	98.6	13.1	465.1	100.00
1981	458.3	-	458.3	119.7	12.5	590.5	126.96
1982	622.8	-	622.8	233.5	0.4	856.7	184.20
1983	801.1	-	801.1	301.2	0.7	1102.0	236.94
1984	1154.8	-	1154.8	630.8	4.8	1790.4	384.95
1985	1479.2	-	1479.2	851.7	8.8	2339.7	503.05
1986	2860.2	-	2860.2	978.6	23.0	3861.8	830.32
1987	6171.5	-	6171.5	1612.1	5.4	7789.0	1674.69
1988	6747.2	-	6742.2	2809.1	-	9556.3	2054.68
1989	10952.3	-	10952.3	3071.4	40.8	14064.5	3023.97
1990	13823.5	8848	22671.5	9862.1	121.9	32655.5	7021.18
1991	19761.0	10123	29884.0	15149.7	212.0	45245.7	9728.17

*Tarışbank Manisa Merkez şubesi rakamlarıdır. Sözkonusu şube 1989 yılında hizmete girmiştir.

**T.C.Z.B. tarafından kooperatife verilen kredilerdir.

Kaynak :-T.C.Ziraat Bankası Manisa Merkez ve Muradiye şubesi Kayıtları.

-Milli Aydın Bankası (Tarışbank) Genel Müdürlüğü Kayıtları.

-Tarım ve Köyisleri Bakanlığı Manisa İl Müdürlüğü Kayıtları.

-Manisa Orman İşletme Müdürlüğü Kayıtları.

Tablo 63: Manisa Merkez İlçe Üreticilerine Teşkilatlanmış Kredi Kaynaklarının Verilen Tarımsal Kredilerin Reel Değerlerle Gelişimi*.

Yıllar	Değer (Milyon Tl.)	İndeks (1980=100)
1980	18.2	100.00
1981	16.9	92.86
1982	19.6	107.69
1983	19.3	106.04
1984	20.6	113.19
1985	19.3	106.04
1986	25.1	137.91
1987	36.4	200.00
1988	27.9	153.30
1989	24.3	133.52
1990	36.4	200.00
1991	32.0	175.82

*Deflatör olarak D.i.E., 1963=100 bazlı toptan eşya fiyatları indeksi kullanılmıştır.

Kaynak: Tablo 62 yardımıyla hazırlanmıştır.

Tablo 62 ve 63 incelendiğinde ele alınan dönemde üreticilere açılan kredi miktarı cari değerlerle 97 kat artarken, reel değerlerle % 76 oranında artmıştır.

2. Tarımsal Kredilerdeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi

a. Modern Girdi Kullanımı ve Üretim Tekniklerindeki Gelişmeler ile Tarımsal Kredi İlişkileri

Araştırma alanında modern girdi ve üretim teknikleri kullanımındaki gelişmelerin ortaya konulması, tam ve sağlıklı veri bulunması konusunda önemli güçlüklerle karşılaşılmasına rağmen, temin edilebilen bilgilerden hareketle ve konu ile ilgili fikir verebileceği düşüncesiyle ele alınmıştır. Eldeki veriler tablo 64'de

özetlenmiştir.

Tablo 64: Manisa Merkez İlçe Tarım İşletmelerinde Modern Girdi Kullanımı ve Üretim Tekniklerindeki Gelişmeler

Yıllar	Kimyasal Gübre Kullanımı		Zirai ilaç Kullanımı*		Sulanan Alan**		Traktör Sayısı	
	(000 Ton)	İndeks (1980=100)	(000 Ton)	İndeks (1985=100)	(Ha)	İndeks (1980=100)	(sayı)	İndeks (1986=100)
1980	24.9	100.00	...	-	19932	100.00	...	-
1981	20.5	82.33	...	-	21244	106.58	...	-
1982	21.4	85.94	...	-	21451	107.62	...	-
1983	23.8	95.58	...	-	21495	107.84	...	-
1984	23.1	92.77	...	-	25428	127.57	...	-
1985	29.6	118.88	3.9	100.00	24385	122.34	...	-
1986	16.8	67.47	3.0	76.92	23436	117.58	1291	100.00
1987	38.6	155.02	2.7	69.23	24673	123.79	1404	108.75
1988	23.3	93.57	3.4	87.18	26508	132.99	1550	120.06
1989	26.0	104.42	2.5	64.10	21065	105.68	1737	134.55
1990	25.7	103.21	2.3	58.97	18305	91.84	2653***	205.50
1991	23.8	95.58	4.0	102.56	****	-	2670***	206.82

... Veri yok.

* Manisa ili geneli için verilmiştir.

**D.S.İ. Manisa ve Saruhanlı sulamasını kapsar.

***Tarım sayımı ile düzeltilmiş değerler.

**** Sözkonusu raporda veriler güvenilir olmadığından kullanılmamıştır.

Kaynak:-Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Manisa İl Müdürlüğü Kayıtları.

-D.S.İ., Sulama Sonuçları Değerlendirme Raporu, Çeşitli Yıllar.

Tablo 64 incelendiğinde ele alınan dönemde kimyasal gübre kullanımında % 5 , sulanan alanda % 8 azalma görülürken,

tam ve sağlıklı veri temin edilemeyen zirai ilaç kullanımı ve traktör sayısında son birkaç yıl verileriyle artışlar gerçekleşmiştir.

Söz konusu bulgular tarımsal kredi kullanımı ile karşılaştırıldığında ele alınan dönemde tarımsal kredi kullanımında cari değerlerle 97 kat, reel değerlerle % 76 oranında artış görülmesine rağmen, modern girdi ve üretim tekniklerindeki artış sınırlı düzeyde kalmıştır.

Araştırma alanında modern girdi ve üretim teknikleri kullanımı ile tarımsal kredi arasındaki ilişkilerin ortaya konulması amacıyla veri temin edilebilen yıllar dikkate alınarak hesaplanan korelasyon katsayıları tablo 65’de verilmiştir.

Tablo 65: Manisa Merkez İlçe Tarım İşletmelerinde Modern Girdi Kullanımı ve Üretim Tekniklerindeki Gelişmeler ile Tarımsal Kredi Kullanımı Arasında Hesaplanan Korelasyon Katsayıları

Modern Girdi ve Üretim Tekniği Kullanımı	Korelasyon Katsayısı
Kimyasal Gübre	0.078
Zirai İlaç	0.088
Sulanan Alan	-0.780*
Traktör Sayısı	0.971*

* 0.05 düzeyinde anlamlı.

Tablo 65 incelendiğinde tarımsal kredi kullanımı ile kimyasal gübre ve zirai ilaç kullanımı arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmazken, traktör sayısı ile tarımsal

kredi kullanımı arasında pozitif yönde, sulanan alan ile tarımsal kredi kullanımı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır.

Öte yandan T.C.Z.B. gübre kredileri ile kimyasal gübre kullanımı ve T.C.Z.B. zirai ilaç kredileri ile zirai ilaç kullanımı arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

b. Tarımsal Üretimde Verimlilik ve Tarımsal Kredi İlişkileri

Araştırma alanında tarımsal üretimde verimlilik ile tarımsal kredi ilişkilerinin ortaya konulması, öncelikle bazı bitkisel ürünlerde verim düzeyi ile hayvan sayılarındaki değişmelerin saptanması ve ardından tarımsal kredi kullanımı ile sözkonusu verim düzeylerinin kıyaslanması ve aralarındaki korelasyon katsayılarının belirlenmesi ile ortaya konulacaktır. Aslında hayvancılıkla ilgili bilgilerin Türkiye genelinde olduğu gibi, verimlilik açısından ele alınması istenmiş ise de, bu konuda veri temin edilememiştir. Topluca üretim ya da üretim değeri ile, kredi ilişkisi ise ileride ele alınacaktır.

Manisa Merkez ilçede üretimi yapılan önemli bitkisel ürünlerin verim düzeyinde görülen değişmeler tablo 66'da verilmiştir.

Tablo 66: Manisa Merkez ilçede üretimi Yapılan Bazı Bitkisel Ürünlerin Verim Düzeylerindeki Değişmeler

Yıllar	Hububat				Endüstri Bitkileri					
	Buğday		Arpa		Pamuk		Tütün		Çekirdeksiz Üzüm	
	(Kg/Ha)	İndeks (1980=100)	(Kg/Ha)	İndeks (1980=100)	(Kg/Ha)	İndeks (1980=100)	(Kg/Ha)	İndeks (1980=100)	(Kg/Ha)	İndeks (1980=100)
1980	3800	100.00	2500	100.00	2200	100.00	1100	100.00	9078	100.00
1981	3000	78.95	2260	90.40	2300	104.55	1100	100.00	7053	77.69
1982	2685	70.66	2372	94.88	2200	100.00	1100	100.00	9794	107.89
1983	2161	56.87	1990	79.60	2500	113.64	900	81.82	10000	110.16
1984	2213	58.24	2707	108.28	2300	104.55	900	81.82	10000	110.16
1985	2250	59.21	2500	100.00	2200	100.00	800	72.73	12346	136.00
1986	3000	78.95	2500	100.00	2400	109.09	870	79.09	11364	125.18
1987	3100	81.58	2520	100.80	2360	107.27	800	72.73	10500	115.66
1988	3100	81.58	2600	104.00	2500	113.64	800	72.73	12108	133.38
1989	2650	69.74	2000	80.00	1900	86.36	700	63.64	12500	137.70
1990	3750	98.68	2950	118.00	2350	106.82	700	63.64	13000	143.20
1991	4000	105.26	3899	155.96	2100	95.45	600	54.55	14000	154.22

Kaynak: Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Manisa İl Müdürlüğü Kayıtları.

Tablo 66 incelendiğinde ele alınan dönemde (1980-1991) arpa ve çekirdeksiz kuru üzüm veriminde yaklaşık % 55 oranında artış görülürken, buğday verimi yaklaşık aynı düzeyde kalmış, pamuk veriminde yaklaşık % 5 ve tütün veriminde yaklaşık % 45 oranında azalma görülmüştür.

Tablo 66'nın incelenmesi ile saptanan bulgular, sözkonusu dönemde tarımsal kredilerdeki gelişmeler ile karşılaştırıldığında, tarımsal kredi kullanımındaki artışın bitkisel ürünler verim düzeyindeki artışın üzerinde olduğu görülecektir.

Bazı bitkisel ürünler verim düzeyinde görülen değişmeler ile tarımsal kredi kullanımı arasında hesaplanan korelasyon katsayıları tablo 67'de verilmiştir.

Tablo 67: Manısa Merkez ilçede Bazı Bitkisel Ürünler Verimleri ile Tarımsal Kredi Kullanımı Arasında Hesaplanan Korelasyon Katsayıları

Ürün	Korelasyon Katsayıları
Buğday Verimi	0.659*
Arpa Verimi	0.804*
Pamuk Verimi	-0.278
Tütün Verimi	-0.769*
Çekirdeksiz Üzüm Verimi	0.744*

* 0.05 düzeyinde anlamlı.

Tablo 67 incelendiğinde buğday, arpa ve çekirdeksiz kuru üzüm verimi ile tarımsal kredi kullanımı arasında pozitif yönde, tütün verimi ile tarımsal kredi kullanımı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişkiye rastlanırken, pamuk verimi ile tarımsal kredi kullanımı arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Öte yandan araştırma alanında hayvansal üretimde verimliliğe ilişkin bilgiler derlenemediğinden burada

bazı hayvan sayıları ile tarımsal kredi kullanımı arasındaki ilişkiler araştırılmıştır.

Araştırma alanındaki bazı hayvanların sayısal gelişimi tablo 68’de verilmiştir.

Tablo 68: Manisa Merkez İlçede Hayvan Sayıları

Yıllar	Koyun Sayısı		Sığır Sayısı	
	Sayı	İndeks (1982=100)	Sayı	İndeks (1982=100)
1982	74200	100.00	18372	100.00
1983	75050	101.15	18530	100.86
1984	61009	82.22	16566	90.17
1985	60913	82.09	16939	92.20
1986	68660	92.53	16100	87.63
1987	72385	97.55	16788	91.38
1988	89380	120.46	19609	106.73
1989	92759	125.01	15260	83.06
1990	81677	110.08	11832	64.40
1991	53200	71.70	14238	77.50

Not: 1980-1981 yılları için veri temin edilememiştir.
Kaynak: Tarım ve Köyisleri Bakanlığı Manisa İl Müdürlüğü Kayıtları.

Tablo 68 incelendiğinde veri temin edilen yıllar dikkate alındığında Manisa Merkez ilçe hayvan varlığının azaldığı görülmür.

Sözkonusu sayılar ile tarımsal kredi kullanımı arasında hesaplanan korelasyon katsayıları koyun sayısı için - 0.137 ve siğir sayısı için -0.738 bulunmuştur. 0.05 önem düzeyinde siğir sayısı ile tarımsal kredi kullanımı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki sözkonusudur. Öte yandan T.C.Z.B. hayvancılık yatırım kredileri ile koyun sayısı arasında hesaplanan korelasyon katsayısı 0.242, siğir sayısı için -0.728 bulunmuştur. 0.05 önem düzeyinde T.C.Z.B. hayvancılık yatırım kredileri ile siğir sayısı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki sözkonusudur.

c. Tarımsal Üretim Değeri ile Tarımsal Kredi İlişkileri

Manisa Merkez ilçede Tarımsal kredi kullanımı ile tarımda modern girdiler ve üretim teknikleri kullanımı ve üretimde verimlilik gibi konular irdelenirken, kuşkusuz toplam tarımsal ürünler üretimi ile tarımsal kredi arasındaki ilişkiye de bir boyut kazandırmak gerekecektir. Bu açıdan bakıldığında, seçilmiş bazı bitkisel ürünler ile hayvansal ürünler üretimlerini ele alıp, kredi ile ilişkilendirmek gerekebilirdi, ancak bu konunun daha fazla detaylandırılmasından kaçınılarak topluca tarımsal üretim değeri ile tarımsal kredi ilişkilerinin belirlenmesine yer verilmiştir.

1980 yılı ve sonrası için Manisa Merkez ilçe tarımsal üretim değerinde meydana gelen gelişmeler tablo 69'da verilmiştir.

Tablo 69: Manisa Merkez ilçe Tarımsal Üretim Değeri Görülen Gelişmeler*

Yıllar	Cari Değerlerle		Reel Değerlerle**	
	(Milyon Tl.)	İndeks (1980=100)	(Milyon Tl.)	İndeks (1980=100)
1980	4 565	100.00	179	100.00
1981	5 875	128.70	168	93.85
1982	9 760	213.80	223	124.58
1983	11 719	256.71	205	114.53
1984	22 071	483.48	254	141.90
1985	55 984	1226.37	461	257.54
1986	55 453	1214.74	360	201.12
1987	124 365	2724.32	582	325.14
1988	226 814	4968.54	663	370.39
1989	266 053	5828.11	459	256.42
1990	564 179	12358.80	628	350.84

* 1985-1990 yılları sadece bitkisel ürünler üretim değerini kapsar.

** Deflatör olarak D.i.E., 1963=100 bazlı toptan eşya fiyatları indeksi kullanılmıştır.

Kaynak: T.C.Ziraat Bankası, Tarımsal Üretim Değeri, Çeşitli Yıllar.

Tablo 69 incelendiğinde ele alınan dönemde tarımsal üretim değeri cari değerlerle 124 kat artarken, reel değerlerle yaklaşık 4 kat artmıştır.

Tarımsal üretim değeri ile tarımsal kredi kullanımı arasında hesaplanan korelasyon katsayısı iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir (0.05 önem düzeyinde $r=0.992$)

D. İncelenen İşletmelerin Anket Bulgularına Göre Analizi

1. İncelenen İşletmelerin Genel Özellikleri

Bir Üretim faktörü olarak emeğin diğer faktörler yanında özel bir yeri vardır. Çünkü emek insan ile kopmaz bir ilişki içindedir. Tarım, iş ve aile yaşantısını bütünleştiren tek sektör, bir yaşam biçimidir. Dolayısıyla ekonomik ve sosyal bir birim olan tarım işletmesinde aile ve işletme içiçedir. Bu genel nitelikler ışığında incelenen işletmelerde çiftçi ve ailesine ilişkin bazı konuların incelenmesi yerinde olacaktır.

a. Nüfus

İncelenen işletmelerde cinsiyet ve yaş grupları itibariyle nüfus durumu tablo 70'de verilmiştir. Yaş durumuna göre nüfus beş gruba ayrılarak incelenmiştir (0-6 Yaş grubu küçük çocuk, 7-15 yaş grubu çocuk, 16-49 yaş grubu erkek ve kadın, 50-65 yaş grubu ve 65+ yaş grubu).

Tablo 70:İncelenen İşletmelerde Yaş Gruplarına Göre Ortalama Nüfus

Yaş ve Cinsiyet Grupları	İşletme Grupları			Genel
	1.Grup	2.Grup	3.Grup	
0-6 Yaş Grubu				
Erkek	0.20	0.31	0.35	0.28
Kız	0.30	0.07	0.31	0.28
Toplam	0.50	0.38	0.66	0.56
7-15 Yaş Grubu				
Erkek	0.45	0.69	0.59	0.55
Kız	0.45	0.85	0.59	0.57
Toplam	0.90	1.54	1.18	1.12
16-49 Yaş Grubu				
Erkek	1.23	1.54	1.86	1.56
Kadın	1.14	1.54	1.71	1.45
Toplam	2.37	3.08	3.57	3.01
50-65 Yaş Grubu				
Erkek	0.36	0.23	0.49	0.41
Kadın	0.27	0.46	0.39	0.34
Toplam	0.63	0.69	0.88	0.75
65+ Yaş Grubu				
Erkek	0.09	0.15	0.12	0.11
Kadın	0.07	0.31	0.20	0.16
Toplam	0.16	0.46	0.32	0.27
Genel Toplam				
Erkek	2.33	2.92	3.41	2.91
Kadın	2.23	3.23	3.20	2.80
Toplam	4.56	6.15	6.61	5.71
Aktif Nüfus*	3.00	3.77	4.45	3.76
Aktif Nüfus Oranı (%)**	65.79	61.30	67.32	65.85

* Aktif nüfus hesabında 16-49 ve 50-65 yaş gruplarına giren nüfus dikkate alınmıştır.

**Faal nüfus oranı= Aktif nüfus/Toplam nüfus *100

Tablo 70 incelendiğinde işletmelerde ortalama aile nüfusunun 5.71 kişi olduğu görülür. İşletme genişliği arttıkça işletme başına nüfus artmaktadır. İşletmeler ortalaması olarak aktif nüfus oranı % 65.85'dir. Aktif nüfus oranı tüm gruplarda yaklaşık aynı düzeydedir. Öte yandan ova köylerinde ortalama aile nüfusu, yamaç ve dağ köylerine göre daha yüksektir.

b. İlgücü

İşletme ile aile arasındaki ilişkileri belirlemek açısından aile işgücü potansiyeli ve kullanım durumunun ortaya konulması önem taşır.

Aile işgücü potansiyelinin hesaplanmasında bölgede doğa koşullarının 300 gün çalışmaya elvereceği kabul edilerek, 7-15, 16-49 ve 50-65 yaş gruplarına giren erkek ve kadın nüfus sayısı 300 rakamı ile çarpılarak bulunan değerlerden sürekli hastalık, askerlik, eğitim gibi nedenlerle fiilen çalışmanın mümkün olmadığı günler çıkarılmıştır. Elde edilen rakamlar cinsiyet ve yaş gruplarına göre gerekli katsayılar ile çarpılarak Erkek

İşgününe (E.İ.B) çevrilmiştir¹.

Aile işgücü hesaplamaları sonucu bulunan değerler tablo 71'de verilmiştir.

Tablo 71 : İncelenen İşletmelerde Aile İşgücü Potansiyeli ve Kullanım Durumu
(E.İ.B./İşletme)

	İşletme Grupları			
	1.Grup	2.Grup	3.grup	Genel
Aile İşgücü Potansiyeli	855.70	1 142.30	1 252.00	1 074.10
İşl.Kullanılan Aile İşgücü	426.11	708.08	697.01	585.92
İşl.Dışında Kul.Aile İşgücü	127.76	100.38	34.65	81.36
a) Tarım	55.60	36.92	4.34	29.61
b) Tarım Dışı	72.16	63.46	30.31	51.75
Kullanılmayan Aile İşgücü	301.83	333.84	520.35	406.82
(%)				
Aile İşgücü Potansiyeli	100.00	100.00	100.00	100.00
İşl.Kullanılan Aile İşgücü	49.80	61.99	55.67	54.55
İşl.Dışında Kul.Aile İşgücü	14.93	8.79	2.77	7.57
a) Tarım	43.52	36.78	12.50	36.39
b) Tarım Dışı	56.48	63.22	87.50	63.61
Kullanılmayan Aile İşgücü	35.27	29.22	41.56	37.88

1-

Yaş Grubu	Cinsiyeti	Katsayı
7-15	Erkek, kız	0.50
16-49	Erkek	1.00
16-49	Kadın	0.75
50-65	Erkek, kadın	0.50

Ali Aras ve Cengiz Çakır., Gediz Sulama Projesi Kapsamına Giren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Etüdü, E.Ü.Ziraat Fakültesi Yayınları No: 211, İzmir, 1975, s.6.

Tablo 71 incelendiğinde işletme başına ortalama aile işgücü 1074.10 Erkek işgünü veya 3.58 erkek iş birimidir. Aile işgücü potansiyeli 3.grup işletmelerde daha fazladır. Aynı şekilde ova köylerinde de aile işgücü potansiyeli, dağ köylerine göre daha fazladır (1160.50 E.i.G. ve 986.50 E.i.G.). Aile işgücünün yarısından çoğu işletmede kullanılmaktadır. işletme dışında kullanılan aile işgücünün önemli bir bölümü tarım dışı işlerde kullanılmaktadır. Tarım dışı kullanılan işgücü daha çok; küçük sanayi, boya ve sıva gibi işlerde yoğunlaşmaktadır. Kullanılmayan aile işgücü toplam aile işgücünün 1/3'ünden fazladır. Kullanılmayan aile işgücünün yüksekliği, tarımda iş azamilerinin oluşu, bazı işlerin özel beceri gerektirmesi ve iş organizasyonlarının başarısızlığına bağlanabilir.

c. İşletme Yöneticilerinin Bazı Özellikleri ve Çiftçi Kuruluşlarına Üyelik Durumu

Tarım işletmelerinde başarının yönetici durumunda bulunan kişilerin isabetli karar alabilme yeteneğine bağlı olduğu ifade edilebilir. Bu nedenle, işletmecilerin bazı özelliklerinin bilinmesinde yarar vardır.

İşletme gruplarının tümünde işletmecilerin yaşı birbirine yakındır. Ortalama yaş 45.16'dır. Öte yandan ortalama öğrenim süresi de birbirine yakındır. İşletmecilerin büyük bölümü en az ilkokul mezunudur (% 84.91). Dağ köylerinde ortalama işletmeci yaşı (49.15 yıl) genel ortalamanın biraz üzerinde, ortalama öğrenim süresi (2.23 yıl) ise genel ortalamanın (4.61 yıl) oldukça gerisindedir.

Tablo 72 : İncelenen işletmelerde işletmecilerin Yaş ve Eğitim Durumu

	İşletme Grupları			Genel
	1.Grup	2.Grup	3.Grup	
İşletmeci Yaşı	45.96	43.15	44.98	45.16
Öğrenim Süresi	4.18	4.77	4.96	4.61

Öte yandan ova ve yamaç köyleri işletmecilerinin şehir merkezine de yakın oluşları nedeni ile daha çok şehirle ilişkili oldukları, genellikle günlük gazeteleri takip etmeye çalıştıkları ve tarımsal yayım faaliyetleri konusunda daha duyarlı oldukları da gözlenmiştir.

İncelenen işletmelerde işletmecilerin çiftçi organizasyonlarına üyelik durumu tablo 73'de verilmiştir. İşletmecilerin önemli bir bölümü en az bir çiftçi organizasyonuna üyedir.

Tablo 73 : İncelenen işletmelerde işletmecilerin Çiftçi Organizasyonlarına Üyelik Durumu

Organizasyon Adı	İşletme Grupları						Genel	
	1.Grup		2.Grup		3.Grup			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Sadece T.K.K	8	18.18	6	46.15	6	12.24	20	18.87
Sadece T.S.K	1	2.27	-	-	-	-	1	0.94
T.K.K. ve T.S.K	1	2.27	1	7.69	-	-	2	1.89
Ziraat Odası	4	9.09	1	7.69	8	16.33	13	12.26
T.K.K. ve Ziraat Odası	5	11.37	2	15.39	16	32.66	23	21.70
T.K.K,T.S.K ve Ziraat Odası	4	9.09	-	-	11	22.45	15	14.15
T.S.K. ve Ziraat Odası	-	-	-	-	2	4.08	2	1.89
Hiçbir Kuruluş Üye Olmayan	21	47.73	3	23.08	6	12.24	30	28.30
Toplam	44	100.00	13	100.00	49	100.00	106	100.00

İşletme genişliği arttıkça örgütlenme düzeyi de artmaktadır. Ova köylerinde işletmecilerin % 92.73'ü en az bir çiftçi organizasyonuna üye iken, dağ köylerinde çiftçi organizasyonlarına üyelik isteği oldukça düşüktür. Yoğun kredi kullanan köylerde işletmecilerin örgütlenme oranı % 81.69 iken, bu oran az yoğun kredi kullanan köylerde % 51.43'e düşmektedir.

2. incelenen işletmelerde Arazi Mülkiyeti ve Kullanılış Şekli

Tarım işletmelerinde işletme arazileri; mülk, kira ve ortak tutulmuş araziler biçiminde olabilir. incelenen işletmelerde mülk arazi, işletme arazisi içinde en yüksek paya sahiptir (Tablo 74).

Tablo 74 : incelenen işletmelerde Arazi Mülkiyet Durumu ve Oransal Dağılımı

Arazi Mülkiyet Durumu	İşletme Grupları			Genel
	1.Grup	2.Grup	3.Grup	
(Da./İşl.)				
Mülk Arazi	11.98	28.00	81.65	46.15
Kiralanın Arazi	5.59	9.00	48.37	25.78
Ortak işletilen Arazi	1.02	3.31	20.61	10.36
Toplam Arazi	18.59	40.31	150.63	82.29
(%)				
Mülk Arazi	64.44	69.46	54.21	56.08
Kiralanın Arazi	30.07	22.33	32.11	31.33
Ortak işletilen Arazi	5.49	8.21	13.68	12.59
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00

incelenen işletmelerde işletme arazisinin önemli bir bölümü tarla arazisi olup, 1990/91 üretim yılında tarla arazilerinin büyük bölümü pamuk ve tütün ekimine ayrılmıştır.

Tablo 75 : İncelenen İşletmelerde İşletme Arazisinin Nev'ilerine Göre Dağılımı

	İşletme Grupları						Genel	
	1.Grup		2.Grup		3.Grup			
	Da./İşl.	(%)	Da./İşl.	(%)	Da./İşl.	(%)	Da./İşl.	(%)
Arazi Nev'i								
Tarla Arazisi	16.30	87.68	37.15	92.16	134.22	89.11	73.37	89.16
Bağ-Bahçe Arazisi	2.18	11.73	2.54	6.30	15.31	10.16	8.29	10.07
Zeytinlik	0.11	0.59	0.62	1.54	1.10	0.73	0.63	0.77
Toplam	18.59	100.00	40.31	100.00	150.63	100.00	82.29	100.00

Tablo 76: İncelenen İşletmelerde Tarla Arazisi Kullanım Durumu

Kullanım Şekli	İşletme Grupları						Genel	
	1.Grup		2.Grup		3.Grup			
	Da./İşl.	(%)	Da./İşl.	(%)	Da./İşl.	(%)	Da./İşl.	(%)
Pamuk	8.64	53.00	18.92	50.93	110.86	82.60	57.15	77.89
Tütün	6.43	39.45	12.69	34.16	9.04	6.73	8.41	11.46
Buğday	1.18	7.24	4.54	12.22	13.34	9.94	7.22	9.84
Diğer	0.05	0.31	1.00	2.69	0.98	0.73	0.59	0.81
Toplam	16.30	100.00	37.15	100.00	134.22	100.00	73.37	100.00

Öte yandan ova köylerinde yer alan işletmelerde pamuk, yamaç köyü işletmelerde pamuk ve tütün, dağ köyü işletmelerde tütün ve buğday ekimi ağırlıklıdır. İncelenen işletmelerde arazilerin parsel sayıları ve sulanma durumu ile ilgili bilgiler tablo 77'de verilmiştir.

Tablo 77 : İncelenen İşletmelerde Arazilerin Sulanma Durumu,
Parsel Sayısı ve Ortalama Parsel Genişliği

		İşletme Grupları			Genel
		1.Grup	2.Grup	3.Grup	
Sulanan	Da./İşl.	10.41	23.16	136.08	70.07
Arazi	(%)	56.00	57.45	90.34	85.15
Sulanmayan	Da./İşl.	8.18	17.15	14.55	12.22
Arazi	(%)	44.00	42.55	9.66	14.85
Parsel Sayısı (Adet/İşl.)		2.73	5.00	7.94	5.41
Ortalama Parsel Genişliği (Da.)		6.81	8.06	18.97	15.21

Tablo 77 incelendiğinde işletmelerin ülke genelinde olduğu gibi çok parçalı bir yapıya sahip oldukları görülmektedir. İşletme başına düşen parsel sayısı işletmeler genelinde 5'dir. İşletme büyüklüğü arttıkça parsel sayısı da artmaktadır. Söz konusu işletmelerde arazilerin büyük bölümü sulanmaktadır. İşletmeler genelinde sulanan arazilerin toplam araziye oranı % 85.15'dir.

Üçüncü grupta yer alan işletmelerin daha çok ova köylerinde oluşu ve pamuk üretiminin yoğunluğu sulanan arazi miktarını arttırmaktadır.

3. İncelenen İşletmelerde Sermaye Miktarı ve Sermaye Kompozisyonu

Sermaye, tarımsal üretim faktörleri arasında teknolojik gelişmelerinde etkisi ile gittikçe önem kazanan bir öğedir. Sermayenin çeşitli tanımları yapılmış olmasına karşın, bu tanımlardaki ortak yan, sermayenin yeniden üretimde kullanılmak amacı ile üretilmiş veya biriktirilmiş olması ve işgücünü daha verimli hale sokabilmesidir¹.

Tarımda sermaye denildiği zaman işletmede üretim amacıyla kullanılan her türlü ekonomik mallar anlaşılmakta ve genellikle tarımsal faaliyetin esasını teşkil eden arazi sermayesi ve bunu üretken kılan işletme sermayesi olmak üzere iki grupta incelenmektedir².

Sermaye, araştırmada fonksiyonlarına göre sınıflandırılarak incelenmiştir³.

¹-Mehmet Bülbul, Bafra İlçesi Tütün İşletmelerinin Ekonomik Yapısı Yatırım ve Cari Harcamaların Dağılımı ve Bunların Gelir Üzerine Etkisi,...a.g.e...,s.78.

²-Metin Talim," Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Durumu ", ...a.g.e..., s.4.

³-Ali Aras, Tarım Muhasebesi,...a.g.e...s.43.

Tablo 78: İncelenen İşletmelerde İşletme Başına Sermaye Miktarı ve Kompozisyonu (000 Tl./İşl.)

Sermaye Unsuru	İşletme Grupları			Genel
	1.Grup	2.Grup	3.Grup	
1.Arazi Sermayesi				
Toprak Sermayesi	82 850.00	116 630.77	853 536.73	449 263.21
Toprak Isl. Sermayesi	890.91	1 615.38	10 870.40	5 592.93
Bina ve Diğer				
Zirai İnşaat S.	24 020.46	16 538.46	56 542.86	38 136.79
Nebat Sermayesi ve				
Tarla Demirbaşı S.	1 454.52	1 390.77	15 908.94	8 128.46
Toplam (1)	109 215.89	185 175.38	936 858.93	501 121.39
2.İşletme Sermayesi				
Alet-Makina S.	9 495.22	21 084.62	64 236.74	36 221.60
Hayvan Sermayesi	4 863.07	6 560.38	7 010.81	6 064.05
Stok Mal Sermayesi	12 017.37	22 631.69	55 355.11	33 352.60
Malzeme-Mühimmat S	390.98	-	277.35	290.50
Kasa Mevcudu ve				
Alacaklar				
a)Banka Mevduatı	363.64	-	358.73	316.77
b)Koop.Ortaklık Payı	337.18	637.62	1 194.71	770.43
c)Şahıslardan Alacak	797.73	-	1 193.88	883.02
d)Kasa Mevcudu	257.95	650.00	458.16	398.58
Toplam(a+b+c+d+)	1 756.50	1 287.62	3 205.48	2 368.80
Toplam (2)	28 523.14	51 564.31	130 085.49	78 297.55
TOPLAM AKTİF (1+2)	137 739.03	236 739.69	1 066 944.42	579 418.94
Borçlar	5 356.84	7 267.32	22 540.84	13 534.69
Kira ve Ortak				
Arazi Değeri	26 336.36	52 653.85	386 789.80	196 188.68
Özsermaye	106 045.83	176 818.52	657 613.78	369 695.57

Tablo 79: İncelenen işletmelerde işletme başına düşen sermayenin sermaye unsurlarına göre oransal dağılımı (%)

Sermaye unsuru	İşletme Grupları			Genel
	1.Grup	2.Grup	3.Grup	
1.Arazi Sermayesi				
Toprak Sermayesi	60.15	69.96	80.00	77.54
Toprak İslah S.	0.65	0.68	1.02	0.97
Bina ve Diğer				
Zirai İnşaat S.	17.44	6.99	5.30	6.58
Nebat Sermayesi ve				
Tarla Demirbaşı S.	1.05	0.59	1.49	1.40
Toplam (1)	79.29	78.22	87.81	86.49
2.İşletme Sermayesi				
Alet-Makina S.	6.89	8.91	6.02	6.25
Hayvan Sermayesi	3.53	2.77	0.66	1.05
Stok Mal Sermayesi	8.73	9.56	5.19	5.76
Malzeme-Mühimmat S.	0.28	0.00	0.03	0.05
Kasa Mevcudu ve				
Alacaklar				
a)Banka Mevduatı	0.26	0.00	0.03	0.05
b)Koop.Ortaklık Payı	0.25	0.27	0.11	0.13
c)Şahıslardan Alacak	0.58	0.00	0.11	0.15
d)Kasa Mevcudu	0.19	0.27	0.04	0.07
Toplam(a+b+c+d+)	1.28	0.54	0.29	0.40
Toplam (2)	20.71	21.78	12.19	13.51
TOPLAM AKTİF (1+2)	100.00	100.00	100.00	100.00
Borçlar	3.89	3.07	2.11	2.34
Kira ve Ortak				
Arazi Değeri	19.12	22.24	36.25	33.86
Özsermaye	76.99	74.69	61.64	63.80

Tablo 80: İncelenen İşletmelerde Dekara Düşen Sermaye Miktarı ve Kompozisyonu
(000 Tl./Da.)

Sermaye Unsuru	İşletme Grupları			Genel
	1.Grup	2.Grup	3.Grup	
1.Arazi Sermayesi				
Toprak Sermayesi	4 456.70	4 108.93	5 666.44	5 459.51
Toprak Islah S.	47.92	40.07	72.17	67.97
Bina ve Diğer				
Zirai İnşaat S.	1 292.12	410.28	375.37	463.44
Nebat Sermayesi ve				
Tarla Demirbaşı S.	78.24	34.50	105.62	98.78
Toplam (1)	5 874.98	4 593.78	6 219.60	6 089.70
2.İşletme Sermayesi				
Alet-Makina S.	510.77	523.06	426.46	440.17
Hayvan Sermayesi	261.60	162.75	46.54	73.69
Stok Mal Sermayesi	646.44	561.44	367.49	405.31
Malzeme-Mühimmat S.	21.03	-	1.84	3.53
Kasa Mevcudu ve				
Alacaklar				
a)Banka Mevduatı	19.56	-	2.38	3.85
b)Koop.Ortaklık Payı	18.14	15.82	7.93	9.36
c)Şahıslardan Alacak	42.91	-	7.93	10.73
d)Kasa Mevcudu	13.88	16.12	3.04	4.84
Toplam(a+b+c+d+)	94.49	31.94	21.28	28.78
Toplam (2)	1 534.33	1 279.19	863.61	951.48
TOPLAM AKTİF (1+2)	7 409.31	5 872.97	7 083.21	7 041.18
Borçlar	288.16	180.28	149.64	164.48
Kira ve Ortak				
Arazi Değeri	1 416.69	1 306.22	2 567.81	2 384.11
Özsermaye	5 704.46	4 386.47	4 365.76	4 492.59

İstatistiksel açıdan dekara düşen arazi sermayesi, işletme sermayesi ve toplam aktif açısından anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (Arazi sermayesi için; $F=2.07$ ve $P>0.05$, işletme sermayesi için; $F=3.06$ ve $P>0.05$, toplam aktif için $F=0.96$ ve $P>0.05$) (Ek.1).

a. Aktif Sermaye

1. Arazi Sermayesi

Arazi sermayesi içinde toprak sermayesi, toprak ıslahı sermayesi, bina ve diğer zirai inşaat sermayesi, nebat sermayesi ve tarla demirbaşı sermayeleri incelenmiştir.

Tablo 78 incelendiğinde arazi sermayesinin aktifin önemli bir bölümünü oluşturduğu görülür. İşletmeler ortalaması olarak toplam aktifin % 86.49'una sahip arazi sermayesini oluşturan sermaye unsurları aşağıda kısaca incelenecektir.

a. Toprak Sermayesi

İncelenen işletmelerde toprak sermayesi, arazi sermayesinin en önemli sermaye grubudur. Toplam aktif içindeki payı işletme gruplarına göre % 60.15 ila % 80 arasında değişmektedir.

b. Toprak Islahı Sermayesi

İncelenen işletmelerde toprak ıslahı sermayesi daha çok artezyen değerinden oluşmaktadır. Bu grubun toprak ıslahı

sermayesi içindeki payı işletmeler ortalaması olarak % 43.54'dür.

Tablo 81: İncelenen işletmelerde Toprak Islahı Sermayesi

Sermaye Unsuru	İşletme Grupları						Genel	
	1.Grup		2.Grup		3.Grup			
	(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)
Artezyen Değeri	840.91	94.39	1615.38	100.00	4084.69	37.58	2435.38	43.54
Diğer Top.İsl.S.De.	50.00	5.61	-	-	6785.71	62.42	3157.55	56.46
TOPLAM	890.91	100.00	1615.38	100.00	10870.40	100.00	5592.93	100.00

c. Bina ve Diğer Zirai İnşaat Sermayesi

Bina ve diğer zirai inşaat sermayesi, toprak sermayesinden sonra aktifin ikinci büyük sermaye grubudur. işletme gruplarına göre aktif içindeki payı % 5.30 ila % 17.44 arasında değişmektedir.

Tablo 82: İncelenen işletmelerde Bina ve Diğer Zirai İnşaat Sermayesi

Sermaye Unsuru	İşletme Grupları						Genel	
	1.Grup		2.Grup		3.Grup			
	(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)
İkametgah Değeri	17272.73	71.91	14384.62	86.98	38387.75	67.89	26679.25	69.96
İşletme Binaları D.	6747.73	28.09	2153.84	13.02	18155.11	32.11	11457.54	30.04
Ahır	1281.82	5.34	615.38	3.72	665.31	1.18	915.09	2.40
Depo	909.09	3.78	1538.46	9.30	3969.39	7.02	2400.94	6.29
Kümes	4556.82	18.97	-	-	13520.41	23.91	8141.51	21.35
TOPLAM	24020.46	100.00	16538.46	100.00	56542.86	100.00	38136.79	100.00

Tablo 82 incelendiğinde bina ve diğer zirai inşaat sermayesinin işletmeler ortalaması olarak % 69.96'sı ikametgah değerinden oluşmaktadır.

d. Nebat Sermayesi ve Tarla Demirbaşı Sermayesi

Nebat sermayesi ve tarla demirbaşı sermayesi, toprağa bağlı ve büyümekte olan kültür bitkileri ile gelecek dönem için yapılmış hazırlıkları kapsamaktadır.

Nebat sermayesi ve tarla demirbaşı sermayesinin işletmeler ortalaması olarak aktif sermaye içindeki payı % 1.40'dır.

Tablo 83: İncelenen işletmelerde Nebat Sermayesi ve Tarla Demirbaşı Sermayesi

Sermaye Unsuru	İşletme Grupları						Genel	
	1.Grup		2.Grup		3.Grup			
	(000 TL./İşl.)	(%)	(000 TL./İşl.)	(%)	(000 TL./İşl.)	(%)	(000 TL./İşl.)	(%)
Nebat Sermayesi	1443.18	99.22	1319.23	94.86	14500.00	91.14	7463.68	91.82
Bağ Omcaları	1352.27	92.97	923.08	66.37	13775.51	86.59	7042.45	86.64
Zeytin Ağaçları	90.91	6.25	396.15	28.49	693.88	4.36	407.08	5.01
Diğerleri	-	-	-	-	30.61	0.19	14.15	0.17
Tarla Demirbaşı S.	11.34	0.78	71.54	5.14	1408.94	8.86	664.78	8.18
TOPLAM	1454.52	100.00	1390.77	100.00	15908.94	100.00	8128.46	100.00

Tablo 83 incelendiği incelenen işletmelerde nebat sermayesinin önemli oranda bağ omcaları ve zeytin ağaçlarından oluştuğu görülecektir.

2. İşletme Sermayesi

İşletme sermayesi, arazi sermayesini verimli hale getiren ve yararlanılmasına olanak sağlayan sermaye grubudur. Bu grup içinde alet-makina sermayesi, hayvan sermayesi, stok mal sermayesi, malzeme-mühimmat sermayesi ile kasa mevcudu ve alacaklar sayılabilir. incelenen işletmelerde işletme sermayesinin işletmeler ortalaması olarak toplam aktifteki payı % 13.51'dir. işletme sermayesi grubunun sermaye unsurları aşağıda kısaca incelenecektir.

a. Alet-Makina Sermayesi

Bu grubun en önemli unsuru traktör ve ekipmanlarıdır. Alet- makina sermayesinin işletmeler ortalaması olarak toplam aktifteki payı % 6.25'dir.

Tablo 84: incelenen işletmelerde Alet-Makina Sermayesi

	İşletme Grupları						Genel	
	1.Grup		2.Grup		3.Grup			
Sermaye Unsuru	(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)
Traktör	7068.18	74.44	16923.08	80.26	43367.35	67.51	25056.60	69.18
Diğer Alet-Ekipman	1871.59	19.71	3476.92	16.49	18545.92	28.87	9776.42	26.99
Küçük Çiftçi Ekipmanları	555.45	5.85	684.62	3.25	2323.47	3.62	1388.58	3.83
TOPLAM	9495.22	100.00	21084.62	100.00	64236.74	100.00	36221.60	100.00

Tablo 84 incelendiğinde incelenen işletmelerde alet-makina sermayesinin % 69.18'inin traktör değerinden

oluştugu görölür.

b. Hayvan Sermayesi

Hayvan sermayesi, iş ve irad hayvanlarının değeri ile kümes hayvanları değeri toplamından oluşmaktadır. incelenen işletmelerde iş hayvanları olarak at ve eşek, irad hayvanları olarak inek, koyun ve keçi varlığı ile kümes hayvanları tesbit edilmiştir.

Tablo 85: incelenen işletmelerde Hayvan Sermayesi

Sermaye Unsuru	İşletme Grupları						Genel	
	1.Grup		2.Grup		3.Grup			
	(000 TL./tstl.)	(%)	(000 TL./tstl.)	(%)	(000 TL./tstl.)	(%)	(000 TL./tstl.)	(%)
İş Hayvanları	134.09	2.75	115.38	1.76	12.24	0.17	75.47	1.25
İrad Hayvanları	2768.19	56.93	6380.77	97.26	5204.08	74.23	4337.26	71.52
Büyükbaş	1213.64	24.96	2692.31	41.04	5010.20	71.46	3150.00	51.94
Küçükbaş	1554.55	31.97	3688.46	56.22	193.88	2.77	1187.26	19.58
Kümes Hayvanları	1960.79	40.32	64.23	0.98	1794.49	25.60	1651.32	27.23
TOPLAM	4863.07	100.00	6560.38	100.00	7010.81	100.00	6064.05	100.00

Tablo 85 incelendiğinde işletmeler ortalaması olarak hayvan sermayesinin % 71.52'si irad hayvanlarından oluşurken, kümes hayvanları % 27.23'lük payla hayvan sermayesine katılmaktadır. 1.grup işletmelerde ticari tavukçuluk faaliyetlerinin yoğunluğu nedeniyle kümes hayvanları hayvan sermayesinde önemli bir yere sahiptir.

c. Stok Mal Sermayesi

işletmelerde üretimi yapılmış, fakat henüz satılmamış ürünleri kapsayan stok mal sermayesinin toplam aktif içindeki oranı işletmeler ortalaması olarak % 5.76'dır.

Tablo 86:İncelenen işletmelerde Stok Mal Sermayesi

Sermaye Unsuru	İşletme Grupları						Genel	
	1.Grup		2.Grup		3.Grup			
	(000 TL./tstl.)	(%)	(000 TL./tstl.)	(%)	(000 TL./tstl.)	(%)	(000 TL./tstl.)	(%)
Satılacak Pamuk	2923.07	24.32	5716.15	25.26	38164.02	68.95	19556.24	58.64
Satılacak Tütün	8858.84	73.72	16915.54	74.74	13857.35	25.03	12157.56	36.45
Satılacak Ç.siz Üzüm	204.05	1.70	-	-	3301.33	5.96	1610.99	4.83
Satılacak Diğ. Ür.	30.91	0.26	-	-	32.41	0.05	27.81	0.08
TOPLAM	12017.37	100.00	22631.69	100.00	55355.11	100.00	33352.60	100.00

Tablo 86 incelendiğinde işletmelerde stok mal sermayesinin önemli bir bölümünün satılacak pamuk ve tütün ürünlerinden oluştuğu görülür. İşletmeler genelinde stok mal sermayesinin % 58.64'ü satılacak pamuk ve % 36.45'i satılacak tütün stoklarına aittir.

d. Malzeme-Mühimmat Sermayesi

Toplam aktifin en küçük sermaye grubu olan malzeme-mühimmat sermayesinin işletmeler ortalaması olarak aktifin % 0.05'ini oluşturmaktadır (Tablo 78).

e. Kasa Mevcudu ve Alacaklar (Para Sermayesi)

Kasa -mevcudu ve alacaklar aktif içinde işletmeler ortalaması olarak % 0.40 paya sahiptir. Kasa mevcudu ve alacaklar içinde şahıslardan alacaklar ve kooperatif ortaklık payları önemli yere sahiptir (Tablo 78).

b. Pasif Sermaye

Pasif sermaye, işletmelerin borçları, ortak ve kira ile işletilen arazilerin değerleri ve özsermayeden oluşmaktadır.

İncelenen işletmelerde borçların aktife oranı işletmeler ortalaması olarak % 2.34'dür. Pasif içinde kira ve ortak işletilen arazi değerinin aktife oranı işletmeler ortalaması olarak % 33.86'dır (Tablo 78).

4. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Kredi Kullanımı

Araştırma alanında teşkilatlanmış kredi kaynakları olarak, T.C.Z.B., T.K.K., T.S.K., T.Z.D.K. ve özel bankalar bulunurken, teşkilatlanmamış kredi kaynakları olarak da akraba- arkadaş, esnaf-tüccar ve faizle borç veren tefeciler bulunmaktadır. Bu kredi kaynaklarından T.C.Z.B. ve T.K.K. aynı ve nakdi kredi verirken, T.S.K ve T.Z.D.K. aynı kredi ve diğer kaynaklar nakdi kredi vermektedir.

Bu çerçevede incelenen işletmelerde ele alınan dönem başı, dönem içi ve dönem sonu kredi kullanım durumu, faiz ödemeleri, vade durumu gibi önemli konular aşağıda incelenecektir.

a. Dönem Başı Borç Durumu

İncelenen işletmelerde dönem başı borç durumu tablo 87'de verilmiştir.

Tablo 87 : İncelenen işletmelerde Borç Kaynakları itibarıyla Dönem Başı Borç Durumu

Kaynak		İşletme Grupları						Genel	
		1.Grup		2.Grup -		3.Grup			
		(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)
A.İEŞ.SİZ KAYNAKLAR				-					
Esnaf-Tüccar		34.09	0.98	-	-	1 183.67	6.58	561.32	5.47
Toplam (A)		34.09	0.98	-	-	1 183.67	6.58	561.32	5.47
B.İEŞ.Lİ KAYNAKLAR									
T.K.K.	Aynı Kredi	428.32	12.23	430.77	10.58	- 4 345.12	24.17	2 239.22	21.81
	Nakdi Kredi	581.82	16.61	1 746.15	42.87	2 346.67	13.05	1 540.44	15.01
	Toplam	1 010.14	28.84	2 176.92	53.45	6 691.79	37.22	3 779.66	36.82
T.C.Z.B.	Aynı Kredi	-	-	-	-	597.96	3.33	276.41	2.69
	Nakdi Kredi	2 128.41	60.77	1 496.15	36.73	5 658.84	31.47	3 682.86	35.88
	Toplam	2 128.41	60.77	1 496.15	36.73	6 256.80	34.80	3 959.27	38.57
T.Z.D.K.		56.82	1.62	-	-	673.47	3.75	334.91	3.27
Özel Bankalar		272.73	7.79	400.00	9.82	3 173.47	17.65	1 629.24	15.87
Toplam (B)		3 468.10	99.02	4 073.07	100.00	16 795.53	93.42	9 703.08	94.53
GENEL TOPLAM (A+B)		3 502.19	100.00	4 073.07	100.00	17 979.20	100.00	10 264.40	100.00

Tablo 87 incelendiğinde ele alınan dönem başında üreticiler daha çok T.C.Z.B., T.K.K. ve özel bankalara borçlu oldukları görülmektedir. işletme büyüklüğü arttıkça borçlanma miktarı da artmaktadır. 1.grup işletmelerde toplam borç miktarı içinde T.C.Z.B. kredileri önemli bir paya (% 60.77) sahip iken, 2. ve 3. grup işletmelerde toplam borç miktarının önemli bir

bölümü T.K.K. kredilerine aittir (sırasıyla % 53.45 ve %37.22). 3.grup işletmelerde özel bankaların toplam borç miktarı içindeki payı diğer gruplara göre önemli ölçüde daha yüksektir.Özel bankaların işletmelerin toplam borç hacmi içindeki payı ova köyleri işletmelerinde % 21.10, yamaç köylerinde % 3.13'dür. Dağ köyleri işletmeler sadece T.C.Z.B.'ndan kredi kullanmaktadırlar. Yamaç köyleri işletmelerde toplam borç hacminin % 73.73'ü T.C.Z.B. kredilerinden ve % 23.50'si T.K.K. kredilerinden oluşmaktadır.

Öte yandan kredi kullanımının yoğun olduğu köyler ile az yoğun olduğu köylerde kredi hacminin kaynaklara göre dağılımında önemli bir farklılık yoktur.

Dönem başı borçların daha çok pamuk, tütün gibi yörede ekimi yoğun olarak yapılan ürünler için alındığı görülmektedir.

Tablo 88 : incelenen işletmelerde Dönem Başı Borçların Alınış Amaçları itibariyle Dağılımı

Alınış Amacı	Alınan Borç Miktarı (000 Tl./işl.)	(%)
A.BİTKİSEL ÜRETİM	7 641.18	74.44
Pamuk	5 738.26	55.90
Tütün	961.32	9.36
Pamuk ve Tütün	283.02	2.76
Pamuk ve Üzüm	509.43	4.96
Üzüm	28.30	0.28
Pamuk,Üzüm ve Tütün	10.00	0.10
Sebzecilik(Tarla domatesi gibi)	110.85	1.08
B.HAYVANSAL ÜRETİM	1 367.92	13.33
B.B.Hayvancılık	405.66	3.95
K.B.Hayvancılık	103.77	1.01
Tavukculuk	858.49	8.37
D.DONATIM	995.86	9.70
Tarımsal Alet ve Makina	995.86	9.70
D.TOPRAK ALIMI	47.17	0.46
Arazi Edindirme	47.17	0.46
E.TÜKETİM	212.27	2.07
Aile ihtiyacı	212.27	2.07
GENEL TOPLAM(A+B+C+D+E)	10 264.40	100.00

b. Dönem içi Borç Durumu

incelenen işletmelerde dönem içi borç durumu borç kaynakları itibariyle tablo 89'da verilmiştir.

Tablo 89 : İncelenen işletmelerde Borç Kaynakları İtibariyle Dönem İçi Borç Durumu

Kaynak		İşletme Grupları						Genel	
		1.Grup		2.Grup		3.Grup			
		(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)
A.TES.SİZ KAYNAKLAR									
Akraba-Arkadaş		56.82	1.13	-	-	367.35	1.79	193.40	1.55
Faizle Verenlerden		102.27	2.02	-	-	-	-	42.45	0.34
Esnaf-Tüccar		45.45	0.90	-	-	575.51	2.81	284.91	2.29
Toplam (A)		204.54	4.05	-	-	942.86	4.60	520.76	4.18
B.TES.Lİ KAYNAKLAR									
T.K.K.	Aynı Kredi	493.07	9.77	1 175.00	16.10	4 427.45	21.62	2 395.42	19.23
	Nakdi Kredi	948.86	18.79	2 192.31	30.04	2 732.65	13.35	1 925.94	15.46
	Toplam	1 441.93	28.56	3 367.31	46.14	7 160.10	34.97	4 321.36	34.69
T.C.Z.B	Aynı Kredi	-	-	-	-	264.94	1.21	114.15	0.92
	Nakdi Kredi	2 613.64	51.77	2 046.15	28.03	3 301.02	16.12	2 861.79	22.97
	Toplam	2 613.64	51.77	2 046.15	28.03	3 547.96	17.33	2 975.94	23.89
T.S.K. Aynı Kredi		-	-	-	-	178.57	0.87	82.55	0.66
T.Z.D.K.		56.82	1.13	-	-	18.37	0.09	32.07	0.26
Özel Bankalar		731.82	14.49	1 885.23	25.83	8 629.90	42.14	4 524.27	36.32
Toplam (B)		4 844.21	95.95	7 298.69	100.00	19 534.90	95.40	11 936.16	95.82
GENEL TOPLAM (A+B)		5 048.75	100.00	7 298.69	100.00	20 477.76	100.00	12 456.95	100.00

Tablo 89 incelendiğinde incelenen işletmelerin dönem içinde daha çok T.K.K. ve özel bankalara borçlandıkları

görülmektedir. 1.grup işletmelerde T.C.Z.B, 2.grup işletmelerde T.K.K. ve 3.grup işletmelerde özel bankalar toplam borç hacminin önemli bölümünü oluşturmaktadır.

Arazi büyüklüğü daha az olan işletmelerin, üretimlerinde daha az girdi kullanımı ve yeterli teminat gösterememe gibi nedenlerle kamu kredi kaynaklarınca sağlanan kredilerle yetinirlerken, işletme büyüklüğü arttıkça işletmelerin teminat gösterebilme,kefil bulabilme ve daha yüksek faiz yükünü kaldırabilme olanakları nedeniyle özel bankalara yöneldikleri görülmektedir. Öte yandan, özellikle araştırma verilerinin derlendiği yıl hastalık ve zararlıların ürünlere verdikleri tahribat nedeniyle kültürel işlemlere daha çok masraf yapıldığı ve bunun da kamu kredi kaynaklarıyla karşılanamadığı söylenebilir.

Ova köylerindeki işletmelerde özel bankaların toplam borç hacmi içindeki payı % 50 civarında iken, yamaç ve dağ köyleri işletmelerde T.C.Z.B. kredileri toplam borç hacmi içinde ağırlıklı yere sahiptir (sırasıyla % 70 ve % 100).

Özel bankaların, az yoğun kredi kullanan köylerde işletmelerin toplam borç hacmindeki payı yoğun kredi kullanan köyler işletmelerine göre daha yüksektir (sırasıyla % 42.71 ve % 34.79).

Dönem içinde alınan borçlar dönem başı borçlarda olduğu gibi daha çok pamuk ve tütün için alınmıştır.

Tablo 90 : incelenen işletmelerde Dönem içinde Alınan Borçların Alınış Amaçları itibariyle Dağılımı*

Amaç	Alınan Borç Miktarı	
	(000 Tl./ışl.)	(%)
A.BİTKİSEL ÜRETİM	11 742.33	94.26
Pamuk	8 042.22	64.56
Tütün	2 205.97	17.71
Pamuk ve Tütün	188.68	1.51
Pamuk ve Üzüm	1 000.00	8.03
Üzüm	80.19	0.64
Pamuk,Üzüm ve Tütün	8.30	0.07
Domates	188.67	1.51
Buğday	28.30	0.23
B.HAYVANSAL ÜRETİM	292.45	2.35
B.B.Hayvancılık	56.60	0.45
Tavukçuluk	235.85	1.89
C.DONATIM	166.98	1.34
Tarımsal Alet-Makina	166.98	1.34
D.TÜKETİM	255.19	2.05
Aile ihtiyacı	255.19	2.05
GENEL TOPLAM(A+B+C+D)	12 456.95	100.00

*Çiftçi beyanına göre bazı kredilerin kullanım yeri ürünlere göre ayrılamadığından tasnif şeklinde çiftçi beyanı esas alınmıştır.

Teoride bankacılık, bütçelendirme ve ikraz uygulamalarına ışık tutması açısından incelenen işletmelerde dönem içi alınan borçların borçlanmanın gerçekleştiği aylara göre dağılımı tablo 91'de verilmiştir.

Tablo 91: incelenen işletmelerde Dönem içinde Alınan Borçların Borçlanmanın Gerçekleştiği Aylara Göre Dağılımı

Borçlanılan Ay	Borçlanılan Miktar	
	(000 Tl./ışl.	(%)
Ocak	66.04	0.53
Şubat	157.96	1.27
Mart	737.97	5.92
Nisan	4 805.00	38.57
Mayıs	635.85	5.10
Haziran	1 610.45	12.93
Temmuz	2 256.42	18.11
Ağustos	794.34	6.38
Eylül	411.79	3.31
Ekim	16.04	0.13
Kasım	965.09	7.75
Toplam	12 456.95	100.00

Tablo 91 incelendiğinde dönem içi borçların daha çok nisan, haziran ve temmuz aylarında alındığı görülmektedir. işletme başına alınan borç miktarının % 38.57'si nisan ayında, % 18.11'i temmuz ayında ve %

12.93'ü haziran ayında alınmıştır. Bu durumun nedeni, T.C.Z.B. ve T.K.K. kredilerinde ikrazatın (üreticiye ödeme yapma) pamukta daha çok nisan ayı içinde ve tütünde daha çok haziran ayı içinde yapılmasıdır.

Dönem içinde alınan borçların vadeleri itibariyle dağılımı tablo 92'de verilmiştir.

Tablo 92 : incelenen işletmelerde Dönem içinde Alınan Borçların Vadeleri itibariyle Dağılımı

Vade (Ay)	Borç Miktarı	
	(000 Tl./ısl.)	(%)
1 Aydan Kısa	18.87	0.15
1 Ay	262.41	2.10
2 Ay	94.41	0.76
3 Ay	1 385.38	11.12
4 Ay	557.55	4.48
5 Ay	1 511.79	12.14
6 Ay	764.43	6.14
7 Ay	581.41	4.67
8 Ay	881.13	7.07
9 Ay	4 976.91	39.95
10 Ay	727.54	5.84
11 Ay	72.64	0.58
12 Ay	455.50	3.66
12 + Ay	166.98	1.34
Toplam	12 456.95	100.00

Tablo 92 incelendiğinde, dönem içinde alınan borçların genellikle 9 ay vadeli alındığı görülecektir. Dönem içi borçların daha çok 9 ay vadeli oluşu, T.K.K. ve T.C.Z.B.'nin daha çok nisan ayında ikrazata başlamaları ve vade sonunun 31 Aralık oluşudur. Öte yandan özel

bankalardan alınan borçların genellikle 1 ilâ 3 ay vadeli olduğu görülmektedir.

Dönem içi alınan borçların ortalama aylık faiz oranları tablo 93'de verilmiştir.

Tablo 93 : incelenen işletmelerde Dönem içinde Alınan Borçların Faiz Oranları itibariyle Dağılımı

Aylık Faiz Oranı (%)	Borç Miktarı	
	(000 Tl./işl.)	(%)
3.00- 3.57	459.95	3.69
3.58*	2 975.94	23.89
3.75**	4 387.36	35.22
5.50-10.00	2 917.45	23.42
10.01-15.00	1 420.36	11.40
15.01-20.00	259.10	2.08
20.01-22.20	36.79	0.30
TOPLAM	12 456.95	100.00

* T.C.Z.B. işletme kredileri aylık faiz oranı.

**T.K.K. işletme kredileri aylık faiz oranı.

Tablo 93 incelendiğinde aylık faiz oranı % 3 ilâ % 22.2 arasında değişmektedir. Dönem içinde alınan borçların çoğunlukla aylık % 3.58, % 3.75 ve % 10 faiz oranları ile alınması, bu oranların sırasıyla T.C.Z.B., T.K.K. ve özel bankalar faiz oranları oluşundan kaynaklanmaktadır. Özel

bankaların aylık faiz oranı genellikle % 10-11 civarındadır.

Dönem içinde alınan borçlara karşı gösterilen teminat tipleri genellikle gayrimenkul ipoteği, senet, ürün rehni gibi teminatlardır.

Tablo 94 : incelenen işletmelerde Dönem içinde Alınan Borçların Gösterilen Teminat Tiplerine Göre Dağılımı

Borca Karşı Gösterilen Teminat	Alınan Borç Miktarı	
	(000 Tl./ısl.)	(%)
Gayrimenkul ipoteği	5 621.25	45.13
Senet Karşılığı	2 788.68	22.39
Ürün Rehni	1 305.66	10.48
Kefil ve Senet	1 205.19	9.67
Kefil	668.14	5.36
Gayrimenkul ipoteği ve Mütteselsil Kefalet	441.62	3.55
Ürün Rehni ve Mütteselsil Kefalet	166.98	1.34
Gayrimenkul ipoteği ve Ürün Rehni	47.17	0.38
Teminatsız Alınan	212.26	1.70
TOPLAM	12 456.95	100.00

Dönem içinde alınan borçların önemli oranda gayrimenkul ipoteği ve senet karşılığı alındığı görülmektedir. Alınan

kredilerin % 67.52'si bu iki teminat tipi ile alınmıştır. Bu teminat tiplerinin ilki; daha çok kamu kredi kaynaklarınca istenirken, ikincisi; özel bankalarca istenmektedir. Bu teminat tipleri dışında kalan diğer teminat tiplerinden kefiil ve senetler yoluyla verilen kredilerin özel bankalar ve teşkilatlanmamış kredi kaynaklarınca istendiği, diğer teminat tiplerinin ise, kamu kredi kaynaklarınca istendiği görülmektedir.

Dönem içinde alınan borçların faiz tutarları tablo 95'de verilmiştir.

Tablo 95 : İncelenen işletmelerde Dönem içinde Alınan Borçların Borç Kaynakları itibariyle Faiz Tutarları

Kaynak		İşletme Grupları						Genel	
		1.Grup		2.Grup		3.Grup			
		(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)
A.TEŞ.SİZ KAYNAKLAR									
Faizle Verenlerden		18.18	1.06	-	-	-	-	7.55	0.16
Esnaf-Tüccar		-	-	-	-	175.88	2.20	81.30	1.71
Toplam (A)		18.18	1.06	-	-	175.88	2.20	88.85	1.87
B.TEŞ.Lİ KAYNAKLAR									
T.K.K.	Aynı Kredi	167.64	9.75	- 415.31	15.26	1 518.45	18.97	822.44	17.32
	Nakdi Kredi	321.75	18.70	794.00	29.18	916.45	11.45	654.58	13.79
	Toplam	489.39	28.45	1 209.31	44.44	2 434.90	30.42	1 477.02	31.11
T.C.Z.B	Aynı Kredi	-	-	-	-	83.31	1.04	38.51	0.81
	Nakdi Kredi	831.07	48.31	635.54	23.36	1 109.43	13.86	935.64	19.70
	Toplam	831.07	48.31	635.54	23.36	1 192.74	14.90	974.15	20.51
T.S.K. Aynı Kredi		-	-	-	-	44.96	0.56	20.78	0.44
T.Z.D.K.		9.09	0.53	-	-	9.00	0.11	7.93	0.17
Özel Bankalar		372.39	21.65	876.31	32.20	4 147.53	51.81	2 179.30	45.90
Toplam (B)		1 701.94	98.94	2 721.16	100.00	7 829.12	97.80	4 659.19	98.13
GENEL TOPLAM(A+B)		1 720.12	100.00	2 721.16	100.00	8 005.00	100.00	4 748.04	100.00

Tablo 95 incelendiğinde dönem içinde işletme başına getirdiği faiz yükü ortalama 4748040 TL.'dir. Bu faiz yükünün % 45.90'ı özel banka kredilerinden, % 31.11'i

T.K.K. kredilerinden ve % 20.51'i T.C.Z.B. kredilerinden gelmektedir. incelenen işletmelerde dönem içinde ödenen ana para tutarları tablo 96'da verilmiştir.

Tablo 96 : incelenen işletmelerde Dönem içi Ödenen Anapara Tutarlarının Borç Kaynaklarına Göre Dağılımı

		İşletme Grupları						Genel	
		1.Grup		2.Grup		3.Grup			
		(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)
Kaynak									
A. TEŞ.SİZ KAYNAKLAR									
Akraba-Arkadaş		56.82	1.78	-	-	61.22	0.37	51.89	0.55
Faizle Verenlerden		102.27	3.20	-	-	-	-	42.45	0.45
Esnaf-Tüccar		34.09	1.07	-	-	1 183.67	7.21	561.32	5.96
Toplam (A)		193.18	6.05	-	-	1 244.89	7.58	655.66	6.96
B. TEŞ.Lİ KAYNAKLAR									
T.K.K.	Aynı Kredi	223.64	7.00	46.15	1.12	2 900.27	17.66	1 439.18	15.27
	Nakdi Kredi	364.77	11.41	1 515.38	36.92	1 601.78	9.75	1 077.71	11.44
	Toplam	588.41	18.41	1 561.53	38.04	4 502.05	27.41	2 516.89	26.71
T.C.Z.B	Aynı Kredi	-	-	-	-	102.04	0.62	47.17	0.50
	Nakdi Kredi	1 789.77	55.99	1 350.00	32.89	2 993.37	18.22	2 292.22	24.32
	Toplam	1 789.77	55.99	1 350.00	32.89	3 095.41	18.84	2 339.39	24.82
T.S.K. Aynı Kredi		-	-	-	-	178.57	1.09	82.55	0.88
T.Z.D.K.		113.64	3.55	-	-	265.31	1.61	169.81	1.80
Özel Bankalar		511.36	16.00	1 192.92	29.07	7 140.10	43.47	3 659.18	33.83
Toplam (B)		3 003.18	93.95	4 104.45	100.00	15 181.44	92.42	8 767.82	93.04
GENEL TOPLAM(A+B)		3 196.36	100.00	4 104.45	100.00	16 426.33	100.00	9 423.48	100.00

Tablo 96 incelendiğinde dönem içinde ödenen ana paraların % 51.53'ü T.K.K. ve T.C.Z.B. kredilerine ait iken, % 33.83'ü özel banka kredilerine aittir.

İstatistiksel açıdan dönem içinde ödenen ana para miktarı bakımından gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($F=1.88$ ve $P>0.05$) (Ek.1).

Dönem içinde ödenen ana paraların normal faiz tutarları tablo 97'de verilmiştir.

Tablo 97 : incelenen işletmelerde Dönem içinde Ödenen Normal Borç Faizlerinin Borç Kaynaklarına Göre Dağılımı

Kaynak		İşletme Grupları						Genel	
		1.Grup		2.Grup		3.Grup			
		(000 TL./İşl.)	(%)	(000 TL./İşl.)	(%)	(000 TL./İşl.)	(%)	(000 TL./İşl.)	(%)
A.İŞ.SİZ KAYNAKLAR									
Faizle Verenlerden		18.18	1.61	-	-	-	-	7.55	0.22
Esnaf-Tüccar		-	-	-	-	122.45	2.04	56.60	1.66
Toplam (A)		18.18	1.61	-	-	122.45	2.04	64.15	1.88
B.İŞ.Lİ KAYNAKLAR									
T.K.K.	Aynı Kredi	72.89	6.44	15.62	1.08	974.96	16.26	482.86	14.12
	Nakdi Kredi	111.18	9.83	422.92	29.30	566.96	9.45	360.10	10.53
	Toplam	184.07	16.27	438.54	30.38	1 541.92	25.71	842.96	24.65
T.C.Z.B	Aynı Kredi	-	-	-	-	36.57	0.61	16.91	0.49
	Nakdi Kredi	633.43	55.98	467.38	32.37	921.53	15.37	746.25	21.83
	Toplam	633.43	55.98	467.38	32.37	958.10	15.98	763.16	22.32
T.S.K. Aynı Kredi		-	-	-	-	44.96	0.75	20.78	0.61
T.Z.D.K.		18.18	1.61	-	-	-	-	7.55	0.22
Özel Bankalar		277.61	24.53	537.85	37.25	3 329.76	55.52	1 720.42	50.32
Toplam (B)		1 113.29	98.39	1 443.77	100.00	5 874.74	97.96	3 354.87	98.12
GENEL TOPLAM(A+B)		1 131.47	100.00	1 443.77	100.00	5 997.19	100.00	3 419.02	100.00

Tablo 97 incelendiğinde işletmeler ortalaması olarak ödenen normal faizlerin % 50.32'si özel bankalara aittir. incelenen işletmelerin normal faizlerin % 14.94'ü

kadar gecikme faizi ödedikleri görülmektedir. Ödenen gecikme faizlerinin önemli bir bölümü (% 88.90) T.K.K. ve T.C.Z.B. kredilerine aittir.

incelenen işletmelerde dönem içinde ödenen gecikme faizleri tutarları tablo 98'de verilmiştir.

Tablo 98 : incelenen işletmelerde Dönem içi Ödenen Gecikme Faizleri Tutarının Borç Kaynaklarına Göre Dağılımı

Kaynak		İşletme Grupları						Genel	
		1.Grup		2.Grup		3.Grup			
		(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)
A.TEŞ.SİZ KAYNAKLAR		-	-	-	-	-	-	-	-
B.TEŞ.Lİ KAYNAKLAR									
T.K.K.	Aynı Kredi	4.55	2.50	6.00	5.18	308.45	33.86	145.21	28.42
	Nakdi Kredi	34.70	19.05	91.15	78.74	147.94	16.24	93.97	18.39
	Toplam	39.25	21.55	97.15	83.92	456.39	50.10	239.18	46.81
T.C.Z.B	Aynı Kredi	-	-	-	-	24.65	2.71	11.40	2.23
	Nakdi Kredi	61.52	33.78	18.62	16.08	380.41	41.75	203.67	39.86
	Toplam	61.52	33.78	18.62	16.08	405.06	44.46	215.07	42.09
Özel Bankalar		81.36	44.67	-	-	49.59	5.44	56.70	11.10
Toplam(B)		182.13	100.00	115.77	100.00	911.04	100.00	510.95	100.00
GENEL TOPLAM(A+B)		182.13	100.00	115.77	100.00	911.04	100.00	510.95	100.00

Tablo 98 incelendiğinde dönem içinde ödenen gecikme faizlerinin % 46.11'inin T.K.K. kredilerine, % 42.09'unun T.C.Z.B. kredilerine ve % 11.10'unun özel bankalardan alınan kredilere ait olduğu görülecektir.

İstatistiksel açıdan dönem içinde ödenen normal ve gecikme faizleri bakımından gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($F=1.46$ ve $P>0.05$) (Ek.1). Aynı şekilde dönem içinde ödenen ana para ve faiz toplamaları içinde gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($F=2.54$ ve $P>0.05$) (Ek.1).

c. Dönem Sonu Borç Durumu

İncelenen işletmelerde önemli miktarda ödenmemiş borç, faizleri ile birlikte dönem sonuna kalmıştır. İncelenen işletmelerde borç kaynakları itibarıyla dönem sonu borç durumu tablo 99'da verilmiştir.

Tablo 99 : İncelenen işletmelerde Dönem Sonu Borçların Borç Kaynaklarına Göre Dağılımı

Kaynak		İşletme Grupları						Genel	
		1.Grup		2.Grup		3.Grup			
		(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)
A.TEŞ.SİZ KAYNAKLAR									
Akraba-Arkadas		-	-	-	-	306.12	1.36	141.51	1.05
Esnaf-Tüccar		45.45	0.85	-	-	575.51	2.55	284.91	2.10
Toplam (A)		45.45	0.85	-	-	881.63	3.91	426.42	3.15
B.TEŞ.Lİ KAYNAKLAR									
T.K.K.	Aynı Kredi	697.75	13.03	1 559.62	21.46	5 872.31	26.05	3 195.46	23.61
	Nakdi Kredi	1 165.91	21.76	2 423.08	33.34	3 477.55	15.43	2 388.68	17.65
	Toplam	1 863.66	34.79	3 982.70	54.80	9 349.86	41.48	5 584.14	41.26
T.C.Z.B.	Aynı Kredi	-	-	-	-	742.86	3.30	343.40	2.54
	Nakdi Kredi	2 954.55	55.15	2 192.31	30.17	6 150.16	27.28	4 338.28	32.05
	Toplam	2 954.55	55.15	2 192.31	30.17	6 893.02	30.58	4 681.68	34.59
T.Z.D.K.		-	-	-	-	753.06	3.34	348.11	2.57
Özel Bankalar		493.18	9.21	1 092.31	15.03	4 663.27	20.69	2 494.34	18.43
Toplam (B)		5 311.39	99.15	7 267.32	100.00	21 659.21	96.09	13 108.27	96.85
GENEL TOPLAM(A+B)		5 356.84	100.00	7 267.32	100.00	22 540.84	100.00	13 534.69	100.00

Tablo 99 incelendiğinde dönem sonu borçların önemli bir bölümünün kamu kredi kaynaklarından sağlanan borçlara ait olduğu görülür. Dönem sonu borçların 1.grup işletmelerde % 89.94'ü, 2.grup işletmelerde % 84.97'si ve 3.grup işletmelerde % 72.06'sı kamu kredi kaynakları

borçlarından oluşmaktadır.

İstatistiksel açıdan dekara düşen dönem sonu borçlar bakımından gruplar arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur. Bu farklılık 1.ve 3. gruplar arasındaki farktan kaynaklanmaktadır ($F=4.88$ ve $P>0.05$) (Ek.1).

Dönem sonu borçların köy tiplerine göre dağılımı incelendiğinde ova köylerinde dönem sonu borçların yaklaşık yarısı T.K.K. kredilerinden oluşurken, yamaç ve dağ köylerinde dönem sonu borçların önemli bir bölümü T.C.Z.B. kredilerine aittir.

Dönem sonu borçların vadelerine göre dağılımı tablo 100'de verilmiştir.

Tablo 100 : İncelenen işletmelerde Dönem Sonu Borçların Vadelerine Göre Dağılımı (%)

Vade	İşletme Grupları			Genel
	1.Grup	2.Grup	3.Grup	
Kısa Vadeli Kredi	91.16	97.99	85.50	87.25
Orta-Uzun Vadeli Kredi	8.84	2.01	14.50	12.75
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00

Tablo 100 incelendiğinde dönem sonu borçların önemli bir bölümünün kısa vadeli borçlardan oluştuğu görülür. Bu borçların toplam borçlar içindeki payı işletmeler ortalaması olarak % 87.25 iken, orta ve uzun vadeli borçların payı % 12.75'dir.

Dönem sonu borçlarla birlikte biriken normal ve gecikme faizleri tablo 101 ve 102'de verilmiştir.

Tablo 101 : İncelenen işletmelerde Dönem Sonu Borçların Borç Kaynaklarına Göre Normal Faizleri

Kaynak		İşletme Grupları						Genel	
		1.Grup		2.Grup		3.Grup			
		(000 TL./tstl.)	(%)	(000 TL./tstl.)	(%)	(000 TL./tstl.)	(%)	(000 TL./tstl.)	(%)
A. TEŞ.SİZ KAYNAKLAR									
Esnaf-Tüccar		-	-	-	-	53.43	0.74	24.70	0.59
Toplam (A)		-	-	-	-	53.43	0.74	24.70	0.59
B. TEŞ.Lİ KAYNAKLAR									
T.K.K.	Aynı Kredi	180.25	14.20	545.15	21.10	2 024.55	27.95	1 077.56	25.71
	Nakdi Kredi	372.00	29.30	741.77	28.72	1 204.14	16.63	802.02	19.13
	Toplam	552.25	43.50	1 286.92	49.82	3 228.69	44.58	1 879.58	44.84
T.C.Z.B.	Aynı Kredi	-	-	-	-	83.31	1.15	38.51	0.92
	Nakdi Kredi	517.02	40.73	511.62	19.81	1 737.69	23.99	1 080.63	25.78
	Toplam	517.02	40.73	511.62	19.81	1 821.00	25.14	1 119.14	26.70
T.Z.D.K.		-	-	-	-	9.00	0.12	4.16	0.10
Özel Bankalar		200.23	15.77	784.62	30.37	2 130.63	29.42	1 164.25	27.77
Toplam (B)		1 269.50	100.00	2 583.16	100.00	7 189.32	99.26	4 167.13	99.41
GENEL TOPLAM(A+B)		1 269.50	100.00	2 583.16	100.00	7 242.75	100.00	4 191.83	100.00

Tablo 102 : İncelenen işletmelerde Borç Kaynaklarına Göre Dönem Sonu Borçların Gecikme Faizleri Birikimi

Kaynak		İşletme Grupları						Genel	
		1.Grup		2.Grup		3.Grup			
		(000 TL./İşl.)	(%)	(000 TL./İşl.)	(%)	(000 TL./İşl.)	(%)	(000 TL./İşl.)	(%)
A. TEŞ.SİZ KAYNAKLAR		-	-	-	-	-	-	-	-
B. TEŞ.Lİ KAYNAKLAR									
T.K.K.	Aynı Kredi	168.84	28.27	298.69	62.50	1 033.33	63.73	584.39	55.34
	Nakdi Kredi	261.39	43.76	179.23	37.50	489.27	30.17	356.65	33.77
	Toplam	430.23	72.03	477.92	100.00	1 522.60	93.90	941.04	89.11
T.C.Z.B.Nakdi Kredi		167.05	27.97	-	-	98.86	6.10	115.04	10.89
Toplam (B)		597.28	100.00	477.92	100.00	1 621.46	100.00	1 056.08	100.00
GENEL TOPLAM(A+B)		597.28	100.00	477.92	100.00	1 621.46	100.00	1 056.08	100.00

Görüldüğü gibi ödenmesi gereken borçların % 30.97'si kadar normal faiz ve % 7.80'i kadar gecikme faizi de dönem sonunda birikmiş durumdadır. Dönem sonu borçlara ait gecikme faizleri birikiminin sadece kamu kredi kaynaklarına ait oluşu dikkati çekmektedir. Çiftçilerin özellikle T.K.K. ve T.C.Z.B. kredileri ile ilgili af beklentisinin de bunda etken olduğu söylenebilir.

5. İncelenen İşletmelerin Yıllık Faaliyet Sonuçları

a. Tarımsal Ürünler Üretimi ve Kullanılış Şekli

İncelenen işletmelerin 55'i ova köylerinde, 38'i yamaç köylerinde ve 13'ü dağ köylerinde bulunmaktadır. Dolayısıyla ova köylerinin sulu tarım koşulları da dikkate alındığında üretim deseni pamuk ağırlıklı olmaktadır.

İncelenen işletmelerde tarımsal ürünler üretim ve kullanılış şekli tablo 103'de özetlenmiştir.

Tablo 103 :İncelenen İşletmelerde Tarımsal Ürünler Üretim ve Kullanılış Sekli
(000 TL./İşl.)

Ürünler	İşletme Grupları			Genel
	1.Grup	2.Grup	3.Grup	
Pamuk				
Üretim Değeri	7 214.89	9 629.23	69 903.18	36 489.54
Satılan	4 024.00	3 762.31	25 482.63	13 911.46
Ortakçı Payı	267.82	150.77	6 256.53	3 021.83
Stok	2 923.07	5 716.15	38 164.02	19 556.25
Tütün				
Üretim Değeri	8 966.30	18 076.54	14 663.20	12 717.07
Satılan	53.73	-	-	22.30
Ortakçı Payı	53.73	1 161.00	805.86	537.21
Stok	8 858.84	16 915.54	13 857.34	12 157.56
Diğer				
Üretim Değeri	215.55	859.61	4 012.90	2 049.92
Satılan	60.45	66.15	3 155.84	1 492.04
Tarla Evde Tüketilen	103.64	485.38	257.08	221.39
Orn. İşl.Kullanılan	20.55	308.08	411.12	236.36
Ortakçı Payı	-	-	162.33	75.04
Stok	30.91	-	26.53	25.09
Bağ				
Üretim Değeri	865.55	769.23	8 073.39	4 185.25
Satılan	660.00	769.23	4 771.86	2 574.16
Orn. Evde Tüketilen	-	-	0.20	0.09
Stok	204.55	-	3 301.33	1 610.99
Zeytin ve Zeytin yağı				
Üretim Değeri	17.05	99.23	182.69	103.70
Satılan	-	-	116.33	53.77
Evde Tüketilen	17.05	99.23	45.18	40.13
Ortakçı Payı	-	-	15.30	7.08
Stok	-	-	5.88	2.72
Diğer Bahçe				
Üretim Değeri	886.36	473.08	5 121.84	2 793.58
Satılan	886.36	415.39	5 058.57	2 757.26
Evde Tüketilen	-	57.69	38.78	25.00
Orn. Ortakçı Payı	-	-	24.99	11.32
I.BİTKİSEL ÜRÜNLER TOP	18 165.70	29 906.92	101 957.20	58 339.06
Hayva.				
Üretim Değeri	10 517.95	1 492.31	4 399.04	6 582.48
Satılan	10 295.45	1 192.31	4 011.31	6 274.09
Orn. Evde Tüketilen	222.50	300.00	387.73	308.39
II.HAYVAN. ÜRÜNLER TOP	10 517.95	1 492.31	4 399.20	6 582.48
GENEL TOPLAM (I+II)	28 683.65	31 399.23	106 356.24	64 921.54

Tablo 104 : incelenen işletmelerde Tarımsal Ürünlerin Brüt Üretim Değeri içindeki Payı (%)

Ürünler	İşletme Grupları			Genel
	1.Grup	2.Grup	3.Grup	
Tarla Ürünleri	57.16	90.97	83.28	78.95
Pamuk	25.15	30.67	65.72	56.20
Tütün	31.26	57.57	13.79	19.59
Diğer Tarla	0.75	2.73	3.77	3.16
Bağ-Bahçe Ürünleri	6.11	3.96	12.41	10.75
Zeytin ve Z.yağı	0.06	0.32	0.17	0.16
I.BİTKİ.ÜRÜNLER TOP	63.33	95.25	95.86	89.86
II.HAYVAN.ÜRÜN.TOP	36.67	4.75	4.14	10.14
TOPLAM (I+II)	100.00	100.00	100.00	100.00

Kaynak : Tablo 103 yardımıyla hesaplanmıştır.

Tablo 103 ve bu tablo yardımıyla hesaplanan tablo 104 incelendiğinde işletmeler genelinde brüt üretim değerinin % 89.86'sı bitkisel ürünler üretim değerine aittir. Bitkisel ürünler üretim değerinin önemli bir bölümünü oluşturan tarla ürünleri üretim değeri, brüt üretim değeri içinde % 78.95'lik paya sahiptir. Tarla bitkileri içinde yer alan pamuk üretim değerinin brüt üretim değeri içindeki payı % 56.20, tütün üretim değerinin brüt üretim değeri içindeki payı % 19.59'dur. Hayvansal ürünler üretim değerinin brüt üretim değeri içindeki payı işletmeler ortalaması olarak % 10.14'dür.

İşletme grupları arasında brüt üretim değerinin unsurları açısından bir değerlendirme yapıldığında, 1. ve 2.grup işletmelerde brüt üretim değerinin önemli ölçüde tarla

ürünleri üretim değerinden meydana geldiği, bu gruplarda tarla ürünleri üretim değerinin önemli ölçüde tütün üretim değerinden oluştuğu görülür. Bu gruplarda tütün üretim değerinin brüt üretim değerini içindeki payı sırasıyla % 31.26 ve % 57.57'dir. 3.grup işletmelerde ise, tarla ürünleri üretim değeri içinde yer alan pamuk üretim değeri brüt üretim değerinin önemli bir bölümünü (% 65.72) oluşturmaktadır.

Hayvansal üretim değeri işletmeler genelinde düşük bir oranla (% 10.14) brüt üretim değerine katılmaktadır. 1.grup işletmelerde hayvansal ürün gelirlerinin diğer gruplara göre yüksek oluşu bu grupta yer alan ticari tavukçuluk işletmelerinden kaynaklanmaktadır.

Öte yandan istatistiksel açıdan dekara düşen brüt üretim değeri için gruplar arasında önemli bir farklılık bulunamamıştır ($F=2.01$ ve $P>0.05$) (Ek.1).

Denilebilirki, incelenen işletmeler pazara yönelik pamuk ve tütün üretimine ağırlık vermektedir. Zeytin ve zeytinyağı üretimi ile hayvansal ürünler üretimi (özellikle yumurta tavukçuluğu ve süt) genellikle aile ihtiyacı için yapılmaktadır.

b. Brüt Hasıla

Brüt hasıla, bir muhasebe dönemini kapsayan üretim faaliyetleri sonucu yaratılan nihai mal ve hizmetlerin

değer toplamıdır¹. Brüt hasılayı oluşturan gelir unsurları; satılan bitkisel ürünler satış tutarları, satılan hayvansal ürünler satış tutarları, satılan hayvanlar satış tutarları, hizmet gelirleri, ailenin tükettiği çiftlik ürünlerinin değeri, işçilere yedirilen veya aynı ücret olarak verilen çiftlik ürünleri değeri, envanter kıymet artışları ve ikametgah kira bedelidir².

İkametgah kira bedeli, düzenli orta ve büyük işletmelerde ailenin barındığı, ev olarak kullandığı binanın yıllık tamir-bakım masrafları, yıpranma payı, varsa sigorta ve diğer giderleri işletme hesabına işlendiğinden bunlara denk bir kira gelirinin brüt hasılaya eklenmesi gereğinden doğmaktadır³.

¹-Ali Aras, Tarım Muhasebesi,...a.g.e..., s.108.

²-Ali Aras, Tarım Muhasebesi,...a.g.e....ss.108-109.

³-Ali Aras, Tarım Muhasebesi,...a.g.e....s.109.

Tablo 105 : incelenen işletmelerde Brüt Hasıla ve Kaynakları

Gelir Unsurları	İşletme Grupları						Genel	
	1.Grup		2.Grup		3.Grup			
	(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)	(000 TL./tışl.)	(%)
Bitkisel Üretim	6 147.33	20.94	7 275.23	28.45	46 601.10	54.15	24 986.44	45.34
Hayvansal Üretim	10 517.95	35.82	1 492.31	5.83	4 399.04	5.11	6 582.48	11.94
Envanter Kıymet Artışı	10 497.57	35.76	14 977.61	58.56	32 109.27	37.31	21 037.32	38.18
İkametgah Kira Bedeli	967.39	3.29	1 080.77	4.23	2 862.10	3.33	1 857.15	3.37
Hizmet Geliri	1 228.75	4.19	750.00	2.93	88.78	0.10	643.06	1.17
Toplam	29 358.99	100.00	25 575.92	100.00	86 061.29	100.00	55 106.45	100.00

Tablo 105 incelendiğinde brüt hasılanın önemli ölçüde bitkisel ürünler satış değeri ve stok mal sermayesi nedeniyle envanter kıymet artışından oluştuğu görülür. Verilerin toplandığı dönemde tütün destekleme alım fiyatının henüz açıklanmamış olması, ayrıca pamukta yüksek fiyat beklentisi stok mal sermayesini arttırıcı etki yapmıştır.

İstatistiksel açıdan dekara brüt hasıla bakımından gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($F=1.14$ ve $p>0.05$) (Ek.1).

c. İşletme Masrafları

İşletme masrafları, brüt hasılanın elde edilmesi için yapılan fedakarlıkların (aktifin faiz karşılığı hariç) tümüdür¹.

Bu çalışmada işletme masrafları dört grup altında incelenmiştir. Bunlar :

* İşçilik masrafları; işçilere ödenen ücretler, çiftçi ve işletmede çalışan aile bireylerinin ücret karşılığında oluşmaktadır.

* Cari masraflar; tohum, fide, gübre, zirai ilaç, satın alınan yemler, veteriner ve ilaç ücretleri, alet-makina kirası, çekigücü kirası, koruma gibi değişken masraflarla, tamir-bakım, traktör yağ ve yakıt gibi ortak masraflardan oluşmaktadır.

* Envanter kıymet eksilişi; nebat varlığı, tarla demirbaşı varlığı, hayvan varlığı, stok mal varlığı ve malzeme ve mühimmat varlığı envanter eksilişlerini kapsar.

* Amortismanlar; toprak ıslah varlığı, bina ve zirai inşaat varlığı ile alet- makina varlığı için hesaplanmıştır.

Tablo 106 ve 107'de masraf unsurları itibariyle işletme başına ve dekara işletme masrafları gösterilmiştir.

¹-Metin Talim, Tarımsal Basit, Geliştirilmiş ve Yönetim Muhasebe Tekniğinin Mukayeseli Olarak Uygulanmasıyla İlgili Bir Araştırma, E.Ü.Ziraat Fakültesi Yayınları No: 200, Bornova, 1973, s.9.

Tablo 106 :İncelenen işletmelerde Masraf Unsurları İtibariyle İşletme Masrafları

Masraf Unsurları	İşletme Grupları						Genel	
	1.Grup		2.Grup		3.Grup			
	(000 TL./ İşl.)	(%)	(000 TL./ İşl.)	(%)	(000 TL./ İşl.)	(%)	(000 TL./ İşl.)	(%)
A.İŞÇİLİK ÖCRETLERİ	14 239.46	48.56	22 713.46	62.28	43 452.86	39.64	28 783.03	42.76
Geçici İşçi Öcretleri	1 661.05	5.66	2 375.00	6.51	22 514.08	20.54	11 388.22	16.92
Çiftçi ve Ailesi Öcret K.	12 578.41	42.90	20 338.46	55.77	20 938.78	19.10	17 394.81	25.84
B.CARİ MASRAFLAR	13 165.78	44.89	9 568.02	26.24	50 677.75	46.23	30 064.97	44.67
Tohum-Fide-Fidan- Zirai ilaç- Gübre ve Koruma Masrafları	2 079.61	7.09	4 047.85	11.10	20 735.84	18.92	10 945.10	16.26
Alet-Makina Kirası	738.86	2.52	743.08	2.04	311.84	0.28	541.98	0.81
Cekigücü Kirası	-	-	-	-	41.84	0.04	19.34	0.03
Tamir-Bakım Masrafları	422.95	1.44	498.08	1.37	3 841.33	3.50	2 012.36	2.99
Traktör Yağ ve Yakıt	606.30	2.07	1 922.46	5.27	11 444.45	10.44	5 777.80	8.58
İrad Hay.Yem-Veteriner ve ilaç Masrafları	8 705.79	29.69	1 499.62	4.11	10 509.59	9.59	8 655.85	12.86
Küçük Çiftçi Ekipmanları	555.45	1.89	684.62	1.88	2 323.47	2.12	1 388.58	2.06
Diğer Cari Masraflar	56.82	0.19	172.31	0.47	1 469.39	1.34	723.96	1.08
C.ENV.KIYMET EKSİLTİŞİ	333.82	1.14	1 361.15	3.73	7 791.73	7.11	3 907.34	5.80
D.AMORTİSMANLAR	1 585.02	5.41	2 826.62	7.75	7 688.61	7.02	4 558.76	6.77
TOPLAM (A+B+C+D)	29 324.08	100.00	36 469.25	100.00	109 610.95	100.00	67 314.10	100.00

Tablo 107 : İncelenen İşletmelerde Masraf Unsurları İtibariyle
Dekara Düşen İşletme Masrafları (000 TL./Da.)

Masraf Unsurları	İşletme Grupları			Genel
	1.Grup	2.grup	3.Grup	
A.İŞÇİLİK ÜCRETLERİ	765.97	563.47	288.48	349.77
Geçici İşçi Ücretleri	89.35	58.92	149.47	138.39
Ciftçi Ve Ailesi Üc.K.	676.62	504.55	139.01	211.38
B.CARI MASRAFLAR	708.22	237.36	336.43	365.36
Tohum-Fide-Fidan- Zirai İlaç-Gübre ve Koruma Masrafları	111.87	100.42	137.66	133.01
Alet-Makina Kirası	39.75	18.43	2.07	6.59
Cekici Kirası	-	-	0.28	0.24
Tamir-Bakım Masrafları	22.75	12.36	25.50	24.45
Traktör Yağ ve Yakıt	32.61	47.69	75.98	70.21
İrad Hay.Yem-Veteriner ve İlaç Masrafları	468.30	37.20	69.77	105.19
Küçük Ciftçi Ekipmanları	29.88	16.98	15.42	16.87
Diğer Cari Masraflar	3.06	4.28	9.75	8.80
C.ENV.KIYMET EKİTİTİ	17.96	33.77	51.73	47.48
D.AMORTİSMANLAR	85.26	70.12	51.04	55.40
TOPLAM (A+B+C+D)	1 577.41	904.72	727.68	818.01

Tablo 106 ve 107 incelendiğinde şu bulgulara ulaşılacaktır :

-İşletme masrafları önemli ölçüde aile işgücü karşılığı, geçici işçi ücretlerinden oluşan işçilik masrafları

(işletmeler ortalaması % 42.76) ve tohum, fide, zirai ilaç, gübre gibi cari masraflardan (işletmeler ortalaması % 44.67) oluşmaktadır.

-Arazi genişliği itibariyle işletmeler gruplandırıldığından 1.grupta yer alan ticari tavukçuluk işletmeleri bu grubun masraflarını önemli ölçüde arttırmıştır.

-İşletme büyüklüğü arttıkça geçici işçi kullanımı da artmakta olduğundan geçici işçi ücretlerinin işletme masrafları içindeki oransal payı da artmaktadır.

-İşletme genişliğinin daha yüksek olduğu ve endüstri bitkileri ağırlıklı 3.grup işletmelerde alet-makina ve özellikle traktör varlığının fazlalığı nedeniyle traktör ve alet-makina yağ ve yakıt masrafları diğer gruplara göre oldukça yüksektir.

-Dekara düşen işletme masrafları işletme büyüklüğü arttıkça azalmaktadır.

-3.grup işletmelerde dekara tohum, fide, fidan, zirai ilaç, gübre gibi girdi masraflarının diğer gruplara göre yüksek oluşu, bu işletmelerin girdi kullanımına daha çok önem verdiklerinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

İstatistiksel açıdan dekara düşen işletme masrafları açısından gruplar arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Bu farklılık 1. ile 3. gruplar arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır ($F=4.19$ ve $P>0.05$) (Ek.1).

d. Net Hasıla

Net hasıla, brüt hasıla ile işletme masrafları farkını ifade etmektedir. Borçsuz ve kirasız bir işletmenin işe yatırılmış bulunan toplam aktifine karşılık elde ettiği faiz geliri, müteşebbis payı ve kardan oluşmaktadır¹. Net hasıla işletmelerin başarı düzeylerinin karşılaştırılmasında güvenilir bir ölçüttür.

İncelenen işletmelerde işletme başına net hasıla, 1.grupta pozitif değere sahip iken, diğer gruplarda negatif değerler almıştır (Tablo 108). Bunun nedenleri araştırıldığında, 1990-1991 üretim döneminde, özellikle 3.grup işletmelerde üretimi yaygın olan pamukta hastalık ve zararlıların fazlalığı nedeniyle ilaç kullanımının artması ve bunun getirdiği masraflarla, üretim kayıplarına dayandığı görülmektedir².

İstatistiksel açıdan dekara düşen net hasıla bakımından gruplar arasında önemli bir farklılık bulunamamıştır ($F=1.09$ ve $P>0.05$) (Ek.1).

¹-Ali Aras, Tarım Muhasebesi,...a.g.e....s.109.

²-Üreticiler ile yapılan görüşmelerde bu konu sıkça vurgulanırken, Tarım ve Köyışleri Bakanlığı Manisa İl Müdürlüğü yetkilileride aynı konuyu vurgulamışlardır.Araştırma alanında pamuk verimi 1991 yılında 1990 yılına göre % 14 azalmıştır (sırasıyla 235 Kg./Da. ve 202 Kg./Da.).

e. Tarımsal Gelir

Tarımsal gelir, brüt hasıla ile gerçek masraflar farkını ifade eder.

işletme masraflarından, çiftçi ve ailesi ücret karşılığı çıkarılıp, borç faizi ve ödenen arazi kirası eklendiğinde gerçek masraflar bulunur.

incelenen işletmelerde tarımsal gelir, işletme büyüklüğü arttıkça azalmakta ve 3.grup işletmelerde negatif değerler almaktadır. Tarımsal gelirin mevcut görünümü, çiftçi ve ailesi işletmede hiçbir ücret almaksızın fikren ve bedenen çalışmaları karşılığını alamamaktadır şeklinde yorumlanabilir.

istatistiksel açıdan dekara düşen tarımsal gelir bakımından gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($F=1.70$ ve $P>0.05$) (Ek.1).

Tablo 108 : incelenen işletmelerde Yıllık Faaliyet Sonuçlarına Dayalı Bazı Hesaplamalar (000 Tl./tışl.)

	işletme Grupları			Genel
	1.Grup	2.Grup	3.Grup	
Net Hasıla	34.91	-10 893.33	-23 549.68	-12 207.65
Tarımsal Gelir	10 334.95	6 377.90	-20 347.31	-4 333.67

6. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Kredi Kullanımının İşletmelerin Sermaye Yapısı ve Faaliyet Sonuçları ile İlişkilendirilmesi

a. Tarımsal Kredi Kullanımının İşletmelerin Sermaye Yapısı ile İlişkilendirilmesi

İncelenen işletmelerde dönem sonu borçlar ile aktif sermaye arasındaki ilişkilerin irdelenmesi amacıyla, öncelikle borçların aktif sermaye içinde oranları verilecek, ardından aktif sermayenin değişik unsurları ile dönem sonu borçlar arasında hesaplanan korelasyon katsayıları yardımıyla tarımsal kredi- sermaye unsurları ilişkileri ortaya konulacaktır.

İşletmelerin dönem sonu borçlarının toplam aktif sermayeye oranı birinci grup işletmelerde % 3.89 iken, bu oran ikinci grup işletmelerde % 3.07 ve üçüncü grup işletmelerde % 2.11'dir. İşletmeler genelinde bu oran % 2.34'dür. Dolayısıyla işletme büyüklüğü arttıkça borçlanma eğilimi azalmaktadır.

Bu bulgunun daha anlamlı hale getirilmesi amacıyla, işletmelerin sahip oldukları arazi genişlikleri ile dönem sonu borçlar arasında korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Hesaplama sonucu bulunan değerler gruplar bazında arazi genişliği ile dönem sonu borçlar arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Ancak işletmeler genelinde yapılacak hesaplamalar arazi genişliği ile dönem sonu borçlar arasında negatif yönde anlamlı bir ilişkiyi göstermektedir (Korelasyon katsayıları 1.grup için; -0.083, 2.grup için; 0.215,

3.grup için; -0.142 ve işletmeler genelinde -0.199)¹.

işletmelerin dönem sonu borçları ile aktif sermaye unsurları arasında hesaplanan korelasyon katsayıları ile sözkonusu ilişkiler daha değişik bir boyutta ele alınabilir. Bu amaçla tablo 109 hazırlanmıştır.

Tablo 109: İncelenen İşletmelerde Dönem Sonu Borç Miktarı ile Aktif Sermaye Unsurları Arasında Hesaplanan Korelasyon Katsayıları

Sermaye Unsurları	İşletme Grupları			Genel (n=106)
	1.Grup (n=44)	2.Grup (n=13)	3.Grup (n=49)	
Toprak Sermayesi	0.162	0.173	0.207	0.071
Toprak Isl.Ser.	0.475*	-0.071	-0.148	0.236*
Bina ve Diğer Zirai İnş.Ser.	0.644*	-0.077	-0.487*	0.631*
Nebat Sermayesi	-0.066	0.062	0.102	-0.024
Tarla Dem.Ser.	-0.183	-0.129	0.083	-0.034
ARAZI SERMAYESİ	0.478*	0.152	0.388*	0.389*
Alet-Mak.Ser.	0.414*	0.093	0.211	0.312*
Hayvan Sermayesi	0.329*	-0.325	0.453*	0.309*
Stok Mal Ser.	0.352*	0.487	0.409*	0.420*
Mal.-Mühimmat S.	0.511*	-0.002	0.391*	0.477*
Kasa Me.ve Alacak	0.425*	0.041	0.036	0.401*
İŞLETME SERMAYESİ	0.596*	0.107	0.497*	0.582*
TOPLAM AKTİF	0.618*	0.155	0.470*	0.537*

* 0.05 düzeyinde anlamlı.

¹-0.05 önem düzeyinde değerlendirilmiştir.

Tablo 109 incelendiğinde işletmeler genelinde dönem sonu borçlar ile arazi sermayesi ve işletme sermayesi arasında anlamlı bir ilişkiye rastlandığı görüldü. Arazi sermayesi içinde yer alan toprak sermayesi ve nebat sermayesi dışındaki tüm sermaye unsurları ile dönem sonu borçlar arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmıştır.

b. Tarımsal Kredi Kullanımının İşletmelerin Yıllık Faaliyet Sonuçları ile İlişkilendirilmesi

İncelenen işletmelerde dönem sonu borçlar ile yıllık faaliyet sonuçları arasındaki ilişkilerin irdelenmesi amacıyla, öncelikle her 1 Tl.'lik dönem sonu borca karşılık elde edilen yıllık faaliyet sonucu ortaya konulacak, ardından yıllık faaliyet sonuçları ile dönem sonu borçlar arasında hesaplanan korelasyon katsayıları yardımıyla tarımsal kredi- yıllık faaliyet sonuçları ilişkileri belirlenecektir.

İncelenen işletmelerde dönem sonundaki her 1 Tl.'lik borca karşı elde edilen yıllık faaliyet sonuçları tablo 110'da verilmiştir.

Tablo 110: İncelenen İşletmelerde Her 1 Tl.'lik Dönem Sonu Borca Karşı Elde Edilen Yıllık Faaliyet Sonuçlarının Değerleri (Tl./İşl.)

Yıllık Faaliyet Sonuçları	İşletme Grupları			Genel
	1.Grup	2.Grup	3.Grup	
Brüt Üretim Değeri	5.35	4.32	4.72	4.80
Brüt Hasıla	5.48	3.52	3.82	4.07
İşletme Masrafları	5.47	5.02	4.86	4.97
Net Hasıla	0.01	-1.50	-1.04	-0.90
Tarımsal Gelir	1.93	0.88	-0.90	-0.32

Tablo 110 incelendiğinde dönem sonunda her 1 Tl.'lik borç miktarına karşı elde edilmiş brüt üretim değeri 1.grup işletmelerde 5.35 Tl.iken, bu değer 2.grup işletmelerde 4.32 Tl., 3.grup işletmelerde 4.72 Tl. ve işletmeler ortalaması olarak 4.80 Tl.'dir. Dolayısıyla 1.grup işletmeler yaptıkları borçlanmalara karşı daha çok brüt üretim değeri elde etmişlerdir.

Brüt hasıla açısından yapılacak değerlendirmede de yine 1. grup işletmelerin her 1 Tl.'lik borç miktarına karşı diğer gruplara göre daha yüksek düzeyde brüt hasıla elde ettiği görülecektir. Ancak 1.grup işletmelerde her 1 Tl.'lik borç miktarına karşı diğer gruplara göre daha fazla işletme masrafı da yapılmaktadır. Dolayısıyla bu grup işletmelerde alınan borçların işletme masraflarını karşılama oranı daha düşüktür denilebilir.

Tarımsal gelir açısından yapılacak değerlendirmede her 1 Tl.'lik borç miktarına karşı 1.grup işletmelerde 1.93 Tl.tarımsal gelir düşerken, 2.grup işletmelerde bu rakam 0.88 Tl.'dir.

Elde edilen bulgular, arazi genişlikleri daha az olan 1.grup işletmelerin borçlanma yoluyla elde ettikleri fonları daha iyi kullandıklarını göstermektedir.

Eldeki bulguların daha anlamlı hale getirilmesi amacıyla işletmelerin dönem sonu borçları ile yıllık faaliyet sonuçları arasında hesaplanan korelasyon katsayıları tablo 111'de verilmiştir.

Tablo 111: İncelenen İşletmelerde Dönem Sonu Borçlar ile İşletmenin Yıllık Faaliyet Sonuçları Arasında Hesaplanan Korelasyon Katsayıları

Yıllık Faaliyet Sonuçları	İşletme Grupları			Genel (n=106)
	1.Grup (n=44)	2.Grup (n=13)	3.Grup (n=49)	
Brüt Üretim Değeri	0.572*	0.350	0.598*	0.567*
Brüt Hasıla	0.495*	-0.429	0.353*	0.469*
İşletme Masrafları	0.553*	-0.069	0.551*	0.570*
Net Hasıla	0.194	-0.312	-0.505*	0.025
Gerçek Masraflar	0.596*	0.050	0.535*	0.568*
Tarımsal Gelir	0.196	-0.445	-0.468*	0.096

* 0.05 düzeyinde anlamlı.

Tablo 111 incelendiğinde 1.grup işletmelerde brüt üretim değeri, brüt hasıla, işletme masrafları, gerçek masraflar ile dönem sonu borçlar arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanırken, net hasıla ve tarımsal gelir ile dönem sonu borçlar arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. 2.grup işletmelerde dönem sonu borçlar ile yıllık faaliyet sonuçları arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmazken, 3.grup işletmelerde yıllık faaliyet sonuçlarının tümü ile dönem sonu borçlar arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. işletmeler genelinde brüt üretim değeri, brüt hasıla, işletme masrafları ve gerçek masraflar ile dönem sonu borçlar arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanırken, net hasıla ve tarımsal gelir ile dönem sonu borçlar arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Dolayısıyla alınan kredilerin üretici açısından önemli olan net hasıla ve özellikle tarımsal gelire doğrudan etkisi olduğunu söylemek güctür.

7. İncelenen İşletmelerde Sermaye Yapısı ve Borç Durumunun Bazı Oranlar Yardımıyla Değerlendirilmesi

İşletmecilikte, diğer bir deyişle işletmelerin mali durumu, karlılığı ve verimliliğini değerlendirirken, mali tablolarda yer alan mutlak değerlerden çok, kalemler arası ilişkiler üzerinde durulması gerekmektedir. Gerçekten mali tablolar analizi, bir işletmenin mali durumunun ve mali yönden gelişmesinin yeterli olup, olmadığına belirlenmesi açısından, özellikle aynı endüstri kolundaki işletmeler ile karşılaştırılmasında önem taşır¹. İşletme yöneticileri, finansal oranlar yardımıyla finansal sorunlara getireceği çözümlerin mevcut finansal yapı üzerinde yaratabileceği etkileri önceden belirlemeye çalışır².

Daha çok sınai ve endüstri işletmeleri için kullanılan cari oran, nakit oranı, finansal kaldıraç oran, finansman rasyosu, özsermayenin aktive oranı, borç/özsermaye oranı, banka kredisi/ aktif oranı gibi işletmelerin likidite durumu ve mali yapılarını gösteren oranların, tarım işletmelerinin yapıları ve özellikleri nedeniyle bu işletmelere uygulanma güçlükleri olmakla birlikte, bu çalışmada bu oranlardan bazılarının incelenen işletmeler için hesaplanması yoluyla konuya ilişkin bir başlangıç ve deneme yapıldığı düşünülmüştür.

¹-Öztiñ Akgüç, Mali Tablolar Analizi, Muhasebe Enstitüsü Yayınları No:61, İstanbul, 1990, s.247.

²-Atilla Gönenli, İşletmelerde Finansal Yönetim, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:3463, İstanbul, 1988, s.67.

a. İşletmelerin Likidite Durumuna İlişkin Bazı Rasyolar

Likidite oranları, işletmenin kısa vadeli borç ödeme gücünü ölçmek, net işletme sermayesinin yeterli olup, olmadığını saptamak için kullanılır.

Bir işletmenin kısa vadeli borçlarını ödemede kullanabileceği kaynaklar, bilançonun döner varlıklar bölümünde yer alır. Bir işletmenin kısa sürede borç ödeme gücünü belirlemek için, döner varlıkların, kısa vadeli borçların ve ikisi arasındaki ilişkinin bilinmesi gerekir.

İncelenen işletmeler için sözkonusu ilişkilerin bulunması amacıyla hesaplanan oranlar aşağıda verilmiştir.

- Cari Oran (İşletme Sermayesi Oranı)

Cari oran, döner varlıkların kısa vadeli borçlara bölünmesi ile bulunur¹.

Cari Oran= Döner Varlıklar / Kısa Vadeli Borçlar

Cari oranın hesaplanmasında amaç, işletmenin kısa süreli borçlarını ödeme gücünü ölçmek ve net işletme (çalışma) sermayesinin yeterli olup, olmadığını ortaya koymaktır. Cari oran, işletmenin borç ödeme kapasitesini, net işletme(çalışma) sermayesin tutarına kıyasla daha iyi

¹-Öztin Akgüç. Mali Tablolar Analizi, ...a.g.e...,s.279.

gösteren bir ölçü olarak kabul edilmektedir¹.

Cari oranı birden küçük olan işletmenin net işletme sermayesi yok demektir. Bu ise, işletmenin günlük finansal işlemlerinin büyük bir baskı, likidite darlığı içinde yürütüldüğünü gösterir².

Genel olarak cari oranın 2 olması yeterli kabul edilmektedir. Fakat bazı durumlarda bunun çok üstünde bir oran yetersiz yorumlandığı halde, bazı durumlarda da 2'nin altında olması yeterli görülebilmektedir.

İncelenen işletmeler için cari oranlar tablo 112'de verilmiştir.

Tablo 112 : İncelenen İşletmeler için Cari Oranlar

	İşletme Grupları			Genel
	1.Grup	2.Grup	3.Grup	
İşletme Sermayesi† (000 Tl./İşl.) (a)	28 534.48	51 635.85	131 494.43	78 962.33
Kısa Vadeli Borçlar (000 Tl./İşl.) (b)	4 883.30	7 121.16	19 271.45	11 808.88
Cari Oran (a/b)	5.84	7.25	6.82	6.69

† Tarımda sermaye kompozisyonu içinde arazi sermayesi grubu içinde yer alan tarla demirbaşı sermayesi burada bilanço esasına uygun olarak işletme sermayesine dahil edilmiştir.

¹-Bilindiği gibi net işletme sermayesi, döner varlıklar toplamı ile kısa süreli borçlar arasındaki olumlu farktır (Bkz. İztin Akgüç, Mali Tablolar Analizi,....a.g.e....s.279.).

²-Atilla Gönenli, İşletmelerde Finansal Yönetim,....a.g.e...., s.78.

İşletmelerin kısa vadeli borç ödeme kapasitesinin yüksek olduğu söylenebilir.

- Likidite Oranı (Asit-Test Oranı)

Likidite oranı, cari oranı tamamlayan, onu daha anlamlı hale getiren bir ölçüdür.

Likidite Oranı= Dönen Varlıklar-Stoklar / Kısa Vadeli Borçlar

formülü ile hesaplanır¹.

Cari oranı yüksek olmakla birlikte likidite oranı düşük olan işletme cari oranı düşük olan işletmeye göre daha az likittir².

Likidite oranının 1 olması yeterli kabul edilmektedir. Ancak, işletmenin stok ve alacak devir hızları, kısa süreli borçlarının yapısı, para ve mal olarak ödeme şekilleri ve vade dağılımı gibi etkenler dikkate alınmadan likidite oranı hakkında kesin bir vargıya varılmaması gerektiği belirtilmektedir³.

İncelenen işletmeler için likidite oranları tablo 113'de verilmiştir.

¹-Cengiz Erol, Nakit Akım Yaklaşım Yöntemiyle Kredi Değerlendirmesi, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 167, Ankara, 1991, s.55.

²-Atilla Gönenli, İşletmelerde Finansal Yönetim, ...a.g.e....s.80.

³-Öztin Akgüç, Mali Tablolar Analizi, ...a.g.e....s.285.

Tablo 113: İncelenen İşletmeler İçin Likidite Oranları

	İşletme Grupları			Genel
	1.Grup	2.Grup	3.Grup	
İşletme Sermayesi* (000 TL./İşl.) (a)	28 534.48	51 635.85	131 494.43	78 962.33
Stok Mal Varlığı (000 TL./İşl.) (b)	12 017.37	22 631.69	55 355.11	33 352.60
(a-b) (c)	16 517.11	29 004.16	76 139.32	45 609.73
Kısa Vadeli Borçlar (000 TL./İşl.) (d)	4 883.30	7 121.16	19 271.45	11 808.88
Likidite Oranı (c/d)	3.38	4.07	3.95	3.86

* Tarımda sermaye kompozisyonu içinde arazi sermayesi grubu içinde yer alan tarla demirbaşı sermayesi burada bilanço esasına uygun olarak işletme sermayesine dahil edilmiştir.

İncelenen işletmeler için likidite oranının 1'den büyük olması olumlu görülebilir.

b. İşletmelerin Mali Yapısına İlişkin Bazı Rasyolar

İşletmeler ölçülü bir şekilde finanse edilmiş midir ? Finansman riski yüksek midir ? İşletmeye kredi verenlerin emniyet payı yeterli midir ? Bu soruları yanıtlamak için, genellikle işletmenin kullandığı yabancı kaynaklar ile özsermaye arasında hesaplanan çeşitli oranlardan yararlanılmaktadır.

Bunlardan finansal kaldıraç rasyoları ile kaynakların edinim yerlerinin oransal dağılımı saptanır. Diğer bir

ifade ile, finansal kaldıraç rasyoları işletmenin toplam varlıklarının ne kadarının yabancı (dış) kaynaklardan sağlandığını, ne kadarının işletme tarafından karşılandığını gösterir.

İncelenen işletmeler için başlıca finansal kaldıraç rasyoları aşağıda hesaplanmıştır.

- Özsermayenin Aktife Oranı

Özsermayenin aktife oranı, varlıkların yüzde kaçının işletme sahip veya sahiplerince finanse edildiğini gösterir. Bu oran, özellikle orta ve uzun vadeli kredi verenlere işletmenin mali gücünü gösterir¹.

Batı ülkelerinde sözkonusu oranın % 50'nin altına düşmesi genellikle, tehlike işareti olarak yorumlanır. Ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkeler için bu oranın % 40 ve hatta daha düşük olması olağan karşılanmaktadır².

İncelenen işletmeler için Özsermaye/Aktif oranı tablo 114'de verilmiştir.

¹-Öztin Akgüç, Mali Tablolar Analizi,...a.g.e....s.289.

²-Öztin Akgüç, Mali Tablolar Analizi,...a.g.e....s.290.

Tablo 114: İncelenen İşletmeler İçin Özsermaye/Aktif Oranları

	İşletme Grupları			Genel
	1.Grup	2.Grup	3.Grup	
Özsermaye (000 Tl./İşl.)-	106 045.83	176 818.52	657 613.78	369 695.57
Aktif (000 Tl./İşl.)	137 739.03	236 739.69	1 066 944.42	579 418.94
Özsermaye/Aktif (%)	76.99	74.69	61.64	63.80

Aktif içinde özsermayenin önemli bir orana ulaşması işletmeler için olumlu değerlendirilebilir.

- Borç/Özsermaye Oranı

Bir işletmede borç/özsermaye oranı yüksekse bu işletme ağır faiz yükü altında demektir¹.

İncelenen işletmeler için borç/özsermaye oranı tablo 115'de verilmiştir.

¹-Öztin Akgüç, Mali Tablolar Analizi,...a.g.e...s.378.

Tablo 115 : İncelenen İşletmelerde Borç/Özsermaye Oranları

	İşletme Grupları			Genel
	1.Grup	2.Grup	3.Grup	
Borçlar (000 TL./İşl.)	5 356.84	7 267.32	22 540.84	13 534.69
Özsermaye (000 TL./İşl.)	106 045.83	176 818.52	657 613.78	369 695.57
Borçlar/Özsermaye (%)	5.05	4.11	3.43	3.66

İncelenen işletmelerde borç/özsermaye oranı önemli ölçüde düşüktür. Bu durum işletmeler için olumlu değerlendirilebilir.

8. Kredi Uygulamasına İlişkin İşletmecilerin Görüşleri ve Sorunları

İncelenen işletmelerde işletmecilerin kredi uygulamalarına ilişkin görüşleri, kredi kullanım durumu ve karşılaştıkları sorunlar "Üretici Anket Formu" (Ek.2) vasıtasıyla saptanmıştır. Elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

a. Kredi İhtiyacını Doğuran Nedenler

Bilindiği gibi, tarım işletmelerinde kredi ihtiyacını doğuran veya arttıran nedenler çoğunlukla işletmelerin küçük ölçekli işletmeler oluşu ve özellikle, işletme sermayelerinin yetersizliğidir. İşletmecileri kredi kullanmaya yönelten nedenlerin; işletme sermayesi yetersizliği, daha çok girdi kullanımı, daha çok tarımsal yatırım yapılması ve tüketime dönük ihtiyaçlardan oluştuğu varsayımıyla üreticilere "neden krediye ihtiyacı duyuyorsunuz" şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Verilen yanıtlar genellikle işletme sermayesinin yetersizliği veya daha çok girdi kullanma eğilimidir (Tablo 116).

Tablo 116: İncelenen işletmelerde işletmecileri Kredi Kullanmaya Yönelten Nedenler

Neden	İşletme Grupları						Genel	
	1.Grup		2.Grup		3.Grup			
	İşl.Sa.	(%)	İşl.Sa.	(%)	İşl.Sa.	(%)	İşl.Sa.	(%)
İşletme Sermaye Yetersizliği	36	81.82	11	84.62	42	85.71	89	83.96
Daha Çok Girdi Kullanma	8	18.18	2	15.38	7	14.29	17	16.04
Toplam	44	100.00	13	100.00	49	100.00	106	100.00

Tablo 116 incelendiğinde incelenen işletmelerin % 83.96'sının işletme sermayesinin yetersizliği nedeniyle kredi kullandıkları görülecektir.

b. İşletmelerde Kredi Kullanma Eğilimi

İşletmecilerin kredi kullanma eğiliminin saptanması amacıyla son on yıl içinde işletme ve yatırım kredisi kullandıkları yıl sayıları sorulmuştur.

İncelenen işletmelerde işletmecilerin % 78.30'u on yıl ve daha fazla süredir işletme kredisi kullanırken, %12.27'si 6-9 yıl, % 9.43'ü 1-5 yıldır işletme kredisi kullanmaktadır. Dolayısıyla işletmecilerin işletme kredilerini abonman kredisi şeklinde gördükleri ve

genellikle her yıl işletme kredisi kullandıkları görülmektedir.

Tarım işletmelerinin kredi kaynaklarının genel olarak teşkilatlanmış ve teşkilatlanmamış kredi kaynakları olarak ikiye ayrılabilceğı önceki bölümlerde açıklanmıştı.

Araştırma alanındaki üreticilerinde işletme kredileri temininde teşkilatlanmış kredi kaynakları olarak; T.C.Z.B., T.K.K., T.S.K. ve özel bankalara, teşkilatlanmamış kredi kaynakları olarak da şahıslara başvurdıkları görülmektedir.

Tablo 117: İncelenen işletmelerde Son On Yıl (1981-1991)
İçinde Alınan İşletme Kredilerinin Alındıkları
Kaynaklar İtibariyle Dağılımı*

Kaynak	(%)
A.TEŞKİLATLANMIŞ KREDİ KAYNAKLARI	
T.K.K.	43.54
T.C.Z.B.	26.47
T.K.K.ve T.C.Z.B.	0.52
Özel Bankalar	10.86
T.K.K.ve Özel Bankalar	0.10
T.C.Z.B.ve Özel Bankalar	0.93
T.S.K. ve özel Bankalar	0.10
T.K.K.,T.S.K.ve Özel Bankalar	2.69
T.K.K.,T.C.Z.B.ve Özel Bankalar	1.55
T.K.K. ve T.S.K.	0.31
TOPLAM (A)	87.07
B.TEŞKİLATLANMAMIŞ KREDİ KAYNAKLARI	
Şahıslar	10.34
TOPLAM (B)	10.34
C.TEŞKİLATLANMIŞ VE TEŞKİLATLANMAMIŞ KAYNAKLAR	
Şahıslar ve Özel Bankalar	2.59
TOPLAM (C)	2.59
GENEL TOPLAM (A+B+C)	100.00

*İşletmecilere son on yıl içinde her yıl için kredi aldıkları kaynaklar sorulmuştur. İşletmeciler her yıl için aynı veya farklı kredi kaynaklarını veya bunların değişik kombinasyonlarını kredi kaynağı olarak göstermişlerdir. İşletmecilerin ifade ettikleri tüm kaynak veya kaynaklar tabloda ayrı ayrı gösterilmiştir.

Tablo 117 incelendiğinde incelenen işletmelerin son on yıl içinde (1981-1991) aldıkları işletme kredilerinin

%87.07'sinin sadece teşkilatlanmış kaynaklardan alındığı, % 10.34'ünün sadece teşkilatlanmamış kaynaklardan alındığı, % 2.59'unun ise her iki kaynaktan alındığı görülecektir. İşletmecilerin, teşkilatlanmış kredi kaynaklarına ve özellikle T.K.Ç. ve T.C.Z.B.'na başvurdukları görülmektedir.

Araştırma alanındaki üretim deseninin endüstri bitkilerine dayalı oluşu, bir başka ifadeyle üreticilerin daha çok endüstri bitkileri üretimiyle uğraşmaları nedeniyle, daha çok pamuk ve tütün için kredi aldıkları görülmektedir (Tablo 118).

Tablo 118 : İncelenen İşletmelerde Son On Yıl (1981-1991)
İçinde Alınan İşletme Kredilerinin
Alındıkları Ürünler İtibariyle Dağılımı*

Kredi Kullanılan Üretim Dalı	(%)
A.BİTKİSEL ÜRETİM	
Pamuk	27.20
Tütün	34.02
Üzüm	0.10
Pamuk ve Tütün	4.55
Pamuk, Tütün ve Üzüm	3.62
Pamuk ve Domates	1.03
Pamuk ve Buğday	0.10
Domates	1.45
TOPLAM (A)	72.07
B.HAYVANCILIK ÜRETİM	
Tavukçuluk	0.41
B.B. ve K.B.Hayvancılık	1.76
TOPLAM (B)	2.17
C.BİTKİSEL VE HAYVANSAL ÜR.	
Buğday ve K.B.Hayvancılık	6.83
Tütün ve K.B.Hayvancılık	18.93
TOPLAM (C)	25.76
GENEL TOPLAM (A+B+C)	100.00

*İşletmecilere son on yıl içinde her yıl için kredi alınmış ise, hangi ürün veya ürünler için alındığı sorulmuştur. Daha sonra ürün veya ürün grupları için tercih edildikleri yıllar toplanarak tablo oluşturulmuştur.

Tablo 118 incelendiğinde son on yıl içinde (1981-1991) alınan işletme kredilerinin % 72.07'sini sadece bitkisel ürünler üretimi için, % 2.17'sini sadece hayvansal üretim için ve % 25.76'sını bitkisel ve hayvansal ürünler üretimi için kullandıkları görülmektedir.

İncelenen işletmelerde işletmecilerin aldıkları işletme kredilerinin yararları konusundaki görüşleri genellikle nakit sıkıntısının kısmen giderildiği yönündedir. Bu durum alınan işletme kredilerinin yeterli olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 119 : İncelenen işletmelerde işletmecilerin Alınan İşletme Kredilerinin Yararları Konusundaki Görüşleri

Görüş	Tercih Eden İşletmeci Oranı (%)			Genel
	1.Grup	2.Grup	3.Grup	
Nakit Sıkıntısını Kısmen Giderdi	47.73	53.85	65.31	56.60
Nakit Sıkıntısını Tamamen Giderdi	40.91	38.46	26.53	33.96
Diğer Görüşler*	11.36	7.69	8.16	9.44
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00

* Üretim işlemlerinin zamanında yapılması, borç tasfiyesi v.b.

Bilindiği gibi yatırım kredisi, mevcut ve kurulacak işletmelerin yapacakları yatırımların finansmanında kullanılan ve bir yılı aşkın vadeli kredilerdir. Bu tanım çerçevesinde, işletmelerin ihtiyaç duydukları işletme binaları, ağıl, ahır, kümes ve benzeri tesislerin

kurulması, tarımsal araç-gereç ve makinelerin alınması, arazi edindirme, sulama tesislerinin kurulması gibi konuları kapsayan krediler yatırım kredileri olarak kabul edilir. Doğal olarak yatırım kredileri, orta ve uzun vadeli kredilerdir.

İncelenen işletmelerde yatırım kredisi kullanım durumu tablo 120'de verilmiştir.

Tablo 120 : İncelenen İşletmelerde Son On Yıl (1981-1991) İçinde Yatırım Kredisi Kullanma Eğilimi

	İşletme Grupları			Genel
	1.Grup	2.Grup	3.Grup	
Kullanan İşletme	5	2	28	35
Toplam İşletme Sayısına Oranı (%)	11.36	15.38	57.14	33.02

Tablo 120 incelendiğinde son on yıl içinde işletmelerin %33'ünün yatırım kredisi kullandığı görülecektir. Dolayısıyla işletmelerin yatırım kredisi kullanım eğilimi düşüktür. Yatırım kredisi kullanma eğilimi işletme büyüklüğü arttıkça yükselmektedir. Ortalama arazi genişliğinin 60 dekarın üzerinde olduğu üçüncü grup işletmelerde yatırım kredisi kullanan işletme oranı %50'nin üzerindedir. Öte yandan ova köyü işletmelerin %49.09'u yatırım kredisi kullanmış iken, dağ köyü işletmelerde yatırım kredisi kullanan işletmeciye rastlanmamıştır.

Son on yıl içinde (1981-1991) yatırım kredisi kullanan işletmelerin % 62.86'sı bir kez yatırım kredisi

kullanırken, % 17.15'i iki kez, % 19.99'u üç ila yedi kez yatırım kredisi kullanmıştır.

işletmecilerin bir bölümü yatırım kredileri ile satın aldıkları, arazi, alet-makina ve traktör sayesinde gelirlerinin arttığını belirtirken (% 40.00), bir bölümü de üretim işlemlerinin daha kısa sürede bitirildiğini (% 51.43) belirtmişlerdir. Yatırım kredisi kullanan işletmecilerin % 8.57'si bu kredilerin belirgin bir faydasını görmediklerini ileri sürmüşlerdir.

işletmecilerin almış oldukları yatırım kredilerinin cari ve reel değerleri tablo 121'de verilmiştir..

Tablo 121 : incelenen işletmelerde Son On Yıl (1981-1991) içinde Alınan Yatırım Kredilerinin Cari ve Reel* Değerleri

İşletme Grubu	Yatırım Kredisi Miktarı (000 Tl./İşl.)			
	Cari		Reel	
	(1)	(2)	(1)	(2)
1	507.75	4 415.40	60.11	529.00
2	919.23	5 975.00	188.85	1 227.50
3	6 393.78	11 189.11	943.08	1 650.39
Genel	3 276.62	9 923.49	484.07	1 466.03

* D.i.E., 1981=100 bazlı toptan eşya fiyatları indeksi kullanılarak deflate edilmiştir.

(1) Bütün işletmeler dikkate alınmıştır.

(2) Sadece yatırım kredisi kullanan işletmeler dikkate alınmıştır.

Tablo 121 incelendiğinde işletme genişliği arttıkça işletme başına düşen yatırım kredisi miktarının da

arttığı görülecektir. Cari değerlerle 1.grup işletmelerde işletme başına 507750 Tl. olan yatırım kredisi miktarı, 3.grup işletmelerde 6393780 Tl.'ye ulaşmaktadır. Aynı değerler reel olarak sırasıyla 60110 Tl. ve 943080 Tl'dir.

c. Kredilerin Amaca Uygun Olarak Kullanılma Durumu

İşletmeciler aldıkları kredileri genellikle amaca uygun kullandıklarını belirtmektedirler. Nitekim, 1.grupta yer alan işletmecilerin % 93.18'i, 2.gruptaki işletmecilerin % 100'ü, 3.gruptaki işletmecilerin % 91.84'ü kredileri amaca uygun kullandıklarını ifade etmişlerdir. Tarımsal üretim amacı dışında kullanılan krediler daha çok ailenin zorunlu tüketim maddeleri ihtiyaçlarına gittiği görülmektedir.

d. İşletmecilerin Kredi Faizleri Konusunda Görüşleri

Tarımsal kredinin önemli bir unsuru olan faiz oranı konusunda işletmcilerin yaklaşımı çeşitli sorularla test edilemeye çalışılmıştır. Bu amaçla öncelikle işletmecilerin cari faizlerle ilgili görüşleri sorulmuş, ardından aynı kişilere kendi mevduatlarına ne oranda faiz isteyecekleri sorularak konu iki farklı açıdan test edilmiştir.

İşletmecilerin tarımsal kredi faiz oranlarını yüksek buldukları (ki burada T.C.Z.B. ve T.K.K. faiz oranı sözkonusudur) görülmektedir. Nitekim işletmecilerin

istedikleri faiz oranları mevcut faiz oranlarının oldukça gerisindedir (Tablo 122 ve 123).

Tablo 122 :İncelenen İşletmelerde 1 Yıl Vadeli Bitkisel Üretim Kredileri İçin İşletmecilerin Faiz Beklentisi

Faiz Oranı (%)	İşletme Grupları						Genel	
	1.Grup		2.Grup		3.Grup			
	İşl.Sa.	(%)	İşl.Sa.	(%)	İşl.Sa.	(%)	İşl.Sa.	(%)
5	-	-	-	-	2	4.08	2	1.89
10	2	4.55	1	7.69	2	4.08	5	4.72
13	1	2.27	-	-	-	-	1	0.94
15	4	9.09	1	7.69	5	10.21	10	9.43
18	-	-	-	-	2	4.08	2	1.89
20	9	20.45	5	38.46	14	28.57	28	26.41
21-25	14	31.82	2	15.39	14	28.57	30	28.30
26-30	6	13.64	2	15.39	4	8.17	12	11.32
31-35	4	9.09	1	7.69	1	2.04	6	5.66
36-40	3	6.82	-	-	3	6.12	6	5.66
41-45	1	2.27	1	7.69	-	-	2	1.89
60	-	-	-	-	2	4.08	2	1.89
Toplam	44	100.00	13	100.00	49	100.00	106	100.00

Bitkisel üretim için beklenen faiz oranı daha çok % 20-25 aralığında toplanırken, hayvancılık kredileri için beklene faiz oranı % 10-20 aralığında toplanmaktadır.

Tablo 123:İncelenen İşletmelerde 1 Yıl Vadeli Hayvancılık Gretim Kredileri İcin İşletmecilerin Faiz Beklentisi

Faiz Oranı (%)	İşletme Grupları						Genel	
	1.Grup		2.Grup		3.Grup			
	İsl.Sa.	(%)	İsl.Sa.	(%)	İsl.Sa.	(%)	İsl.Sa.	(%)
5	4	9.09	-	-	4	8.16	8	7.55
8	-	-	-	-	1	2.04	1	0.94
10	8	18.18	2	15.38	8	16.33	18	16.98
11-15	6	13.64	3	23.08	7	14.29	16	15.10
16-20	8	18.18	2	15.38	6	12.24	16	15.10
21-25	3	6.82	-	-	4	8.16	7	6.60
26-35	5	11.36	1	7.69	-	-	6	5.66
45	-	-	1	7.69	-	-	1	0.94
Görüşü Yok	10	22.73	4	30.78	19	38.78	33	31.13
Toplam	44	100.00	13	100.00	49	100.00	106	100.00

Tablo 122 ve 123 incelendiğinde tarım kesimine T.C.Z.B. ve T.K.K. tarafından verilmekte olan görelî olarak düşük faiz oranlarını benimseyen işletmeci sayısı oldukça azdır. İşletmecilerin beklentileri uygulanmakta olan oldukça düşük oranlı tarımsal kredi faizlerinin daha da düşük tutulmasıdır. Bu düşük faiz istekleri karşısında kendilerinin yabancı birine borç vermeleri halinde nasıl bir faiz beklentilerinin olacağı sorusuna verdikleri yanıtlar tablo 124'de verilmiştir.

Tablo 124 : incelenen işletmelerde işletmecilerin Yabancı Birine Borç Vermeleri Halinde Faiz Konusundaki Görüşleri

Görüş	Tercih Eden İşletmeci	
	Sayı	(%)
Faiz istemem	27	25.47
Koşullara Göre Faiz isterim	35	33.02
T.C.Z.B. Faiz Oranı	1	0.94
Bankalar Mevduat Faizi	8	7.55
Döviz-Altın Fiyatına Göre Faiz	5	4.72
Enflasyona Göre Faiz	4	3.77
Yanıt Yok	26	24.53
Toplam	106	100.00

Tablo 124 incelendiğinde işletmecilerin yarısının faiz istemeyecekleri veya faiz konusunda görüşlerinin olmadığı görülmektedir. Yanıtların bu noktalarda yoğunlaşması işletmecilerin, "tefeci konumunda olmayı benimsemedikleri" ya da gerçek görüşlerini açıklamaktan kaçındıkları şeklinde yorumlanabilir. Koşullara göre faiz isteyebileceğini belirten işletmecilerin bugünkü koşullarda tercih ettikleri faiz oranları ise şöyledir :

Faiz Oranı (%)	İşletmeci	
	Sayısı	(%)
1-10	1	2.86
11-20	4	11.43
21-30	3	8.57
31-40	2	5.71
41-50	8	22.86
51-60	6	17.14
61-70	2	5.71
71-80	1	2.86
81 +	8	22.86
Toplam	35	100.00

e. İşletmecilerin Uygun Faiz Oranı Dışındaki İstekleri ve Uygun Koşullu Kredi Kullanım Eğilimi

İncelenen işletmelerde işletmecilerin uygun faiz oranı dışında en önemli istekleri; daha çok kredi verilmesi ve kredi vadelerinin daha uzun tutulması yönündedir.

Tablo 125 :İncelenen İşletmelerde İşletmecilerin Uygun Faiz Oranı Dışındaki İstekleri (İlk Tercihler)

İstek	İşletme Grupları						Genel	
	1.Grup		2.Grup		3.Grup			
	İşl.Sa.	(%)	İşl.Sa.	(%)	İşl.Sa.	(%)	İşl.Sa.	(%)
Daha Fazla Kredi	35	79.55	11	86.42	35	71.43	81	76.42
Daha Uygun Vade	4	9.09	2	15.38	7	14.29	13	12.26
Mevcut Durum İyi	5	11.36	-	-	5	10.20	10	9.43
Diğer İstekler	-	-	-	-	2	4.08	2	1.89
Toplam	44	100.00	13	100.00	49	100.00	106	100.00

İşletmecilerin uzun vadeli ve düşük faizli tarımsal kredi verilmesi halinde, genellikle yeni traktör, mevcut ekipmana ilaveler veya arazi alımını düşündükleri, hayvancılığa başlama veya hayvancılık üretim dalını işletmeye dahil etme konusunda istekli oldukları görülmektedir (Tablo 126).

Tablo 126 :İncelenen İşletmelerde Uzun Vadeli ve Düşük Faizli Kredi Olanaklarını Değerlendirme Eğilimi

	İşletme Grupları						Genel	
	1.Grup		2.Grup		3.Grup			
	İşl.Sa.	(%)	İşl.Sa.	(%)	İşl.Sa.	(%)	İşl.Sa.	(%)
Yeni Arazi Alımı	20	45.45	4	30.77	18	36.73	42	39.62
Hayvan Alımı	10	22.73	6	46.15	16	32.65	32	30.19
Yeni Traktör ve Ekip.Alımı	8	18.18	3	23.08	10	20.41	21	19.81
Diğer	6	13.64	-	-	5	10.21	11	10.38
Toplam	44	100.00	13	100.00	49	100.00	106	100.00

*Hayvan barınacağı yapımı, borç tasfiyesi.

f. Projeye Dayalı Krediler ve Kontrollü Tarımsal Kalkınma Kredileri ile İlgili Görüşler

Kontrollü tarımsal kredi, projeye dayalı olarak yeterli kredi ile teknik birinin birlikte verildiği ve kredinin amacına ve teknik esaslara uygun olarak kullanımının etkin biçimde kontrol edildiği bir kredi uygulamasıdır. Projeli kredi ise, projeye dayalı olarak açılacak ve kullanılacak kredi şeklinde tanımlanabilir.

İşletmecilerin kredi ile birlikte teknik yardıma da ihtiyaç duydukları görülmektedir. İncelenen işletmelerde işletmecilerin büyük bölümü (% 97.17) kredi ile birlikte teknik hizmetlerin de verilmesini istemektedir. Burada işletmecilerin ürünlere dönük kültürel işlemler (özellikle ilaçlama ve gübreleme) konusunda yeterli teknik bilgiye sahip olmadıkları söylenebilir. Nitekim araştırma alanında ilaçlama ve gübreleme masraflarının yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Bu görüş Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Manisa İl Müdürlüğü yetkililerince de doğrulanmıştır.

Burada işletmelere kredi ile birlikte teknik olanakları da götüren Kontrollü Tarımsal Kalkınma Kredileri uygulamasının incelenmesi yerinde olacaktır. 1964 yılında uygulamaya konulan ve 1990 yılı içinde uygulamadan kaldırılan Kontrollü Tarımsal Kalkınma kredileri uygulaması konusunda işletmecilerin uygulamadan yararlanma düzeyi ve görüşleri şöyle sıralanabilir: İncelenen işletmelerde işletmecilerin % 16.04'ü kontrollü tarımsal kalkınma kredileri veya projeli kredilerden yararlandıklarını ifade ederken, % 66.98'i uygulamadan yararlanmadığını, % 16.98'i ise uygulamadan haberdar olmadığını belirtmiştir.

Görüşmeler sırasında kontrollü tarımsal kalkınma kredileri veya projeli krediler konusunda işletmecilerin bilgili olmadıkları görülmekle beraber, gözlemlenen bu kredi uygulamasının klasik kredi uygulaması ile karıştırıldığıdır. Nitekim araştırma alanındaki T.C.Z.B. yetkilileri de uygulamadan çok sayıda üreticinin

yararlandığını ve araştırma sonucu bulunan % 16.04 oranının oldukça düşük olduğunu ifade etmişlerdir.

Sözkonusu kredilerden yararlanan işletmecilerin büyük bölümü toprak büyüklüğü fazla ova veya yamaç köylerinde üreticilik yapan, T.C.Z.B. ve T.K.K. kredilerinden yoğun olarak yararlanan köylerde bulunmaktadır.

Sözkonusu kredilerden yararlanan üreticilerin % 94.12'si uygulamayı iyi ya da çok iyi bulurken, % 5.88'i uygulamanın kredi miktarlarının yetersizliği nedeniyle bazı eksikleri olduğunu ifade etmişlerdir.

g. Kredi Alımında Karşılaşılan Problemler

İşletmecilere sorulan "banka ve kooperatiflerden kredi alımında karşılaştığınız en önemli problemi belirtiniz" şeklindeki soruya, işletmecilerin % 6.60'ı hiçbir problemlerinin olmadığı şeklinde yanıt verirken, % 93.40'ı bu konuda problemleri olduklarını söylemişlerdir.

Tablo 127 :İncelenen işletmelerde Kooperatif ve Bankalardan Kredi Alımında Karşılaşılan En Önemli Sorunun Görünümü

Sorun	İşletmeci (%)
Yüksek Faiz	84.85
Yetersiz Kredi	6.06
Kısa Vade	-
Kredinin Zamanında Verilmemesi	5.05
Formalitetlerin Çokluğu veya Zaman Alıcı Olması	-
Teminat Bulma Güçlüğü	4.04
Toplam	100.00

Tablo 127 incelendiğinde işletmecilerin kooperatif ve bankalardan kredi alımında karşılaştıkları problemlerin daha çok faiz yüksekliği ve kredi yetersizliğinden oluştuğu görülecektir.

İncelenen işletmelerin esnaf, tüccar ve tefecilerden borç alma eğilimi düşüktür.İncelenen işletmelerin % 90.57'si bu kaynaklara başvurmadıklarını belirtmişlerdir.

Esnaf, tüccar ve tefecilerden, bir başka ifade ile teşkilatlanmamış kredi kaynaklarından borç alan işletmeler, genellikle işletme büyüklüğü fazla olan ova

köy işletmeleridir¹.

Bu tip kaynaklardan borç alan işletmecilerin % 70'i yüksek faiz, % 20'si vade kısalığı ve % 10'u ürününü erken satma problemi ile karşılaşmaktadır.

h. İşletmecilerin Köyünden veya Çevresinden Birine Borç Verme Eğilimi

İncelenen işletmelerde işletmecilerin köyünden veya çevresinden ihtiyacı olan birine borç verme eğiliminin saptanması ve bu yolla konunun farklı açılardan test edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla işletmecilere olanakları uygun olduğu takdirde köyünden veya çevresinden birine borç verip, vermeyeceği sorulmuştur. Alınan yanıtlar tablo 128'de verilmiştir.

¹-Bu tip kaynaklardan borç alan işletmelerin % 70'i 60 dekar ve üzerinde arazi genişliğine sahiptir ve işletmelerin % 80'i ova köy işletmeleridir.

Tablo 128 :İncelenen İşletmelerde İşletmecilerin Köyünden veya Çevresinden Birine Borç Verme Eğilimi

	İşletme Grupları						Genel	
	1.Grup		2.Grup		3.Grup			
	İşl.Sa.	(%)	İşl.Sa.	(%)	İşl.Sa.	(%)	İşl.Sa.	(%)
Borç Vermek İstemeyen	1	2.27	1	7.69	-	-	2	1.89
Teminatsız Borç Veren	2	4.55	-	-	4	8.16	6	5.66
Teminatla Borç Veren	41	93.18	12	92.31	45	91.84	98	92.45
Toplam	44	100.00	13	100.00	49	100.00	106	100.00

işletmecilerin olanakları olduğunda teminat gösterilmesi koşuluyla borç verebilecekleri ortaya çıkmaktadır.Borç verebileceğini belirten işletmecilerin büyük bölümü teminat olarak senet istemektedir.

Tablo 129 :İncelenen İşletmelerde Borç Verebilecek İşletmecilerin Aradıkları Teminat Tipleri

Teminat Tipi	İşletmeci (%)
Senet*	51.02
Gayrimenkul İpoteki	16.33
Kefil	22.45
Birden Çok Teminat Şekli	10.20
Toplam	100.00

*Her ne kadar senedin teminat olarak kabul edilip, edilmeyeceği tartışılabilirse de, burada işletmecilerin konuya bakış açılarını da dikkate alarak senet seçeneği de tabloya dahil edilmiştir.

i. Borçların Geri Ödenme Durumu

Geri ödeme oranı, bir başka ifadeyle tahsilat oranı; tahsil edilen borçlar ile vadesi gelen borçlar arasındaki orandır. Tahsilat oranının yüksekliği, paranın tekrar kullanılması ve kredi kurumlarının kredi kaynaklarının devamlılığı açısından önemlidir.

İncelenen işletmelerde son on yıl içinde borçların zamanında ödenme durumu tablo 130'da verilmiştir.

Tablo 130 : İncelenen İşletmelerde Borçların Zamanında Geri Ödenme Durumu

	İşletme Grupları			Genel
	1.Grup	2.Grup	3.Grup	
Zamanında Geri Ödeyenler (a)	28	6	16	50
Zamanında Geri Ödemeyenler(b)	16	7	33	56
Toplam (c)	44	13	49	106
(a/c)*100	63.64	46.15	32.65	47.17
(b/c)*100	36.36	53.85	67.35	52.83
Son On Yıl İçinde İşletmeler Genelinde Borcun Zamanında Ödenmediği Yıl Sayısı Toplamı(d)	41	33	159	233
Son On Yıl İçinde İşletmeler Genelinde Kredi Alınan Yıllar* Toplamı (e)	370	115	482	967
(d/e)*100	11.08	28.70	32.99	24.10

*Son on yıl içinde işletme kredisi alınan yıl sayısı toplamıdır.

Nitekim son on yıl içinde alınan işletme kredilerinin % 24.10'u zamanında geri ödenmemiştir. Borçlarını zamanında

ödemeyen işletmelerin sayısı yamaç köylerinde ova köylerine göre (sırasıyla toplam işletmelerin % 63.16'sı ve % 58.18'i) daha yüksektir. Dağ köyü işletmelerde borçlarını zamanında ödemeyen işletme yoktur. Öte yandan yoğun kredi kullanan köylerde az yoğun kredi kullanan köylere göre zamanında geri ödeme yapmayan işletme sayısı fazladır (sırasıyla toplam işletmelerin % 61.97'si ve % 34.29'u).

1985 yılı verileriyle T.C.Z.B. zirai kredileri genelinde tahsilat oranı % 78.9¹ . 1991 yılı verileriyle T.K.K. kredilerinde tahsilat oranı % 60.98'dir² . Konu bu açıdan değerlendirildiğinde işletmelerin olumlu bir görünüm içinde oldukları söylenebilir.

Borçlarını zamanında ödemeyen işletmeler buna neden olarak, daha çok ürettikleri ürünün yeterli geliri sağlayamamasını göstermişlerdir. Nitekim borçlarını zamanında ödemeyen işletmelerin % 76.79'u üretimini yaptıkları ürünün yeterli geliri sağlamadığını, % 14.28'i ürün satış bedelini geç aldıklarını ve % 8.93'ü diğer

¹-T.C.Ziraat Bankası,97.Hesap Yılı (1985) Genel Müdürlük Raporu, Ankara,s.60.

²-T.C.Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü, 1991 Çalışma Raporu, Yayın No: 80, Ankara, 1992, s.11.

nedenlerle borçlarını zamanında ödeyemediklerini belirtmişlerdir.

Üreticilerin, tarımsal ürün fiyatlarında görülen dalgalanmalar nedeniyle yeterli geliri elde edemedikleri şeklindeki görüşlerini son birkaç yıl bazı ürünlerde fiyatların aynı düzeyde kalması ile açıkladıkları görülmektedir. Gerçektende araştırma verilerinin toplandığı dönemde özellikle pamukta son iki yıl için (kasım 90-kasım91) üreticilerin aynı fiyat düzeyinde ürünlerini sattıklarını belirtmeleri ve gözlemlerimiz de bunu göstermektedir.

Borçlarını zamanında ödenmeyen işletmelerin % 96.43'ü gecikme faizi ile birlikte borcunu öderken, % 3.57'si bazı eşyaları, bazende tarımsal ekipmanlarını satarak borçlarını ödemişlerdir.

Üreticilerin borçlarını genellikle 3 ila 6 ay gecikme ile ödedikleri görülmektedir. Araştırma sırasında çiftçi borçlarının affedileceği şeklindeki beklenti nedeniyle, özellikle T.C.Z.B. ve T.K.K.'den alınan kredilerin geri

ödenmesinde üreticilerin isteksiz olduğu görülmüştür¹.

Öte yandan üreticilerin haciz ya da kefillerin ödemesi ile borçlarının tahsiline gidilmemesine dikkat ettikleri görülmektedir. Kefillerin yakın arkadaş, akraba ve genellikle aynı köyden oluşunun, bunda etken olduğu ve geleneksel yapının bunu engellediği gözlenmiştir.

k. Kredinin Verilme Şekli ile İlgili Görüşler

İşletmecilere tarımsal kredilerin ayni ve/veya nakdi olarak verilmesi konusundaki görüşleri sorulmuştur. Tablo 131'de bu soruya verilen yanıtlar özetlenmiştir.

¹-Bu konuda, küçük çiftçilerin, T.C.Z.B. tarafından % 34, % 33, T.K.K. tarafından % 36, % 45 veya faizi bunlardan düşük olan tüm kredilerinin 5 milyon Tl.'ye kadar (5 milyon dahil) açılmış kredilerden doğan ve 1.2.1992 tarihine kadar idari ve kanuni takip hesaplarına intikal etmiş bulunan tarımsal kredi borçlarına ödeme kolaylığı getiren ve faizlerinin bir kısmını affeden yasa 8.3.1992 tarih ve 21175 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Tablo 131 :İncelenen işletmelerde kredilerin Verilme Şekli ile ilgili İşletmeri Görüşü

Verilme Şekli	İşletme Grupları						Genel	
	1.Grup		2.Grup		3.Grup			
	İşl.Sa.	(%)	İşl.Sa.	(%)	İşl.Sa.	(%)	İşl.Sa.	(%)
Aynı-Nakdi								
Karışık	17	38.64	10	76.92	27	55.10	54	50.95
Tümü Nakdi	27	61.36	3	23.08	21	42.86	51	48.11
Tümü Aynı	-	-	-	-	1	2.04	1	0.94
Toplam	44	100.00	13	100.00	49	100.00	106	100.00

Tablo 131 incelendiğinde işletmelerin % 50.95'inin kredilerin aynı-nakdi karışık, % 48.11'inin tümüyle nakdi verilmesini istedikleri görülecektir¹. Dolayısıyla üreticilerin kredilerin aynı ve nakdi olarak karışık biçimde veya sadece nakdi olarak verilmesini istedikleri görülmektedir. Kredilerin aynı-nakdi karışık olarak verilmesini isteyen üreticilerin genellikle % 50- % 50 oranını benimsedikleri görülmektedir (Tablo 132).

¹-T.C.Z.B.'nca "Tarımsal İşletme Kredilerinin Cari Hesap Şeklinde Kullandırılması" uygulamasına 30.3.1993 tarihinde Manisa ili dahil 16 ilde başlanmış, 1.7.1993 tarihinde uygulama kapsamına bütün iller dahil edilmiştir (Uygulama ile ilgili genel bilgiler için bkz. T.C.Ziraat Bankası, Tarımsal İşletme Kredilerinin Cari Hesap Şeklinde Kullandırılması, Genelge No: 5919, Ankara, 1993).

Tablo 132: İncelenen İşletmelerde Kredilerin Ayni-Nakdi Karışık Olarak Verilmesini Öneren İşletmecilerin Benimsedikleri Oranlar

Oran(%)		Benimseyen İşletmeci	
Ayni	Nakdi	Sayı	(%)
20	80	3	5.15
30	70	7	12.96
40	60	4	7.41
50	50	30	55.56
60	40	1	1.85
75	25	9	16.67
Toplam		54	100.00

1. İşletmecilerin Tasarruf Eğilimi ve Tasarruflarını Kullanma Konusundaki Görüşleri

Bilindiği gibi tasarruf, gelirin tüketilmeyen kısmıdır. Tasarruf, sermaye oluşumu ve yatırımların yönlendirilmesi açısından son derece önemlidir. Türk köylerinde tasarruf eğiliminin düşük olduğu konusu birçok çalışmada yer almıştır.

Araştırmada işletmecilere tasarruf olanaklarının olup, olmadığı ve varsa hangi alanda değerlendirdikleri sorulmuştur. Aslında işletmelerin faaliyet sonuçları dikkate alındığında tasarruflarının olmadığı görülmektedir (Bkz.s.265). Ancak işletmelerin negatif net hasıla elde etmelerine rağmen, aile işgücü karşılığının çıkarılması ile elde edilen tarımsal gelirlerin işletmelerin önemli bir bölümünde pozitif değerler vermesi bazı işletmelerin sınırlı da olsa tasarruf edebildiklerini göstermektedir.

Tablo 133 :İncelenen İşletmelerde İşletmecilerin Tasarruf Olanakları

	İşletme Grupları						Genel	
	1.Grup -		2.Grup		3.Grup			
	İşl.Sa.	(%)	İşl.Sa.	(%)	İşl.Sa.	(%)	İşl.Sa.	(%)
Tasarruf Olanağı Olmayan	14	31.82	7	53.85	19	38.78	40	37.74
Tasarrufu Olan	30	68.18	6	46.15	30	61.22	66	62.26
Toplam	44	100.00	13	100.00	49	100.00	106	100.00

Tablo 133 incelendiğinde incelenen işletmelerin % 62.26'sının tasarruf olanaklarının olduğu görülecektir. Tasarruf olanağı olan işletmecilerin bu tasarruflarını genellikle tarımsal yatırımlarda kullandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 134 :İncelenen İşletmelerde Tasarrufların Değerlendirildiği Alanlar

	İşletme Grupları						Genel	
	1.Grup		2.Grup		3.Grup			
	İşl.Sa.	(%)	İşl.Sa.	(%)	İşl.Sa.	(%)	İşl.Sa.	(%)
Tarım	6	42.86	3	42.86	14	73.68	23	57.50
Tarım Dışı	8	57.14	4	57.14	5	26.32	17	42.50
Toplam	14	100.00	7	100.00	19	100.00	40	100.00

İşletme büyüklüğü arttıkça tarımsal yatırımlara yönelecek tasarruf miktarının artışı, küçük işletmelerin tarımdan yeterli geliri elde edememelerine bağlanabilir.

E. Araştırma Alanında Bulunan Tarımsal Kredi Kurumları
Yöneticilerinin Mevcut Kredi Mekanizmasının İşleyişine
İlişkin Sorunları ve Çözüm Önerileri İle İlgili
Görüşleri

Araştırma alanında tarımsal kredi kullanan işletmecilerin uygulamaya ilişkin görüşleri ve sorunları verildikten sonra, konunun iki yönlü test edilebilmesi için, bu bölümde ankete tabi tutulan işletmelerin önemli kredi kaynakları içinde yer alan T.C.Z.B. ve T.K.K yöneticileri ile hazırlanan anket formları vasıtasıyla yapılan görüşmeler ışığında, sözkonusu kurum yöneticilerinin mevcut kredi mekanizmasının işleyişine ilişkin sorunları ve çözüm önerileri verilecektir.

1. T.C.Ziraat Bankası Yöneticilerinin Mevcut Kredi
Mekanizmasının İşleyişine İlişkin Sorunları ve Çözüm
Önerileri İle İlgili Görüşleri

Araştırma alanında mevcut T.C.Z.B. Manisa Merkez ve Muradiye şubeleri yetkilileri ile hazırlanan anket formu (Ek.2) vasıtasıyla görüşmeler yapılması planlanmış, ancak T.C.Z.B. Genel Müdürlüğünden gerekli izin alınamamıştır. Ardından sözkonusu Genel Müdürlük ile doğrudan anket görüşmelerinin yapılması yoluna gidilmiştir.

Yapılan görüşmelerde Bankanın tarım sektörünün finansmanında en büyük kuruluş olduğu, ancak tarımsal nüfusun fazla olması ve kaynakların verimli kullanımı açısından ürün bütçelerine göre kredi limiti (ikraz birimi) uygulamasının gerekli olduğu belirtilerek, ikraz birimlerinin ürün maliyetlerini karşılama oranı % 60-70

olarak gösterilmiştir.

Bankaca açılan kredilerden sayıca küçük ve orta işletmelerin, parasal değerlerle büyük işletmelerin daha çok yararlandığı da ifade edilmiştir.

Görüşmelerde özellikle araştırma alanı için saptanan bulgular ışığında üreticilerin özel bankalara ilgisine neden olarak, kredi kullanan işletmelerin ikraz döneminin tamamlanmasından sonra sosyal ihtiyaçlarını karşılama da kaynaklarının yetersiz olması gösterilmiştir.

Tarımsal finansman açısından kooperatifler bankası kurulması fikri ilgililerce olumlu karşılanmamıştır. Banka sistemi içinde mevduat ve kredi konusunda az sayıda bankanın söz sahibi olduğu ileri sürülerek böyle bir oluşumun olumlu sonuç veremeyeceği ileri sürülmüştür.

Tarımsal teknolojide meydana gelen değişmelerin tarımsal kredi uygulamalarına yansması ile ilgili soruya, ilgililer kredinin teknolojide meydana gelen değişmelerin uygulanmasında etkili olduğu, değişimi çabuklaştırdığı ve yaygınlaştırdığı şeklinde yanıtlamışlardır.

İlgililer, üreticilerin yatırım planlarında özkaynak olanaklarını dikkate almasının gerekli olduğunu belirterek, üreticilerin eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve kredinin bir devlet desteği olmadığı, bir hak değil karşılıklı bir borç-alacak ilişkisi olduğu bilincine ulaşmalarını zorunlu görmektedirler.

İlgililer tarımsal kredi uygulamasındaki başlıca sorunları, kadastro eksikliği nedeniyle ekim alanları tespitindeki güçlükler, üreticilerin özkaynak yetersizliği ve bazı bölgelerde ödeme alışkanlığının olmaması şeklinde sıralamışlardır.

2. Tarım Kredi Kooperatifleri Yöneticilerinin Mevcut Kredi Mekanizmasının İşleyişine İlişkin Sorunları ve Çözüm Önerileri ile İlgili Görüşleri

T.K.K.'nin yöneticileri ile de geliştirilen anket formu (Ek.4) yardımıyla görüşmeler yapılmıştır. Yöneticileri ile görüşme yapılan Kooperatiflerin 10'u merkez ilçe sınırları içinde (Çobanisa, Hacıhalilliler, Karaağaçlı, Karaoglanlı, Karayenice, Manisa, Muradiye, Osmançalı, Sancaklı ve Üçpınar T.K.K.) ve 1'i Saruhanlı ilçe sınırları içindedir (Paşaköy T.K.K.). Paşaköy T.K.K., ankete tabi tutulan işletmelerin kredi kaynakları içinde yer aldığı için araştırmaya dahil edilmiştir.

Kooperatif yöneticilerinin mevcut kredi sistemi, sistemin eleştirisi ve önerileri'ne yönelik sorularımıza verdikleri yanıtlar aşağıda sıralanmıştır.

Görüşme yapılan kooperatif yöneticileri kredilerin geri dönüşünde genellikle problemlerinin olmadığını söylemektedirler. Araştırmaya dahil 11 Tarım Kredi Kooperatifi yöneticisinin 8'i (% 72.73) bu konuda problemlerinin olmadığını söylerken, konuyla ilgili problemler şu noktalarda toplanmaktadır:

- Ortaklar öncelikle bankalara (ve özellikle Özel Bankalara) olan borçlarını ödemektedirler. Çünkü,

T.K.K.'inde idari takibat ve kanuni takibata pek gidilmemektedir.

- Gecikme faizi düşüktür.

- Üretici, ürününe yeterli geliri sağlayamamaktadır.

Kooperatif yöneticileri, verilen kredilerin çoğunlukla amacına uygun kullanıldığı görüşündedirler (Tablo 135).

Tablo 135: Görüşme Yapılan Kooperatif Yöneticilerinin Ortaklarının Kredileri Kullanımı ile İlgili Görüşleri

Yanıt	Yanıt	
	Sayısı	(%)
Tamamen amacına uygun kullanılıyor	6	54.55
Çoğunlukla amacına uygun kullanılıyor	4	36.36
Amaç Dışı Kullanılıyor	1	9.09
Toplam	11	100.00

Kredilerin düğün, askerlik gibi sosyal seremonilere gidişi, amaç dışı kullanım içinde gösterilmektedir. Öte yandan amaç dışı kullanıma yol açan en önemli faktör, kredilerin yetersizliği olarak gösterilmektedir.

Kredilerin üreticiye verilme şekli konusunda kooperatif yöneticilerinin yaklaşık yarısı mevcut uygulamayı olumlu bulmaktadır (Tablo 136).

Tablo 136: Görüşme Yapılan Kooperatif Yöneticilerinin Kredilerin Mevcut Verilme Şekli Konusundaki Görüşleri

Yanıt	Yanıt	
	Sayı	(%)
Mevcut uygulama iyi	4	36.36
Mevcut uygulama iyi değil	4	36.36
Görüş Belirtmeyen	3	27.28
Toplam	11	100.00

Ancak kooperatif yöneticilerinin görüş belirtmeyen üçü hariç, kalanların tümü daha iyi bir kredileme sisteminden yanadırlar. Bu açıdan getirilen başlıca görüşler şöyle sıralanabilir :

- Ortağa üretim ve tüketim maddelerini toptan ve daha ucuza sağlayacak bir sistem.
- Kooperatif yöneticilerinin kredi açılması ve limit belirlenmesinde yetkilerinin arttırılması.
- Üreticiye verilecek kredilerin çok çeşitli kaynaklar yerine (ki burada T.C.Z.B., T.K.K. ve T.S.K. kastedilmiştir) tek elden götürülmesi.
- Kredi açılmasında sözleşme sistemine geçilmesi, senet sisteminin kaldırılması.
- Kredilemede şahıs hadlerinin kaldırılması.
- Kooperatif ortak sermayelerine faiz verilmesi veya özellikle hasat döneminde 1-2 aylık faizsiz ödeme yapılması.
- Formalitelerin azaltılması.

Kooperatif yöneticilerinin kredi sisteminin daha iyi işleyebilmesi konusundaki yaklaşımları konuya duyarlı

olduklarını göstermektedir.

1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu'nda da sözkonusu görüşler doğrultusunda bazı hükümler yer almaktadır. Örneğin; Kanunun" Amac ve Çalışma Konuları"na ilişkin 3.maddesinde Kooperatiflerin ortak ve gerektiğinde tüm üreticilerin üretim ve zaruri tüketim maddeleri ile üretim araçlarını toptan sağlamak yönünde bir görevi bulunmaktadır¹.

Öte yandan kooperatif ortak sermayelerine faiz verilmesi önemli bir kooperatifçilik ilkesi olmasına rağmen ülkemizde uygulamaya geçirilememiştir. Burada kooperatiflerin yeterli finansal güce ulaşamamalarının etkili olduğu savunulmaktadır. Ortak sermayelerine sınırlı ve olanaklı olursa mevduat faizi oranında verilecek faiz kooperatiflere taahhüt edilen ortaklık paylarının tahsilini kolaylaştırabilecektir.

Kooperatif yöneticilerinin hemen hemen tümü T.K.K.'nin mevcut durumunu olumlu bulmaktadır. Ancak daha iyi uygulamaların gereğine de işaret etmektedirler. Nitekim kooperatif yöneticileri bu konuda kredi çeşitlerinin arttırılması, çiftçilerin ihtiyaçlarını tümüyle gözönüne alan bir kredi sistemi, girdilerin daha ucuz ve toptan sağlanması konusunda daha duyarlı olunması, çok kooperatif yerine, çok üyeli kooperatiflere ağırlık verilmesi, kooperatif yönetici ve ortaklarının eğitim seviyelerinin yükseltilmesi şeklinde öneriler

¹-" 1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu", T.C.Resmî Gazete, 28.4.1972 Tarih ve 14172 Sayı.

getirmişlerdir.

Görüşülen kooperatif yöneticilerinin hemen . hemen tamamı (11 kooperatif yöneticisinin sadece ikisi, mevcut ekonomik koşullar ve personel eğitiminin yetersizliği nedenleriyle bu konuya olumsuz bakmaktadır) kooperatiflerin mevduat kabul etmesine olumlu bakmaktadırlar. Ankete tabi işletmelerin yöneticileri de bu konuya olumlu bakmaktadır. incelenen işletmelerde işletmecilerin % 93.40'ı T.K.K.'nin mevduat kabul etmesine olumlu bakmaktadırlar.

T.K.K.'nin mevduat kabul etmesine olumlu bakan işletmecilerin % 34.35'i kooperatifin kendilerine bazı olanaklar sağlaması, % 29.29'u yakın oluşu, % 21.21'inin güvence, kooperatifin güçlenmesi, tasarrufları değerlendirme gibi nedenlerle konuyu benimsedikleri görülmüştür.

Kooperatifler Bankası kurulması fikri kooperatif yöneticilerince benimsenmektedir. Kooperatif yöneticileri bu konuda geç kalındığı görüşündedirler. Bu konuda ankete tabi işletmecilerin de aynı görüşü paylaştıkları görülmektedir. Gerçekten de 1581 sayılı Kanunun 16.maddesinde yer alan " Kooperatifler ve Bölge Birlikleri her türlü mevduat kabul edebilir ve bankacılık hizmetleri yapabilir "1 hükmü işler hale getirilememiştir. Mevduat toplama ve bankacılık hizmetlerinin Tarım Kredi Kooperatifleri düzeyine

1-"1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu", T.C.Resmî Gazete, 28.4.1972 Tarih ve 14172 Sayı.

indirgenmesi Üreticilerin il ve ilçe merkezlerindeki banka şubelerine gidememe , veya hizmetin yakınında olmaması nedeniyle atıl kalan fonlarının kullanılması açısından önemli görülebilir.

VI. ARASTIRMA SONUÇLARININ TOPLUCA DEĞERLENDİRİLMESİ

Yapılan literatür çalışmaları' ve anket bulguları ışığında saptanan sorunlar ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri bu bölümde ele alınacaktır.

A. Saptanan Sorunlar

Yapılan literatür çalışmaları ve anket bulguları ışığında saptanan sorunlar izlenen kredi politikaları ve kredi kurumları açısından ve işletme düzeyinde saptanan sorunlar olmak üzere iki grup halinde ele alınmıştır.

1. İzlenen Kredi Politikaları ve Kredi Kurumları Açısından Saptanan Sorunlar

- Türkiye'de tarımsal kredi konusunda etkin ve sürekli bir politika izlenememiştir. Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda öngörülen ilkeler ve hedeflere yeterli ölçüde ulaşılammıştır.

- Tarım sektörü ulusal ekonomiye katkısı oranında kredilerden yararlanamamıştır. 1991 yılı verileriyle tarım sektörünün G.S.M.H.'daki payı % 16.80, ulusal istihdamdaki payı % 46.63, ihracattaki payı % 20.08 olmasına karşın, tarım sektörünün banka kredilerindeki payı ele alınan dönemde azalarak, dönem başında % 26.44 iken, dönem sonunda % 18.30'a gerilemiştir.

- T.C.Z.B. tarım kesimini finanse edecek yeterli miktarda özkaynağa sahip değildir. Bankanın yetersiz kaynaklarının yanı sıra, toplam kaynaklarının önemli bir bölümü yabancı kaynaklardan oluşmaktadır (Toplam kaynaklar içinde

yabancı kaynakların oranı 1980 yılı için % 94.14 ve 1991 yılı için % 86.83'dür). Yabancı kaynakların önemli bir bölümü kısa vadeli veya vadesiz kaynaklardır. Dolayısıyla mevcut kaynak yapısıyla bankanın tarım sektörünü finanse edebileceğini söylemek güçtür.

- T.C.Z.B. ana statüsü Bankaya tarım sektörünün kalkınma bankacılığı görevini yüklemektedir. Oysa T.C.Z.B.'nin toplam plasmanları içinde tarımsal plasmanların payı 1980 yılında % 84.23 iken, son yıllarda giderek azalarak, 1991 yılında % 76.22'ye düşmüştür. Söz konusu dönemde ticari kredilerin payı ise, % 15.77'den % 23.78'e yükselmiştir.

- T.C.Z.B.'nin kredi kullanımında küçük ve orta ölçekli tarım işletmeleri ve kooperatiflere öncelik vermesi ilkesinin uygulamada etkinlik kazanamadığı görülmektedir. Bankanın mevcut kredi uygulamaları daha çok büyük üreticilere avantajlar sağlamaktadır. Banka kredilerinin önemli bir bölümü T.K.K. ve T.S.K. tarafından üreticiye ulaştırılmasına rağmen, T.S.K. kredilerinin önemli bir bölümü destekleme amaçlı kredilerdir.

- Bankaca istenen koşullar ve kredi faizleri konusunda tarımsal gelişmeyi teşvik edici ve tarımsal yatırımlara destek sağlayıcı orta ve uzun vadeli krediler ile kısa vadeli krediler arasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. T.C.Z.B.'nce üreticiye verilen krediler önemli ölçüde kısa vadeli kredilerdir (1991 yılı için % 78.40). Bu durum kredilerin yatırımların ve tarımsal gelişmenin sağlanmasında yeterli etkinliğe ulaşmasını engellemektedir.

- Üreticiye teknik, ekonomik ve mali olanakları birlikte götüren ve birçok gelişmekte olan ülkede olumlu sonuçlar veren kontrollü kredilerin uygulamadan kaldırılması ve yerine daha etkin bir kredileme sisteminin getirilememesi kredilerin etkin kullanımı ve denetlenmesi açısından olumsuzluklar yaratmaktadır.

- Tarımsal kredi uygulamalarında tarımsal kuruluşlar ile T.C.Z.B. arasında yeterli işbirliği bulunmamaktadır. T.C.Z.B. kredi politikasını, genellikle bağımsız olarak saptamakta ve uygulamaktadır. Bu durum üreticiye verilen kredilerin etkin kullanımını önemli ölçüde azaltmaktadır. Bankanın kredi ile ilgili birimlerinde Tarım ve Köy işleri Bakanlığının herhangi bir etkinliği bulunmamaktadır.

- Tarımsal kredi uygulamalarında ikinci önemli kaynak olan T.K.K. kredi uygulamalarında özkaynaklarını ve T.C.Z.B. plasmanlarını kullanmaktadır. Banka, kredi kaynaklarının yetersizliği nedeniyle T.K.K.'ne kaynak aktarımında yetersiz kaldığı gibi, verdiği kaynakların kullanılmasında da birçok formaliteler istemektedir. T.C.Z.B. her borç veren gibi, birim kooperatiflerin genel kredi yönetimindeki etkinliklerinin yeterince gelişmemiş oluşunu da dikkate alarak, borç verme konusunda sınırlamalar getirmiştir. Bu durum T.K.K.'leri kredi kullanımında kaynak sıkıntısı ve ortaklarına yeterli yararı sağlayamama problemi ile karşı karşıya bırakmaktadır.

- T.K.K. faaliyet alanındaki köylerin Türkiye'deki toplam köy sayısına oranı % 75.11'i olmasına karşın,

kooperatifler ortak üreticilerinin toplam çiftçi sayısına oranı % 36.18'dir. Dolayısıyla çiftçilerin önemli bir bölümü T.K.K. ortağı değildir.

- T.S.K. tarafından ortaklarına verilen " güçlendirme kredilerinin " 80'li yıllarda kaldırılması, zaten kuvvetli bağlar kurulamamış olan T.S.K.-ortak ilişkilerini daha da zayıflatmıştır.

- Tarımsal kredi konusunda üretici kuruluşları olan T.K.K. ve T.S.K. yeterli mali güce kavuşamadığı gibi, artan kredi ihtiyaçlarını daha çok T.C.Z.B. vasıtasıyla karşılayarak, bu Bankanın birer subesi gibi çalışmaya başlamışlardır. Nitekim 1991 yılı için T.K.K. tarafından açılan kredilerin % 80.51'i T.C.Z.B. plasmanlarına aittir. Kooperatifler kendi kaynaklarını kullanarak kredileme yapamadıklarından; kredileme koşulları, faiz oranları, ortaklara açılacak kredi miktarları gibi konularda etkili olamamakta, tarımsal kalkınmada kooperatifçilikten beklenen ekonomik ve sosyal faydalar sağlanamamaktadır. Söz konusu kooperatiflerin özkaynaklarını önemli oranda güçlendirmek, ortaklarca kooperatife taahhüt edilen sermayenin tahsiline bağlı bulunmaktadır. Ancak taahhüt edilen sermayenin tahsilat oranı oldukça düşüktür (1991 yılı için T.K.K. ortaklarınca taahhüt edilen sermayenin % 61.81'i tahsil edilirken, bu oran T.S.K. için % 11.18'dir.).

- Tarımsal kredi kaynaklarınca açılan kredilerin geri dönme oranları istenilen düzeyde değildir. 1991 yılı için T.K.K. kredilerinde geri dönme oranı % 60.98 iken, 1985

yılı için T.C.Z.B. kredilerinde geri dönme oranı % 78.9'dur. Özellikle kooperatiflerin ortakları üzerindeki alacaklarının uzun süre tahsil edilememesi, ekonomik olarak ucuz kaynak temini ve kredi işlemlerini zorlaştırmaktadır.

- Türkiye'de mevcut kredi sisteminde, aynı faaliyet alanına başka başka şekillerde kredi veren birçok kuruluş ve yasa mevcuttur. Bu durum, kredi uygulamalarında dağınık bir yapıya neden olmaktadır.

- Mevcut tarımsal kredi sisteminde, kredinin tarımsal işletmenin tümüne verilmesi yerine, ürün grupları ve ayrı ayrı faaliyet kollarına yönelmiş olması, işletmenin bütün olarak gelişmesini aksatabilmektedir.

- Araştırmada ele alınan dönemde tarım sektörüne verilen krediler cari değerlerle 95 kat artmasına rağmen, reel değerlerle % 72 oranında artmıştır. Dolayısıyla cari değerlerle görülen artışların daha çok enflasyonist etkilerden kaynaklandığı ve üreticiye aktarılan kredilerin önemli oranda azaldığı görülmektedir.

2.İşletme Bazında Saptanan Sorunlar

Anket görüşmeleri sırasında üreticilerin yüksek faiz, kredi vadelerinin kısa olması, teminat bulmadaki güçlükleri sorun olarak gösterdikleri görülmekle beraber, burada tarafımızdan saptanan sorunlar verilecektir. Bu sorunlar şöyle sıralanabilir :

- İktisadi birimleri ve şahıs hadlerinin günün koşullarına göre belirlenmemesi önemli bir eksiklik olarak görülmektedir.

- Açılan kredilerin ihtiyacın altında kalması, kontrol edilememesi, formalitelerin çokluğu ve kaynak sıkıntısı nedenleriyle kredilerin zamanında verilememesi, kredilerin üretim yerine tüketime yönelmesine neden olduğu gibi, bazen de abonman kredileri olarak nitelenebilecek işletme kredileri önceki yılların borçlarını tasfiyede kullanılmaktadır. Araştırma sırasında üreticilerin alınan kredileri daha çok alınış amacına uygun kullandıklarını belirtmelerine rağmen, kredilerin amaç dışı kullanımının da önemli düzeyde olduğu görülmüştür.

- Kısa vadeli krediler ile orta ve uzun vadeli yatırım kredileri arasında faiz ve diğer koşullar bakımından önemli farklılıklar bulunmaması önemli bir sorun olarak görülebilir. Tarımsal yatırımların gerçekleştirilmesinde son derece önemli olan orta ve uzun vadeli kredilerin daha düşük faiz oranı ve uygun geri ödeme planları ile verilmesi zorunlu görülmektedir.

- Kredi işlemlerinin karmaşıklığı ve çok çeşitli kredi konuları ile karşı karşıya bulunan üreticilerin, bu konuda yeterli bilgi sahibi olmadıkları görülmektedir.

- Üreticilere kredi ile birlikte teknik yardımların götürülmemesi önemli bir eksiklik olarak görülmektedir.

- Tabii afetlerden zarar gören tarım işletmelerinin tekrar üretimde bulunabilmeleri için geçmiş borçlarının ertelenmesi ve yeni kredi açılması büyük önem taşımaktadır. Bu konuyla ilgili çeşitli yasal düzenlemeler bulunmakla birlikte, bu konudaki düzenlemelerin etkin ve süreklilik taşıyacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

- Kredi kooperatiflerine ortak üreticilerde kooperatifçilik anlayışının yeterince gelişemediği ve kooperatifleri bir devlet kuruluşu gibi gördükleri gözlenmektedir. Nitekim araştırma sırasında da T.K.K. ve T.C.Z.B. kredi borçlarının affedileceği yönündeki beklentilerin, üreticiyi borçlarını ödeme konusunda isteksiz davranmaya yönelttiği görülmektedir.

B. Sorunlara İlişkin Çözüm Önerileri

- Tarımsal kredi konusunda belirlenen sorunların çözümü, öncelikle tarım sektörünün içinde bulunduğu genel nitelikli sorunların çözümüne bağlıdır. Bu nedenle tarımda mevcut yapıyı ıslah edecek, gelir düzeyini yükseltecek, gelir dağılımını iyileştirecek mekanizmalar geliştirilmelidir.

- Türkiye’de tarımsal kredi konusunda amaçları isabetli belirlenmiş, araçları çok iyi saptanmış, uzun vadeli ve etkin bir politika izlenmelidir. Bu çerçevede tarımsal kredi kurumları ile diğer tarımsal kurumların ortak bir yapı ve yasal düzenlemelere kavuşturulması gereklidir.

Tarımsal kredi ve yayım politikalarını sürdüren kuruluşlar arasındaki koordinasyon sağlanmalıdır.

- Ülkemizde tarımsal kredi organizasyonu içinde -T.C.Z.B. dışında çok sayıda kuruluş, tarım sektörüne sınırlı ölçüde kredi vermektedir. Tarımsal kredi sistemi içinde kredi veren kuruluşların arttırılması özlenen bir durum olmakla beraber, mevcut kuruluşların kaynak darlığının giderilmesi için yasal önlemlere ihtiyaç bulunmaktadır. Tarım sektörüne kredi veren özel bankaların sayıca ve kredi hacmi olarak arttırılması için; tarımsal kredi uygulaması olan bankalara "faiz farkı iade fonundan ödeme yapılması ve bu fona kesilen miktarların düşürülmesi" ile " mevduat munzam karşılıklarının düşürülmesi" yoluyla kaynak aktarılması önerilebilir.

- Çiftçilere verilen kredilerin yeterli düzeye çıkarılması için, kredi kaynaklarının geliştirilmesi, T.C.Z.B.'nce tarım sektörüne ayrılan plasman miktarının arttırılması yanında dağıtılan kredilerin etkin kontrolü da gerekmektedir. Burada T.C.Z.B. tarafından 1990 yılı öncesinde uygulanan "kontrollü tarımsal kalkınma kredileri" uygulamasının günümüz koşullarına uygun olarak yeniden uygulamaya konulması önerilebilir.

- Tarımsal kredi uygulamalarında ikinci önemli kaynak olan T.K.K.'nin kaynak yetersizliği giderilmeli ve mali bağımsızlığı sağlanmalıdır. T.K.K. kaynak yetersizliğinin giderilmesi için kooperatiflerde ortaklık payları günümüz koşullarına uygun hale getirilmeli ve ortaklık paylarının daha düzenli tahsili için ortak sermayelerine faiz

verilmelidir.

- Üreticiye açılan kredilerde işletme ölçeği kriteri dikkate alınarak, orta ve küçük işletmelerin kredileme sisteminden istenilen ölçüde yararlanmasını sağlayıcı düzenlemelere gidilmelidir.

- Tarımsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi için orta ve uzun vadeli kredilerin miktar olarak arttırılması yanında bu kredilerin kullanımı için uygun koşulların da yaratılması gerekir. Bu çerçevede bu tip krediler için kısa vadeli kredilere göre farklı teminat, faiz ve uygun geri ödeme planları sağlanmalıdır.

- Tarımsal kredilerin üreticilerin gereksinimlerini tam olarak karşılayabilmesi için, bitkisel ve hayvansal üretim kredileri için belirlenen ikraz birimleri ve sahis hadleri günümüz koşullarına göre yeniden belirlenmelidir. Verilen krediler, üretim ve gelir artışını sağlayabilecek, hayat standardını yükseltecek düzeyde olmalıdır.

- Tarımsal krediler konusunda istenen teminatlar, ülkemizde kadaastro çalışmalarının tamamlanmamış olması ve miras hukukunun hükümleri de dikkate alınarak yeni esaslara oturtulmalıdır. Bu çerçevede projelerin teminat olarak kabulünün yaygınlaştırılması ve destekleme alımı uygulanan ürünlerde elde edilecek ürünün rehnedilerek (ürünün borç verene satılabilirlik güvencesi) kredinin geri ödenmesinde güvence olarak kabul edilmesi önerilebilir.

- Kooperatiflerin mevduat kabul etmesi gerekli gör÷lmektedir. Bu çerçevede çok sayıda yerleşim biriminde örgütlenmesini tamamlamış olan T.K.K.'nin kurulması düşün÷lebilecek bir kooperatifler bankasının alt yapısını oluşturacağı, bu durumun ortakların ve diğer üreticilerin atıl fonlarını kısa süreli de olsa kooperatife yönlendirmelerine yol açacağı düşün÷lmektedir.

VII. ÖZET VE SONUÇ

Az gelişmişlik ve tarımsal az gelişmişlik ile ilgili görüşler, gelir düzeyinin düşüklüğü ve düşük düzeyde kalan tasarruflar ile gelişme için gerekli sermaye birikiminin sağlanamayacağı noktasında toplanmaktadır.

Oysa tarım sektöründe, yeni üretim teknikleri, dolayısıyla yeni sermaye mallarının satın alınması ve ara girdilerin temini önemli ölçüde sermaye birikimine bağlıdır. Bir başka ifadeyle yeni teknolojiler sermaye birikimiyle kullanıma sokulabilir.

Tarım üreticileri sermaye gereksinimlerini öncelikle tasarrufları yoluyla karşılamaya çalışırlar, ancak büyük çoğunluğu ancak geçimlik düzeyde üretimde bulunabilen tarımsal işletmelerin üretim artışı sağlamada öz tasarruflarından yararlanma olanağının kısıtlılığı, bu üreticilerin üretimlerini ve gelirlerini arttırıcı girişimlerde bulunabilmeleri için kredi cinsinden yabancı kaynağa başvurmalarını zorunlu kılmaktadır.

Tarımda modern teknoloji ve ileri tekniklerin kullanımı, tarımsal gelişmenin sağlanması açısından mevcut kaynakların tarımsal kredi ile takviyesi zorunlu olmaktadır.

Bu çerçevede Türkiye'de tarımsal kredi uygulamaları ve yöresel bazda konunun değerlendirildiği bu çalışma ile saptanan başlıca bulgular aşağıda verilmiştir:

Türkiye’de tarımsal kredi konusunda etkin ve sürekli bir politika izlenememiştir. Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda öngörülen ilkeler ve hedeflere yeterli ölçüde ulaşılammıştır.

Tarımsal kredi ile ilgili kurumların kaynak yetersizliği, mevcut kaynakların kullanımındaki sorunlar kredileme faaliyetlerinin etkinliğini düşürürken, tarımsal kredi kurumları-tarımsal yayım kurumları- üretici üçlü bağı kurulammıştır. Kredi kurumları tarımsal kuruluşlarla koordinasyon sağlamaksızın genellikle bağımsız kredi programları uygulayarak kredilerin etkin kullanımını gerçekleştirmede yetersiz kalmışlardır.

Çalışmada ele alınan dönemde tarım sektörüne verilen krediler cari değerlerle 95 kat artarken, reel değerlerle % 72 oranında artmıştır. Dolayısıyla cari değerlerle görülen artışların daha çok enflasyonist etkilerden kaynaklandığı ve üreticiye aktarılan kredilerin önemli oranda azaldığı görülmüştür.

Tarım sektörünün ulusal ekonomideki ve sosyal göstergelerdeki konumuna uygun olarak kredilerden yararlanamadığı görülmektedir. 1991 yılı verileriyle tarım sektörünün G.S.M.H.’daki payı % 16.80, ulusal istihdamdaki payı % 46.63, ihracattaki payı % 20.08 olmasına karşın, tarım sektörünün banka kredilerindeki payı ele alınan dönemde azalarak dönem başında % 26.44 iken, dönem sonunda % 18.30’a gerilemiştir.

Ancak tarım sektörünün kendi içinde yapılacak bir değerlendirmede sektörün, tarımsal kredilerdeki artışa paralel olarak modern girdiler ve üretim tekniklerinden yararlanamadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Nitekim ele alınan dönemde tarımsal kredilerde cari değerlerle 95 kat, reel değerlerle % 72'lik artışa karşın, kimyasal gübre kullanımında % 50, sertifikalı tohumluk kullanımında buğday tohumunda 8 kat, ayçiçeği tohumunda 6 kat, arpa tohumunda 2 kat artış görölürken, pamuk tohumunda da % 13 artış gerçekteşmiştir. Söz konusu dönemde yem kullanımında 3 kat, sulanan alan ve traktör sayısında % 60 oranında artış görölürken, zirai ilaç kullanımı ve biçerdöver sayısı azalmıştır. Söz konusu dönemde buğday verim düzeyi % 16, arpa verim düzeyi % 19, pamuk verim düzeyi % 37, şeker pancarı verim düzeyi % 47 artarken, tütün verim düzeyi % 23 oranında azalmıştır. Söz konusu dönemde tarımsal üretim değeri cari değerlerle 60 kat artarken, reel değerlerle yaklaşık aynı düzeyde kalmıştır.

Araştırma alanında da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bir başka ifadeyle tarımsal kredilerdeki artış modern girdiler ve üretim tekniklerindeki artışın üzerinde seyretmiştir.

İncelenen işletmelerde kredilerin etkinliği konusunda işletmelerin düzenli kayıt tutmamaları nedeniyle yeterli veri bulunmamakla beraber, üretici ifadesine dayalı veriler ışığında tarımsal kredi kullanımı ile işletmelerin sermaye yapısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin bulunduğu saptanmıştır. Üretici

bazında yeterli olmayan krediler, vade kısıtlılığı ve faiz oranları önemli sorunlar olarak gösterilirken, alınan kredilerin işletmelerin faaliyet sonuçlarına olumlu etkide bulunduğunu söylemek güçtür. Nitekim işletmelerin brüt üretim değeri, brüt hasılası, işletme masrafları ve gerçek masrafları ile tarımsal kredi kullanımı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptanırken, üretici açısından önemli olan net hasıla ve tarımsal gelir ile tarımsal kredi kullanımı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tarımsal kredi konusunda belirlenen sorunların çözümü, öncelikle tarım sektörünün içinde bulunduğu genel nitelikli sorunların çözümüne bağlıdır. Bu nedenle tarımda mevcut yapıyı ıslah edecek, gelir düzeyini yükseltecek, gelir dağılımını iyileştirecek mekanizmalar geliştirilmelidir.

Saptanan sorunların çözümü açısından, tarımsal kredi kuruluşlarının (özellikle T.C.Z.B ve T.K.K.) özkaynaklarını güçlendirmek, üreticiyi daha iyi koşullarda kredilendirmek, kredi kaynaklarının etkin kullanımı ve kontrolü için kontrolü tarımsal kredi sistemine işlerlik kazandırılması, kredi kurumlarının tarımsal kuruluşlar ile koordinasyonunun sağlanması ve kredi kurumları yönetiminde Tarım ve Köy işleri Bakanlığının da temsili ilk anda önerilebilecek çözümlerdir.

T.K.K'nin kaynak yetersizliği giderilmeli ve mali bağımsızlığı sağlanmalıdır. Bu çerçevede kooperatiflerde

ortaklık payları günümüz koşullarına uygun hale getirilmeli, ortaklık paylarının daha düzenli tahsili için ortak sermayelerine faiz verilerek, risturn dağıtımı yapılmalıdır. Tüm kısa vadeli krediler T.K.K.'leri vasıtasıyla üreticiye ulaştırılırken, orta ve uzun vadeli krediler T.C.Z.B. vasıtasıyla üreticiye verilmelidir.

Tarım sektörüne kredi veren özel bankaların sayıca ve kredi hacmi olarak arttırılması için; tarımsal kredi uygulaması olan bankalara "faiz farkı iade fonundan ödeme yapılması ve bu fona kesilen miktarların düşürülmesi" ile " mevduat munzam karşılıklarının düşürülmesi" yoluyla kaynak aktarılması önerilebilir.

Kooperatiflerin mevduat kabul etmesi gerekli görülmektedir. Bu çerçevede çok sayıda yerleşim biriminde örgütlenmesini tamamlamış olan T.K.K.'nin kurulması düşünülebilecek bir kooperatifler bankasının alt yapısını oluşturacağı, bunun ortakların ve diğer üreticilerin atıl fonlarını kısa süreli de olsa kooperatife yönlendirmelerine yol açacağı düşünülmektedir.

SUMMARY

Technology adoption in agriculture depends on capital accumulation. Agricultural credit system in agriculture is one factor that eases capital accumulation.

This study explores the status of the agricultural credit system in Turkish agriculture. The observation period covers the years between 1980-1991. Also, data was collected from the farmers in the Manisa region between 1990 and 1991 through face to face interviews.

It is found that there does not exist an effective and intact agricultural credit policy in Turkey. The present agricultural credit policies are not successful to fulfill the targets set at the five year development plans.

One major problem in the agricultural credit system in Turkey is the lack of sufficient fundings sources. The relationships between the three major participants in the institutional framework (credit suppliers, extension service and producers) is not sufficient for an effective credit system.

The nominal amount of agricultural credit distributed to the farmers during the observation period increased 95 times. This means a 72% increase in deflated prices.

The share of credits returning to agriculture declined from 26% to 18% during the observation period. Agricultural credits in agriculture did not contribute much to increases in agricultural productivity. Increase in agricultural credit during the observation period was above the increase in the utilization of modern inputs.

The effect of agricultural credit on gross farm income and farm expenditures is positive and significant. No significant relationship was found between the agricultural credit and farm income. This implies that the agricultural credit system does not contribute much to the welfare of the sampled farmers.

Another problem associated with credit use in the high interest rates and shortness of the loan terms.

Solutions associated with the current problems in credit use calls for measures such as strengthening the credit resources, reform in the controlled credit system and increased coordination between the credit institutions and the farmer organizations.

Another suggested improvement in to increase the effectiveness of the Ministry of Agriculture for credit supply and utilization.

There is a need to increase the financial resources of the agricultural credit cooperatives in turkey (T.K.K). It is essential to encourage farmers to be active within the cooperative and make sure that they pay their shares to the cooperatives. The short term credits should be distributed by the T.K.K. and the long term credits should be distributed by the Bank of Agriculture (T.C.Z.B.) Another suggested improvement is to strengthen the resources of the private banks to distribute agricultural credits.

The cooperatives should be allowed to open savings accounts for their members. This may be an initiative to establish a cooperative banking system in Turkish agriculture.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. ACIL, A.Fethi ve Rasih Demirci. Tarım Ekonomisi Dersleri. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:880. Ankara. 1984.
2. AKGÜÇ, Öztin. Mali Tablolar Analizi, Muhasebe Enstitüsü Yayınları No:61. İstanbul. 1990.
3. AKIN, Besim. Iğdır Ovasında Tarım işletmelerinin Ekonomik Analizi ve Bölge için Optimum işletme Planlarının Tesbiti. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 177, Ankara. 1975.
4. AKIN, Hatice, Tarımsal Kredi Politikası, Yayın No:DPT:2039, KÖYB:32, Ankara, Nisan 1986.
5. AKSÖZ, İbrahim, Zirai Kredi, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:227, Erzurum 1972.
6. AKSÖZ, İbrahim, "Türkiye Tarımının Kredi Sorunları ve Çözüm Yolları", Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Sorunları Paneli, Türk Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliği 34. Genel Kurulu, 1973.
7. ANONİM, Economic Development of Agricultural, Iowa State University Center for Agricultural and Economic Development, Iowa, U.S.A., 1966.
8. ANONİM, Küçük Menderes Havzasında Tarım işletmelerinin Halihazır Kaynak Kullanma Durumu ve Kaynakların Daha Etkin Kullanma Olanakları Üzerine Bir Araştırma, (Basılmamış Araştırma) , E.Ü.Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Bornova, 1986.
9. ANONİM, " Kooperatifler Müdürlüğü ", T.C.Ziraat Bankası Dergisi, Mart 1991.
10. Araştırma Alanındaki Köylerin Çiftçi Malları Koruma Başkanlıkları Kayıtları.
11. ARAS, Ali ve Cengiz Çakır, Gediz Sulama Proje Kapsamına Giren Tarım işletmelerinin Ekonomik Etüdü, E.Ü.Ziraat Fakültesi Yayınları No: 211, İzmir, 1975.
12. ARAS, Ali, Tarım Muhasebesi, E.Ü.Ziraat Fakültesi Yayınları No:486, İzmir, 1991.

13. ARTUKOGLU, M.Metin, "Türkiye'de Tarım işletmelerinde Arazi Parçalanması Sorunu ve Konuya ilişkin Bazı Öneriler", Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi, Sayı: 26, Şubat 1987, Türkiye Ziraat Odaları Birliği Yayını, Ankara, 1987.

14. ARTUKOGLU, M.Metin, "Türk Bankacılık Sektörünün Kredi Hacmi ve Tarımsal Kredi ilişkileri", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Yıl:30, Sayı:6, Haziran 1993.

15. ARUOBA, Çelik, " Tarımda Teknolojinin Değişmesinin Gelir Dağılımına Etkisi", Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-1990), Yurt Yayınları No:18, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, Ağustos 1988.

16. ATASEVER, A.Turan, "Zirai Krediler ve Tarım Kredi Kooperatifleri", Tarım ve Köy Dergisi, Sayı:67, Ekim 1991, Ankara, 1991.

17. BERBEROGLU, C.Necat, Sanayi Öncelikli Ekonomik Gelişmede Türkiye Tarımının Finansmanı ve Tarımsal Kredi Uygulaması, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No: 235/156, Eskişehir, 1981.

18. BRAVERMAN Avishay ve J.Luis Guasch, Rural Credit In Developing Countries, The World Bank Agriculture And Rural Development Department, WPS:219, June, 1989.

19. BRAVERMAN, Avishay ve J.Luis Guasch, Agricultural Reform In Developing Countries "Reflections For Eastern Europe", The World Bank Working Papers No: WPS:538, The World Bank, November, 1990.

20. BÜLBÜL, Mehmet, Adana Ovası Tarım işletmelerinin ekonomik Yapısı, Finansman ve Kredi Sorunları, Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Mesleki Yayınlar Serisi, Ankara, 1973.

21. BÜLBÜL, Mehmet, Bafra İlçesi Tütün işletmelerinin Ekonomik Yapısı, Yatırım ve Cari Harcamaların Dağılımı ve Bunların Gelir Üzerine Etkisi, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 710, Ankara, 1979.

22. BÜLBÜL, Mehmet ve Nuran Bektöre, "Tarımda Kredi Politikası", Türkiye II.Tarım Kongresi, Tarım ve Orman Bakanlığı Yayını, Ankara, 1981.

23. BÜLBÜL, Mehmet ve Arkadaşları, "Kurumsal Yapı ve Tarımsal Girdiler, Krediler ve Kamu Hizmetlerinin Geliştirilmesi", Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Tarımsal Kalkınma Simpozyumu, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1986.

24. BÜLBÜL, Mehmet ve Arkadaşları, " Türkiye'de Tarım işletmelerinin Sermaye Durumu ve Kredi Kullanımı", Türkiye Ziraat Mühendisliği 3.Teknik Kongresi 8-12 Ocak 1990-Ankara, 1990.

25. BÜYÜKSAHİN, Hüseyin, " Tarımsal Amaçlı Kooperatifler", Karınca Dergisi, Yıl: 56, Sayı : 646, Ekim 1990.

26. CASATI, Dario ve Francesco Lechi, "Crédit Agricole, Financements Publics Et Empla Des Capitaux En Italie", Economie Rurale, No: 182, Nov.Dec.1987, Paris 1987.

27. CİNGİ, Selçuk, "Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Finansman", Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:5, Sayı:1-2/1987, Ankara, 1989.

28.COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, The Agricultural Situation in the Community, 1988 Report, Brussels-Luxembourg 1989.

29. COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, The Agricultural Situation in The Community 1992 Report, Luxembourg 1993.

30. ÇAKIR, Cengiz, "Tarımsal işletmecilik Araştırmalarında Kullanılabilecek Örneklem Metodları", Ege Tarım Ekonomisi Dergisi, Cilt:1, Sayı: 2, E.Ü.Matbaası, İzmir, 1975.

31. ÇAYELİ ÇAY EKİCİLERİ İSTİHSAL KOOPERATİFİ ile yapılan yazışma.

32. Çobanisa, Hacıhaliller, Karaağaçlı, Karaoğlanlı, Karayenice, Manisa, Muradiye, Osmançalı, Paşaköy, Sancaklı ve Üçpınar Tarım Kredi Koopeartifleri Kayıtları.

33. ÇOBANİSA ve MANİSA ÜZÜM ve PAMUK T.S.K. Kayıtları.

34. ÇEVİKBAS, Rafet, "Tarımsal Gelişme ve Ekonomik Kalkınmada Sermaye", MPM Verimlilik Dergisi, 1991/3, Ankara, 1991.

35. DEMİRGİL, Demir, "Tarımsal Kredi, Bugünkü Durum- Sorunlar-Öneriler ", Türkiye 2.iktisat Kongresi Tarım Komisyonu Tebliğleri, DPT Yayınları No: 1783, Ankara, 1981.
36. DEMİRPERÇİN, Metin, -" Tarımda Kredi Politikası, Sorunlar ve Çözüm Yolları ", Türkiye 2.iktisat Kongresi Tarım Komisyonu Tebliğleri, DPT Yayınları No: 1783, Ankara, 1981.
37. D.İ.E.,1980 Genel Tarım Sayımı Hanehalkı Anketi Sonuçları, Yayın No:1028, Ankara.
38. D.İ.E.,1985 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri: Manisa İli, Yayın No: 1237, Ankara, 1989.
39. D.İ.E., Gelir Dağılımı 1987: Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları, Yayın No:1441, Ankara, 1990.
40. D.İ.E.,İstatistik Göstergeler (1923-1990), Yayın No :1472, Ankara, Ağustos 1991.
41. D.İ.E.,Türkiye İstatistik Yıllığı, Çeşitli Yıllar.
42. D.İ.E., Tarım İstatistikleri Özeti, Çeşitli Yıllar.
43. D.İ.E., 1990 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş, Yayın No:1457, Ankara, 1991.
44. D.İ.E.,1991 Genel Tarım Sayımı İşletme Araştırması Geçici Sonuçları,D.İ.E Haber Bülteni, Sayı:TSİD/TRM/109, Ankara, 25.12.1992.
45. D.İ.E.,1991 Genel Tarım Sayımı Köy Genel Bilgi Anketi Sonuçları, Yayın No:1550, Ankara, Aralık 1992.
46. D.İ.E.,Tarımsal Yapı ve Üretim 1989, Yayın No: 1505, Ankara, 1992.
47. D.İ.E.,Toptan Eşya ve Tüketici Fiyatları Aylık İndeks Bülteni Mart'92, Yayın No: MTB.7480, Ankara, 1992.
48. D.P.T., Beş Yıllık Kalkınma Planları,Çeşitli Yıllar.
49. D.P.T.,Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor-I, Yayın No:DPT:860-SPD:198, Ankara, 1970.

50. D.P.T., Gelir Dağılımı 1973, Yayın No: DPT: 1495, SPT: 290, Eylül 1976.

51. D.P.T., Kırsal Refah Politikaları, IV.B.Y.K.P.Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No:DPT:1587-ÖİK:269, Ankara, Haziran 1977.

52. D.P.T., 5.B.Y.K.P. Öncesinde Gelişmeler 1972-1983 (Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler), Yayın No:1975, Ankara, 1985.

53. D.P.T., 6.B.Y.K.P. Toprak ve Su Kaynakları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT: 2255-ÖİK: 364, Ankara, Ağustos 1990.

54. D.P.T., 6.B.Y.K.P. Karma Yem Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT:2242-ÖİK:369, Ankara, 1990.

55. D.P.T., 6.B.Y.K.P. Öncesinde Gelişmeler 1984-1988, Yayın No:2190, Ankara, 1990.

56. D.P.T., 6.B.Y.K.P. 1993 Yılı Programı, DPT Yayınları, Ankara, 1992.

57. D.P.T., 6.B.Y.K.P. 1993 Yılı Programı Destek Çalışmaları, (Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler), Ankara, 1992.

58. D.S.İ., Sulama Sonuçları Değerlendirme Raporu, Çeşitli Yıllar.

59.D.S.İ., Manisa İli Sulama Kayıtları.

60. DUYMAZ, İsmail, Türkiye'de Kooperatiflerin Verimli Çalışmaları Açısından Yatay ve Dikey Bütünleşme Hareketleri, Türk Koperatifçilik Kurumu Yayınları No: 60, Ankara, 1985.

61. ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, Directory of European Agricultural Organizations, Luxembourg: Office for official Publications of the European Communities, 1984.

62. EGEBANK A.Ş.İzmir Şube kayıtları.

63. ERALP-SIRMAN Nükhet, "Pamuk  retiminde Aile işletmeleri", Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923 -2000),Yurt Yayınları No:18, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, Ağustos 1988.
64. ERGÜN, Nazan S., " Verimliliği Arttırma Tekniklerinin (VAT'ların) Yaygın ve Etken Kullanımını Engelleyen Faktörler", Doğu Karadeniz Bölgesinde Tarımsal  retim Verimlilik Sorunları Sempozyumu, MPM Yayınları No:404, Ankara, 1990.
65. ERK  , Ahmet, Ankara ılı, Yenimahalle ılıesinde Kontrollü Kredi Uygulaması Yapılan Tarım işletmelerinin Planlanması  zerine Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 709, Ankara, 1979.
66. EROL, Cengiz, Nakit Akım Yaklaşım Yöntemiyle Kredi Değerlendirmesi, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 167, Ankara, 1991.
67. ERS Y, Arif, Az Gelişmiş  lkelerin Kırsal Yörelerinde Sermaye Oluşumu:Türkiye  rneği, (Basılmamış Doktora Tezi), E. .iktisat Fakültesi, ızmir, 1979.
68. ERYILMAZ, Ali, "Tarımsal  retim Geli tirme Genel M d rl ğ ", Tarım ve K y Dergisi, Sayı:82, Aralık 1992.
69. F.A.O., Guide To Methods and Procedures of Rural Credit Surveys, F.A.O. Agricultural Development Paper No: 73, Rome, 1962.
70. F.A.O., Lectures on Agricultural Planning Delivered at the FAO Near East Regional Training Center on Agricultural Development Planning, Agricultural Planning Studies No.3, Rome, 1963.
71. FEDER, Gershon ve Arkadaşları, Credit's Effect on Productivity in Chinese Agriculture, World Bank Agricultural and Rural Development Department, WPS:571, January 1991.
72. G NENL , Atilla, işletmelerde Finansal Yönetim, istanbul  niversitesi Yayınları No:3463, istanbul, 1988.
73. GUESLIN, Andr , Le Cr dit Agricole, Editions La D couverte, Paris, 1985.

74. GÜNEŞ, Turan., "Türkiye'de Tarımsal Kredinin Organizasyonu", Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Sorunları Paneli, Türk Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliği 34.Genel Kurulu, 1973.

75. HAZİNE VE DİŞ TİCARET MÜŞTƏŞARLIĞI, Başılica Ekonomik Göstergeler Ocak 1991, Ankara, 1991.

76. İLKİN, Akın, Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayınları No: 92, İstanbul, 1988.

77. KAPTANGİL, M.Kaptan, "Çay ve Çay Ekicileri Kooperatiflerimiz", Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sivas, Haziran 1984.

78. KARACAN, Ali Rıza., Elazığ Merkez İlçe Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi, Tarımsal Kredi -Kooperatifçilik Sorunları ve Toplum Kalkınmasında Tarımsal Kredi ve Kooperatiflerin Rolü, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 176, Ankara, 1975.

79. KARACAN, Ali Rıza, İzmir'de Satsuma Mandarin Yetiştiren İşletmelerin Ekonomik Analizi İşletmelerde Ürün Pazarlaması ve Dışsatımı, E.Ü.Uluslararası Eko.İlişkiler Enst.Yayınları No:4, İzmir,1980.

80. KARACAN, Ali Rıza., Tarım İşletmelerinin Finansmanı ve Tarımsal Kredi, E.Ü.Ziraat Fakültesi Yayınları No:498, İzmir, 1991.

81. KAZGAN, Gülten, Tarım ve Gelişme, Der Yayınları, İstanbul, 1983.

82. KAZGAN, Gülten ve Arkadaşları.,Türkiye'de Gelir Bölüşümü, Bozan Etkenler ve iyileştirilmesine ilişkin Politikalar, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Ekonomik ve Sosyal Sorunlar Çözüm Önerileri Dizisi:3, Ankara, 1992.

83. KHANDER, Shahidur R. ve Hans P.Binswanger, The Effect of Formal Credit on Output and Employment in Rural India, The World Bank Population and Human Resources Department, WPS:277, August 1989.

84. KOCAİMAMOĞLU, Sururi, Bankacılık Ansiklopedisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.

85. KONAK, Kezban, İzmir'de, Özellikle Ödemiş'te Patates Üretimi, Pazarlaması ve Tüketimi Üzerine Bir Araştırma, — (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 1984.
86. KÖY HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Toprak ve Su Kredilerinin Kullanımına İlişkin Protokol, Ankara, 1988.
87. LANG, Millard., "Higher Interest Reconsidered", AID Spring Review of Small Farmer Credit, Vol.XIX, 1973.
88. MANİSA ORMAN İŞLETME MÜDÜRLÜĞÜ Kayıtları.
89. MILLER, Leonard F., "Agricultural Credit And Finance In Afrika", The Rockefeller Foundation, August, 1977
90. Milli Aydın Bankası (Tarihbank) Genel Müdürlüğü Kayıtları.
91. MORRIS, Felipe, India's Financial System, World Bank Staff Working Papers No: 739, The World Bank, Washington D.C., U.S.A., 1985.
92. NAFZIGER, E.Wayne, The Economics of Developing Countries, Wadsworth Publishing Company, California, 1984.
93. NELSON, Aaron G. ve William G.Murray, Agricultural Finance, Iowa State University Press Ames, Iowa, U.S.A..
94. ÖZCELEBİ, İhsan Pertev, Erzurum İlinde Tarım Kredi Kooperatiflerine Üye olan Tarımsal İşletmelerin Ekonomik Analizi, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 154, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973.
95. ÖZCELİK, Ahmet ve Ahmet Turan, "Adana ve İçel'de Endüstri Bitkilerine Yer Veren Tarım İşletmelerinin Tarımsal Kredi Temininde Kooperatiflerin Payı", Karınca Kooperatif Postası Dergisi, Yıl:55, Sayı:630, Haziran 1989.
96. ÖZDEMİR, Hıdır, İktisadi Az Gelişmişlik Sorunu, Bilgehan Basımevi, İzmir, 1985.
97. ÖZERİN, Güven, "Türkiye'de Uygulanan Tarımsal Kredi Politikasının T.C.Ziraat Bankası, Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleri Açısından Bir Değerlendirilmesi", Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi, Cilt:5, Sayı:51, Mart 1989.

98. ÖZMEN, Şakir, " Bazı Avrupa Ülkelerinde Tarımsal Kredi Kurumları ve Bu Kurumların Tarımsal Kooperatiflerle ilişkileri ", Kooperatif Dünyası Dergisi, Yıl:15, Sayı:175,176,177,179,180,181, Ekim,Kasım,Aralık 1985, Şubat,Mart,Nisan 1986.

99. PANKOBİRLİK Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri Birliği, Faaliyet Raporu 1990, Ankara, 1991.

100. PANKOBİRLİK Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri Birliği Kayıtları.

101. PENSON, John B., J.David ve A.Lins, Agricultural Finance, Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J. 07632, USA, 1980.

102. SANAYİ VE TİCARET BAKANLIĞI DESTEKLEME GENEL MÜDÜRLÜĞÜ Kayıtları.

103. SAVAŞ,Vural, Kalkınma Ekonomisi, Beta Basım Yayım Dağıtım A.S., İstanbul, 1986.

104. SCHAEFER-KEHNERT, Walter ve John D.Von Pischke, Agricultural Credit Policy In Developing Countries, World Bank Reprint Series, Number 280, U.S.A., 1982.

105. SIVASLIĞIL, A.Cemal ve Halil Çivi, "Türkiye'de Planlı Dönemde (1963-1984) Tarımsal Kredi Uygulaması Üzerine Bir Araştırma ", Cumhuriyet Üniversitesi Tokat Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt:3, Sayı:1, Tokat, 1987.

106. SIVASLIĞIL, Cemal, Tokat İli Kazova Yöresinde Bulunan Tarım İşletmelerinin Yapısal Özelliklerinin Saptanması, İşletme Sonuçlarının Ortaya Konması ve Yöre Koşullarına Uygun İşletme Planlarının Geliştirilmesi Üzerine Bir Araştırma, E.Ü.Fen Bil.Ens.,(Basılmamış Doktora Tezi),İzmir,1990.

107. SPIEGEL, Murray R., Theory And Problems of Statistics, McGraw-Hill Book Company, New York, 1972.

108. STOCKHAUSEN, J.Von, Islamization of Banking: What Does It Mean For Agricultural Financing ?-The Case of Pakistan, Verfassung Und Recht in Übersee 1987.

109. TALIM, Metin, "Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Durumu", Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Sorunları Paneli,Türk Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliği 34.Genel Kurulu, 1973.

110. TALIM, Metin, Tarımsal Basit, Geliştirilmiş ve Yönetim Muhasebe Tekniğinin Mukayeseli Olarak Uygulanmasıyla ilgili Bir Araştırma, E.Ü.Ziraat Fakültesi Yayınları No: 200, Bornova, 1973.

111. TALIM, Metin, "Türkiye Tarımının Yapısı ve Bu Yapının iyileştirilmesine ilişkin Görüşler, 2. İktisat Kongresi Tarım Komisyonu Tebliğleri, D.P.T. Yayınları No: 1783, Ankara, 1981.

112. TATLIDIL, Hasan, "Norveç'te Tarım Kooperatifleri Sisteminde Kredi Kuruluşları", T.C.Ziraat Bankası Dergisi, Sayı:8, Ocak 1983.

113. TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ MERKEZ BİRLİĞİ, 28.5.1990 Tarih ve 583 Nolu Genelge Ekleri.

114. TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ MERKEZ BİRLİĞİ, 3.10.1986 Tarih ve 444 Sayılı Genelge.

115. TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ İZMİR BÖLGE BİRLİĞİ Kayıtları.

116. TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ MERKEZ BİRLİĞİ, Ana Sözleşmeler, Yayın No: 37, Ankara, 1988.

117. TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ MERKEZ BİRLİĞİ, 3. Olağan Genel Kurul, Ankara, 1990.

118. TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI MANİSA İL MÜDÜRLÜĞÜ, 1992 Yılı Çalışma Raporu, Manisa 1992.

119. TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI MANİSA İL MÜDÜRLÜĞÜ, Kayıtları.

120. TARIM ORMAN VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI TEŞKİLATLANMA VE DESTEKLEME GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Orman Köylüleri Kalkınma Fon'u Yönetmeliği, Sıra No: 90/5, Ankara, 1990.

121. TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI TEŞKİLATLANMA VE DESTEKLEME GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Kayıtları.

122. TARIM ORMAN VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI ORMAN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Ağaçlandırma ve Ağaçlandırma Fonu Yönetmelikleri, Tamin No:4345, Ankara, 1989.

123. TARIM ORMAN VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI ORMAN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Özel Orman Fidanlıkları için Ağaçlandırma Fonundan Sağlanacak Krediler, Tamim No:4377, Ankara, 1989.

124. TARIM ORMAN VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI, S.S. Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi Anasözleşmesi, Ankara, 1989.-

125. TARİŞ, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanunlar ve Anasözleşmeler, İzmir, 1990.

126. TARİŞ Genel Müdürlüğü kayıtları.

127. TAYŞİ, İsmet, "Tarımın Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi", 2. İktisat Kongresi Tarım Komisyonu Tebliğleri, D.P.T. Yayınları No: 1783, Ankara, 1981.

128. T.M.M.O.B. Ziraat Mühendisleri Odası, Türkiye Tarımı 1993, Şubat 1993.

129. TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ, Bankalarımız, Çeşitli Yıllar.

130. T.C.MALİYE BAKANLIĞI, Yıllık Ekonomik Rapor, Çeşitli Yıllar.

131. T.C.MERKEZ BANKASI, Üç Aylık Bülten 1992-1, Ankara, 1992.

132. T.C.Resmi Gazete, 12.6.1937 tarih ve 3629 sayı.

133. T.C.Resmi Gazete, 28.4.1972 Tarih ve 14172 Sayı.

134. T.C.Resmi Gazete, 26.11.1972 Tarih ve 14403 Sayı.

135. T.C.Resmi Gazete, 5.7.1977 tarih ve 159871 sayı.

136. T.C.Resmi Gazete, 9.11.1984 tarih ve 18570 sayı.

137. T.C.Resmi Gazete, 23.2.1991 tarih ve 20795 sayı.

138. T.C.Resmi Gazete, 18.3.1992 tarih ve 21175 sayı.

139. T.C.ZİRAAT BANKASI, Tarımsal Krediler İzahnamesi, 5600 Sayılı Genelge Eki, Ankara, 1989.

140. T.C.ZİRAAT BANKASI, Üçüncü Tarımsal Kredi Projesi Kapsamında Açılacak Krediler Hakkında, Genelge No: 5635, Ankara, 1989.

141. T.C.ZİRAAT BANKASI, Türk-İtalyan (ANAFİ) Süt Sığırcılığı Geliştirme Projesi Kapsamında Açılacak Krediler Hakkında, Genelge No: 5636, Ankara, 1989.

142. T.C.ZİRAAT BANKASI Manisa İli Şubeleri Kayıtları.

143. T.C.ZİRAAT BANKASI, Çiftçi Postası Gazetesi, Yıl:5, Sayı:48, Ekim 1991.

144. T.C.ZİRAAT BANKASI, Türkiye Tarımsal Üretim Değeri, Çeşitli Yıllar.

145. T.C.ZİRAAT BANKASI, Tarıma Tam Destek, Broşür, Ankara, 1991.

146. T.C.ZİRAAT BANKASI, Özel Tarımsal Krediler, Broşür, Ankara, 1991.

147. T.C.ZİRAAT BANKASI, Tarımsal İşletme Kredilerinin Cari Hesap Şeklinde Kullanılması, Genelge No: 5919, Ankara, 1993.

148. T.C.ZİRAAT BANKASI, Hesap Yılı Genel Müdürlük Raporu, Çeşitli Yıllar.

149. T.C.ZİRAAT BANKASI, Yıllık Faaliyet Raporları, Çeşitli Yıllar.

150. T.C.ZİRAAT BANKASI KOOPERATİFLER MÜDÜRLÜĞÜ, Çalışma Raporu, Çeşitli Yıllar.

151. T.C.ZİRAAT BANKASI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ Kayıtları.

152. T.C.ZİRAAT BANKASI İZMİR BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ Kayıtları.

153. T.O.B.B., Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Ekonomisi, Yayın No: Genel: 166, Ar-Ge: 74, Ankara, 1990.

154. T.Z.D.K GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ile yapılan yazışma.

155. T.Z.O.B., Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Tarım Sektörü, Yayın No:166, Ankara, 1991.

156. T.Z.O.B., Zirai ve İktisadi Rapor 1990-1991, Yayın No:168, Ankara, 1992.

157. U.S.A.Farm Credit Service, Farm Credit, June 1964.

158. ÖLGENER, Sabri F., Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme, Der Yayınları No:2, İstanbul.

159. ÖRPER, Yılmaz, "Türkiye'de Organize Olmamış Tarımsal Krediler ve Kooperatiflerin Küçük Üreticiler Üzerindeki Etkileri", Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:VII, Sayı:2, Kasım 1989, Eskişehir, 1990.

160. YARON, Jacob, Successful Rural Finance Institutions, World Bank Discussion Papers; 150, Washington, U.S.A., 1992.

YAPILAN KİŞİSEL GÖRÜŞMELER

Araştırma Alanındaki T.C.Ziraat Bankası Yetkilileri ile Yapılan Görüşmeler.

Araştırma Alanındaki Özel Bankaların Yetkilileri ile Yapılan Görüşmeler.

Araştırma Alanındaki Tarım Kredi Kooperatifleri Yöneticileri ile Yapılan Görüşmeler.

Araştırma Alanındaki Tarım Satış Kooperatifleri Yöneticileri ile Yapılan Görüşmeler.

Araştırma Alanındaki Köylerin Belediye Başkanları ve Muhtarları ile Yapılan Görüşmeler.

Araştırma Alanındaki Köylerin Çiftçi Malları Koruma Başkanlıkları ile Yapılan Görüşmeler.

EK.1: İŞLEMLERİN KREDİ KULLANIMI VE FAALİYET SONUÇLARI
İLE İLGİLİ VARYANS ANALİZİ SONUÇLARI

ANALYSIS OF VARIANCE ON DÖNEM SONU BORÇ MİKTARI

SOURCE	DF	SS	MS	F	p
kod	2	452714	226357	4.88	0.009
ERROR	103	4774503	46354		
TOTAL	105	5227217			

INDIVIDUAL 95 PCT CI'S FOR MEAN
BASED ON POOLED STDEV

LEVEL	N	MEAN	STDEV	
1	44	298.3	296.9	(-----#-----)
2	13	175.8	159.1	(-----#-----)
3	49	163.2	119.0	(-----#-----)

POOLED STDEV = 215.3

100 200 300 400

ANALYSIS OF VARIANCE ON DÖNEM İÇİ ANAPARA ÖDEMELERİ

SOURCE	DF	SS	MS	F	p
kod	2	146359	73179	1.88	0.157
ERROR	103	4001625	38851		
TOTAL	105	4147984			

INDIVIDUAL 95 PCT CI'S FOR MEAN
BASED ON POOLED STDEV

LEVEL	N	MEAN	STDEV	
1	44	178.7	290.8	(-----#-----)
2	13	100.3	82.1	(-----#-----)
3	49	104.1	77.0	(-----#-----)

POOLED STDEV = 197.1

0 70 140 210

ANALYSIS OF VARIANCE ON DÖNEM İÇİ FAİZ ÖDEMELERİ

SOURCE	DF	SS	MS	F	p
kod	2	21145	10572	1.46	0.236
ERROR	103	743929	7223		
TOTAL	105	765073			

INDIVIDUAL 95 PCT CI'S FOR MEAN
BASED ON POOLED STDEV

LEVEL	N	MEAN	STDEV	
1	44	71.30	125.51	(-----#-----)
2	13	37.36	33.24	(-----#-----)
3	49	44.49	33.32	(-----#-----)

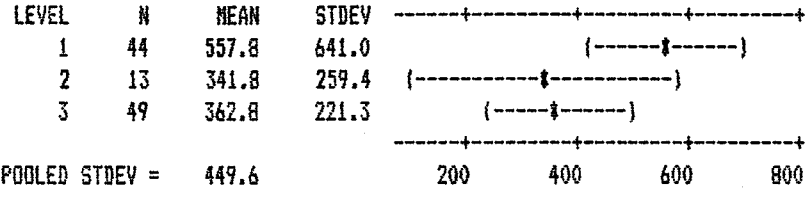
POOLED STDEV = 84.99

0 30 60 90

ANALYSIS OF VARIANCE ON DÖNEM 1Cİ ANAPARA+FAİZ ÖDEMELERİ

SOURCE	DF	SS	MS	F	p
kod	2	1028265	514133	2.54	0.084
ERROR	103	20824972	202184		
TOTAL	105	21853238			

INDIVIDUAL 95 PCT CI'S FOR MEAN
BASED ON POOLED STDEV

ANALYSIS OF VARIANCE ON BRÜT ÜRETİM DEĞERİ

SOURCE	DF	SS	MS	F	p
kod	2	16943994	8471997	2.01	0.139
ERROR	103	433204416	4205868		
TOTAL	105	450148416			

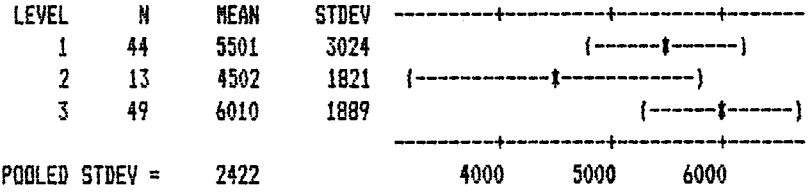
INDIVIDUAL 95 PCT CI'S FOR MEAN
BASED ON POOLED STDEV

ANALYSIS OF VARIANCE ON ARAZİ SERMAYESİ

SOURCE	DF	SS	MS	F	p
kod	2	24309932	12154966	2.07	0.131
ERROR	103	604183552	5865859		
TOTAL	105	628493440			

INDIVIDUAL 95 PCT CI'S FOR MEAN
BASED ON POOLED STDEV

ANALYSIS OF VARIANCE ON isLETME SERMAYESi

SOURCE	DF	SS	MS	F	p
kod	2	7526158	3763079	3.06	0.051
ERROR	103	126475280	1227915		
TOTAL	105	134001440			

INDIVIDUAL 95 PCT CI'S FOR MEAN
BASED ON POOLED STDEV

LEVEL	N	MEAN	STDEV	
1	44	1569	1543	(-----+-----)
2	13	1306	663	(-----+-----)
3	49	999	627	(-----+-----)
POOLED STDEV = 1108				700 1050 1400 1750

ANALYSIS OF VARIANCE ON TOPLAM AKTİF

SOURCE	DF	SS	MS	F	p
kod	2	17336848	8668424	0.96	0.385
ERROR	103	927730880	9007096		
TOTAL	105	945067712			

INDIVIDUAL 95 PCT CI'S FOR MEAN
BASED ON POOLED STDEV

LEVEL	N	MEAN	STDEV	
1	44	7069	3827	(-----+-----)
2	13	5808	2247	(-----+-----)
3	49	7009	2224	(-----+-----)
POOLED STDEV = 3001				4800 6000 7200 8400

ANALYSIS OF VARIANCE ON isLETME MASRAFLARI

SOURCE	DF	SS	MS	F	p
kod	2	21129782	10564891	4.19	0.018
ERROR	103	259831248	2522634		
TOTAL	105	280961024			

INDIVIDUAL 95 PCT CI'S FOR MEAN
BASED ON POOLED STDEV

LEVEL	N	MEAN	STDEV	
1	44	1815	2267	(-----+-----)
2	13	973	249	(-----+-----)
3	49	893	891	(-----+-----)
POOLED STDEV = 1588				600 1200 1800

ANALYSIS OF VARIANCE ON BRGT HASILA

SOURCE	DF	SS	MS	F	p
kod	2	9561747	4780874	1.14	0.323
ERROR	103	431052416	4184975		
TOTAL	105	440614176			

INDIVIDUAL 95 PCT CI'S FOR MEAN
BASED ON POOLED STDEV

LEVEL	N	MEAN	STDEV	
1	44	960	3133	(-----#-----)
2	13	272	235	(-----#-----)
3	49	376	414	(-----#-----)
POOLED STDEV = 2046				-700 0 700 1400

ANALYSIS OF VARIANCE ON NET HASILA

SOURCE	DF	SS	MS	F	p
kod	2	2644309	1322155	1.09	0.340
ERROR	103	124874608	1212375		
TOTAL	105	127518920			

INDIVIDUAL 95 PCT CI'S FOR MEAN
BASED ON POOLED STDEV

LEVEL	N	MEAN	STDEV	
1	44	-855	1537	(-----#-----)
2	13	-702	268	(-----#-----)
3	49	-518	683	(-----#-----)
POOLED STDEV = 1101				-1050 -700 -350

ANALYSIS OF VARIANCE ON TARINSAL GELIR

SOURCE	DF	SS	MS	F	p
kod	2	2641740	1320870	1.70	0.188
ERROR	103	80124928	777912		
TOTAL	105	82766672			

INDIVIDUAL 95 PCT CI'S FOR MEAN
BASED ON POOLED STDEV

LEVEL	N	MEAN	STDEV	
1	44	-95.3	1169.5	(-----#-----)
2	13	-232.3	255.2	(-----#-----)
3	49	-431.7	654.0	(-----#-----)
POOLED STDEV = 882.0				-600 -300 0 300

Ek.2: ÜRETİCİ ANKET FORMU

- 1.İşletmecinin Yaşı :
2.Öğrenim durumu :
3.Kaç yıldır tarımla uğraşıyorsunuz ?
4.Gelirini ağırlıklı olarak etkileyen tarımsal üretim dalı :
5.Herhangi bir tarımsal kurulusa üyemisiniz ?
() Kooperatif üyesi :.....
() Ziraat Odası üyesi :.....
() Diğer :.....

6.İşletmede nüfus ve işgücü durumu :

No	Yakınlığı	Yaş	İşl.Çal Gün	İşl.Dışı Çal.		Açıklama
				Gün	Ücret	
1	Kendisi					
2						
3						
4						
5						
6						

7.Yabancı işgücü kullanımı

Daimi işgücü		Gecici işgücü	
Sayı	:	Sayı	:
Çalıştığı gün:		Çalıştığı gün	:
Toplam ödeme :		Toplam ödeme	:

3.Arazi mevcudu

Arazi Nevi	Alanı (daa)	Mülkiyet Durumu*)	Parsel Sayısı	Birim Değer (Tl/daa)	Toplam Değer (Tl)
Tarla					
Tarla					
Tarla					
Bağ					
Zeytin					
TOPLAM					

*) Mülk=M , Kira=K , Ortak=0.

9.Arazi ıslahı sermavesi

Islahın Cinsi	Bugünkü Değeri (Tl)	Daha Kac Yıl Kullanılabilir	Acıklama
Sulama kanalı			
Su kuyusu			
Sulama havuzu			
Drenaj kanalı			
Teraslama			
Tesviye			
Diğerleri			
TOPLAM			

Tamir-bakım giderleri :

10.Bina sermayesi

Cinsi	Bugünkü Değeri (TL)	Daha Kac Yıl Kullanılabilir	Amortisman Tutarı(TL)	Açıklama
Ev		—		
Ev		-		
Ahır		.	-	
Depo,vs.		.	-	
Kümes				
Garaj				
TOPLAM				

Tamir-bakım giderleri :

11.Bitki sermayesi

Cinsi	Yılsonu Değeri (T1)	Yılbaşı Değeri (T1)	Envanter Değişimi	Açıklama
Bağ				
Zeytin				
TOPLAM				

12.Tarla demirbaşı*,malzeme-mühimmat sermayesi**

Cinsi	Yılsonu Değeri (T1)	Yılbaşı Değeri (T1)	Envanter Değişimi	Açıklama
TOPLAM				

* Tarladaki tohum,büyümekte olan bitki vb.

** Yem,ilac,tohum,akaryakıt vb.

13.Alet-makina sermayesi

Türü	Yılsonu Değeri (Tl)	Daha Kac Yıl Kullanılabilir	Amortisman Tutarı(Tl)	Acıklama
Traktör				
Traktör				
Römork				
Pulluk				
Mibzer				
Tırmık				
Pulveriza.				
Küçük Cif. Ekipman.				
TOPLAM				

Tamir-bakım giderleri :

14.Hayvan Sermavesi

Nev'i	Yılbaşı		Yıl ıcı Değişmeler								Yılsonu	
	Adet	Değer(TL)	Doğan	Satılan		Satın Alınan		Ölen	Evde Tük.		Adet	Değer(TL)
				Adet	Değer(TL)	Adet	Değer(TL)		Adet	Değer(TL)		
At												
Eşek												
Süt inek												
B.Sığır												
Boğa												
Koyun												
Koc												
Kuzu												
Keçi												
Tavuk												
Horoz												

15.Kasa mevcudu ve alacaklar (istiraklar)

Cinsi	Yılsonu Değeri (TL)	Yılbaşı Değeri (TL)	Açıklama
TKK Ortaklık Payı			
TSK Ortaklık Payı			
Diğ. Koop. Ortak. Payı			
Banka Mevd.			
Sahıs.Alacak			
Kasa Mevcudu			
TOPLAM			

17. Gelirler

A) Tarımsal Gelirler

a) işletme Faaliyeti Gelirleri

ürün	Alan (daa)	Üretim (Kg)	Satılanlar			Evde Tük. (kg)	İşçilere ver. (Kg)	İşlet. Kull. (Kg)	Stok (Kg)	Ciftl. Avlu Fiyatı (TL)
B. Ürünler			Kg	TL/Kg	TL					
Pamuk										
Tütün										
H. Ürünler										
Süt										
Et										
Yumurta										

b) işletme Dışı Gelirler

1. işgücü Geliri:
2. Kiraya Verilen Arazi (....daa) Geliri:.....
3. Ortakçıya Verilen Arazi (....daa) Ortaklık Payı:.....
4. Alet-Makina Kira Geliri:.....
5. İş Hayvanları Kira Geliri:.....
6. Diğer (.....):.....

B) Tarım Dışı Gelirler :

(Komisyonculuk, Emlak Geliri, Hisse Senedi, Nakliyecilik v.b)

18.İşletme masrafları

Masraf Kalemleri	Tutarı (Tl)
Tohum-fide-fidan	
Gübre	
Zirai ilaç	
Su	
İşçi ücretleri	
Traktör yağ ve yakıt	
Alet-makina tamir-bakım	
Bina tamir-bakım	
Arazi ıslahı sermayesi tamir-bakım	
Alet-makina kirası	
Hayvan çekigücü kirası	
Bina-depo vs.kirası	
Aydınlatma	
Veteriner-ilac	
Yem	
Salma-koruma	
Vergi (arazi,bina,traktör gibi) ve harç	
Diğerleri	
TOPLAM	

19.Neden krediye ihtiyaç duyuyorsunuz ?

- a)İşletme sermayesi eksikliğini tamamlamak için
- b)Daha çok girdi temini (.....)
- c)Daha çok tarımsal yatırım (.....)
- d)Tüketime dönük bazı ihtiyaçlar için
- e)Diğer (.....)

20.Son on yılda işletme kredisi(en çok 1 yıl vadeli) aldınız mı?

a)Her yıl aldım () b)Bazı yıllar aldım () (....yıl)

c)Aldığınız kredileri hangi ürünler için aldınız,yeterli mi?

Yıllar	Kredi Kaynağı	Ürün	Yeterli	Yeterli değil
1990/91				
1989/90				
1988/89				
1987/88				
1986/87				
1985/86				
1984/85				
1983/84				
1982/83				
1981/82				
1980/81				

d)Aldığınız kredinin ne gibi yararları oldu?.....

.....

21.Son on yılda yatırım kredisi aldınız mı ?

a)Almadım ()

b)Aldım () ise, kaç yıl aldınız?.....Yıl
Yeterli mi ;Evet () ,Hayır ()

Yıllar	Aldığı Kaynak	Alış Amacı	Aldığı Miktar	Yararları
1990/91				
1989/90				
1988/89				
1987/88				
1986/87				
1985/86				
1984/85				
1983/84				
1982/83				
1981/82				
1980/81				

c)Aldığınız kredinin yararlarını nasıl açıklarsınız?

22.Krediyi gerçekte hangi amaçla kullanıyorsunuz ?

a)Amaca uygun ()

b)Amaca uygun değil () ise, ne amaçla kullandı:
Amaca uygunluk : %...

23.Sizce (1 yıl vadeli kredi için) uygun faiz oranı nedir ?

Bitkisel Üretim : %

Hayvansal Üretim: %

24.Siz yabancı birine (bir yıl vadeli) borç verseydiniz % kaç faiz isterdiniz ?

%.....

25.Uygun bir faiz oranı yanında ,başka istekleriniz var mı?

a)Daha uygun vade ()

b)Formalitelerin kısaltılması ()

c)Daha fazla kredi ()

d)Mevcut durum iyi ()

e)Diğer ()

26. Uzun vadeli ve düşük faizli kredi sağlama olanağınız olsa en çok hangi alanlara yatırırsınız?

- a)Yeni traktör,ekipman alımı ()
- b)Yeni arazi alımı ()
- c)Hayvan alımı ()
- d)Hayvan barınağı yapımı ()
- e)Borç tasfiyesi ()
- f)Diğer ().....

27. Kredi ile birlikte teknik yardıma ihtiyaç duyuyormusunuz?
Evet ()..... Hayır ().....

28.Kooperatif ve Bankalardan kredi alımında karşılaştığınız en büyük problemler nelerdir?

- a)Yüksek faiz ()
- b)Kredi azlığı ()
- c)Vade kısalığı ()
- d)Kredinin zamanında verilmemesi ()
- e)Formalite uzunluğu ()
- f)Krediye gösterilecek karşılık ()
- g)Diğer ().....
- h)Problem yok ()

29.Tefeciden,esnaf ve tüccardan borç alıyormusunuz?

- Hayır ()
Evet () ise ,borç alırken en büyük problemleriniz nelerdir?
- a)Yüksek faiz ()
 - b)Vade kısalığı ()
 - c)Ürünü ucuza satış ()
 - d)Ertelleme olanağı yok ()
 - e)Teminatlar ağır ()
 - f)Diğer ().....

30.Krediye karşılık istenen teminatlarla ilgili problemleriniz varmı?

31.Siz yabancı birine borç verseydiniz nasıl bir teminat isterdiniz ?

.....

32.Kontrollü zirai kredi veya projeli kredi uygulamasından yararlandınız mı ?

- Evet () Hayır () Uygulama hakkında fikrim yok ()
Evet ise;uygulamayı nasıl buluyordunuz ?
- a)Çok iyi ()
 - b)iyi ()
 - c)Bazı eksikleri var ().....
 - d)Yetersiz bir uygulama () (Öneri :.....)

33. Borçlarınızı zamanında ödüyor musunuz ?

Evet ()

Hayır () ise,

A. Kaç yıl ödemediniz?.....Yıl

B. Ödememe nedeni?.....

C. Ne yaptınız?

a) Bazı şeyleri sattım ()

b) Gecikme faizini kabul ettim ()

c) Kefiller ödedi ()

d) Haciz geldi ()

e) Diğer ().....

34. Sizce kredinin şekli ne olmalıdır ?

Aynı () Nakdi () Karışık () ise ,

Oran nasıl olmalı? %.....aynı

%.....nakdi

35. Tasarruf imkanınız var mı ?

Evet () Hayır ()

Evet ise; tasarruflarınızı nasıl değerlendiriyorsunuz ?

A. Tarımsal amaçlı yatırımlar

a) Toprak alımı ()

b) Alet-makina alımı ()

c) Su kuyusu, sulama tesisi ()

d) Diğer ().....

B. Diğer

a) Nakdi tasarruf ()

b) Altın ()

c) Hisse senedi, tahvil vb. ()

d) Döviz alımı ()

e) Diğer ().....

36. En çok hangi banka ile ilişkiniz vardır ?

a) TCZB () b) Diğer devlet ()..... c) Özel ().....

37. Tarım Kredi Kooperatifi bir banka gibi mevduat toplasa tasarruf edip , kooperatife yatırırmısınız ?

Hayır () ise, Nedeni :.....

Evet () ise, Nedeni :.....

38. Kredinin olmadığı bir durumda işlerinizi nasıl finanse edersiniz ?

a) Şahıslardan borç alırım ()

b) Daha çok tasarruf yaparım ()

c) Ailenin daha çok işletmede çalışması ()

d) Daha az girdi kullanırım () (hangi girdi?.....)

e) Diğer ()

f) Tarımı bırakırım ()

39. Daha iyi bir kredi mekanizması için önerileriniz var mı ?

EK.3: T.C.ZİRAAT BANKASI ANKET FORMU

1.Sizce tarımsal kredilerden daha çok kimler (hangi üreticiler) yararlanmaktadır.

a)Küçük,orta,büyük işletmeler açısından:

b)Bitkisel ve hayvansal ürün yetiştiren işletmeler açısından:

2.Tarımsal kredi faiz oranlarını nasıl buluyorsunuz ? Sizce düzeyi ne olmalıdır ?

3.a) Tarımsal kredi "ikraz birimleri" belirleme mekanizmasını değerlendirir misiniz ? Önerileriniz var mı ?

b) Manisa ili merkez ilçe için ikraz birimlerinin başlıca ürünlere göre üretim maliyetlerini karşılama düzeyi nasıldır ?

4.Tarımsal kredilere gösterilen teminatlar konusunda üreticiden size akseden sorunlar nelerdir ? Neler önerirsiniz ?

5.Sizce T.C.Ziraat Bankası tarımsal kredi kaynaklarını verimli kullanabiliyormu? Yanıtınız hayır ise, önerileriniz varmı ?

6.T.C.Ziraat Bankasının Ana statüsü bankanın sektör bankası olduğunu da belirtmektedir. Sizde bankanın sektör bankası olduğunu düşüncesinde misiniz?

7.Sizce Manisa merkez ilçe'de üreticilerin özel bankalardan kredi alma eğiliminin yüksek olması neden kaynaklanmaktadır ?

8.Türkiye'de tarımsal finansman açısından kooperatifler bankası kurulması fikrini benimsiyor musunuz ?

9.Bankanızın kredileme konusunda Tarım Kredi Kooperatifleri ve Tarım Satış Kooperatifleri ile olan ilişkilerinde belirlediğiniz problemler ve giderilmesi konusunda önerileriniz var mı ?

10. Tarımsal kredi uygulamalarınızda üreticiden kaynaklanan sorunlarınız oluyor mu ? Bu sorunlara karşı ne gibi önerileriniz olabilir ?
11. Tarım ve Köyişleri Bakanlığının ana görevleri arasında; çiftçi eğitimi, yayım, modern girdi kullanımı konusunda çiftçinin bilinçlendirilmesi, kredi kullanımı konusunda çiftçiye yardımcı olma gibi konularda bulunmaktadır. Bu çerçevede Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve İl Müdürlüğünün tarımsal kredi uygulamalarına bakış açısını değerlendirir misiniz ?
12. Tarımsal teknolojide meydana gelen gelişmelerin kredi uygulamalarına yansımada durumu nasıldır ? Bu gelişmelerin uygulamaya aktarılmasında kredinin rolü ne olabilir ?
13. Bankanız açısından tarımsal kredi uygulamalarına verilen olanakları değerlendirir misiniz ?
14. Uygulamada karşılaştığınız temel sorunlar nelerdir ? Önerileriniz varmı ?
15. Manisa merkez ilçe'de tarımsal kredi uygulamasını değerlendirir misiniz.
16. Türkiye'de mevcut tarımsal kredi mekanizmasını değerlendirir misiniz.
17. Sorunların önemli oranda çözümlendiği bir kredi sistemi nasıl olabilir ?

(Lütfen, yanıtlar için ayrılan yerler yetmediği takdirde ilave sayfa kullanınız)

EK.4: TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ ANKET FORMU

- 1.Kooperatifin adı :
- 2.Kuruluş tarihi :
- 3.Personel sayısı :a)Teknik personel:....
b)Diğerleri :....
- 4.Kooperatif ortak sayısı :
- 5.Bağlı köy sayısı :
- 6.Taahhüt edilmiş pay sermayesi :
- 7.Tahsil edilen pay sermayesi :
- 8.Risturn ödemesi uygulamalarınız :

Yıllar	Risturn Ödemeleri (Tl)
1985	
1986	
1987	
1988	
1989	
1990	
1991	

9.Kredi olarak kullandırılan sermayenin kaynağı :

Yıllar	Sermayenin Kaynağı ve Miktarı (Tl)			
	Özkaynak	TKK Merkez Bir.	T.C Z.B.	Toplam
1985				
1986				
1987				
1988				
1989				
1990				
1991				

10.Yöreye açılan kredi miktarı

Yıllar	Kredi Açılan		Kredi Miktarı (Tl)	Açıklama
	Köy Sayısı	Ortak Sayısı		
1985				
1986				
1987				
1988				
1989				
1990				
1991				

11.Son yıl açılan kredilerin açılan kredi miktarlarına göre gruplandırılması.

12.Açılan kredilerin vadelerine göre dağılımı

Vade Grubu	Yıllara Göre Dağılım (%)						
	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Kısa *)							
Orta **)							
Uzun ***)							

- *) 1 yıla kadar
 **) 1 ila 5 yıl arası
 ***) 5 yıldan fazla

13.Kredi açılan üreticilerden istenen teminat tipleri nelerdir ? (Verilebilirse her teminat tipinin yoğunluk oranı) %

- a)Müteselsil kefalet :
 b)Gayrimenkul ipoteği:
 c)Diğer (.....):

14.Açılan işletme ve yatırım kredilerinin geri dönme oranları

Yıllar	G e r i D ö n m e O r a n ı (%)		
	İşletme Kredileri	Yatırım Kredileri	Genel
1985			
1986			
1987			
1988			
1989			
1990			
1991			

15.Kredinin geri ödenmesinde(üreticiden tahsilinde) problemleriniz varmı?

16.Sizce krediler amacına uygun kullanılıyor mu ? Kullanılmıyor ise nedenleri neler olabilir ?

- 17.Sizce kredilerin üreticiye verilme şekli uygun mu ? Daha iyi bir kredileme sistemi olabilir mi ? Nasıl ?
- 18.Tarım Kredi Kooperatiflerinin bugünkü durumunu nasıl buluyorsunuz? Daha iyi uygulamalar için önerileriniz varmı?
- 19.Tarım Kredi Kooperatiflerinin mevduat kabul etmesi konusunda neler düşünüyorsunuz? Kooperatifler Bankası kurulması fikrini benimsiyormusunuz?
- 20.Kooperatifinizin son yıla ait bilanço'sundan bir örnek verebilir misiniz ?

